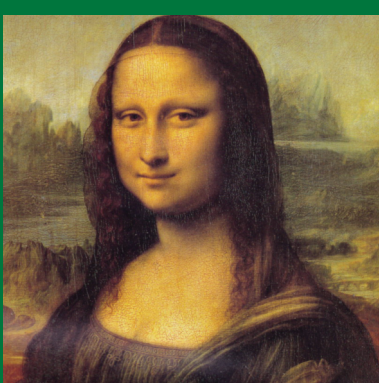
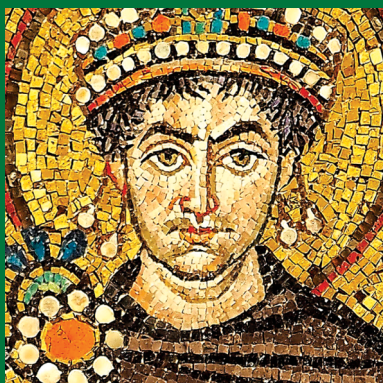
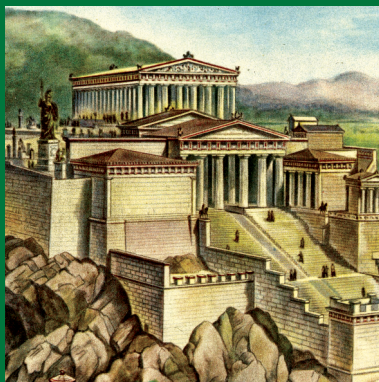

ზოგადი ისტორია

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

ჰეიდარ ალიევი

აზერბაიჯანელი ხალხის საერთო ეროვნული ლიდერი

თევექულ ალიევი, როგშან ჰათამოვი, ნიაშედინ კულიევი,
ფერგიზ ალაღაროვი, შამილ ემრაჰოვი, ფაიკ ბაბაევი,
ელშენ კასიმოვი, ქაშრან ასადოვი, ელნურ ჰუსეინოვი

საერთო ისტორია 10

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების
მე-10 კლასისათვის საერთო ისტორიის საგნის
სახელმძღვანელო

გთხოვთ სახელმძღვანელოსთან დაკავშირებული თქვენი
გამოხმაურება, შენიშვნები და წინადადებები გამოაგზავნოთ
info@eastwest.az და derslik@edu.gov.az ელექტრონულ მისამართებზე.
წინასწარ მადლობას მოგახსენებთ ჩვენთან თანამშრომლობისათვის!

ჯƏRQ-QƏRB
BAKİ 2017

სარჩევი

უპოვალესი ხანა

1. პირველყოფილი თემური საზოგადოება.....	7
2. ძველი ეგვიპტე და შუამდინარეთი (მესოპოტამია)	12
3. ძველი ირანი და ინდოეთი.....	17
4. ჰუნთა დიდი იმპერია და ძველი ჩინეთი	22
5. ძველი საბერძნეთი და რომი.....	27
6. კულტურა	33

აღრეული უზა საუკუნეები

7. კავკასია, წინა აზია, ინდოეთი და ჩინეთი	41
8. თურქული სახელმწიფოები.....	46
9. თურქული საზოგადოების ჩამოყალიბება.....	51
10. არაბები. ისლამის რელიგია. ხალიფატი.....	55
11. დასავლეთი ევროპა	60
12. ბიზანტიის იმპერია და სლავები.....	66
13. კულტურა	71

კლასიკური უზა საუკუნეები

14. სელჩუკთა სასულთნო და ოსმალთა იმპერია	77
15. მონღოლთა დიდი იმპერია. ოქროს ურდო	82
16. თემურელეების სახელმწიფო. ინდოეთი და ჩინეთი.....	87
17. ჯვაროსნული ლაშქრობები აღმოსავლეთით. ევროპაში ქალაქების განვითარება...92	
18. ცენტრალიზებული სახელმწიფოების შექმნა დასავლეთ ევროპაში.....	99
19. კულტურა	104

გვიანი უზა საუკუნეები და ახალი ხანის დასაწყისი

20. რეფორმაცია ევროპაში. პირველი ბურჟუაზიული რესპუბლიკა	109
21. ინგლისი და საფრანგეთი	114
22. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები და კოლონიური დაპყრობები. აშშ-ის შექმნა...119	
23. რუსეთის სახელმწიფო.....	124
24. ოსმალეთის სახელმწიფო	129
25. ჩინეთი, ინდოეთი, ცენტრალური აზია	135
26. კულტურა	140
გამოყენებული ლიტერატურა	144

პირობითი ნიშნები

კითხვები და დავალებები

შეკითხვა

დავალება

განმარტებები

წყარო

ეს საინტერესოა

საკვანძო სიტყვები

შესავალი

ისტორია არის მეცნიერება, რომელიც შეიწავლის თუ როგორ ცხოვრობდნენ და რა მოვლენები მოხდა ადამიანთა ცხოვრებაში. მეცნიერები პირველი ადამიანის გაჩენიდან ქალაქების, სახელმწიფოებისა და დამწერლობის შექმნამდე არსებულ საფეხურს წინარეისტორიულ ანუ პირველყოფილ პერიოდს უწოდებენ. ამის შემდგომი საფეხური კი მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში, ნაყოფიერი მდინარეების ველებში წარმოშობილი პირველი ცივილიზაციების შექმნისა და განვითარების პერიოდად ხასიათდება. მეცნიერულ ლიტერატურაში ადამიანთა საზოგადოების ისტორია, როგორც წესი ოთხ დიდ ხანად იყოფა: ძველი მსოფლიო ისტორია, შუა საუკუნეების ისტორია, ახალი ისტორია და თანამედროვე - უახლესი ისტორია.

უძველესმა საცხოვრებელმა კერებმა შორეულ ათასწლეულებში, მათ შორის დამწერლობამდელი მცხოვრები ადამიანების “ნაკვალევი” შემოინახა. ამ ძეგლების არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი ნაგებობების ნანგრევები, შრომის და საბრძოლო იარაღები, საყოფაცხოვრებო საგნები, ძვლებისაგან გამოთლილი პატარა ფიგურები და სხვ. მატერიალური წყაროებია. გარდა ამისა, ქვის დაფებზე, კედლებზე და თიხის ჭურჭელზე დახატული გამოსახულებებიც უძველესი ადამიანების ყოველდღიური ყოფის საქმიანობისა და წესების შესახებ გვიქმნის წარმოდგენას. მატერიალური წყაროების საფუძველზე საზოგადოების ისტორიის შემსწავლელ მეცნიერებს არქეოლოგია (ბერძნულად “არქაუს” - უძველესი, “ლოგოს” - სიტყვას, სწავლებას ნიშნავს) ეწოდება. არქეოლოგები აწარმოებენ გათხრებს, საცხოვრებელი კერებიდან ან საფლავებიდან შეგროვებულ მატერიალურ მტკიცებულებებს აანალიზებენ, თანამედროვე ტექნოლოგიური ხერხების, მოწყობილობების გამოყენებით იმ პერიოდს იკვლევენ. თუმცა მატერიალურ წყაროებს ადამიანების ცხოვრების შესახებ სრული ინფორმაციის მოწოდება არ შეუძლია. ძველ დროში და შუა საუკუნეებში ისინი წერილობითმა წყაროებმა შეავსეს. მსოფლიოში უძველესი დამწერლობა ჩვ. წ. აღმდე IV ათასწლეულის ბოლოს ეგვიპტესა და შუამდინარეთში შეიქმნა. ამჟამად, უახლესი წარსულ დამწერლობასთან ერთად, აუდიოვიზუალური და ციფრული წყაროების, მონაცემების საფუძველზე შეისწავლება.

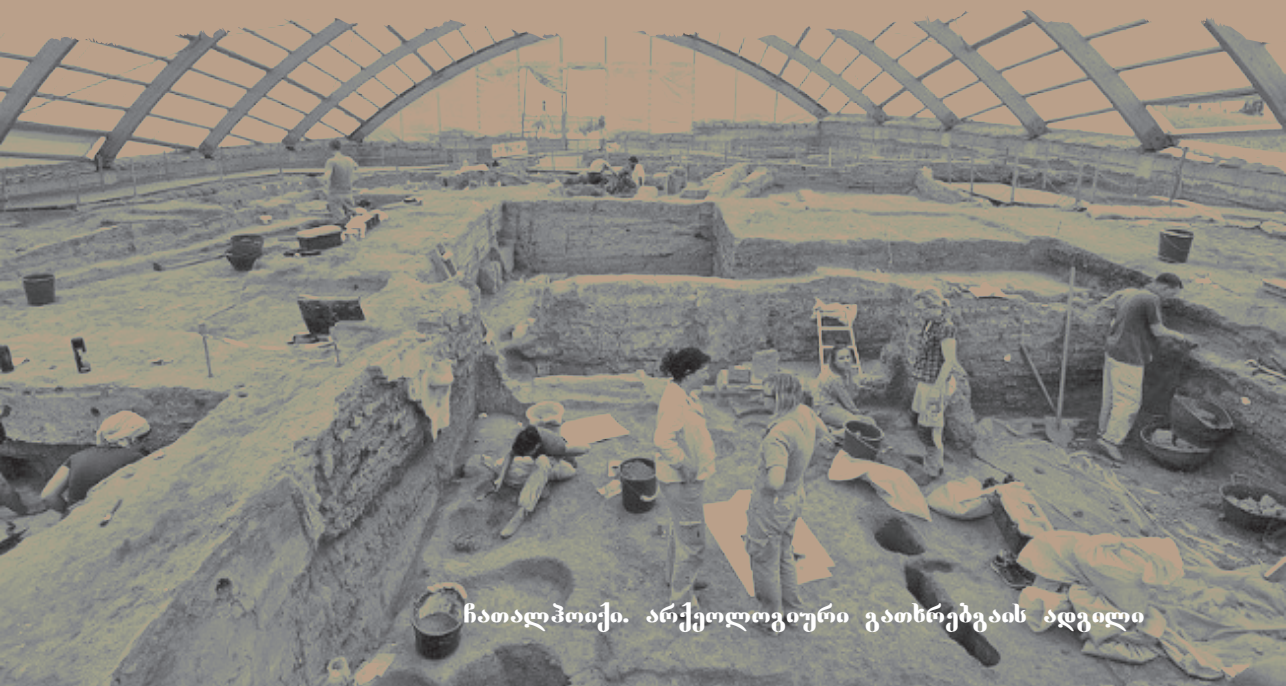
ისტორიულ გამოკვლევებში ეპიგრაფიკა, ნუმიზმატიკა, ქრონოლოგია და სხვა დამხმარე საგნებიც გამოიყენება. ეპიგრაფიკა (ბერძნულად “ეპიგრაფ” - დამწერლობა სიტყვიდან წარმოიშვა) ქვაზე, ლოთონზე და სხვა ნივთებზე წარწერებს, ნუმიზმატიკა (ლათინურად “ნუმიზმა” - სიტყვა მონეტიდან წარმოიშვა) - ლოთონის ფულის მოჭედვისა და ბრუნვის ისტორიას შეისწავლის. ეთნოგრაფია და ეთნოლოგია (ბერძნულად “ეთნოს” - ხალხს ნიშნავს) სხვადასხვა ხალხების ადათწესებს, მეურნეობასა დაყოფა-ცხოვრებას იკვლევს. ადამიანის შექმნისა და განვითარების შემსწავლელ მეცნიერებს ანთროპოლოგია (ბერძნულ ენაზე “ანთროპოს” - ადამიანს ნიშნავს) ეწოდება, დროს გაზომვის შესახებ მეცნიერება - ქრონოლოგია (ბერძნულად “ქრონოს” - დროს ნიშნავს) ისტორიულ მოვლენებზე თანმიმდევრული დაკვირვების საშუალებას იძლევა ბაბილონის, ათენის, რომის მსგავს უძველეს ქალაქებში ყოველ წელს მომხდარ მნიშვნელოვან ისტორიულ მოვლენებს იწერდნენ და ქრონოლოგიას ადგენენ. დღეს ჩვენ სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის მორიგ წლისთავს, დაბადების დღეს, სკოლის დაარსების დღეს ავღნიშნავთ. ესენიც ქრონოლოგიური თარიღებია.

“პირველი ციფრის” აზრის მომცემი ერა ქრონოლოგიაში ისტორიის საწყის მომენტს და ამ მომენტიდან დღემდე განვლილ დროს გვამცნობს. მაგალითად, ქრისტიანული ერა იესო ქრისტეს შობიდან დღევანდლამდე განვლილ პერიოდს, მუსლიმანური ერა კი მუჰამედ ფეილამურისა (წინასწარმეტყველის) და მისი მომხრეების მექადან მადინაში გადასვლიდან განვლილ დროს მოიცავს. წლების იესო ქრისტესთან დაკავშირებულ ათვლას “მილადის”, ხოლო ჰიჯრთან დაკავშირებულ ათვლას “ჰიჯრის კალენდარი” ეწოდება.

მოცემულ სახელმძღვანელოში ბოლო მეცნიერული მიღწევებიდან გამომდინარე გარკვეულმა ახალმა მასალებმა ჰპოვეს ასახვა, ზოგიერთი ისტორიული მოვლენა და პროცესი ტრადიციული სახელმძღვანელოებისაგან განსხვავებულად განიმარტება. ეს, ინტერაქტიული სწავლების, მოსწავლეებს ქვედა კლასებში მოპოვებული ცოდნის უფრო გაღრმავების შესაძლებლობას მისცემს.

უძველესი ხანა

ძველი მსოფლიო ისტორია მოიცავს უძველესი დროიდან ჩვენი წელთაღრიცხვის V საუკუნემდე არსებულ საფეხურს. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში – ორ მილიონ წელიწადზე მეტი დროის განმავლობაში ადამიანებს პირველყოფილ თემურ წყობილებაში უცხოვრიათ. ეს კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე ხანგრძლივი პერიოდი იყო. პირველყოფილი ადამიანები შრომის იარაღებს სრულყოფდნენ, შრომით ჩვევებს იღებდნენ და შრომის შედეგად თვითონაც ვითარდებოდნენ. მთხოვებითი მეურნეობიდან წარმოებრივ მეურნეობაზე გადასვლა, ლითონის აღმოჩენა, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება გახდა პასუხისმგებლობის ზრდისა და საზოგადოების ფენებად დაყოფის გაღრმავების მიზეზი და ამის შედეგად ნ-7 ათასი წლის წინათ პირველყოფილმა თემურმა წესებმა რღვევა დაიწყო. ამ დროს ძველი აღმოსავლეთის ნაყოფიერი მდინარეების სანაპიროებზე მიწათმოქმედება სწრაფად ვითარდებოდა, ახალ-ახალი საცხოვრებელი კერები ჩნდებოდა. ეგვიპტესა და შუამდინარეთში პირველი ცივილიზაციების ჩამოყალიბებაც ამ დროს მოხდა. ადრეული მონათმფლობელური სახელმწიფოების შექმნამ, დამწერლობის შექმნამ კაცობრიობის შემდგომ განვითარებას ძლიერი ბიძგი მისცა. სხვა ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებში და ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროებზეც გაჩნდა სახელმწიფოები. ჩვ. წ. აღ-მდე I ათასწლეულში ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე შეიქმნა ბერძნული ქალაქი-სახელმწიფოები. აპენინის ნახევარკუნძულზე, მდინარე ტიბრის სანაპიროებზე კი რომის რესპუბლიკა დაარსდა. მონათმფლობელობა პირველყოფილ თემურ წყობილებასთან შედარებით წინ გადაღებული ნაბიჯი იყო. მონებისა და უქონელთა შრომის შედეგად უდაბნოები, ჭაობები და ბუნქნარები ზვრებად და ბაღებად იქცა, ქალაქები და კოშკები აშენდა, გზები იქნა გაყვანილი. ძველი მსოფლიოს კულტურის შექმნაში სხვადასხვა სახელმწიფოების ტერიტორიაზე მცხოვრებმა ყველა ხალხმა თავისი წვლილი შეიტანა.

ჩათალჰოიქი. არქეოლოგიური გათხრებების ადგილი

საკვანძო სიტყვები

- არქეოლოგია
- პირველი ადამიანი
- შრომის იარაღები
- პირველყოფილი თემი
- ჭკვიანი ადამიანი
- მსწათმოქმედება
- მუსკონი
- საგვარეულო თემი

გახელი საუკუნის 30-იან წლებში არქეოლოგმა ლუის ლიკიმ აღმოსავლეთ აფრიკაში, ოლდუვანის ხეობაში პირველყოფილი ადამიანების ნარჩენები აღმოაჩინა. დაახლოებით 2 მილიონი წლის წინათ მცხოვრები ეს ადამიანები წვრილი ჯგუფურ ცხოვრებას ეწეოდნენ, ქვისაგან მარტივი იარაღების დამზადებას იცოდნენ. ამიტომაც მეცნიერები ამ ადამიანებს "ჭკვიანი ადამიანს" უწოდებენ.

თეორიები და მოსაზრებები ადამიანის წარმოშობის შესახებ. ადამიანთა საზოგადოების ისტორია დედამიწაზე პირველი ადამიანის გაჩენიდან იწყება. თუმცა ეს როდის, როგორ და სად მოხდა ყოველთვის დავის მიზეზი ყოფილა. პირველი ადამიანის წარმოშობასთან დაკავშირებით თქმულებითი, რელიგიური, ევოლუციური* და კოსმოსური თეორიები არსებობს. პირველყოფილი პერიოდში უძრავლეს ტომსა და გვარს სხვადასხვა ცხოველები (დათვი, მგელი, ირემი, გველი და სხვა) თავიანთ წინაპრად მიაჩნდათ. მაგალითად, ძველი თურქების წინაპრად რუხი მგელი ითვლებოდა. ზოგი ხალხის ლეგენდების თანახმად ღმერთმა პირველი ადამიანი თიხისაგან შექმნა ან მიწისაგან წყლისაგან გაჩნდა, ზეციდან ჩამოვიდა, ადამიანის წარმოშობა რელიგიურ წიგნებშიცაა ასახული.

ევოლუციური თეორიის თანახმად ყველა ცოცხალი არსება, მათ შორის ადამიანიც, ხანგრძლივი განვითარების, ცვლილებების შედეგადაა ფორმირებული. თუმცა არქეოლოგებმა მსოფლიოში რამდენიმე უძველესი ადამიანის ტიპის ნარჩენები აღმოაჩინეს, მათ შორის რამენაირი კავშირი და გადასვლა, ერთი ტიპის სხვა ტიპის ადამიანის ტიპზე გარდაქმნის მაჩვენებელი არსებითი დასაბუთება ვერ იპოვეს. ადამიანის დედამიწაზე კოსმოსიდან, სხვა პლანეტებიდან მოსვლის შესახებ მოსაზრებებიც კამათს იწვევს.

ადამიანის წარმოშობის შესახებ რომელ თეორიას ანიჭებთ უპირატესობას?

პირველყოფილი ადამიანები, უძველესი სადგომები. პირველყოფილი თემური საზოგადოება ისტორიის ყველაზე გრძელი ეტაპია. მეცნიერები მას ქვის, ბრინჯაოს და რკინის ხანებად ყოფენ. ქვის ხანა, თავის მხრივ, პალეოლითის, მეზოლითის და ნეოლითის პერიოდებად იყოფა. ძველ ბერძნულ ენაზე "პალეო" – "ძველი", "მეზო" – "შუა", "ნეო" – "ახალი", "ლიტ" კი ქვის აზრს ატარებს.

დაახლოებით ორი მილიონი წლის წინათ უძველესი ადამიანები აფრიკიდან გამოვიდნენ, აზიასა და ევროპაში გაიშალნენ. აზერბაიჯანში აზიხის გამოქვაბულში და საქართველოში ბორჩალოს მაჰალეში (ახლანდელი დმანისი) უძველეს ადამიანთა სადგომებში ჩატარებული გამოკვლევები ადასტურებს, რომ სამხრეთი კავკასიაც ამ არეალს ეკუთვნის. ისინი უკვე

*** თეორია** – არაბულ ენაზე დანახვა, შეხედვა სიტყვისგანაა წარმოშობილი. განსაზღვრული რაიმე მოვლენის პირობასა და განმარტებაზე მიმართული შეხედულებების, იდეებისა და წარმოდგენების კომპლექსია.

*** ევოლუცია** – ბიოლოგიაში სხვადასხვა სახეების ისტორიული განვითარების გამანალიზებელი იდეებისა და კონცეფციების ერთობლიობა.

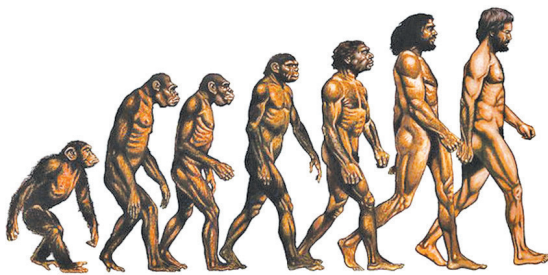
იუსიფ იუსიფოვის ნაწარმოები ბიდან "ძველი აღმოსავლეთის ისტორია"

შუქურებისა და აქედების მთებში, სამყაროსა და ადამიანის შექმნის ამასთან დაკავშირებით ღმერთების ქედებზეა ასახული. ლეგენდის თანახმად, ზეცაში და მიწის ქვეშ ღმერთების რაოდენობა თანდათან მზრდებოდა. სურათი კი არ იყო სამოყვია. ამიტომ მათ დახმარებისათვის წელასა და საბრძნის ღმერთს ეყვანა მიმართეს. ენე მთავარ ღმერთთან ეხილათ და ზეცის ღმერთთან ანთან ერთად შუქურთა პანთეონში უმაღლეს სამეულში შედიოდა. მან თიხისაგან ღმერთების მსგავსი ძლიერი და ჭკვიანი კაცი და ქალი შექმნა. თუმცა მათ მარადიული სიცოცხლე არ მისცა. ადამიანებს ღვთაებები საქმლათ უნდა უზრუნველყოთ და მუდმივად მათ მორჩილებად უნდა ყოფილიყვნენ.

"თოვრათში" და "ყურანშიც" აღნიშნულია, რომ პირველი ადამიანი მიწისა და წყლისაგანაა შექმნილი. ეს რელიგიური აზრი შუაქმნიარეთის თქმულებების გავლენით გაჩნდა.

ქვისაგან დამზადებული შრომის იარაღები

ვეოლუციური თეორიის თანახმად ადამიანების ფიზიკური განვითარება

მის გარშემო შეკრებილ ადამიანებს ერთმანეთთან აახლოებდა. მსოფლიოში ცეცხლის გამოყენების უძველესი კვალი აღმოსავლეთ აფრიკაშია მიგნებული. მისი ასაკი დაახლოებით 1,5 მილიონი წელია.

რით განსხვავდებოდნენ პირველყოფილი ადამიანები ცხოველებისაგან?

100 ათასი წლის წინათ კლიმატი დედამიწაზე მეკეთრად შეიცვალა. აცივდა, დაიწყო ბოლო დიდი გამყინვარების ხანა. ევროპის, აზიისა და ამერიკის ჩრდილოეთი ათი ათასეული წლების განმავლობაში სქელი ყინულის ფენით იყო დაფარული. ზაფხულობით მცირე ხნით ყინული დნებოდა, დედამიწაზე მცენარეული საფარი ჩნდებოდა. მხოლოდ ყინვის გამძლე ზოგიერთმა ცხოველმა - მამონტმა, მარტორქამ, ბიზონმა, ჩრდილოეთის ირმებმა შეძლეს ამ კლიმატთან შეგუება. მონადირეობა ასეთ პირობებში მცხოვრებ და უფრო გამძლე ადამიანთა ძირითად ხელობად იქცა. მათი ძეგლები პირველად 1856 წელს გერმანიაში ნეანდერტალის ველზე იქნა აღმოჩენილი.

მეცნიერთა გარკვეულმა ჯგუფმა ნეანდერტალები გადაშენებული ადამიანის სახეს მიაკუთვნეს. ნეანდერტალები შუა პალეოლითის ხანის მუსტიეს კულტურის მატარებლები იყვნენ. ისინი ძირითადად ბუნებრივ გამოქვაბულებში ცხოვრობდნენ, მსხვილ ცხოველებზე ნადირობდნენ, ტყავის ტანსაცმელს ატარებდნენ, თავიანთი კოლექტივის ავადმყოფ და მოზუც წევრებზე ზრუნავდნენ, მიცვალებულებს ასაფლავებდნენ. ამ უძველეს ადამიანებში იმქვეყნიური ცხოვრების შესახებ უკვე წარმოდგენების ფორმირება მოხდა.

მართალია შუა და გვიანი პალეოლითის ხანების გადაკვეთისას ნეანდერტალებმა გარკვეულ ხანს ადამიანების ახალ სახეობასთან “ჰკვიანი ადამიანი” (“Homo sapiens”) - კრომანიონების გვერდით იცხოვრეს, ჯერ-ჯერობით უცნობი მიზეზების გამო გადაშენდნენ, საინტერესოა, რომ მათი უკანასკნელი ერთ-ერთი თავშესაფარი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე - ნახჩევანის მხარეში არსებული კაზმას გამოქვაბულის სადგომი იყო.

დაახლოებით 40 ათასი წლის წინათ ისტორიის სცენაზე გამოსული, ძირითადად საკვების შეგროვებითა და მონადირეობით დასაქმებული კრომანიონები (ეს სახელი საფრანგეთში არსებული კრო-მანიონის გამოქვაბულის სახელთან არის დაკავშირებული) თანამედროვე

კრომანიონების სადგომი

ადამიანად, ფეხზე მდგომი დადიოდნენ, ქვისაგან სამურველს, დანას, ისრის წვერს ამზადებდნენ. ინსტრუმენტის დამზადება და მისი სრულყოფა პირველყოფილი ადამიანის განვითარებაში მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. ცეცხლის მოპოვებამ მათი ცხოვრება მნიშვნელოვნად შეცვალა: ცეცხლის გამოყენებით ცივ გამოქვებულებს ათბობდნენ, საჭმელს ხარშავდნენ, ველურ ცხოველებს მოინადირებდნენ. ცეცხლი,

ადამიანის უშუალო წინაპრებად ითვლებიან. ისინი გარეგნული შესახედაობითა და ტვინის მოცულობის მხრივაც ჰგავდნენ თანამედროვე ადამიანებს.

პალეოლითის ხანის ბოლოსკენ ხელოვნების გაჩენაც მათ საქმიანობასთან იყო დაკავშირებული. ამ უძველესმა ადამიანებმა გამოქვაბულის კედლებზე დახატეს ცხოველების გამოსახულებები. ისინი ძეგლებისაგან სხვადასხვა ფიგურებს ამზადებდნენ.

პირველი მიწათმოქმედები და მეცხოველეები. 12 ათასი წლის წინათ დასრულდა გამყინვარების პერიოდი. უძველესი ადამიანების მონადირეული ცხოველების ცალკეული სახეები (მამონტი, მარტორქა და სხვა) გადაშენდნენ. წვრილი და სწრაფი ცხოველების შუბით მონადირება მწელი იყო, ამიტომაც უფრო სრულყოფილი იარაღი მშვილდისარი გამოიგონეს. ეს იყო მეზოლითური ხანის ერთ-ერთი უდიდესი აღმოჩენა. მისი დახმარებით კარგ მონადირეს ცხოველის და ფრინველს შორი მანძილიდან მონადირება თავისუფლად შეეძლო. ისრისა და ქამანდის გამოგონებამ მონადირეებს უფრო მეტი ცხოველის მონადირების საშუალება მისცა. სურსათის მარაგის ზედმეტობის შემთხვევაში, ცხოველების ერთ ნაწილს სპეციალურად შემოღობილ ადგილას ინახავდნენ და კვებავდნენ. რძის, ხორცის, მატყლის მომცემ და ტყავის გამოსაყენებელ ცხოველებს აშინაურებდნენ. მუდმივი მონადირეობის აუცილებლობა აღარ იყო. ადამიანებმა დაიწყეს მნიშვნელოვანი პროდუქციის წარმოება.

ქვის ხანის ადამიანების რომელ მიღწევებს რა მნიშვნელობა ჰქონდა?

გერმანელმა არქეოლოგმა კლაუს შმიდტმა 1994 წელს თურქეთის ტერიტორიაზე - ანადოლუში, კერძოდ, გობაქლი-თეფეში უძველესი და საინტერესო ძეგლი აღმოაჩინა. ეს იყო 12 ათასი წლის ასაკის ტაძრის კომპლექსის ნარჩენები. საოცარი ის იყო, რომ ჯერ კიდევ იმ დროს, როცა ადამიანებს სახლის აშენება, მარტივი თიხის ჭურჭლის დამზადება არ შეეძლოთ, საკვების შეგროვებითა და მონადირეობით იყვნენ დაკავებულნი ძველი ანადოლუს მოსახლეობამ თავისი ღმერთების პატივსაცემად ტაძარი აღმართა. აქ მსხვილ რიყის ქვებზე ტახის, ლომის, მელისის, გველის, ფრინველებისა და სხვა ცხოველების ნახატებია შესრულებული. მკვლევარების აზრით, ეს გამოსახულებები, რომლებსაც თვალი, პირი და სახე არ გააჩნდათ ღმერთებს ასახავს. საინტერესოა, რომ ჩვ.წ.აღ-მდე VIII ათასწლეულში ადამიანებმა გობაქლი - თეფეში ტაძრის აგება ქვითა და ხრეშით დაიწყეს და იქაურობა მიატოვეს. ალბათ, ეს წინა აზიაში მომხდარ მნიშვნელოვან ცვლილებებთან იყო დაკავშირებული.

წინა აზიის ველებში ველური ხორბალი და ქერი იზრდებოდა. ისინი მარცვალს ქვებით აქუცმაცებდნენ, წყალში არევით ცომად აქცევდნენ, შემდეგ გაცხელებულ ქვებზე პურს აცხობდნენ. ქალები დააკვირდნენ, რომ მიწაზე ჩამოვარდნილი მარცვლები მალე ღვივდება, ამოდის, იზრდება და ჯეჯილად იქცევა. მათ მრუდწვერიანი ჯოხით ან ძველისაგან დამზადებული თოხით მიწის ჩიჩქნა და მარცვლიანი მცენარეების დათესვა და მოყვანა დაიწყეს. ამრიგად, წარმოიშვა მიწათმოქმედება. უკვე ადამიანები საკმლის მოსაძებნად სხვა ადგილას აღარ მიდიოდნენ. თავიანთი ფართობების სიახლოვეს ალიზისაგან პატარა სახლების აშენება დაიწყეს. უძველესი მეშინდერეობის კერა ჩათალპოიუქი თურქეთის ტერიტორიაზეა. აქ სიცოცხლე ნეოლითის ხანაზე ადრე დაიწყო. ჩვ. წ. აღ-მდე VI ათასწლეულის დასაწყისში ჩათალპოიუქში ხუთი ათასამდე

გობეკლითეფეს ტაძარი
(შანლიურფა, თურქეთი)

ნეოლითის ხანის ნახატები კედელზე
(ჩათალპოიუქი, თურქეთი)

არქეოლოგიური გათხრები უძველესი
მიწათმოქმედების კერაზე
(ყარაბაღის ვაკე, აზერბაიჯანი)

ადამიანი ცხოვრებდა. ისინი საქონელს ინახავდნენ, ვაჭრობდნენ, მოჰყავდათ მარცვლეული მცენარეები, ნუში და ვაშლი. ქვისაგან, ძვლისაგან, მდინარის ქვისაგან, ობსიდიდიდან ინსტრუმენტებს ამზადებდნენ.

❶ უძველესი მიწათმოქმედების კერა ჩათალპეიქში ჩობექლითეფეში რომ იყო, შეაფასეთ სივრცის თვალსაზრისით. აღნიშნეთ ამ ძეგლების წინა აზიისთვის, მათ შორის თურქული სამყაროსათვის დადებითი მხარეები.

მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის განვითარების კვალობაზე ადამიანები მომპოვებლობიდან მწარმოებლურ მეურნეობაზე გადავიდნენ. ნეოლითის ხანაში მომხდარი ეს მოვლენა უძველესი ადამიანების ცხოვრების მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო, ამიტომაც მას “ნეოლითის რევოლუციას” უწოდებდნენ. ამ პერიოდში ვითარდებოდა ხელოსნობაც. დაოსტატებული ხელოსნები შრომის ინსტრუმენტებს, იარაღს, ჭურჭელს და სხვას ამზადებდნენ. ამ ნაწარმს მიწათმოქმედისა და მესაქონლის წარმოებულ მოსავალზე ცვლიდნენ. თიხისაგან დამზადებულ ჭურჭელს მოხატავდნენ და სპეციალურ ადგილებში – მეჭურჭლეთა ქურებში გამოწვავდნენ. ჩვ.წ.აღ-მდე IV ათასწლეულში მეჭურჭლეთა დაზგის გამოგონებამ უფრო გლუვი და ლამაზი ჭურჭლის წარმოების შესაძლებლობა შექმნა. იმავე ათასწლეულის ბოლოს სპილენძში ტყვიისა და კალის შერევით ახალი ლითონი – ბრინჯაო მოიპოვეს. ბრინჯაოსაგან დამზადებულმა შრომის იარაღებმა მოსავლიანობა კიდევ უფრო გაზარდა.

თიხის ჭურჭელი და ბრინჯაოს ხანჯალი (ბრინჯაოს ხანა)

პირველყოფილი თემები და წინარეისტორიული ხანის დასასრული. ისტორიაში ადამიანების პირველი გაერთიანება „უძველესი თემი“ იყო. საკვების შეგროვებისათვის, ველური ცხოველებისაგან თავდაცვისათვის სტიქიურად წარმოშობილი ეს ერთობა მტკიცე და მუდმივი არ იყო. პალეოლითის ხანის ბოლო საფეხურზე უძველესი თემი საგვარეულო თემმა ე.ი. ტომურმა თემმა ჩაანაცვლა. ახლო ნეთესავები, ოჯახები დედის ხაზით (მატრიარქატი) ამ თემში ერთიანდებოდნენ. მათ საცხოვრებელი ადგილი, შრომის იარაღები, საკვები მთელი თემისათვის საერთო ჰქონდათ. ტომს გამოცდილი და ასაკიანი წევრები – უზუცესები ედგნენ სათავეში. ისინი ტომის წევრებს შორის თანასწორობას უძველეს წესებს იცავდნენ, განსაზღვრული წესებით მოქმედებას აკონტროლებდნენ. „ჭკვიანი ადამიანები“ საგვარეულო თემის პირობებში ცხოვრობდნენ. უძველეს ადამიანთა სადგომებში წარმოებული არქეოლოგიური გათხრები მოწმობენ, რომ ასეთ თემებში დაახლოებით 100–150 ადამიანი იყო.

❶ განსაზღვრეთ მსგავსი და განმასხვავებელი ნიშნები უძველეს თემსა და ტომურ თემს შორის.

ქაშანურის სადღვებელი. გვიანი ბრინჯაოს ხანა (ზეიამ ჩაის ნეკროპოლი, აზერბაიჯანი)

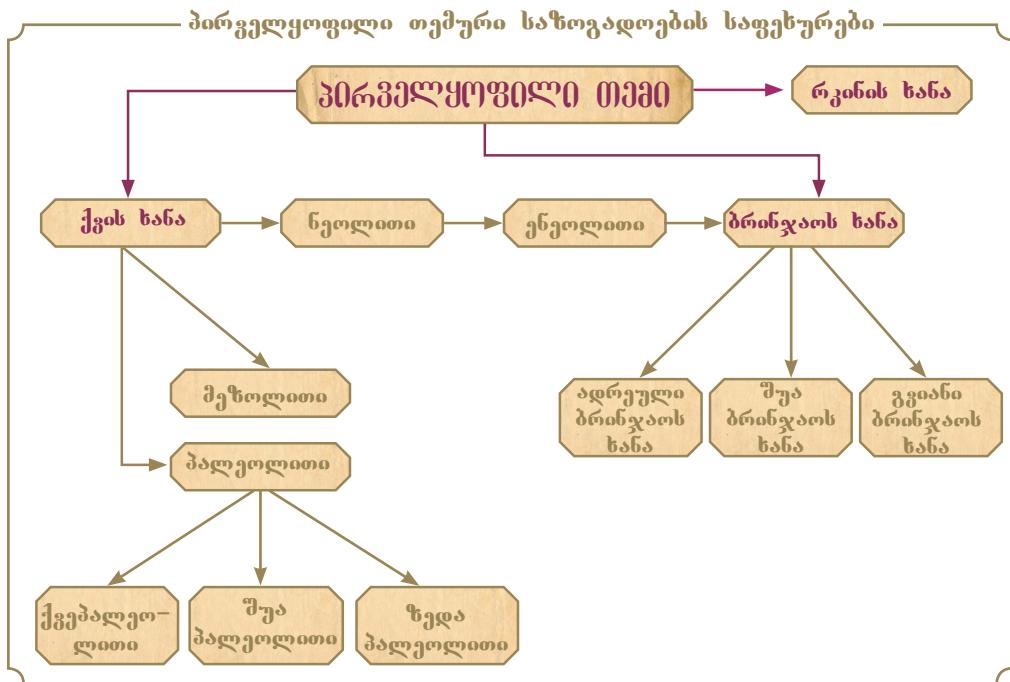
ტომური თემი ბრინჯაოს ხანამდე ადამიანების ერთობის ძირითად ფორმად რჩებოდა. ამ ხანაში მეურნეობის განვითარებამ, თოხით მიწათმოქმედების კავით მიწათმოქმედების ჩანაცვლებამ, დიდმა საზოგადოებრივმა შრომის დანაწილებამ პირველყოფილ საზოგადოებრივ წყობაზეც მოახდინა გავლენა. პატრიარქატმა ჩაანაცვლა მატრიარქატი. თემებისაგან შემდგარი გვარები მსხვილ გვარებად გაერთიანდნენ. გვარების ცხოვრებაში ცვლილებები მოხდა, წარმოიშვა ტომთა კავშირი, მეზობლებს შორის კავშირები განმტკიცდა. ნათესი ფართობები, საქონლის საძოვრები მათი საერთო ქონება იყო. მეზობლები ახლა შექმნილ სოფლებში ერთად ცხოვრობდნენ. ტომური თემის ნაცვლად მეზობლური თემი გაჩნდა. საერთო ტერიტორიაზე მცხოვრები თემები პასუხისმგებლობას იღებდნენ მის ერთობლივ დაცვაზე. გაიზარდა საზოგადოებაში სამხედრო მეთაურის როლი. ისინი თემის წევრების მიერ აირჩეოდნენ და მოდიოდნენ ხელისუფლებაში. ასეთ მმართველობას “სამხედრო დემოკრატია” ეწოდა.

უზუცესთა საბჭო თემისათვის კუთვნილი მიწის ფართობებიდან მსხვილი ოჯახებისათვის მიწის წილს გამოყოფდა. ეს წილი თანდათანობით ოჯახის საკუთარ მფლობელობაში გადადიოდა. მოსავალსაც მთელი თემი კი არა, ოჯახი იღებდა. უნარიანი ოჯახები ქონებას აგროვებდნენ, ხოლო სხვები კი უქონელნი ხდებოდნენ. წარმოშვებოდა ქონებრივი უთანასწორობა.

❗ როგორ გეხმობს “ქონებრივი უთანასწორობა?”

ახლად წარმოშობილმა ზედა ფენამ – ჯერ სამხედრო ტყვეები, შემდეგ კი თავის გვარის უქონელი წევრები მონებად აქცია. თანდათანობით მონათმფლობელებისა და მონების კლასები, მონათმფლობელური სახელმწიფო შეიქმნა. წინარეისტორიული ხანა დასრულდა. საზოგადოებამ ისტორიის პირველყოფილი წყობიდან ცივილიზაციის შემდეგ წყობაზე გადასვლა დაიწყო – ჯერ ბრინჯაოს, ჩვ.წ.აღ–მდე I ათასწლეულის დასაწყისში კი რკინის დამუშავებამ ძველი ცივილიზაციების* ტექნიკურ განვითარებას საფუძვლიანი ზიძგი მისცა.

* **ცივილიზაცია** - ლათინური სიტყვიდან წარმოიშვა, “ქონება, ქალაქი, სახელმწიფოს” ნიშნავს. კაცობრიობის პირველყოფილი თემიდან მომდევნო უფრო მაღალი განვითარების ეტაპია.

☰ პითხვები და ღავალგებები

- რა თავისებური გზა გაიარა აზერბაიჯანმა ბრინჯაოს ხანაში?
- დროის თვალსაზრისით დააკავშირეთ და განმარტეთ პირველყოფილ თემურ ხანაში ქვეყნად მომხდარი მოვლენები.
- განმარტეთ პირველყოფილი თემური წყობილების რღვევის ფაქტორები.
- გაანალიზეთ პირველყოფილი ადამიანების რელიგიური წარმოდგენები თანამედროვე რელიგიურ შეხედულებებთან კავშირში.
- ჩამოთვალეთ პირველყოფილ თემურ ხანაში მსოფლიოში და აზერბაიჯანში მომხდარი მსგავსი პროცესები, განმარტეთ მათი ერთდროულად მოხდენის მიზეზები.
- სქემისა და ცხრილის სახით წარმოადგინეთ პირველყოფილი თემური წყობილების თავისებურებები.

საკანონო სიტყვები

- ნილოსი
- ფარაონი
- თუტმოს III
- რამზეს II
- პტოლემეები
- შუმერები
- ზიკურათი
- ბაბილონელები
- ხამურაბი
- ასურბანიფალი

პირველყოფილი წყობილებიდან კლასიკური საზოგადოებაზე გადასვლის პირველად სახელმწიფოების შექმნილი საღისეები შუმერები და ეგვიპტელები ყოფილან. მათგან დარჩენილი მდიდარი კულტურა ამჟამინდელ თანამედროვე პერიოდშიც ინტერესს იწვევს. მაგრამ ამ საღისეების ბედი სწავლას სთხოვდა. ეგვიპტელებმა სახელმწიფო დამოუკიდებლობა და კულტურა ჩვენი დღე I ათასწლეულის შუა ხანებამდე შეინარჩუნეს.

ნილოსის ნობათი. ჯერ კიდევ ჩვ.წ.აღ-მდე V საუკუნეში მცხოვრებმა პეროდოტამ ეგვიპტეს "ნილოსის ნობათი" უწოდა. გარშემო მყოფ მიწებზე ნაყოფიერის მბომბელი ერთიანი სახელმწიფოს შექმნისათვის ხელსაყრელი პირობების შემქმნელი მდინარე ნილოსი იყო. ეგვიპტელები ძირითადად მიწათმოქმედებით ყოფილან დასაქმებულნი. ნათესების მოსარწყავად გაიყვანეს სარწყავი არხები, ააგეს დამბები და მოაწყვეს წყალსაცავები. მიწათმოქმედებასთან ერთად იქმნებოდა და ვითარდებოდა მესაქონლეობა და ხელოსნობა. ნილოსის მდელის მაცხოვრებლები ლერწმის (პაპირუსის) ნაგების საშუალებით ერთმანეთთან ურთიერთობდნენ, მოსავალს უცვლიდნენ ერთმანეთს. ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებასთან ერთად მოსახლეობის რაოდენობა გაიზარდა, შეიქმნა თემები. თემების განთავსებული ტერიტორია მსხვილ საცხოვრებელ ადგილად, ხოლო გაცვლის პუნქტები კი თანდათანობით ქალაქებად იქცა. მსხვილი საცხოვრებელი პუნქტების, ქალაქების შექმნით მართვის სისტემისა და ხელისუფლების ფორმირებულ ტერიტორიებზე შეიქმნა პირველი სახელმწიფოები.

ძველი ეგვიპტე

? თქვენი აზრით, ეგვიპტისათვის "ნილოსის ნობათი" წოდება სწორია? ეგვიპტის ბუნებრივი გეოგრაფიული პირობები დააჯავშნოთ მის მეურნეობასთან.

ეგვიპტის ერთიანი სახელმწიფო და მისი ძლიერი ხანა. ეგვიპტეში თავდაპირველად 40-მდე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი არსებობდა. მათ შორის ურთიერთდაპირისპირებაში ერთი სახელმწიფო მეორეს ამარცხებდა, ტერიტორიას თვითონ იერთებდა. სახელმწიფოს რაოდენობის შემცირებასთან ერთად იზრდებოდა მათი ტერიტორიები. ჩვ.წ. აღ-მდე IV ათასწლეულის შუა ხანებში მდინარე ნილოსის მიდამოებში ორი სახელმწიფო - ზემო (სამხრეთი) ეგვიპტე და ქვემო (ჩრდილოეთი) ეგვიპტის სახელმწიფოები ჩამოყალიბდა. დაახლოებით ჩვ.წ.აღ-მდე 3000 წელს ზემო ეგვიპტის მმართველმა მინამ (ნამპერ) ქვემო ეგვიპტეზე გაიმარჯვა და ეგვიპტის ერთიანი სახელმწიფო შექმნა. ქალაქი მეფის სახელმწიფოს დედაქალაქი გახდა.

ზემო ეგვიპტის ქვემო ეგვიპტეზე გამარჯვების ამსახველი გამოსახულება

? ეგვიპტისათვის რა მნიშვნელობა ჰქონდა ეგვიპტის ერთიანი სახელმწიფოს შექმნას?

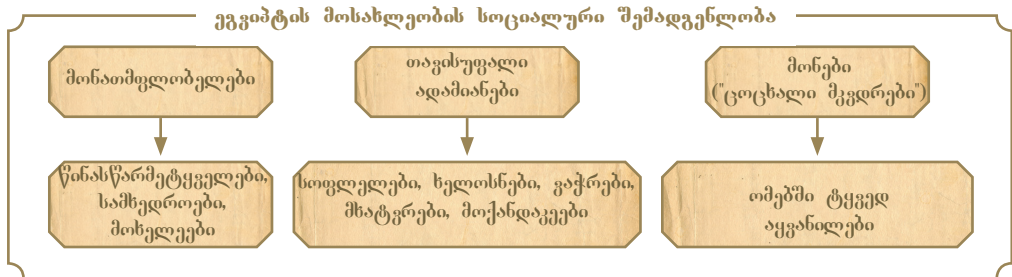
ძველ ეგვიპტეში ხელისუფალს ფარაონს (ძველ ბერძნულად "დიდი სახლი"-სასახლე) უწოდებდნენ. მას განუსაზღვრელი ძალაუფლება გააჩნდა.

ფარაონი სახელმწიფოს მართვის მთავარ ვეზირს და სხვა თანამდებობის პირებს ნიშნავდა. არმია მთლიანად ფარაონს ემორჩილებოდა. ის მთავარსარდალად ითვლებოდა.

ძველი ეგვიპტის 3000 წლიანი სახელმწიფოებრიობის ისტორია იყოფა ძველი, შუა და ახალი მეფობის პერიოდებად. ძველ და შუა მეფობის პერიოდებში მეურნეობამ და კულტურამ ქალაქებში გარკვეულ მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია. მიუხედავად ამისა, ეგვიპტის სახელმწიფომ თავისი პოლიტიკური სიძლიერის მწვერვალს ახალი მეფობის პერიოდში (ჩვ.წ. აღ-მდე XVI - ჩვ.წ. აღ-მდე XI საუკუნეებში) მიაღწია.

ეგვიპტური პირამიდებისა და სფინქსის პირველი ფოტოსურათი 1851 წელი

ახალი მეფობის პერიოდში ეგვიპტე სამხედრო-პოლიტიკური ძალისა და ტერიტორიის მიხედვით იყო უდიდესი სახელმწიფო, იმპერიად იყო ქვეული. ფართომასშტაბიანი ლაშქრობები დაიწყო თუტმოს I-მა, თუტმოს III-ის ხელისუფლების პერიოდში და დაპყრობები უფრო გაფართოვდა. მან მითანის და ბაბილონის სახელმწიფოებზე გაიმარჯვა და სირია, პალესტინა და ფინიკია ეგვიპტეს შეუერთა. ამ გამარჯვებების გამო თუტმოს III-ს "უძველესი სამყაროს ნაპოლეონს" უწოდებენ.

თუტმოს III

განსაზღვრეთ იმპერიის თვისებები

თუტმოს III-ის პერიოდში ეგვიპტის იმპერიად გადაქცევა ფაქტებით დაასაბუთეთ.

ახალი მეფობის პერიოდის ბოლო ძლიერი მმართველი რამზეს II (ჩვ.წ.აღ-მდე XIII საუკუნე) იყო. მან ეგვიპტის წინა აზიაში არსებული პოზიციების, ავტორიტეტის აღდგენისათვის ხელისუფლების პირველ წლებში ხეტებთან ბრძოლა დაიწყო. მათ შორის ხანგრძლივად მიმდინარე ომი მხარეებს შორის მშვიდობიანი ხელშეკრულების დადებით (ზავი) დასრულდა. ეს ითვლება პირველ საერთაშორისო ხელშეკრულებად.

ძველი ეგვიპტის დაცემა. ჩვ. წ. აღ-მდე I ათასწლეულში დაიწყო ეგვიპტის ცენტრალური ხელისუფლების დასუსტება. ხელისუფლებისათვის მიმდინარე ბრძოლები მმართველი დინასტიების ჩქარ-ჩქარი ცვლილების, ფარაონთა ავტორიტეტის დაცემის მიზეზი გახდა. დაპყრობილი ტერიტორიები ეგვიპტეს გამოეყო. ჩვ.წ. აღ-მდე 525 წელს ირანმა დაიპყრო ეგვიპტე და ის თავის პერიფერიად აქცია. ამით ძველ ეგვიპტის ცივილიზაციას ბოლო მოუღო. ჩვ.წ.აღ-მდე 332 წელს ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობით მართალია ეგვიპტე ირანელების ხელისუფლებისაგან გათავისუფლდა, მაგრამ დამოუკიდებლობა ვერ მოიპოვა. ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის რღვევის პერიოდში ეგვიპტეში ბერძნულ - მაკედონიური წარმოშობის პტოლემეუსთა (ჩვ.წ.აღ-მდე 323 - ჩვ.წ.აღ-მდე 30 წლები) დინასტიის ხელისუფლება მოვიდა. ძველმა ეგვიპტელებმა კიდევ ერთხელ ვერ შეძლეს ხელისუფლებაში მოსვლა.

შუამდინარეთი. (მესოპოტამია) შუმერები შუამდინარეთის მკვიდრი მაცხოვრებლები არ ყოფილან. მიღებულია მოსაზრება, რომ შუმერები ალტაის მთებიდან მოსული უძველესი თურქული ტომები არიან. შუმერები მესოპოტამიაში ჩვ.წ. აღ-მდე VI-V ათასწლეულების შორის პერიოდში მოსულან და ამ მხარის სამხრეთ ნაწილში დასახლებულან, სადაც ტყე, მეტალი და არც სამშენებლო ქვა არ ყოფილა. მდინარე ევფრატისა და ტიგროსის (არაბულად **გოფხგი**) წყალდიდობები მდინარე ნილოსისაგან განსხვავებით ძალიან დამანგრეველი იყო, ტერიტორიის დიდი ნაწილი წყლის ქვეშ რჩებოდა. შუმერების მოსვლამ კი მდგომარეობა მკვეთრად შეცვალა. მდინარეებზე აშენდა დამბები, გაიყვანეს სარწყავი არხები, შეიქმნა პირობები მიწათმოქმედების განვითარებისათვის ტერიტორია აყვავებულ მხარედ იქცა. მდინარეების, არხების სანაპიროებზე დაარსებული პატარა საცხოვრებელი დასახლებები დროთა განმავლობაში ქალაქებად იქცნენ. თითოეულ ქალაქს თავისი ღმერთი და პატრონად აღმართული ტაძარი - ზიკურათი გააჩნდა.

პირველ ხანებში ქალაქებს ღმერთის სახელით მოლაპარაკე ენად წოდებული წინასწარმეტყველები მართავდნენ.

შუმერების პირველი ქალაქი ჩვ.წ. აღ-მდე IV ათასწლეულის ბოლოს აშენებული ერედუ. ერედუს შემდეგ ერთმანეთის მიმდევრობით ურ, ურუკ, ლაკამ, ქიშ, ნიპურ და სხვა ქალაქები აშენდა. უკვე ჩვ.წ. აღ-მდე IV ათასწლეულის ბოლოს ქალაქ ურუქში შუმერების პირველი წარწერები (პიქტოგრამა-წარწერა სურათებით) გამოჩნდა. ჩვ.წ. აღ-მდე III ათასწლეულის I ნახევარში ქალაქები განვითარებული მართვის ორგანოებისა და კანონების მქონე ქალაქ-სახელმწიფოებად იქცნენ, რომლებსაც საკუთარი ჯარი ჰყავდათ. ამ პერიოდიდან დაწყებული სამხედრო მეთაურების ავტორიტეტმა დაიწყო ზრდა და ცოტა ხნის შემდეგ ისინი მმართველებად (ლუკალ) იქცნენ. ამის ძირითადი მიზეზი ქალაქ-სახელმწიფოებს შორის დაწყებული შეჯახებები იყო.

ხელისუფლები სახელმწიფოს მეთაურობასთან ერთად, არმიის მეთაურისა და მთავარი წინასწარმეტყველის თანამდებობებსაც ითავსებდნენ. საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარე ომები შუმერების, როგორც ხალხის შემცირებისა და ქალაქი სახელმწიფოების დასუსტების მიზეზი გახდა.

ჩვ.წ. აღ-მდე III ათასწლეულის პირველ ნახევარში მიმდინარე უწყვეტ ომებში ჯერ ურუკ, შემდეგ ურ და ქიშ ქალაქ - სახელმწიფოებმა, მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულ წარმატებებს მიაღწიეს, ვერც ერთმა სახელმწიფომ ხანგრძლივად მტკიცე ხელისუფლების შექმნა ვერ შეძლო. შუმერი მმართველები შემცირებულ ჯარში ბრძოლისუნარიან სამეზს სულ უფრო მეტად იწვევდნენ. ასეთი სამი მეზობლებიდან ერთ-ერთმა, სარგონმა ჩვ.წ. აღ-მდე XXIV საუკუნეში ურუკ სახელმწიფოს მეთაური მოკლა, ძალაუფლება ხელში აიღო. სარგონმა (შარრუკინ) ქალაქი აქადი თავისი სახელმწიფოს დედაქალაქად გამოაცხადა და რეზიდენცია აქ გადმოიტანა. **სამის ტომებიდან ძლიერი ჯარის შექმნელმა სარგონმა დასუსტებული შუმერთა სახელმწიფოები ერთმანეთს მიყოლებით დაამარცხა და შუამდინარეთში პირველად ერთიანი სახელმწიფო შექმნა.**

❖ შუმერების მიერ დიდი კულტურის შექმნის მიზეზ-დაფად, მათი ისტორიიდან გაქრობის მიზეზს რაში ხედავთ? ისტორიიდან მთლიანად წასულ კიდევ რომელი ხალხს (ხალხებს) აცნობთ?

*** ურ - თორას თანახმად ქალაქი, რომელშიც დაიბადა იზრაჰიმ წინასწარმეტყველი.**

შუმერების ნობათი

ისტორიაში პირველად: ლურსმუ-ლი დაშქერლობის სისტემა, საბუ-რაფი — ტრანსპორტა, ბრინჯაოს იარაღები, ფერადი შინა, თვლის სამოცობითი სისტემა (ამჟამად ვა-მოიყენება), ასტრონომია, მათემატიკა და გეომეტრია, სკოლა და სახელმძღვანელო, წელიწადის ზუსტი გაზომვა და თევებად დაყოფა, სასაპართლო სისტემა, გემთშენებლობა და კიდევ ჩამოთვლელი მეცნიერული, ტექნიკური, ეკონომიკური სახელები შუმერებს შეუქმნათ. შექმდომში მსოფლიოს ბაბილონ — ასურის კულტურის სახელით ცნობილობის უკან შუმერების მეცნიერული მიღწევები დგას.

❖ სამოცობითი სისტემა ახლანდელ დროში სად (ან რომელ სელ-საწყისში) გამოიყენება?

*** სამის ტომი -** არაბეთის ნახევარკუნძულზე უცხოვრიათ თანამედროვე არაბი და ებრაელი ხალხების წინაპრები ყოფილან.

აქადის სახელმწიფომ ერთ საუკუნემდე მთელი მე-სოპოტამიის თავის მმართველობის ქვეშ შენარჩუნება შესძლო. ჩვ.წ.აღ-მდე აქადის სახელმწიფოს ქუთი ტომების მხრიდან მარცხის განცდის შემდეგ, შუმერები ბოლო-ჯერ გამოჩნდნენ ისტორიაში. ქალაქი-სახელმწიფო ურის მესამე დინასტიის (ჩვ.წ.აღ-მდე XXI საუკუნეში) შუამდინარეთის უმლიერესი სახელმწიფო გახდა. ჩვ.წ.აღ-მდე 2003 წელს სახელმწიფო ელამისა და სამის ტომების ერთობლივი შეტევით ურის სახელმწიფო დამარცხდა. ამით შუმერთა ქალაქი-სახელმწიფოების არსებობას ბოლო მოეღო.

ბაბილონი. ბაბილონი მდინარე ევფრატის სანაპიროებზე მდებარე ძველი შუმერული ქალაქის ადგილას შეიქმნა. ქალაქის სახელი შუმერულ ენაზე **ქადინ-კია** - ე.ი. "ღვთის ჭიშკარი" დაერქვა. ჩვ.წ.აღ-მდე III ათასწლეულის ბოლოს, ამ ქალაქის დამპყრობი ამორეი* - სამის ტომებმა მისი სახელი თავიანთ ენაზე ასოებით გადათარგმნეს და მას ბაბილი (ბაბილონი) - "ილაპის, ღვთის ჭიშკარი" დაარქვეს. ქალაქი ბაბილონი ჩვ.წ.აღ-მდე 1894 წელს სახელმწიფოდ გარდაიქმნა. სახელმწიფოს საფუძველი ამორეის ტომის მეთაურმა სუმუ-აბუმ ჩაუყარა. ძველი ბაბილონის სახელმწიფოს აღზევების დრო იყო გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწის, უნარიანი დიპლომატის ხამურაბის (ჩვ.წ. აღ-მდე 1792-ჩვ.წ. აღ-მდე 1750) მმართველობის პერიოდში.

ხამურაბიმ მთელი შუამდინარეთი ბაბილონელთა მმართველობის ქვეშ გააერთიანა. ამის შემდეგ შუამდინარეთს ბაბილონი ეწოდა. ხამურაბიმ ქვეყნის განვითარებისათვის მნიშვნელოვანი სამუშაოები შეასრულა. მიწების მორწყვა, მორწყვის გზები და სავაჭრო ურთიერთობები ხამურაბის ყოველთვის ყურადღების ქვეშ ჰქონდა მოქცეული. მისი ბრძანებით გაიჭრა ახალი არხები. ხამურაბიმ აიღო რა შუამდინარეთი თავისი მმართველობის ქვეშ, მთელი ქვეყნისათვის ერთიანი კანონთა კრებული შეადგინა. ხამურაბის კანონთა კრებული ლურსმული დამწერლობით აქრდის ენაზე იყო დაწერილი. კანონების გამზადებისას ხამურაბიმ შუმერთა სამართლებრივი საკითხებითა და კანონებითაც ისარგებლა. კანონების ძირითადი ნაწილი სასამართლოს, კერძო საკუთრების დაცვას, ოჯახურ ურთიერთობებს, ქონებრივ და დანაშაულებრივ სამართლებრივ საკითხებს ეძღვნებოდა. კანონების შედგენის მიზანი არსებულ სამართლებრივ წესებში რეფორმის გატარების გზით მათთვის ერთიანი ფორმის მიცემა იყო.

თუმცა ხამურაბის მემკვიდრეებმა ბაბილონი არსებული საზღვრების ჩარჩოებში ვერ შეინარჩუნეს. ხეთთა სამეფოსთან წინააღმდეგობის გაწევის უუნარობის გამო ძველი ბაბილონის სამეფო დასუსტდა და ძველი ძლიერება დაკარგა. ჩ.წ. აღ-მდე I ათასწლეულში გაძლიერებულმა ასურეთმა ბაბილონი თავის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შეიერთა. ბაბილონი ასურეთის მმართველების მემკვიდრეების მხრიდან იმართებოდა.

რა გავლენა მოახდინა ჰამურაბის კანონებმა შემდგომ კანონმდებლებზე?

ჩ.წ. აღ-მდე 626 წელს ასურეთის მემკვიდრეს ნაბუპალასარმა დამორჩილებაზე უარი გამოუცხადა და თავი დამოუკიდებელ მმართველად გამოაცხადა. ამ მოვლენით კი ბაბილონში ახალი მეფობის პერიოდი დაიწყო (ჩ.წ. აღ-მდე 626-539). ნაბუპალასარმა რამდენიმე ბრძოლაში ასურეთის ჯარები დაამარცხა და ბაბილონის ტერიტორიის ძირითადი ნაწილი გაათავისუფლა. მიდიისა და ბაბილონის სახელმწიფოების ერთობლივი შეტევის შედეგად საუკუნეების განმავლობაში წინა აზიის თავისი უღელის ქვეშ შენარჩუნებული ასურეთი დამარცხდა. ასურეთის ტერიტორიის მიდიასთან გაყოფით ბაბილონი შუამდინარეთის წამყვან სახელმწიფოდ გადაიქცა. ეკემენის მმართველი კირ II-მ ჩვ.წ.აღ-მდე 539 წელს ბაბილონის როგორც სახელმწიფოს არსებობას ბოლო მოუღო.

ასურეთი (ასურია) ასურეთმა თავისი სახელი ჩვ.წ. აღ-მდე III ათასწლეულში ღვთაება აშურის პატივსაცემად დაარსებული ქალაქის სახელიდან აიღო. მდინარე ტიგროსის

ძველი შუმერული თქმულება

დედაბიწის დატბორვა ლე-გენდა ჩ.წ. აღ-მდე III ათასწ-ლეულში შექმნილ ვინაგუმის თქმულებაშია ჩაწერილი. შეკ-დგომაში ეს თქმულება თირაში და სხვა რელიგიურ წყნებშიც შეგდება.

* **ამორეი** - არაბეთის ნახევარ-კუნძულის დასავლეთიდან მოსული სამის ტომებისათვის აქადების მინიჭებული სახელი.

სანაპიროებზე დაარსებულ ქალაქს საფუძველი საბერძნეთის ნახევარკუნძულიდან მოსულმა აკადილებისა და იმავე ფუძის მქონე ტომებმა დაუდეს.

ასურეთი (ასურია) ასურეთმა თავისი სახელი ჩვ.წ. აღ-მდე III ათასწლეულში ღვთაება აშურის პატივსაცემად დაარსებული ქალაქის სახელიდან აიღო. მდინარე ტიგროსის სანაპიროებზე დაარსებულ ქალაქს საფუძველი საბერძნეთის ნახევარკუნძულიდან მოსულმა აკადილებისა და იმავე ფუძის მქონე ტომებმა დაუდეს.

ასურეთის, როგორც სახელმწიფოს პირველი აღზევება ჩვ.წ. აღ-მდე XIV საუკუნიდან დაიწყო. ამ დროს პირველად ეგვიპტესთან დიპლომატიური ურთიერთობა დამყარდა. აშურის მმართველი ეგვიპტის ფარაონს “ჩემს ძმას” თავის თავს კი “ასურეთის ქვეყნის მმართველს” უწოდებდა. ადად-ნირარ I-ის (ჩვ.წ.აღ-მდე 1307-1275) მმართველობის დროიდან ქალაქის საბჭომ სახელმწიფოს მართვაში დაკარგა როლი, ხოლო მმართველი აუცილებლად მოსამართლედ იქცა.

რკინის ხანის პირველი იმპერია. ასურეთის სახელმწიფოს მორიგი აღზევება ჩვ.წ.აღ-მდე IX საუკუნიდან დაიწყო. ასურეთის ამ აღზევების უკან რიგი ფაქტორები იდგა. ჩვ.წ.აღ-მდე I ათასწლეულის დასაწყისში რკინის დამუშავების გაფართოების, ბრინჯაოს შედარებით ხარისხიანი შრომის იარაღებისა და შეიარაღების დამზადების შესაძლებლობა შეიქმნა.

❓ რა ცვლილებები შეიტანა ადამიანის ცხოვრებაში აზერბაიჯანში და მოსოფლიოში რკინის აღმოჩენამ?

მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზების ასურეთზე გავლამ, ასურელი ვაჭრების ახლო აღმოსავლეთის მსხვილ ქალაქებში საყრდენი წერტილების არსებობამ რკინის შეძენა და ქვეყანაში შემოტანა გაზარდა. ასურელი მმართველები დამორჩილებული ხალხებისგანაც გადასახადის რკინით გადახდას მოითხოვდნენ. ასურეთის ეკონომიკის გაძლიერებამ შექმნა პირობები დაპყრობითი ომების დაწყებისათვის.

❓ რატომ ეწოდება ასურეთს რკინის ხანის პირველი იმპერია? რა თავისებურებები ახასიათებდა ამ იმპერიას?

მოსახლეობის მხრიდან ძლიერი წინააღმდეგობის შეხვედრისას ასურელები არნახულ სისასტიკეს იჩენდნენ. დაპყრობილი მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას ყველაზე ველური ხერხებით ხოცავდნენ. ქალაქებს ანადგურებდნენ, ხილის ხეებს ჭრიდნენ, ქვეყნის ყველა მატერიალურ რესურსი ასურეთში მიჰქონდათ. ჩვ.წ.აღ-მდე VIII საუკუნის შუა ხანებში ხელისუფლებაში მოსულმა ტიგლათპალასარ III-მ პირველ რიგში მოუწესრიგებელი სამხედრო ძალები პროფესიული არმიით შეცვალა. საბრძოლო ურემები ცხენოსანი ჯარით შეცვალა. პირველად საინჟინრო შეიარაღებული ნაწილები, დაზვერვისა და კავშირგაბმულობის განყოფილებები შეიქმნა. ტიგლათპალას III-მ ურარტუს სახელმწიფო დაამარცხა, წინა აზიაში ასურიის პოზიციები განამტკიცა. მისი ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებული ნაბიჯი იყო ბაბილონის ტახტის ხელში ჩაგდება დიპლომატიური გზით.

ასურელების ჩვ.წ.აღ-მდე VIII საუკუნის ისტორიაში სხვა გამოჩენილი მმართველი იყო სარგონ II (ჩვ.წ.აღ-მდე 721-705). ჩვ.წ.აღ-მდე 720 წელს სირიის, ფინიკიისა და ეგვიპტის გაერთიანებული ჯარების დაამარცხა და ასურეთის დასავლეთის საზღვრებში აგვიპტემდე გააფართოვა. რკინის ხანის პირველი იმპერიის ბოლო ძლიერი მმართველი იყო აშურბანიფალი (ჩვ.წ. აღ-მდე 668-631). მის დროს ელამი განადგურებული იქნა, დედაქალაქი სუზი გაიძარცვა.

აშურბანიფალის შემდეგ მოსული მმართველების დროს აჯანყებებმა, ძალაუფლები-სავის ბრძოლებმა შეარყია სახელმწიფოს საფუძვლები. განუწყვეტელი ომების შედეგად დაუძლიერებულმა აშურმა მის წინააღმდეგ გაერთიანებული ძველი მტერის ბაბილონისა და ახლად გაძლიერებულ მიდიასათვის წინააღმდეგობის გაწევა ვეღარ შეძლო.

☰ კითხვები და დავალებები

1. დროის თვალსაზრისით შეაფასეთ ეგვიპტისა და მესოპოტამიის სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებები.
2. ფაქტების ჩვენებით განმარტეთ ეგვიპტისა და მესოპოტამიის შექმნისა და განვითარების პროცესი და გეოპოლიტიკური ცვლილებები.
3. სისტემური სახით განმარტეთ ეგვიპტეში და მესოპოტამიაში შექმნილი სახელმწიფოების ამ ხანად აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე არსებულ სახელმწიფოებთან კავშირის მნიშვნელობა.
4. რა კვალი დატოვეს ისტორიაში ეგვიპტემ და მესოპოტამიამ?

საპარსო სიმტკიცე

▪ არიები	▪ პარაფას
▪ სპარსები	▪ კულტურა
▪ კირ II	▪ არის ტომები
▪ დარა I	▪ კასტა
▪ ეპემენიები	▪ აშოკა

ჩვ. წ. აღ-მდე II ათასწლეულის ბოლო საუკუნეებში ევროპაში მცხოვრები ხალხის დიდი ნაჟადა სამხრეთ და აღმოსავლეთის მხარეებში მიემართებოდნენ. ამ ტომებმა საბერძნეთში მიქნას კულტურას მიძე დარტყმა მი-აყენეს. მცირე აზიაში ძლიერი ხეთის სამეფო დაამარ-ცნეს, დაახუსტეს. ეგვიპტის სახელმწიფომ ამ ტომს ზღვის ხალხი უწოდა და მათთვის წინააღმდეგობის გაწევისათ-ვის დიდი ხიმნელები გადაიტანა.

სპარსი და ინდოელი ხალხების წარმოშობა. ჩვ.წ. აღ-მდე II ათასწლეულში ევროპი-დან აღმოსავლეთისაკენ მოძრავთა შორის იყო არის ტომიც. ინდოელი და სპარსი ხალხი არის ტომის შთამომავლად ითვლებიან.

მოშთაბარე - მესაქონლეობით დაკავებული არის ტომები აღმოსავლეთ ევროპის მინდვრებში ცხოვრობდნენ. როგორც ჩანს ჩვ.წ.აღ-მდე II ათასწლეულში ევროპაში კლამატის მკვეთრი ცვლილების შემდეგ არის ტომებმა მესაქონლეობისათვის ხელსაყრელი ტერიტორიის მოძენის მიზნით დაიწყეს ახალი ადგილების ძიება. გრძელი გზის გავლის შემდეგ არის ტომების ერთი ნაწილი სამხრეთ კავკასიის და ცენტრალური აზიის გავლით ირანში, დანარჩენები კი ინდოეთში დასახლდნენ.

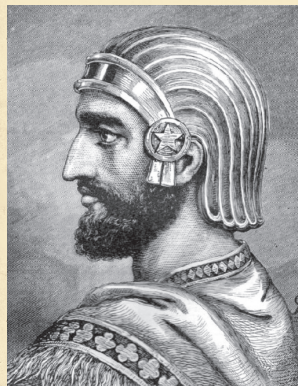
არის ტომების ირანში მოსვლის დროს, ირანში ელამის სახელმწიფო და სხვადასხვა ენაზე მო-ლაპარაკე ტომები ცხოვრობდნენ. დროთა განმავ-ლობაში ადგილობრივმა მოსახლეობამ არის ტომთა ენა მიიღო, ამის შემდეგ ირანულენოვანი ტომები შეიქმნა.

? სპარსულ ენაზე *mader-დედა, fader-მამა, difai-თავდა-ცვა, ინგლისურ ენაზე კი mother-როგორც დედა, father - მამა, defence - თავდაცვა წარმოითქმება. თქვენი აზრით ამ სიტყვების ფუძე და აზრის მსგავსება საიდან წარმოდგება?*

ასეთი ირანულენოვანი ტომებიდან ერთ-ერთი სპარსული ტომი იყო. სპარსების სახელი პირველად ჩვ.წ.აღ-მდე IX საუკუნეში ასურიის ნაწერებში მო-იხსენიება. ჩვ.წ. აღ-მდე VIII საუკუნის დასასრულს სპარსული ტომების კავშირი შეიქმნა. ამ კავშირის მეთაური არჩეული იქნა ეპემენი. კავშირის ცენტრი ქალაქ პასარკადა (ძველ სპარსულ ენაზე "სპარსული ბაღები") იყო.

თუმცა ეპემენის შემდეგ ხელისუფლებაში მოსუ-ლი მისი შთამომავლობა (კირ I, კამბიზი I, კირ II) საკუთარ თავს სპარსეთის მეფედ აცხადებდნენ, სი-ნამდვილეში ოლქის მმართველები იყვნენ. თავდა-პირველად ასურიის, კიაქსარის ხელისუფლების პე-რიოდში მიდიას დაქვემდებარებაში ცხოვრობდნენ.

ეპემენის სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. ეპე-მენის შთამომავალმა კირ II-მ (კურუში) მიდიას მმართველი ასთიაგისგან უკმაყოფილო, ძალებთან ფარული კავშირი დაამყარა, სპარსები ააჯანყა და ასთიაგა ჩამოაგდეს.

"... მესამე წლის დასაწყისში ან-შანის მმართველი კირი, მისი (ასთი-აგის) უმცროსი შონა მის წინააღმდეგ აღდგა... ასთიაგმა ძალები შეკრიბა, კირის წინააღმდეგ წავიდა, რომ ის დაიჭიროს... ასთიაგის არმია მის წინააღმდეგ აჯანყდა, ის (ასთიაგი) დაიჭირეს კირს ვადასცეს... კირმა ექვთიანში, მეფის ქალაქში გერცხლი, ოქრო, სიმდიდრე და მოსახლეობა ტყვედ აიყვანა, თავის ქვეყანაში წაიყვანა".

ბაბილონის მმართველი ნაბონიდის ეპიტაფიდან

? თქვენი აზრით, ბაბილონის ხელისუ-ფალი მიდიასში მიმდინარე მოვლენებს რატომ ადევნებდა თვალს ახლოდან?

ამრიგად, ჩვ.წ.ალ-მდე 550 წელს ეკემენის სახელმწიფო შეიქმნა. კირ II-მ მიდიას სახელმწიფო არ გააუქმა და თავი მიდიის მმართველად გამოაცხადა. ექვათანმა დედაქალაქობა შეინარჩუნა. შემდგომ პერიოდებშიც ეკემენის სახელმწიფოს ერთ-ერთ დედაქალაქად ითვლებოდა.

კირის მიერ მიდიელი მაღალი ფენის წარმომადგენლებისათვის თანამდებობის მიუცემლობის ერთ-ერთი მიზეზი სპარსელების მიერ სახელმწიფო და ადმინისტრაციული მართვის საქმეების არცოდნა იყო. მიდიის კულტურის ამთვისებელმა სპარსებმა სახელმწიფო წყობისა და მართვის სისტემა მთლიანად მიდიელებისაგან აიღეს.

❗ განსაზღვრეთ კირ II-ის მიერ მიდიის სახელმწიფოებრიობისადმი პატივისცემით მოპყრობის მიზეზები.

მცირე დროის განმავლობაში მიდიის შემადგენლობაში შესული ტერიტორიების საკუთარი მმართველობის ქვეშ მომქცევმა კირმა ჩვ.წ.ალ-მდე 547 წელს დაამარცხა ლიდია, რომელიც მცირე აზიაში ძლიერ სახელმწიფოდ ითვლებოდა. ცოტა ხნის შემდეგ კირმა მცირე აზიაში მდებარე ბერძნული ქალაქებიც დაიპყრო. ჩვ.წ. ალ-მდე 539 წელს სპარსულმა ჯარმა წინა აზიაში დამოუკიდებლობის შემნარჩუნებელ ბოლო სახელმწიფოს - ბაბილონის სამეფოს წინააღმდეგ შეტევა დაიწყო და იმავე წელს კირი ზეიმით შევიდა ბაბილონში. ბაბილონის დაპყრობის შემდეგ მასზე დამოკიდებულებაში მყოფი სირია, პალესტინა, ფინიკია ნებაყოფლობით დაემორჩილნენ ეკემენის სახელმწიფოს. ეკემენის სახელმწიფოს დასავლეთმა საზღვრებმა ეგვიპტეს მიაღწია. კირმა ოდესღაც ბაბილონელი მმართველების მიერ ტყვედ აყვანილ იძულებით ბაბილონში გადმოსახლებულ ებრაელ ხალხს სამშობლოში დაბრუნებისა და იერუსალიმის ტაძრის აღდგენის უფლება მისცა.

მასაგეთების მმართველი ტომირისი

ჩვ.წ. ალ-მდე 530 წელს კირმა მასაგეთის ტომებზე გაილაშქრა.

ეს გალაშქრება კირისათვის ტრაგიკულად დასრულდა. ძველი ბერძენი ისტორიკოსის ნესოდოტის ინფორმაციის თანახმად ქალის ტომირისის მეთაურობით მასაგეთელებთან ბრძოლაში სპარსული ჯარი განადგურდა, კირ II მოკლულ იქნა.

❓ რით შეიძლება ახსნას კირის დიდ სახელმწიფოებზე გამარჯვების მოუხედავად, მისი მასაგეთის ტომებთან დამარცხება?

კირის სიკვდილის შემდეგ მისი ადგილი უფროსმა შვილმა კამბიზ II-მ (ჩვ.წ. ალ-მდე 530-522) დაიკავა. კამბიზ II-მ დაქვემდებარებაში მყოფი ხალხების გამოსვლები ჩაახშო, ძმა ბარდინის ხელისუფლებაში მოსვლის სურვილებს ბოლო მოუღო, მისი მალულად მოკვლევიანების შემდეგ, მამის მიერ მომზადებული ლაშქრობა განახორციელა და ჩვ.წ. ალ-მდე 525 წელს ეგვიპტე დაიპყრო.

ეგვიპტის ძველი დედაქალაქის მენფისის დამპყრობი კამბიზ II აქ ფარაონად გამოცხადდა. კამბიზ II -ის დიდი ხნით ეგვიპტეში დარჩენა, ეთიოპიაში წარუმატებელი ლაშქრობა ირანში ქალის მიზეზი გახდა. ჩვ.წ. ალ-მდე 522 წელს საკუთარი თავის კირ II -ის სხვა შვილად ბარდიდ წარმომდგენმა თვითმარქვია წინასწარმეტყველმა კაიმათამ ძალაუფლება ხელში აიღო.

❓ რატომ შეძლო კაუმათამ თავი როგორც ბარდი, ისე წარმოედგინა.

სახელმწიფო გადატრიალების გზით ეკემენის ტახტ-გვირგვინის მომპოვებელი კაიმათა მდგომარეობიდან უკმაყოფილო ფენების თავის მხარეზე გადაბირებით ეცდებოდა ხელისუფლების განმტკიცებას. კაიმათას რეფორმები მემკვიდრეობით წარჩინებულთა მმართველი მოზიციის გაუქმებისკენ იყო მიმართული. მოხდა მათი ქონების კონფისკაცია და თავისუფალი საზოგადოებისთვის დაბრუნება. სხვა ერთი ბრძანებით მან ეკემენის იმპერიაში შემავალი ხალხი 3 წლით გადასახადებისაგან და სამხედრო ვალდებულებისაგან გაანთავისუფლა. ამ ღონისძიებებმა ხალხის მასებში კაიმათას ავტორიტეტი გაზარდა და მთელმა ქვეყანამ მისი ხელისუფლება მიიღო.

შეტყო რა ირანში მომხდარი ამბები, კამბიზ II ეგვიპტიდან უკან ბრუნდებოდა და გზაში გარდაიცვალა. კამბიზის სიკვდილის ამბავმა, მემკვიდრის არ ყოლამ სპარსი წარჩინებულები აიძულა, რომ ინიციატივა ხელში აეღოთ. გადატრიალების გზით ხელისუფლებაში მოსული კაუმათა 7 თვის შემდეგ გადატრიალების შედეგად მოკლული იქნა. თავისუფლად დარჩენილ მართველის ტახტზე ვინ უნდა ასულიყო, იმავე წარჩინებულებმა გადაწყვიტეს. მათ, მზრმანეზლად, განზრახვის ძირითადი ორგანიზატორი, აქემენიდთა დინასტიის მცირე შტოს წარმომადგენელი, დარა I (დარიავაჰუმი) აირჩიეს.

❗ რატომ ითვლება კაუმათას მხრიდან ხელისუფლების ხელში ჩაგდება სახელმწიფო გადატრიალებად?

ბისუტუნის ძეგლი

აქემენიდების იმპერიის ყველაზე ძლიერი პერიოდი. დარა I-მა (ჩვ. წ. აღ.-მდე 522-486) ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე გააუქმა კაუმათას მიერ გაცემული განკარგულებები. ეს, სპარსთა დაქვემდებარებაში მყოფ ხალხთა კატეგორიულ წინააღმდეგობას წააწყდა. ჩვ.წ.აღ.-მდე 522-521 წლებში აქემენიდების იმპერიის უმეტეს ნაწილში აჯანყებები დაიწყო. დარა I-მა თუმცა გაჭირვებით, მაინც შეძლო აჯანყებების ჩახშობა. ბისუტუნში (ირანი) გორაზე სამ ენაზე (ელამი, აქადი, ძველი სპარსული) დაწერილ დარა I-ის ეპიტაფიაზე მოცემულია ცნობები მისი ხელისუფლების პირველ წლებში მომხდარი მოვლენების შესახებ. ამ ნაწერებში პირველად იყო მითითებული ზორასტრიზმის რელიგიის ძირითად ღმერთად ხსენებული აჰურამაზდას სახელი.

დარა I-მა გაატარა განსაზღვრული რეფორმები, რომელმაც აღადგინა სტაბილურობა იმპერიის ფარგლებში და განამტკიცა საზღვრები. დააზუსტა სატრაპიები (პროვინციები) და ისინი ადმინისტრაციულ-საგადასახადო ერთეულებად გადააქცია. იმპერიაში ყველა მოხელეები და სატრაპები (ნაცვლები) მხოლოდ სპარსთაგან ინიშნებოდნენ.

დარა I-მა შექმნა ახალი საერთო სახელმწიფოებრივი საგადასახადო სისტემა. ყველა სატრაპიებში ნაყოფიერების გათვალისწინებით, მიწათა მეპატრონეებს ზუსტად განსაზღვრული ფულადი გადასახადი უნდა გადაეხადათ. პირველად იყო, რომ მორჩილებაში მყოფ ტერიტორიებზე მდებარე სამლოცველოებზეც კი გადასახადები იყო დადებული. სპარსები კი, როგორც მმართველი ხალხი, ფულადი გადასახადისაგან თავისუფლებული იყო. გადასახადების ძირითადი სიმძიმე ეკონომიკურად უფრო განვითარებული ქვეყნების - ბაბილონის, ეგვიპტისა და ფინიკიის ხალხებს აწევდათ.

დარა I-მა მთელი იმპერიისათვის ერთიანი ფულადი სისტემა შექმნა. ძირითად ფულად ერთეულს დარიკად (წონა 8,4 გრ.) წოდებული ოქროს ფული წარმოადგენდა. დარა I-ის მითითებით აშენდა ახალი დედაქალაქი პარსა (ბერძნულად პერსოპოლი). ქვეყანაში გატარებულ რეფორმებმა საფუძველი ჩაუყარა საერთაშორისო ვაჭრობის გაფართოებასა და განვითარებას.

დარიკი. ოქროს ფული

რა მნიშვნელობას ატარებდა ქვეყნისათვის დარა I-ის მიერ გადასახადებისა და ფულის სფეროში გატარებული რეფორმები?

დარა I-მა ჩვ.წ.აღ.-მდე 512 წელს გაილაშქრა შავი ზღვის სანაპიროზე მცხოვრები სკვითების წინააღმდეგ. რეტროგადმა სკვითებმა „გადაამწვარი მიწის“ ტაქტიკის გამოყენებით ერთ თვეზე მეტ ხანს „აიყოლეს“ ირანის არმია. დაღლილი და დაუძლურებული ირანელების ლაშქრობა უშედეგოდ დამთავრდა.

რა საზიანო მხარეს მოიცავს გადაამწვარი მიწის ტაქტიკა, მისი გამოყენებული სახელმწიფოსათვის?

დარა I-ის პერიოდში ირან-საბერძნეთის ომი დაიწყო. ომის საფუძველს მცირე აზიაში მდებარე ბერძნული ქალაქების აჯანყებები წარმოადგენდა. ჩვ.წ.აღ.-მდე 500-493 წლებში ირანის არმიამ ფინიკიის ფლოტთან ერთად ჩაახშო აჯანყებები, რომლის შემდეგ დარა I-მა დაიწყო ლაშქრობები ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე მდებარე ქალაქ-სახელმწიფოების წინააღმდეგ. ჩვ.წ.აღ.-მდე 490 წელს ათენის წინააღმდეგ გაგზავნილი ირანული არმიის

მარცხმა ბოლო მოუღო დარა I-ის მსოფლიოს დაპყრობის სურვილს. დარა I-ის შემდეგ მოსულ აქემენიდ შაჰებს შორის ვერცერთმა ვერ მიაღწია მის დონეს. ჩვ.წ.აღ-მდე IV საუკუნის დასასრულს დაიწყო აქემენიდების იმპერიის დაკნინება. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობებმა კიდევ უფრო დააჩქარა იმპერიის დამლა. ალექსანდრე მაკედონელისა და უკანასკნელი აქემენიდი შაჰის დარა III ის არმიებს შორის, ჩვ.წ.აღ-მდე 331-წელს კავკასიელას ველზე გადამწყვეტი ბრძოლა შედგა. აქემენიდების არმიის მარცხით დამთავრებული ბრძოლის შემდეგ, ქვეყნის აღმოსავლეთით გადახვეწილი დარა III მოკლული იქნა მისი ახლობელი ადამიანების მხრიდან. ასე რომ, ჩვ.წ.აღ-მდე 330-წელს აქემენიდების სახელმწიფო დაიშალა.

ინდოეთი (ჩვ.წ.აღ-მდე III-I ათასწლეულში). არქეოლოგიური გათხრები მიუთითებს, რომ ინდოეთი უძველესი ადამიანების ჩამოყალიბების ტერიტორიათაგან ერთ-ერთს წარმოადგენს. ქვის ხანის ყოველი ეტაპის აღმოჩენები ინდოეთში ადამიანთა საზოგადოების განვითარების შესწავლის საშუალებას იძლევა. ოღონდ ინდოეთის ნახევარკუნძულის სიდიდეს, ასევე სხვადასხვა გეოგრაფიული და ამინდის პირობების არსებობას, აქ მცხოვრებ ადამიანთა ჯგუფების განვითარების სხვადასხვა დონე ჰქონდა განპირობებული. ასე, მიუხედავად იმისა, რომ ინდოეთის სამხრეთ და აღმოსავლეთ ტერიტორიებზე ადამიანები ნეოლითური კულტურით ცხოვრობდნენ, მდინარე ინდის აუზთან უკვე ბრინჯაოს ხანის განვითარებული ქალაქის კულტურა არსებობდა.

ჰარაპას კულტურა. არქეოლოგიური გათხრები ჩვ.წ.აღ-მდე III ათასწლეულში მდინარე ინდის აუზთან ხელოვნურ მორწყვაზე დაფუძნებული მიწათმოქმედების კულტურის, ხელოვნებისა და სავაჭრო ურთიერთობების უმაღლეს დონეზე მიუთითებს. ჩვ.წ.აღ-მდე III ათასწლეულის პირველ ნახევარში, აქ ფართო ტერიტორიების მქონე ქალაქები იყო შექმნილი. მათ შორის ტერიტორიის მიხედვით ყველაზე დიდი ქალაქი ჰარაპა იყო. აქ ნაპოვნი იყო ორსართულიანი სახლები, საჯარო შენობები, რელიგიური რიტუალებისათვის გამოყენებული აუზები და ბეჭდები. ჰარაპას კულტურის პერიოდის მეორე დიდ ქალაქს მეჰენჯო-დაროდას, დასაღვეი წყლით მომარაგებული წყალსადენი და კანალიზაციის სისტემა გააჩნდა. ჰარაპელებს თავიანთი დამწერლობაც გააჩნდათ. ოღონდ ამ დამწერლობის საიდუმლო ჯერ კიდევ არ არის გახსნილი. ჰარაპელებს ცენტრალურ აზიისა და მესოპოტამიის სახელმწიფოებთან სავაჭრო ურთიერთობები შენარჩუნებული ჰქონდათ.

გამოყვლით იმ პერიოდში ინდოეთის მესოპოტამიასთან კავშირის დამადასტურებელი ფაქტები.

ჩვ.წ.აღ-მდე II ათასწლეულის დასაწყისში დაეცა ჰარაპას კულტურა, გაურკვეველი მიზეზებით მოსახლეობამ დატოვა მდინარე ინდის აუზი და ინდოეთის შიდა ნაწილში გადავიდა.

ჩვ.წ.აღ-მდე II ათასწლეულის მეორე ნახევარში გადმოსახლებული არიული ტომების მოსვლით, ინდოეთის ისტორიაში ახალი გვერდი გადაიშალა. ევროპიდან ინდოეთამდე დიდ გზა გამოვლილი არიული ტომები ინდოეთის ჩრდილოეთ-დასავლეთიდან შიდა მიმართულებით დაიძრნენ (ადგილობრივი მოსახლეობაც თავიანთთან წაიყვანეს) და ჯუნგლებით გარშემორტყმული მდინარე განგის აუზთან დასახლდნენ. ადგილობრივი მოსახლეობაც მათ შერია და შედეგად ინდი ხალხი ჩამოყალიბდა.

ჩვ.წ.აღ-მდე XI საუკუნეში ინდო-არიელებმა რკინის დამუშავება ისწავლეს. რკინის ხელსაწყოებით განგის დროინდელი ჯუნგლების გამწმენდმა ინდოელებმა, სათესი მიწდვრები შექმნეს. მიწათმოქმედებასთან ერთად სწრაფად ვითარდებოდა მესაქონლეობა და ხელოსნობაც.

რაში გამოიხატება ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების გავლენა დიდი ცივილიზაციების შექმნაზე?

სცენა ძველი ინდური ლეგენდიდან

უძველეს მსოფლიო ისტორიაში თავისებური კულტურით გამოირჩეულ ქვეყანათა შორის ერთ-ერთი ინდოეთია. ის ინდის მდინარის სახელის გამო ასე აქნა წოდებული. უძველეს ინდოელებმა მსოფლიო კულტურის საზიხას ციფრი 0, ჰადრაჟი, პოემები მაჰაბჰარატა და რამაიანა, ბუდას წვრთნა და სხვა აჩუქეს.

ინდუიზმში სპილოსთავა ღვთაება - "განეშა"

ინდოელი ხალხის ჩამოყალიბების პერიოდში შეიქმნა ინდოიზმის რელიგია. ინდოიზმის უძველეს კანონთა კრებულს “ვედა” (“ცოდნანი”, “სიბრძნენი”) ეწოდება. ვედას ნაწერებში მოცემულია ცნობები მდიდრებისა და ღარიბების შესახებ.

*** კასტა** – შეუცვლელი, მემკვიდრეობითი უფლებებისა და მოვალეობის მქონე ადამიანთა ფენები.

კიდევ რომელი ხალხები განასახიერებდნენ ცხოველისთავა ადამიანის სურათში თავიანთ ღვთაებებს?

სათესი მიწდგრების კერძო საკუთრებაში გადაცემა ზრდიდა ქონებრივ და სოციალურ უთანასწორობას. მდიდარი, პრიორიტეტის მქონე ადამიანთა მიწებზე ბრძოლებში ხელთ-გდებული მონები მუშაობდნენ. მონებს „მტრებს“ უწოდებდნენ. ადრე ტომის მეთაურები-რაჯები ტომის წევრების მხრიდან აირჩეოდნენ. შემდგომში შთამომავლობით გადაცემადი ეს თანამდებობა, რაჯების თანდათან მზრძანებლებად გადაქცევის საფუძველი გახდა. ამ პერიოდში უკვე ჩვ.წ.აღ-მდე XII - XI საუკუნეებში ინდოეთის 4 ძირითადი კასტა* იყო შექმნილი: ბრაჰმანები - სასულიერო პირები, კაშტრი - მებრძოლები, ვაიში - სოფლელები, შუდრა - ყველაზე ღარიბი და დამოკიდებული ადამიანები, მოსამსახურეები.

განსაზღვრეთ კასტასა და საზოგადოებრივ კლასებს შორის მსგავსი და განსხვავებული მხარეები.

ასე, რომ საზოგადოებაში არსებულმა ფენებმა დაყოფამ, ხელისუფლების სხვადასხვა პირთა ხელში არსებობამ და მისი მემკვიდრეობით გადაცემამ ჩვ.წ.აღ-მდე I ათასწლეულში საფუძველი ჩაუყარა ინდოეთში სახელმწიფოთა ჩამოყალიბებას. ჩვ.წ.აღ-მდე VI საუკუნეში ინდოეთის ჩრდილოეთ დასავლეთში მდინარე ინდის აუზთან ლაშქრობის შედეგად დარა I-ის არმიამ დაამარცხა აქ მყოფი მცირე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები და ტერიტორიები აქემენიდების სახელმწიფოს შეუერთა.

ალექსანდრე მაკედონელმა, რომელმაც ბოლო მოუღო აქემენიდების იმპერიას, ჩვ.წ.აღ-მდე 327 წელს ინდოეთისაკენ გაილაშქრა. ინდოელების ძლიერი წინააღმდეგობის მიუხედავად, ალექსანდრემ მდინარე ინდის აუზთან მყოფი ტერიტორიები თავის ხელისუფლებას დაუმორჩილა. ალექსანდრეს ინდოეთის სხვა ტერიტორიების დაპყრობაც სურდა. მაკედონელმა ჯარისკაცებმა, რომლებიც ინდოელების ძლიერ წინააღმდეგობას წააწყდნენ, უწყვეტი ბრძოლების შემდეგ უარი თქვეს ლაშქრობის გაგრძელებაზე. ჯარისკაცების კატეგორიულობის მნახველი ალექსანდრე იძულებული გახდა უკან დაბრუნებულიყო.

ჩანდრაგუფთას არმიის საბრძოლო სპილოები

ალექსანდრეს სიკვდილის შემდეგ, მაკედონიის იმპერიის დაშლის პერიოდში ინდოეთშიც დაიწყო ბრძოლა ბერძნულ-მაკედონური დაპყრობების წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში გამორჩეოდა მაურიას დინასტიის წარმომადგენელი ჩანდრაგუფთა. მან შეძლო მდინარე ინდის აუზთან მყოფი ტერიტორიების ერთი ნაწილის გათავისუფლება. მაურიანთა დინასტიის ყველაზე ძლიერ მზრძანებელმა აშოკამ ჩვ.წ.აღ-მდე III საუკუნის მეორე ნახევარში ინდოეთი ერთიან სახელმწიფოდ გააერთიანა. მთლიან ინდოეთზე ხელისუფლების გამაძლიერებელმა აშოკამ სხვადასხვა სფეროებში რეფორმების გატარება დაიწყო. რეფორმების ხალხთათვის მისაწვდინებლად, მას ინდოეთის სხვადასხვა მხარეებში 33 ეპიტაფია ჰქონდა გაკეთებული. ინდოეთის ისტორიაში ბუდიზმის ძირითად დამცველად და მქადაგებლად მუხსიერებას შემორჩენილი აშოკას სიკვდილის შემდეგ სახელმწიფო დასუსტდა. ჩვ.წ.აღ-მდე 180 წელს ბოლო მოეღო მაურიანთა დინასტიას და ინდოეთი კვლავ სხვადასხვა სახელმწიფოებად დაიყო.

კითხვები და ღვაწლები

1. გამოიკვლიეთ არანისა და ინდოეთის კულტურა და მოამზადეთ წარდგინება.
2. განმარტეთ აქემენიდების იმპერიის აზერბაიჯანისა და სხვა ქვეყნებზე პოლიტიკური გავლენა. განმარტებისას ისარყებლეთ რუკით.
3. რას გავლენას ახდენს პარაპას კულტურა? განმარტეთ ამ კულტურის ისტორიული მნიშვნელობა.
4. შეაფასეთ დროის მსგავსად, არანისა და მოფლიის სხვა ქვეყნებში მომხდარი მსგავსი კულტურული მოვლენები და პროცესები. ამისათვის შეადგინეთ სქემა.

საპანაო სიტყვები

- მეფე ხაგანი
- ქორწინების დიპლომატია
- “მებრძოლი საფადშაპოები”
- სინ ში ზუანდი
- ხანის იმპერია

ჩვ.წ.აღ.-მდე III-II ათასწლეულებში ჩინეთის ცივილიზაციამ გარკვეული სახე მიიღო. ჩვ.წ.აღ.-მდე III საუკუნეში ერთიანი სახელმწიფოს შექმნა კი, მის მსჯერფადს წარმოადგენდა. მათი ჩრდილოეთ მუზობელი ჰუნები აზიასა და ევროპაში ძლიერი სახელმწიფოების შექმნელი ძეგლი და ძლიერი თურქული ტომები იყვნენ

თეომანი და ჩინეთის კედელი. ძველთაგან თურქები ცენტრალურ აზიაში, ალტაის მთების გარშემო და მდინარე ენისეის გაყოლებზე ცხოვრობდნენ. მათ მეურნეობაში სხვა შრომის სფეროებთან მიმართებაში განსაკუთრებულ ადგილს იჭერდა მესაქონლეობა, რომელიც მათ მუდამ ახალი სამოვრების მიებისაკენ უზიმეგბდა. ჩვ.წ.აღ.-მდე II ათასწლეულში აღმოსავლეთიდან დასავლეთითა და დასავლეთიდან აღმოსავლეთით მომხდარ თურქულ დინებას ძალიან დიდი არეალი ჰქონდა მოცული. აზერბაიჯანელი თურქები დროდადრო ამ ტერიტორიაზე გადმოსახლებულ მონათესავე ტომებთან შერეული აღმოჩნდნენ. ამას ნათელ ჰყოფს ისეთი სახალხო ეპოსი, როგორიცაა მატერიალურ-კულტურული ძეგლები (ბანგუ-დამები*, აღწერები გორაზე და ა.შ.), ლეგენდები და ზღაპრები, „კიტაბ-დედე გორგული“.

ჩვ.წ.აღ.-მდე I ათასწლეულის შუა ხანებში ალტაის მთის კალთებზე ჩინეთიდან ჩრდილოეთით მცხოვრები გადმოსახლებული ჰუნთა ტომები კიდევ უფრო გაძლიერდნენ. ისინი მსხვილ ტომთა კავშირის სახით გაერთიანდნენ და ფართო ტერიტორიებზე გაიშალნენ.

ჩვ.წ.აღ.-მდე 220 წელს ჰუნების მეთაური თეო-მანი გახდა. მან ცალ-ცალკე მცხოვრები თურქი ტომების საერთო დროშის ქვეშ გაერთიანებით საფუძველი ჩაუყარა აზიის ან დიდი ჰუნთა სახელმწიფოს შექმნას. ამ პერიოდში ჩინეთში „მებრძოლი სამეფოებ“-ის პერიოდი ახალი დამთავრებული იყო და სინ ში ზუანდის ქვეყანა გაერთიანებული ჰქონდა. ჩინეთში არეულობა ჯერ კიდევ გრძელდებოდა. ჰუნებმა, რომლებმაც ისარგებლეს შექმნილი მდგომარეობით, დაიწყეს ლაშქრობა ჩინეთის მიმართულეებით. თეომანმა დაიმორჩილა ჩინეთის ზოგიერთი ტერიტორიული ნაწილები, არც ამის შემდეგ ჰუნთა დინება არ შეწყვეტილა. მბრძანებელმა სინმა ამ შეტევების მოსაგერიებლად ყალაები (ციხე-სიმაგრეები) ააშენა, რომლებიც შემდგომში გაერთიანებული იქნა კედლების საშუალებით. ასე ჩაეყარა საფუძველი ჩინეთის დიდ ცნობილ კედელს.

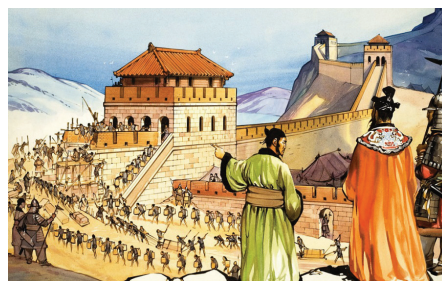
კედე რიპელი თაფდაცის საშუალებით სარგებლობდნენ შუა საუკუნეებში უცხოელთა თაფ-დასხმების მოსაგერიებლად?

მეფე ხაგანის წარმატებები. ჩვ.წ.აღ.-მდე 209 წელს, დიდ ჰუნთა სახელმწიფოში მეთე

* **ბანგუდაში** – თურქი ბაჰადურების მარადიული ხსოვნისათვის აშენებული ქვის ძეგლი.

ჰუნთა დიდი იმპერია

ჩინეთის დიდი კედლის მშენებლობა

* **თანჰუ** – ჰუნთა ენაზე „ბუმბერაზობა“, „სიდიდე“, „მბრძანებელი“. შემდგომში „იაბლუს“, „ქაღანისა“ და „ხაგანის“ სახე მიიღო

მეთე (ოღუზ ხანი)ელჩების მიღებისას

მიზანში ამოღებით ისრის მარჯვენდ გასროლას სწავლობდნენ. თავის არმიის ძალაში დარწმუნებული მეთემ ჰუნთა სახელმწიფოს საზღვრების გაფართოება დაიწყო. ჰუნებს დაუმორჩილა მონღოლი და ტიბეტური ტომები. ჰუნთა არმიები ჩვ.წ.აღ.-მდე 200 წელს გასცდნენ ჩინეთის კედლებს და ამ ქვეყნის შიდა მიმართულებით დაიძრნენ. ქალაქ პინჩენის ახლომახლოს ალყაში მოხვდნენ მრავალრიცხოვანი ჩინელი სამხედრო რაზმები. ხანის გვარის წარმომადგენელი, იმპერატორი ლიუ ზანი იძულებული გახდა მძიმე პირობებით სამშვიდობო ხელშეკრულებაზე ხელი მოეწერა. ამ შეთანხმების მიხედვით, ჩინეთის ჩრდილოეთი ნაწილი ჰუნელების განკარგულებაში გადავიდა. ჩინეთს მეთესათვის გადასახადი უნდა გადაეხადა, ასევე ოქრო, აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილებიც უნდა გაეგზავნა. ჰუნებმა ხელთ იგდეს კონტროლი მნიშვნელოვან სავაჭრო გზებზე. ამ გზებზე 50-მდე თურქული ქალაქი (კაშგარი, იარქანდი და სხვა) მდებარეობდა.

🔴 თქვენი აზრით, რატომ დაჰქრობდნენ ჰუნები ხშირად სწორედ ჩინეთზე?

მეთე ხაგანის პერიოდში ჰუნთა დიდი იმპერიის საზღვრები აღმოსავლეთით წყნარ ოკეანემდე, ხოლო დასავლეთით კასპიის ზღვამდე და ურალის მთებამდე იყო გადაჭიმული. იმპერიის დედაქალაქი ქალაქი ოთუკანი იყო.

“ოღუზ ხანის” ამბავი მეთე “ოღუზის” სახელით მოიხსენიება და აქ საუბარი ეხება მის გმირობებს. ჩინურ წყაროებში კი, მეთე „ღმერთის ყუთად“, ანუ ღმერთის მიერ დედამიწის ზურგზე პოლიტიკურ ძალაუფლება მინიჭებულ ადამიანად მოიხსენიება.

იმპერიის დაქვემდებარება და დაშლა. ჩინელ მბრძანებლებს არ უნდოდათ ჰუნების გამარჯვებასთან შერიგება და გაურბოდნენ გადასახადების გადახდას. ისინი სწავლობდნენ ჰუნთა საბრძოლო ტაქტიკას და ცხენოსანთა რაზმებს აყალიბებდნენ. მოხერხებულად გამოიყენებოდა „ქორწინების დიპლომატია“: ჩინელ მეთაურთა ასულების ჰუნელ მბრძანებლებთან დაქორწინებით ამ უკანასკნელებს თავიანთი გავლენის ქვეშ აქცევდნენ. ჰუნებს შორის შუღლის ჩამოგდებით, მათ შინაგანი მტრობისაკენ უბიძგებდნენ. ჩინეთის ამ პოლიტიკის შედეგად, ჩვ.წ.აღ.-მდე I საუკუნის შუა წლებში ჰუნთა დიდი სახელმწიფო ორად გაიყო. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვ.წ.აღ.-ით I საუკუნის დასაწყისში ჰუნთა ერთობა და ძალა ხელახლად აღსდგა, მაინც დიდ ხანს არ გასტანა. 48 წელს ისინი კიდევ ორად გაიყვნენ. ჩრდილოეთ ჰუნელებმა ერთ საუკუნეზე დიდხანს დამოუკიდებლად იცხოვრეს. ამის შემდეგ ისინი მეზობელი ტომების მხრიდან დასავლეთით იქნენ შევიწროებულნი. ამ ჰუნთა ერთი ნაწილი აზერბაიჯანში იქნენ გადმოსულნი, რომლებიც აქაურ მონათესავე ტომებს შეერწყნენ. ევროპაში ჰუნთა სახელმწიფოს შემქმნელი და „ატილას ჰუნების“ სახით ცნობილი ჰუნებიც, აგრეთვე იმავე ჰუნების შთამომავლებს წარმოადგენდნენ.

დანაწევრების შემდეგ სამხრეთ ჰუნებმა ერთი პერიოდი შეინარჩუნეს თავიანთი შინაგანი დამოუკიდებლობა. მაგრამ 216 წელს ჩინეთმა მოსპო მათი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი, ხოლო მათი ტერიტორიები პროვინციებად დაყო და ჩინელი მეთაურების მმართველობაში გადასცა.

🔴 თქვენი აზრით, რა იყო დიდი იმპერიების დაშლის მიზეზები?

ხანმა დაიკავა მამის თეომანის ადგილი და თავი თანჰუდ* გამოაცხადა. 35-წლიანი მბრძანებლობის განმავლობაში მეთე ხაგანმა თავისი გამბედაობითა და ჭკვიანი ღონისძიებებით დიდი პატივი მოიპოვა. მან პირველ ყოვლისა ქვეყნის შიგნით სტაბილურობას მიაღწია. ასიათასიანი მეომრით შემდგარი მუდმივი არმია შექმნა. ჯარისკაცები საბრძოლო წვრთნას გადიოდნენ და ფრინველების

ჰუნთა დიდი იმპერიის დროშა

ადრეული ცივილიზაციის ფორმირება ჩინეთში. ჩინეთის აღმოსავლეთით, რომელიც ძირითადად მთიან მხარეს წარმოადგენს, ზომიერი ამინდისა და მდიდარი მცენარეული სივრცის მქონე ვაკეს მოიცავდა. აქედან ორი დიდი მდინარე ხუანხე და იანძი მიედინებოდა. ადამიანთა მჭიდრო დასახლებით გამორჩეული ხუანხეს ხეობა ძველი ჩინური კულტურის აკვანად ითვლება. ჩინელები ხუანხენის „ჩინეთის კატასტროფას“, „გულის გამანაწყენებელ მდინარეს“, „მოსიარულე მდინარეს“ უწოდებდნენ. მიუხედავად ამისა, მოსახლეობა ხუანხეს ხეობაში ცხოვრობდა და სხვადასხვა სამეურნეო სფეროებით იყო დაკავებული. უამრავ წყალსა და ნაყოფიერ მიწებს ხუანხეს ხეობის ძველი მოსახლეობის ძირითადი საქმიანობა ჰქონდა განსაზღვრული: ეს, მიწათმოქმედება იყო. წყალს მოშორებით მყოფი მიწების მოსარწყავად არხები გაიყვანებოდა. ადრეულ ცივილიზაციაში ჩინეთში III-II ათასწლეულში ხუანხეს ხეობაში იჩინა თავი. არქეოლოგიური გათხრები მოწმობენ, რომ, ამ პერიოდის ჩინეთში ქვის შრომის ინსტრუმენტებთან ერთად, ლითონისაგან სხვადასხვა ნივთები მზადდებოდა, ასევე მზადდებოდა აბრეშუმის ქსოვილები, გამოიყენებოდა დამწერლობა. სახლები და სამლოცველოები თიხით, ხითა და გამომწვარი აგურით შენდებოდა. ბუნებრივი სტიქიის წინაშე უძლურად დარჩენილი ჩინელები ღმერთებს თაყვანს სცემდნენ და მათ ადამიანებსა და ცხოველებს მსხვერპლად სწირავდნენ. სასაფლაოს ძეგლთა შესწავლა იმ პერიოდში კლასობრივად დაყოფის არსებობას და მონათმფლობელური წყობის ჩამოყალიბებას მოწმობს.

ჩინურ მეურნეობაში მნიშვნელოვანი ადგილი მეაბრეშუმეობას უკავია. თუთის ფოთლით ნაკვეთი აბრეშუმის ქრის პარკით აბრეშუმის ნაკრები იქსოვებოდა. ძალიან განვითარებული იყო ლითონგადამუშავებისა და თიხით ჭურჭლის დამზადების ხელობა. ჯერ კიდევ ჩვ.წ.აღ-მდე II ათასწლეულში ჩინეთში ქვისა და ძვლის გარდა ბრინჯაოთი შრომის ხელსაწყოები და საყოფაცხოვრებო ნივთები მზადდებოდა. თეთრი ფერის თიხით ძვირფას ჭურჭელს ამზადებდნენ.

თუთის ფოთლების შეგროვება აბრეშუმის ქრისათვის

ჩვ.წ.აღ-მდე VI-V საუკუნეებში ჩინეთში რკინის გადამუშავებამ ბიძგი

მისცა მეურნეობის განვითარებას. სარწყავი არხების გათხრამ პირობები შეუქმნა ბრინჯის თესვის გაფართოებას. რკინის წვეტიანი გუნთით სარგებლობამ გააიოლა მიწის გაფხვიერება. მეურნეობაში ფართოდ გამოიყენებოდა მონათა შრომა.

როგორ მოქმედებდა ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობები ჩინეთის სამეურნეო სფეროებზე?

ჩინეთის ერთიანი სახელმწიფოს შექმნა. ჩვ. წ. აღ-მდე I ათასწლეულის შუა ხანებში ჩინეთში მყოფი მონათმფლობელური სახელმწიფოები ერთმანეთთან სისხლიან ომებს აწარმოებდნენ. შემთხვევითი არ იყო, რომ ძვ.წ.აღ-ით IV-III საუკუნეები ჩინეთის ისტორიაში „მებრძოლი სამეფოების პერიოდად“ იწოდება. ეს ხანგრძლივი ბრძოლა სინის გვარის გამარჯვებით დამთავრდა. ამ გამარჯვებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა არმიის ახალი წესებით ორგანიზებამ: შემტევ რაზმებში მხოლოდ ახალგაზრდა მებრძოლები, ხოლო თავდაცვაში კი ასაკოვანები მონაწილეობდნენ. სინის მბრძანებელმა ქვეყანა ერთიან სახელმწიფოდ გააერთიანა და ჩვ.წ.აღ-მდე 221 წელს თავი ცინ შიხუანდიდ – „ცინის პირველ იმპერატორად“ გამოაცხადა. ცინის დინასტიის სახელი შემდგომში მთელ ქვეყანას მისცა.

ცინ შიხუანდიმ ქვეყანაში ერთიანი დამწერლობა, ზომის, წონისა და ფულადი სისტემა გამოიყენა. მიღებული იქნა ერთიანი კანონები მთლიანი ქვეყნისათვის. ქვეყანა პროვინციებად დაიყო. პროვინციის მეთაურები იმპერატორს იქნა დამორჩილებულნი. იმპერატორის მოწინააღმდეგეები სასტიკად ისჯებოდნენ. ჩინეთის დიდი კედლის მშენებლობაც სინ ში ხუანდის პერიოდში იქნა დაწყებული. ამ დიდი კედლის მშენებლობა შემდგომი ათასწლეულის განმავლობაშიც გრძელდებოდა. მისი სიმაღლე ზოგჯერ აღემატება 10-მეტრს, სიგრძე კი გარშემო განშტოვებუიანად 6 ათას კილომეტრს აღწევდა. მაგრამ ქვეყნის გაძლიერების მიზნით გატარებული ამ ღონისძიებების მიუხედავად, ცინ შიხუანდის სიკვდილის შემდეგ სინის იმპერია დასუსტდა და დაიშალა.

დაასაბუთეთ, რომ ცინ შიხუანდის მიერ შექმნილი სახელმწიფო იყო ცენტრალიზებული სახელმწიფო.

1974 წელს არქეოლოგებმა გახსნეს ცინ შიხუანდის მავზოლეუმი. შესაძლებელია ამ მავზოლეუმის შედარება ფარაონების პირამიდებთან. ის აშენებულია 720 ათასი ადამიანის მიერ 37 წლის მანძილზე ლის მთაზე. მარადიულ ძილში მყოფ მზრძანებელს ადამიანის სიმაღლის თიხით დამზადებული 7000-მდე მეზრძოლი იცავდა. ისინი სამხედრო მდგომარეობაში იყვნენ გამწკვრივებულნი და სრულ სამხედრო ფორმაში იყვნენ.

მავზოლეუმის კედლები და იატაკი სხვადასხვა ფერის ქვის ფილებით იყო დაფარული. აქ იმპერატორის სასახლის დაპატარავებული მაკეტიც კი იყო დამზადებული. სასახლე ხელოვნურ მთებსა და ტყეებს, კაშკაშა ვერცხლისწყლით შევსებულ მდინარეებსა და ტბებს შორის მდებარეობდა. ტბაში ოქროთი და ვერცხლით დამზადებული ფრინველები „ცურავდნენ“. იმპერატორთან ერთად მისი ცოლები, 10 და, მოსამსახურეები და ცხენებიც კი ამ მავზოლეუმში იყვნენ დასაფლავებულნი.

ხანის დინასტია და ჩინეთში სახალხო აჯანყებები. ჩვ. წ. აღ-მდე III საუკუნის დასასრულს ჩინეთში ხელისუფლების სათავეში ხანის დინასტია მოვიდა, რომელიც 400 წელზე მეტ ხანს მზრძანებლობდა. ხანის იმპერატორები ცინის პერიოდის მმართველობის მეთოდების სრულყოფას, ჩინეთის მთლიანობის დაცვას, აგრეთვე ქვეყნის ჩრდილოელი ტომების თავდასხმებისაგან დაცვას ცდილობდნენ. მათ დამპყრობლური ომების წარმოებით ქვეყნის ტერიტორიის გარკვეულ გაფართოებასაც კი მიაღწიეს. ხანის პერიოდში ჩინეთის მოსახლეობა ერთიან ხალხად გადაიქცა. ამიტომაც არის, რომ ჩინელები დღესაც თავს ხანს უწოდებენ.

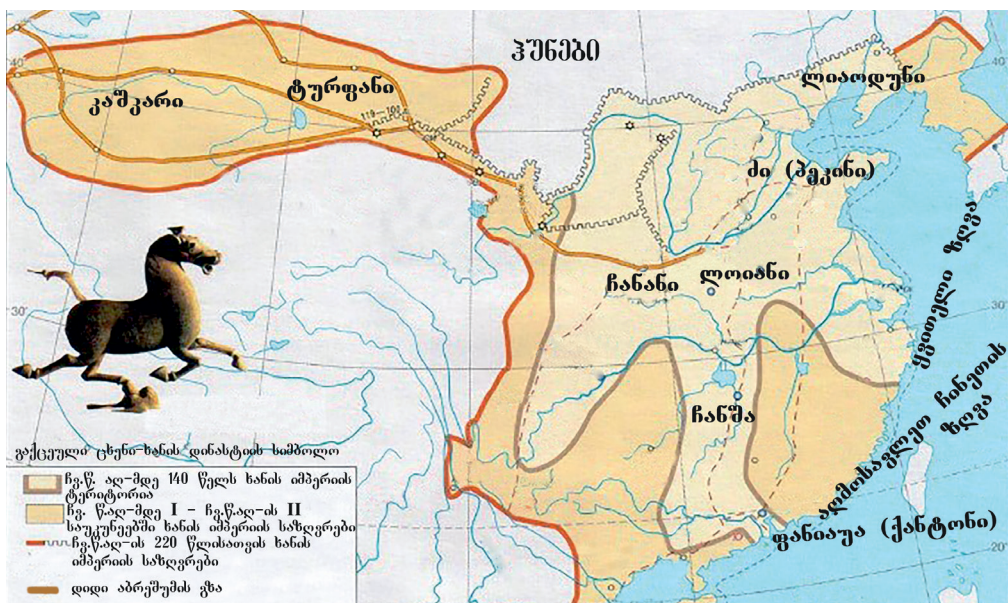
ხანის დინასტიის დროს სოფლის მეურნეობის აღდგენისკენ მიმართულმა ღონისძიებებმა შედეგი გამოიღო. ხელახლად გამოცოცხლდა მიტოვებული სოფლები, დაიწყო ცარიელი მიწების გამოყენება. მოიმატა მოსვლის წარმოებამ.

ცინ შიხუანდი სეირნობისას

თიხის მეზრძოლთა ფიგურები ჩვ.წ.აღ-მდე III საუკუნე

ჩინეთი ხანის იმპერიის პერიოდში

ჩვ.წ. აღ-მდე II საუკუნის დასასრულს ჩინეთიდან ჩრდილოეთ აფრიკასა და ესპანეთამდე ძალიან დიდ მანძილზე სავაჭრო გზები იყო გაყვანილი. იმის გამო, რომ ამ გზით შორეულ ქვეყნებში ძირითადად აბრეშუმის გადაზიდვა ხორციელდებოდა, მას დიდ აბრეშუმის გზას უწოდებდნენ. ეს გზა აზერბაიჯანზეც გადიოდა. ჩინური არმიები ამ გზით ზოგჯერ მარცვის მიზნითაც სარგებლობდნენ.

❖ თქვენი აზრით, რა შეიძლება მოტანილიყო ფიცილით დახვედრის ქვეყნებიდან ჩინეთში?

ხანის იმპერატორის მიერ წარმოებული ომების პერიოდში ქვეყანაში უამრავი მონები მოჰყავდათ. სამხედრო ტყვეების პარალელურად, საგადასახადო და იჯარის გადასახდელის გადაუხდელობის გამო, ჩინელი გლეხებიც მონებად იქცეოდნენ. გლეხთა და მონათა მძიმე მდგომარეობა აიძულებდა მათ აჯანყებულიყვნენ.

ჩვ. წ. აღ-ით I საუკუნის დასაწყისში ჩინეთში წითელწარბიანთა აჯანყება მოხდა. აჯანყებულებს, იმის გამო რომ, სხვებისგან განსხვავებულიყვნენ წარბები წითლად ჰქონდათ შეღებილი. ეს აჯანყება უმოწყალოდ იქნა ჩახშობილი.

ჩვ. წ. აღ-ით 184 წელს ქვეყანა უფრო დიდმა აჯანყებამ, ყვითელმოსახვევიანების აჯანყებამ მოიცვა. თავზე ყვითელ შემოსახვევ შემოკრულ აჯანყებულებს მძევი ჩჰანები მეთაურობდნენ. შეიძლება ითქვას, რომ მთლიანი ჩინეთის მომცველი ეს აჯანყება 20 წელს გაგრძელდა. საბოლოო მარცხის მიუხედავად, ყვითელმოსახვევიანთა აჯანყებამ შეარყია სავადიშაჰოს ხელისუფლება და მონათმფლობელთა მბრძანებლობა. მალე დაეცა ხანის დინასტიის ხელისუფლება და ჩინეთში დაიშალა მონათმფლობელობა.

იმპერატორ ვან მანის რეფორმებმა გააღრმავა სოციალური წინააღმდეგობები. მისი კანონების დამრღვევი ყოველი ბარი, ამის შესახებ ცნობების არ მამწოდებელ ოთხ მუხობელთან ერთად სახელმწიფო ყმებად იქცეოდნენ. დაპატიმრებულ თავისუფალ პირებსაც ყმებსავე ყველაზე მძიმე სამუშაო უნდა შეესრულებინათ: უნდა გაეყვანათ გზები, გაეთხარათ არხები, აეშენებინათ ჩინეთის დიდი კედელი, აეშენებინათ კედელი ქალაქის გარშემო, ასევე გამოედნოთ რკინა. ასეთ მდგომარეობაში ყმები გლეხებთან ერთად აჯანყდნენ. აჯანყებას ღატაკი ფან ჩენი მეთაურობდა. ვან მანის მიერ მათ წინააღმდეგ გაგზავნილი არმია დაზარცდა. ვან მანმა დამნაშავეები აჯანყებულებს შეუტია, მბრძანებლის სახალციში მყოფი ვარეული ცხოველებაც (ეფფე, ლეოპარდი და ა.შ) მათზე მუშყა. მაგრამ ვან მანი დაეცა. ხანის მომხრეებმა აჯანყებით ისარგებლეს და ხელისუფლებაში მოვიდნენ. მოსახლეობის მდგომარეობა დროებით გაუმჯობესდა.

“წითელწარბიანთა” აჯანყების შესახებ ნაწარმოებში “ადრეულ ხანთა ისტორია”

❖ რა უბიძგებდა აჯანყებისაკენ მონებსა და გლეხებს?

სავადიშაჰოს ხელისუფლება და მონათმფლობელთა მბრძანებლობა. მალე დაეცა ხანის დინასტიის ხელისუფლება და ჩინეთში დაიშალა მონათმფლობელობა.

☰ კითხვები და დავალებები

1. რა ღონისძიებები გაატარა მეფე ხაგანმა ჰუნთა სახელმწიფოს გაძლიერების მიზნით?
2. რას ასაბუთებს ჰუნთა მიერ, ჩვ. წ. აღ-მდე 200 წელს განხორციელებული ლაშქრობის შემდეგ, ჩინეთთან მდღეული შეთანხმების პირობები?
3. ისაუბრეთ დიდი აბრეშუმის გზის მნიშვნელობის შესახებ.
4. განმარტეთ ჰუნთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩინეთის მიერ გატარებული პოლიტიკის მნიშვნელობა.
5. რა ცვლილებებს ჰქონდა ადგილი ყვითელმოსახვევიანთა აჯანყების შედეგად ჩინეთში?

საქართველოს ისტორია

- პოლიტიკური სისტემა
- სამოქალაქო საზოგადოება
- სოფლის
- რესპუბლიკა
- მილანის განკარგულება

თანამედროვე პოლიტიკური და კულტურული ცივილიზაციის - ძველი ბერძნული და რომაული მემკვიდრეობისა და მღვდლებს ეფუძნება.

პოლიტიკური სისტემის შექმნა. ევროპაში სახელმწიფოებრიობისა და ცივილიზაციის საფუძვლები კუნძულ კრიტა და ქალაქ მიკენაში შეიქმნა, რომლითაც საფუძველი ჩაეყარა ძველი საბერძნეთის ისტორიასა და კულტურას. ამის ევროპის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ჩამოყალიბება აღმოსავლურ ცივილიზაციას უკავშირდება.

ჩვ. წ. აღ-მდე XI-IX საუკუნეებში საბერძნეთში შეიქმნა ადრეული პოლიტიკური - თანასწორუფლებიანი მიწათმფლობელთა სამოქალაქო თემები. ჩვ. წ. აღ-მდე VIII-VII საუკუნეებში ისინი ქალაქ-სახელმწიფოებად ჩამოყალიბდნენ. ამ სახელმწიფოებში ხელისუფლება უკვე დემოსი მმართველობისაგან სრულიად ჩამოცილებულ არისტოკრატებს ეკუთვნოდა. ათენში პოლიტიკური და სასამართლო ხელისუფლების თავის თავზე აძლეს უზუცესთა საბჭო, პირებს თანამდებობაზე არისტოკრატების წრიდან ნიშნავდა.

ძველი მიკენას აღწერა

გაბილი, ვის ეწოდებოდა ძველ საბერძნეთში არისტოკრატია და დემოსი?

რას უწოდებდნენ ათენში ჩამოყალიბებულ მმართველობის ფორმას?

აღნიშნულ პერიოდში მთლიანად ხმელთაშუა ზღვა და შავი ზღვის აუზის წყალგამყოფებზე დაიწყო ბერძნული კოლონიების დასახლება. ამან კი თავის მხრივ ბიძგი მისცა გაყიდვის ბაზრობების გახსნასა და მეურნეობის განვითარებას. ჩვ. წ. აღ-მდე VII საუკუნეში ქვეყანაში მოიჭრა პირველი ლითონის ფული. ყოველივე ამან გააძლიერა დემოსის კლასებად დაყოფა. მათი რიგებიდან გამოსული „ახალი მდიდრების“ მიერ ხელისუფლებაში მონაწილეობის მოთხოვნის დაყენებამ არისტოკრატების უკმაყოფილება გამოიწვია. გლეხების უმიწოდ დარჩენამ საზოგადოებაში უფრო დიდი დაძაბულობა შექმნა. ასე, რომ მიწის ნაკვეთის დაკარგვას, შესაძლებელი იყო მოქალაქეობის დაკარგვა გამოეწვია. გავრცელებული იყო, ასევე ვალის გამო ყმებად გადაქცევა. მომხდარი ცვლილებების შედეგად გაძლიერდა დემოკრატიული მოძრაობები. არისტოკრატებმა მკაცრად უპასუხეს დემოსის გამოსვლებს. მაგალითად, ჩვ. წ. აღ-მდე 621 წელს დრაკონმა ათენში მკაცრ კანონთა კოდექსი შეადგინა.

რა ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური შედეგები მოჰყვა ბერძნული კოლონიების შექმნას?

ძველი სპარტა. სპარტამ და ათენმა პოლიტიკური არეულობიდან გამოსვლის მიზნით სხვადასხვა გზები აირჩიეს. დორიელების შთამომავლების მიერ ჩამოყალიბებული სპარტა გასამხედროვებულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა, რომელიც პელოპონესის მიერ დამორჩილებულ მოსახლეობაზე მის ბატონობას უზრუნველყოფდა. სპარტაში მმართველობის საფუძვლები კანონმდებელი ლიკურგის მიერ განისაზღვრებოდა. მას 30 უზუცესისაგან შემდგარი საბჭო უმაღლესი ხელისუფლების ორგანოდ ჰქონდა დანიშნული. საბჭო აგვარებდა დავებს და არჩეულ ორ მმართველს დავალებს აძლევდა. მმართველები უმაღლესი რაინდები და მოსამართლეები იყვნენ, რომლებიც სასულიერო პირთა მოვალეობებსაც ასრულებდნენ.

ხელისუფლებისათვის ბრძოლის თავიდან ასაცილებლად მიღწეული იქნა შეთანხმება მისი დაყოფის შესახებ. თავადებმა, რომლებიც კანონით უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ, ლიკურგის სიკვდილის შემდეგ საბუთს ერთი პუნქტი დაუმატეს: “ხალხის მიერ მცდარი გადაწყვეტილების მიღების შემთხვევაში, უზუცესებსა და მბრძანებლებს შეუძლიათ ამ გადაწყვეტილების გაუქმება და სახალხო კრების გაშვება”. ეს, სპარტას სრულიად ოლიგარქული* ტიპის პოლისად გადაქცევას ნიშნავდა.

განსაზღვრეთ სპარტაში ოლიგარქული ტიპის მმართველობის ჩამოყალიბების ძირითადი მიზეზები.

ათენში პოლისის განვითარება.

ათენში მოქალაქეობის, კანონიერებისა და პოლიტიკური თავისუფლების პრინციპებზე დაფუძნებული პირველი დემოკრატიული სახელმწიფო შეიქმნა. მის შექმნის საფუძველი სოლონის მიერ ჩვ.წ. აღ-მდე VI საუკუნის დასაწყისში გატარებული რეფორმები გახდა.

სოლონის რეფორმებმა შეარყია დიდებულთა ეკონომიკური ძალა, შედარებით გააუმჯობესა ღარიბთა მდგომარეობა. მაგრამ რეფორმებმა ღარიბები ვერ უზრუნველყო აუცილებელი მიწებით და ვერ შეუქმნა მათ თანამდებობის დაკავების საშუალება. ამიტომაც ღარიბები განაგრძობდნენ მოთხოვნებს მიწების დაყოფისა და მოქალაქეობრივი თანასწორობის განსაზღვრის შესახებ.

საზოგადოებაში შექმნილი დამაბულობა ათენში ტირანიის* შექმნის საფუძველი გახდა. ტირანებმა არ შეასრულეს დათქმა დემოსის მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ. ჩვ. წ. აღ-მდე VI საუკუნის დასასრულს აქ დადგენილი იქნა მონათმფლობელური დემოკრატია.

გამოთქმა “მონათმფლობელური დემოკრატია” თანამედროვე თვალსაზრისით შეესაბამო ჩანს, მაგრამ იმ დროის შესახებ რას გვაძლევს?

ჩვ. წ. აღ-მდე 500-449 წლებში აქემენიდების სახელმწიფოსა და ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებს შორის ადგილი ჰქონდა ომებს. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ომებში ბერძნებმა დიდი დანაკარგი გაიღეს, საბოლოო ჯამში მათ შეძლეს თავიანთი სამშობლოს დაცვა და შენარჩუნება.

აქემენიდების წინააღმდეგ ომების დროს, დემოსმა კიდევ უფრო ღრმად გაიაზრა თავისი როლი საბერძნეთის ისტორიაში და ომის შემდეგ დაიწყო თავისი უფლებების გაფართოების მოთხოვნა. ამ სტრატეგიამ, თანამდებობის დამკავებელის, პერიკლეს (ჩვ. წ. აღ-მდე 443-428 წლებში) რეფორმებში ჰპოვა თავისი ასახვა. მისი წინადადებით დაიწყო ღარიბებისათვის ხელფასის გაცემა სახელმწიფო მოვალეობების შესრულებისათვის. ამ ნაბიჯმა დემოსის სამოქალაქო აქტივობის გაძლიერება გამოიწვია. ამიტომაც არის, რომ პერიკლეს ხელისუფლება ათენის დემოკრატიის ყველაზე პერიოდულად ითვლება.

რომელმა მოვლენამ მისცა ბიძგი ათენის დემოკრატიის აყვავებას?

*** ოლიგარქია** – “უმცირესობათა ხელისუფლება”, არა დემოკრატიული რეჟიმის ერთ-ერთი სახეობა.

*** ტირანია** – ერთიან დესპოტურ ხელისუფლებაზე დაფუძნებულ და ძალის გამოყენებით მართვადი სახელმწიფო ხელისუფლების ფორმა

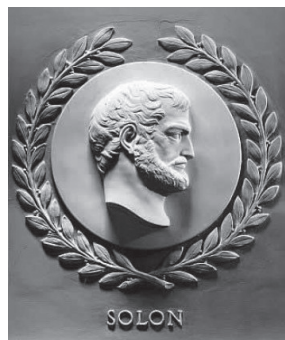

"დაე ... ხალხი დროდადრო მდინარე ევროტას სანაპიროზე შეიკრიბოს. დაე მანდ ხალხისთვის შეთავაზებული იქნას, მისთვის მისაღები ან მოუღებელი გადაწყვეტილებები. დაე ხალხიც უმაღლესი ხელისუფლება და ძალა გახდეს".

ლიკურგის “ხელისუფლების დაყოფის შესახებ კანონი” –დან

ასახავს თუ არა მოცემული წყარო, სპარტას სახელმწიფოს დემოკრატიულ წყობას? დაახასიათეთ თქვენი აზრი.

სოლონის ცვლილებების შესახებ

სოლონის ბარელიეფი აშშ-ის კონგრესში

"თუ სახელმწიფოში ყველაფერი შემოატრიალებს, შემდეგ ყველაფრის უკან დასაბრუნებლად ძალა არ ეყოფათ".

როგორ ახასიათებს ეს განმარტება სოლონის პოლიტიკურ შეხედულებებს?

პოლიტიკური ბრძოლის გაგრძელება. მაკედონიის აღზევება. ჩვ. წ. აღ-მდე 431-404 წლებში საბერძნეთში ადგილი ჰქონდა ათენ-სპარტას ომს, ბატონობისათვის. ამ ომის შედეგები საბერძნეთისათვის კატასტროფას წარმოადგენდა: პოლისებში გამწვავდა პოლიტიკური ბრძოლა ხელისუფლებისათვის, დემოკრატებისა და არისტოკრატების მომხრეთა შორის. რიგ პოლისებში ხელახლად დამყარდა ტირანია. ყოველივე ეს იტყობინებოდა პოლისის სისტემის კრიზისისა და მისი დაშლის დაწყების შესახებ.

ჩვ. წ. აღ-მდე 338 წელს ბერძნები განადგურებულნი იქნენ ხერონეასთან ახლოს, მაკედონიის მეფე ფილიპ II-ის არმიის მიერ.

ფილიპ II-ის შვილმა ალექსანდრემ, ჩვ. წ. აღ-მდე 334 წელს დაიწყო ლაშქრობა აქემენიდების სახელმწიფოს ტერიტორიების დასაპყრობად. მან გაიმარჯვა გრანიკისა და ისის ბრძოლებში.

ძეგლი ხერონეაში

"ხერონეაში დაღუპულებთან ერთად საბერძნეთის თავისუფლებაც იქნა დახაფლავებული".

წარწერა ძეგლზე

ფიგულების აჯანყებისა და ათენელების მათთან კავშირში ყოფნის შესახებ შეტყობინების მიღებმა ალექსანდრემ, თავის ჯარს სასწრაფოდ ფერძობილიდან გადასვლა დააგადა ... ფიგულებმა ბერძნებისაგან გათავისუფლების შურეულება მათ მხარეს გადასვლისაკენ მოუწოდეს. ამდროის ალექსანდრემ მაკედონელებს ბრძოლის დაწყება უბრძანა. ფიგულები თავიანთ ძაღლს აღმატებული გამბედაობითა და უნარებით იბრძოდნენ... ფიგულების უმრავლესობა ალექსანდრის მოსვლა და დაიღუპა. დაპყრობილი იქნა ქალაქი, რომელიც გაიხრცა და დედაქალაქის ზურგიდან ათიშალა. ალექსანდრემ აჯანყების საწინააღმდეგო ხმის მიძეკეპს აპატია, ხოლო დანარჩენები მონებად გაყიდა.

პლუტარხი "რჩეული ავტობიოგრაფიები"

როგორ ახასიათებს ალექსანდრეს მოცემული წყარო?

ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა

ჩვ. წ. აღ.-მდე 331 წელს კი კავკასიელასთან ახლო-მახლოს გადაწყვეტ ბრძოლაში დაამარცხა დარა III-ის ჯარები. წარსულში არსებული სიძლიერის აღარ მქონე აქემენიდების სახელმწიფო, ამ დარტყმების გაუსაძლისობის გამო დაიშალა. მაგრამ ალექსანდრემ თავი აქემენიდი შაჰების კანონიერ მემკვიდრედ გამოაცხადა და გარკვეულ აღმოსავლურ ადათ-წესებს ერთგულება გამოუცხადა. ქალაქ ბაბილი თავისი სახელმწიფოს დედაქალაქად გამოაცხადა. ჩვ.წ.აღ.-მდე 323 წელს ალექსანდრეს სიკვდილის შემდეგ დაიწყო ბრძოლები მის მებრძოლებს შორის. მაკედონიის უზარმაზარი იმპერია, ეგვიპტისა და სირიის სამეფოებად დაიყო.

❖ თქვენი აზრით, რატომ იყო, რომ ალექსანდრე თავის აქემენიდი შაჰების მემკვიდრედ და აღმოსავლურ ადათ-წესების გამგრძელებლად აცხადებდა?

მართვის სისტემა რომში. ქალაქის საფუძვლის ჩაყრის მომენტიდან რომი სამოქალაქო საზოგადოების (ლათინურად –“civitas”) სახით რჩებოდა. მიწა მის თანაზიარ საკუთრებას წარმოადგენდა. მისი ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი პატრიციებს შორის იქნა განაწილებული, მეთემეებს მცირე წილობრივი ნაკვეთები მიეცათ.

ჩვ. წ. აღ.-მდე VIII-VI საუკუნეებში რომში მხედართმთავარის, უმაღლესი სასულიერო პირისა და მოსამართლის უფლებამოსილების ხელთ მოპყრობელი მმართველები ხელისუფლებაში იყვნენ. ისინი სახალხო კრების მიერ აირჩეოდნენ, მაგრამ მათ კანდიდატურას პატრიციების ზედა ფენის წარმომადგენელთაგან შემდგარი უზუცესთა საბჭო - სენატი განსაზღვრავდა. პატრიციებისაგან განსხვავებით, მეთემეები სახელმწიფოს პოლიტიკურ მართვასთან ახლოსაც კი არ მიიშვებოდნენ.

პლები და პატრიცი

❖ რაში გამოიხატებოდა პატრიციებისა და მეთემეების მდგომარეობაში არსებული ძირითადი სხვაობა? გაიხსენეთ ამ განსხვავებების მიზეზი.

ჩვ. წ. აღ.-მდე 509 წელს რომაელებმა წამოიწყეს აჯანყება ტირანიის მომხრე მბრძანებლის წინააღმდეგ. დაეცა მისი ხელისუფლება და სახელმწიფო წყობილების ახალი ფორმა - რესპუბლიკა (“საერთო საქმე”) ჩამოყალიბდა. მაგრამ მას, იმის გამო რომ უზრუნველყოფდა პატრიციების პლებეებზე პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ბატონობას, დაცული და შენარჩუნებული ჰქონდა თავისი არისტოკრატიული ხასიათი. მეთემეების უფუფლებობა, მათი პატრიციების წინააღმდეგ ჯიუტი ბრძოლის საფუძველი გახდა. ცოტა ხნის შემდეგ, მეთემეებს მათი უფლებების სახელმწიფოს წინაშე დამცველი სახალხო ტრიბუნების არჩევისა და კონსულის თანამდებობის დაკავების საშუალება მიეცათ. თანამდებობისათვის ძველებურად ხელფასი ისევ არ ეძლეოდათ. ჩვ. წ. აღ.-მდე IV საუკუნის დასასრულს გაუქმდა დამონება ხალხის გამო და მოქალაქეთა მონებად გადაქცევა.

ჩვ. წ. აღ.-მდე III- საუკუნეში რომი დაადგა ფართო დაპყრობით გზას. მან დაიმორჩილა იტალია და დაიწყო ხმელთაშუა ზღვის აუზების წყალგამყოფების ხელში ჩაგდება. ახლო მომავალში მოსალოდნელი ომები სახელმწიფოს მთლიანი ძალების შეკრებას მოითხოვდა, რომლის მიღწევაც საშინაო დაპირისპირებების მოწესრიგების გარეშე შეუძლებელი იყო. ამის გამაცნობიერებელმა ხელისუფლებამ, ჩვ. წ. აღ.-მდე 265 წელს მეთემეები სრულუფლებიან მოქალაქეებად აღიარა. ამით დამთავრდა რომში სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირება.

❖ რომელ ცვლილებებს ჰქონდა ადგილი ჩვ. წ. აღ.-მდე V-III საუკუნეებში რომში არსებული სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებაში? განმარტეთ ამ ცვლილებების მიზეზები.

ჩვ. წ. აღ.-მდე 264 წელს რომმა კართაგენისა და ფინიკიელების (პუნების) მხრიდან შექმნილ ძლიერ სახელმწიფოსთან ბრძოლა დაიწყო. პუნთა სამი ომი ჩვ. წ. აღ.-მდე 146 წელს კართაგენის დანგრევითა და ხმელთაშუა ზღვის დასავლეთ სანაპიროებზე რომის ბატონობის დამყარებით დამთავრდა. შემდეგ რომი აღმოსავლეთით მიემართა და ჩვ.წ. აღ.-მდე II საუკუნის შუა პერიოდისათვის მაკედონია და საბერძნეთი დაიპყრო. ჩვ. წ. აღ.-მდე I საუკუნის შუა წლებში სირია, ჩვ.წ. აღ.-მდე 30 წელს კი ეგვიპტე რომის პროვინციებად გადაიქცნენ.

დაპყრობების მასშტაბებმა რომში მონების უფრო მრავლად შემოსვლა და გლეხთა მასობრივი გაკოტრება გამოიწვია. გლეხების მიერ მიღებული მოსავალი მიწათმფლობელების მეურნეობაში მყოფ მონათა შრომით მიღებულ იაფიან მოსავალს კონკურენციას ვერ უწევდა. ახლა გაკოტრებულ და უმიწოდ დარჩენილ გლეხებს არ შეეძლოთ კანონის მოთხოვნისამებრ იარაღის თავიანთი ანგარიშით შეძენა. ეს კი, თავის მხრივ რომის არმიის შემცირების მიზეზი გახდა. თავის მხრივ, უწყვეტი ომების პირობებში ძალიან საშიში იყო. ასე, რომ აგრარული საკითხის ახალი გამწვავება, რომში რესპუბლიკური წყობის კრიზისის დასაწყისი გახდა. აგრარული რეფორმისათვის ბრძოლის მეთაურები ძმები გრაკები ამ კრიზისის თავიდან აცილებას შეეცადნენ, მაგრამ მონათმფლობელებმა შეძლეს რეფორმატორებზე ზეგავლენა მოეხდინათ. თუმცა ამით კრიზისული პროცესის თავიდან აცილება ვერ მოხერხდა.

რა იყო რომში რესპუბლიკური წყობის კრიზისის დაწყების პირველი მიზეზი?

რესპუბლიკიდან იმპერიისაკენ. ჩვ. წ. აღ-მდე II საუკუნის დასასრულს დაიწყო პროფესიონალი ანაზღაურებადი არმიის ფორმირება. ამან მეთაურების პოლიტიკური ავტორიტეტის გაძლიერება და სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების მნიშვნელობის შესუსტება გამოიწვია.

რესპუბლიკური წყობის კრიზისი კიდევ უფრო გაამწვავა სპარტაკის აჯანყებამ. ყოველივე ამან პირობები შეუქმნა რომის რესპუბლიკური საფუძვლებიდან მონარქიისაკენ მეტად მიმზიდველ სამოქალაქო ომის დაწყებას. **ჩვ.წ.აღ-მდე 49-წელს, რომში ცეზარის დიქტატურა ჩამოყალიბდა.** მაღალ ორგანოებში არსებულმა გამწვავებულმა წინააღმდეგობებმა დიქტატორის მკვლელობა გამოიწვია. მაგრამ რომი უკვე მონარქიისაკენ მიმავალ გზას გვერდს ვერ აუვლიდა.

გაიხსენეთ რომში არსებული სამოქალაქო ომის ძირითადი ეტაპები.

ჩვ. წ. აღ-მდე 30 წელს იული ცეზარის მემკვიდრემ, ოქტავიანმა მწყობრიდან გამოიყვანა თავისი კონკურენტები და რომის ხელისუფლება ხელში ჩაიგდო. მორჩილმა სენატმა ის „princeps“-ად („პირველი“) - სახელმწიფო საბჭოს მეთაურად გამოაცხადა. ამიტომაც ოქტავიანის მხრიდან ჩვ. წ. აღ-მდე 27 წელს შექმნილ წყობილებას „prinsep“-ს უწოდებენ. მალე კი, **რომის მბრძანებელი** მმართველის ტოლად ჩათვალეს დამისთვის **"აგ-გუსტის"** (სარგებელი, სარგებლის მომტანი) **ტიტული იქნა მინიჭებული.** ამავდროულად სენატს მისთვის იმპერატორის ტიტულიც ჰქონდა მინიჭებული. ადრე ეს ტიტული მხოლოდ ტრიუმფის* ღირსად აღიარებულ მეთაურებს ენიჭებოდათ. ოქტავიანის პერიოდიდან კი ეს ტიტული მონარქიული ტიპის სახელმწიფოს მეთაურის ტიტულად იქცა.

მის მიერ შექმნილი მონარქია ინარჩუნებდა რესპუბლიკის ფორმალურ ნიშნებს. ამან მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ხნის მანძილზე განამტკიცებდა იმპერიას, მაინც ვერ შეძლო მონათმფლობელური სისტემის დაშლის თავიდან აცილება. ამ დაშლის მოახლოებაზე მონათა შრომაზე დაფუძნებული მეურნეობის კრიზისი, ქრისტიანობის გავრცელება (რელიგია ქრისტიანობა ჩვ. წ. აღ-ის დასაწყისში დაიწყო და რომის

იული ცეზარის ტრიუმფის დროს ტრიუმფის ადგილების სიახლოვიდან გავლისას, ტრიუმფიდან ერთ-ერთის მის წინაშე ფეხზე არ წამოდგომის მხანკელი ისე გაბრაზდა, რომ ხმაშიაღლა წამოიძახა: "აქედითა სახალხო ტრიუმფი, შენ რესპუბლიკაც ხომ არ დაგაბრუნო?"

გაისვეტონი ტრანკვილი "თორმეტი ცეზარის ცხოვრებიდან"

წყაროს მიხედვით განსაზღვრეთ ცეზარის შეხედულება რესპუბლიკაზე.

* **პრინციპათი** – მონარქია რომელიც ინარჩუნებს რესპუბლიკის გარეგან ნიშნებს; ახასიათებდა ძველი რომის ადრეულ პერიოდს.

* **ტრიუმფი** – ძველ რომში გამარჯვებული მეთაურის დედაქალაქში თავისი ჯარისა და ცერემონიულად შემოსვლა.

პროვინციად არსებულ პალესტინაში იყო შექმნილი) და ბარბაროსების თავდასხმები მეტ-ყველებდა.

როგორ იცვლებოდა ღარიბთა მოთხოვნები რომის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდში?

რომის იმპერია

იმპერიის დაშლის თავიდან ასაცილებლად საჭირო იყო ძალიან მკაცრი ღონისძიებების გატარება. ამ ღონისძიებებმა თავისი ასახვა იმპერატორისათვის აბსოლუტური ხელისუფლების მიმნიჭებელი დომინატის* რეჟიმის გამოვლენაში ჰპოვა. იმპერატორ კონსტანტინემ 313 წელს გასცა მილანის განკარგულება, ქრისტიანებისათვის თავიანთი რელიგიის შესაბამისად რიტუალებისა და ლოცვების ჩატარების თავისუფლების შესახებ. ეს ეკლესიისა და სახელმწიფოს კავშირის დასაწყისის ნიშნავდა. **330 წელს კონსტანტინე იმპერიის დედაქალაქი აღმოსავლეთით გადაიტანა და ამით საფუძველი ჩაუყარა მეორე რომს – კონსტანტინოპოლს.** კონსტანტინეს მემკვიდრეობი 395 წილს იძულებულნი გახდნენ იმპერია ორად გაეყოთ. დაყოფის შედეგად შექმნილი რომის დასავლეთ იმპერია, 476 წელს ბარბაროსების დარტყმების ქვეშ დაიშალა. ეს მოვლენა ანტიკური ისტორიისა და მისი ცივილიზაციის დასასრულიგახდა.

*** დომინატი** – ძველ რომში იმპერატორის შეუზღუდავი ხელისუფლების ფორმა.

ძველმა საბერძნეთმა და რომმა უდიდესი ისტორიული და კულტურული მემკვიდრეობა დატოვა. მისი ძირითადი წვლილი კი ის გახდა, რომ ხალხმა ძალის მის მაღალ მორალურ ფასეულობებსა და სახელმწიფო ხელისუფლების ძლიერ საფუძვლებში ყოფნა გააცნობიერა.

პითხოვები და ღვაწლები

1. მოაპზადეთ წარდგინება კრიტ-მაკენას ცივილიზაციის შესახებ.
2. შეადარეთ ერთმანეთს სპარტაში, ათენსა და რომში არსებული პოლისის სისტემების განვითარება.
3. განსაზღვრეთ პოლისის სისტემის დაშლის მიზეზები ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებსა და ძველ რომში.

სამპოლიონი სიმყვამე

▪ შამპოლიონი	▪ პანთეონი
▪ იეროგლიფები	▪ აგორა
▪ კალენდარი	▪ თეატრი
▪ პომპეი	▪ კომედია
▪ კოლინეა	▪ კონფუცი

ძველი ეგვიპტის პირამიდებიდან ჩინეთის დიდ კედელამდე შექმნილი არქიტექტორული ნამუშები მსოფლიო საოცრებების საფუძვლებს წარმოადგენს. დღეს თანამედროვე პერიოდში ადამიანების მიერ ნაარებაში არსებული დამწერლობა, ქაღალდი, კომპასი, ჭადრაკი, კალენდარი და სხვ. სწორედაც, რომ ძველი პერიოდის ნაყოფია.

მეცნიერება, განათლება. ძველი სამყაროს უმაღლეს კულტურულ მიღწევათაგან ერთ-ერთი დამწერლობის აღმოჩენა იყო. ამ დიდი აღმოჩენით ადამიანებმა აუცილებელი ცოდნის თაობიდან თაობაზე გადასაცემად ერთ-ერთი შეუცვლელი საშუალება მოიპოვეს. ეგვიპტისა და შუმერების პირველი დამწერლობა ჩვ. წ. აღ-მდე IV ათასწლეულის დასასრულს იქნა გამოვლენილი. თავდაპირველად სურათიანი ნაწერის (პიქტოგრამის) ფორმაში მყოფი ნაწერები შემდგომში, ეგვიპტეში იეროგლიფად, შუმერებში კი ლურსმნურ ნაწერებად გადაიქცა.

ეგვიპტური ნაწერები პირველად, 1822 წელს ფრანგმა მეცნიერმა **შამპოლიონმა** წაიკითხა.

ფინიკიელები ეგვიპტური იეროგლიფების საფუძველზე პირველი ანბანის შემქმნელი ხალხია. ფინიკიელების მიერ შექმნილი პირველი ანბანის საფუძველზე ჩვ. წ. აღ-მდე IX საუკუნეში ბერძნებმა 24 ასოსაგან შემდგარი ბერძნული ანბანი შეადგინეს.

ჩინურ დამწერლობასაც ძველი ისტორია აქვს. აქ ჩვ. წ. აღ-მდე II ათასწლეულში იეროგლიფის წესის სისტემა იქნა შექმნილი.

ძველ ჩინურ დამწერლობაში ორი ათასამდე მინიშნება იყო. მათ დასაწერად სპეციალური ჯაგრისი ჰქონდათ გამოყენებული. ჩვ. წ. აღ-მდე III-I საუკუნეებში შედგენილი იქნა სხვადასხვა ლექსიკონები: **სიუი** შენის იეროგლიფების ლექსიკონს ჯერაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა.

რა გავლენა იქონია ძველი მსოფლიო ქვეყნების დამწერლობის სისტემამ, ამ ქვეყნების განვითარებაზე?

ეგვიპტელებს ანგარიშისა და გეომეტრიის სფეროებში მარტივი ცოდნა გააჩნდათ. მათემატიკაში ყველაზე დიდი წარმატება ათობითი თვლის სისტემის შექმნა იყო. მითიონის შესახებ მაუწყებელი ნიშანიც კი იყო: ეს განცვიფრებით ხელს აწეული ადამიანის სურათით გამოიხატებოდა.

ეგვიპტელები უკვე შეეძლოთ პლანეტის ვარსკვლავებისაგან განსხვავება. მათ წელიწადი 30 დღისაგან შემდგარ 12 თვედ ჰქონდათ დაყოფილი. ბოლოს 5 დღე ერთვოდა და წელიწადი 365 დღისაგან შესდგებოდა. ეგვიპტელებს წყლისა და მზის საათები ჰქონდათ გამოგონილი.

რა გავლენა მოახდინა ეგვიპტის ასტრონომიის განვითარებამ თანამედროვე ასტრონომიის შეიქმნებაზე?

ეგვიპტური იეროგლიფები

რა გავლენა მოახდინა იეროგლიფური დამწერლობის სისტემამ მეცნიერებასა და განათლების განვითარებაზე?

დამწერლობის საიდუმლოს გამხსნელი პირი

შამპოლიონი დაიბადა 1790 წელს წიგნის გამყიდველის ოჯახში. 20 წლის ასაკში ისტორიის ფაკულტეტის პროფესორად იქნა დანიშნული. ეგვიპტური იეროგლიფებით ძალიან დაინტერესებული შამპოლიონმა, იეროგლიფების საიდუმლოს გასაღებად, ნაპოლეონის ლაშქრობის პერიოდში ეგვიპტეში წამოღებული როზეტის ქვის შესწავლა დაიწყო. მან, ეგვიპტურ ტექსტში სახელი პტოლომეა, სხვა ახლად ნაპოვნ ნაწერში კი სახელი კლეოპატრა ამოკითხა. ასე რომ, მან განმარტა 12 ნიშნის მნიშვნელობა.

ძველი რომის ტერიტორიაზე გამოიყენებოდა ლათინური ანბანი. უმრავლესი მეცნიერული ტერმინები ამ ენიდან მსოფლიოს თანამედროვე ენებში არი შეტანილი. ამჟამად კათოლიკურ ეკლესიაში ლოცვა ლათინურ ენაზე ტარდება.

ძველი რომის ტერიტორიაზე გამოიყენებოდა ლათინური ანბანი. უმრავლესი მეცნიერული ტერმინები ამ ენიდან მსოფლიოს თანამედროვე ენებში არი შეტანილი. ამჟამად კათოლიკურ ეკლესიაში ლოცვა ლათინურ ენაზე ტარდება.

თავისუფალი ბერძენების ბავშვები 7 წლის ასაკიდან სკოლაში დადიოდნენ. ხელოვანთა და გლეხთა ბავშვები დაწყებით სკოლაში, სახელმწიფო მოხელეების ბავშვები კი 18 წლამდე გიმნაზიაში სწავლობდნენ. მათ ზეპირად იცოდნენ ჰომეროს, ჰესიოდესა და სხვა მწერალთა ნაწარმოებები. მოსწავლეებს სურათის გადაღებას, ცეკვას, სიმღერასა და ლიხაზე (მუსიკალური ინსტრუმენტი) დაკვრას, ასევე, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო, კულტურის წესებს ასწავლიდნენ.

ეგვიპტეში სკოლის მოსწავლეები თავისუფალ წერას 5-6 წელიწადში სწავლობდნენ. ჩვ. წ. აღ-მდე VII-VI საუკუნეებში ქალაქ მილეტისა და ეგეოსის ზღვის აღმოსავლეთით მდებარე პროვინცია იონიაში მყოფი ქალაქები სამეცნიერო ცენტრებად გადაიქცა. იონიის მეცნიერები ბუნებრივი მოვლენების განმარტებასა და მიზეზების შესწავლას ცდილობდნენ, ამით კი მსოფლიოს წარმოშობის განმარტება სურდათ. ჩვ. წ. აღ-მდე V საუკუნეში ბერძნული მეცნიერების ცენტრი ათენი გახდა.

რომში მეცნიერების სხვადასხვა სფეროები იყო განვითარებული. ვარონის (ჩვ. წ. აღ-მდე II-I საუკუნეებში) „სოფლის მეურნეობის შესახებ“ და „ლათინური ენის შესახებ“ წიგნები, ხოლო ვიტრუვის (ჩვ. წ. აღ-მდე I საუკუნეში) „არქიტექტურის შესახებ ათი წიგნი“ ჰქონდათ დაწერილი.

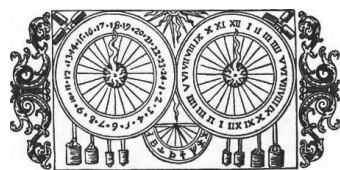
დიდი პლინიუსის მიერ დაწერილი 37 ტომისაგან შემდგარი „ბუნების ისტორიის“ ნაწარმოებში რომაელი, აღმოსავლელი და ბერძენი მეცნიერების ასტრონომიის, სოფლის მეურნეობის და მედიცინის შესახებ ნაწარმოებების შინაარსი იყო მოცემული. პლინიუსი ვულკან ვეზუვის შესასწავლად ძალიან მიუახლოვდა ამ ტერიტორიას და ამ დროს იქნა დაღუპული.

ჩვ. წ. აღ-მდე I საუკუნის მცხოვრებ ტიტ ლუკრიცი კარს „სხეულთა ბუნების შესახებ“ ფილოსოფიური პოემა ჰქონდა დაწერილი.

ჩინეთში ფილოსოფიის, მათემატიკის, ასტრონომიისა და მედიცინის მეცნიერების სფეროში გარკვეული წარმატებები იქნა მიღწეული. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ასტრონომიის მეცნიერებას, ჩინეთის მზრანებლები კალენდარის დამზადებისათვის, აგრეთვე მზისა და მთვარის დაბნელების დროის განსაზღვრისათვის სპეციალურ კომისიებს ქმნიდნენ. ჩინელებმა პირველად ისარგებლეს ჩაის მცენარით, გამდიოგონეს პირველი კომპასი და აწარმოეს აბრეშუმი.

ინდოეთს, რომელიც მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს ქვეყანათაგანს წარმოადგენს უძველესი ცივილიზაციის სახით მდიდარი ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა გააჩნია. ძველი ცივილიზაციის განმავლობაში მოპოვებულ მდიდარ კულტურულ მემკვიდრეობამ ჯერ არაბულ და ირანულ ხალხებზე, შემდეგ კი ევროპაზე მნიშვნელოვანი ზემოქმედება მოახდინა. ინდური ცივილიზაციის პერიოდში (ჩვ. წ. აღ-მდე III ათასწლეულში), მათ უკვე მიაღწიეს გარკვეულ წარმატებას

რომაული კალენდარი

სულიუს ცეზარის დაჯავლებით ალექსანდრიაში კალენდარი იქნა შედგენილი. ეს კალენდარი ახლაც გამოიყენება გარკვეული ცვლილებებით. ამჟამად ჩვეს მიერ გამოყენებული თვეების სახელები ლათინური საწყევებია.

❗ გამოიკვლიეთ და დაადგინეთ ძველი რომაული კალენდრის საფუძვლებზე შექმნილი და ამჟამად სარგებლობაში მყოფი თვეების სახელების მნიშვნელობა.

ძველი ბერძენი მოაზროვნეები

დემოკრიტი

ატომის თეორიის საფუძვლის ჩამოყალიბებელი ძველი ბერძენი ფილოსოფოსია.

პროტაგორე

პირველი სრულმასშტაბიანი ისტორიის ნაწარმოებების ავტორია. ისტორიის მეცნიერების მამად ითვლება.

პიპოკრატე

პიპოკრატე ბერძენი ექიმია. პიპოკრატეს ფიცა ექიმების მიერ შესასრულებელი მორალურ საკითხთა კრებულაა.

არისტოტელე

ძველი ბერძენი ფილოსოფოსია, ბერძნულ კლასიკური ფილოსოფიის წარმომადგენელია.

ქალაქების დაგეგმვის და მონუმენტალური შენობების მოწყობის, ასევე ზომისა და წონის სისტემების გამოყენების სფეროში.

ინდოელემბა მცირე ცდომილებებით განსაზღვრეს დედამიწას, მთვარესა და მზეს შორის მანძილი, ასევე დედამიწის რადიუსი, „ნულის“ ცნება, ციფრების თანამედროვე წერა და სხვა ასტრონომიული და მეცნიერული აღმოჩენები გააკეთეს.

ხელოვნება და არქიტექტურა. ძველი ეგვიპტის პირამიდები ამ ქვეყნის, როგორც მეცნიერების, ასევე ტექნოლოგიისა და ხელოვნების საერთო ნაყოფს წარმოადგენს. თითოეული პირამიდა დაახლოებით 2,5 ტონის სიმძიმის ქვებით არის აშენებული. პირამიდა ვის პატივისაცემადაც არის აშენებული, იმ ფარაონის მუმიის მყოფ ოთახში მზის სხივები წელიწადში ორჯერ – ფარაონის დაბადებისა და ტახტზე ასვლის დღეებში ხვდება.

სავარაუდოდ გიზას პირამიდები ჩვ. წ. აღ-მდე III ათასწლეულში არის აშენებული. აქ მდებარე ყველაზე დიდი პირამიდები ეგვიპტის ფარაონებს ხეოფსს, ხეფრენსა და მიკერინს ეკუთვნის.

ჩვ. წ. აღ-მდე VI საუკუნის ბოლოსა და V საუკუნეში, ძველ საბერძნეთში მეღვინეობის ღმერთის დიონისის საპატივსაცემოდ ორგანიზებული ზეიმითა და მის შესახებ ლეგენდების სცენაზე დადგმა-წარმოდგენებით საფუძველი ჩაეყარა ძველ ბერძნულ თეატრს. აქ თეატრს „უფროსებისათვის სკოლას“ უწოდებდნენ.

როგორი გავლენა მოახდინა საბერძნეთის თეატრალურმა კულტურამ თანამედროვე მსოფლიო თეატრალური კულტურის განვითარებაზე?

ულამაზეს ქალაქთაგან ერთ-ერთი ათენი იყო. ათენის მთავარი მოედანი აგორა (ბაზრის მოედანი) იყო.

ჩვ. წ. აღ-მდე VI-V საუკუნეებში საბერძნეთში სვეტის ორი სახეობა იყო. დორიკის სვეტები თითქოს ქვის იატაკიდან ასული და ზემოთ უბრალო ქვის ფილით დასრულებული სვეტები იყო. მოჩუქურთმებულ სამლოცველო შენობაში იონური სვეტები გამოიყენებოდა. სვეტების თავისებურება იყო ის, რომ მათი ორივე მხარე სპირალისებური ორნამენტებისაგან შესდგებოდა.

ათენის აკროპოლისში აშენებული შენობები და ძეგლები, ჩვ. წ. აღ-მდე V საუკუნეში ბერძნული ხელოვნების მწვერვალად ითვლებოდა. აქ ათენის პატივისათვის პართენონის ტაძარი იყო აშენებული. მოქანდაკე ფიდს პართენონში ათენის ქალღმერთის 12 მეტრის სიმაღლის ძეგლი ჰქონდა დადგმული.

რომაელებმა, მათ მიერ დამზადებული ბეტონის საშუალებით რთული აგებულების ნაგებობების აშენების შესაძლებლობა მოიპოვეს.

ეგვიპტის პირამიდები

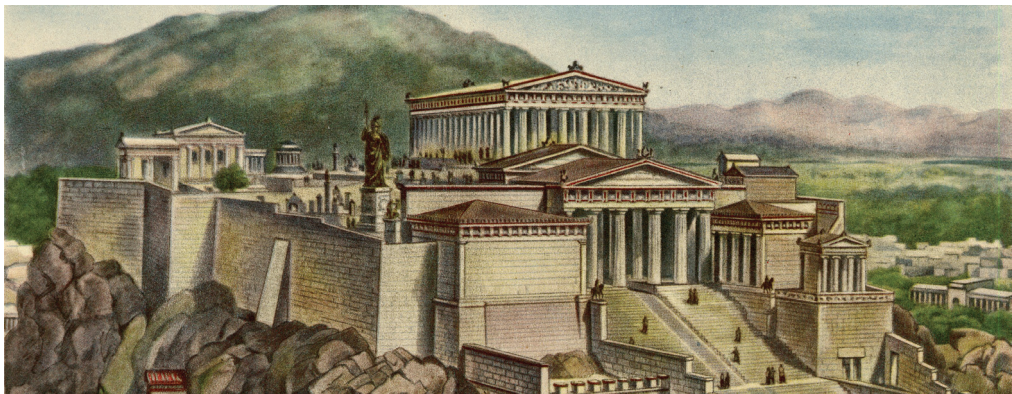

დორიკი

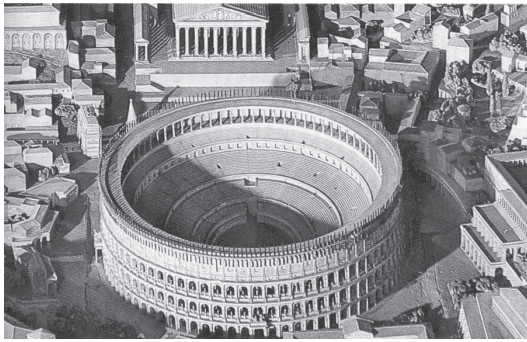
იონიკი

რითი განსხვავდება ბერძნული არქიტექტურა ეგვიპტური არქიტექტურისაგან?

რა სახელები მოუტანა ბერძნული არქიტექტურის მეთოდებმა არქიტექტურის სფეროს?

ათენის აკროპოლისი

კოლიზეის მაკეტის სრული სურათი

პანთეონი

ძველ რომში შენობები დემონსტრირებას უკეთებს სახელმწიფოს ბრწყინვალეობასა და ძალას. რომის ულამაზეს შენობათაგან ერთ-ერთად, I საუკუნეში აშენებული, 50 ათასი გულშემატკივრის ადგილის მქონე, გლადიატორთა ბრძოლების ჩატარების ცენტრად ცნობილი **კოლიზეი** ითვლება. გუმბათის ფორმით აშენებული **პანთეონის** ტაძარი (ყველა ღმერთთა ტაძარი) მსოფლიო არქიტექტორულ ძეგლთა მარგალიტად ითვლება.

❗ რომელმა ფაქტორებმა მისცა ბაზეი რომაული არქიტექტურის განვითარებას? რა როლს ასრულებდა რელიგია რომის არქიტექტურაში?

ჩინეთში, ჩვ. წ. აღ-მდე I ათასწლეულის შუა ხანებში ჩამოყალიბდა არქიტექტურა და ადგილი ჰპოვა ქალაქთმშენებლობამ.

ძველ კულტურულ ძეგლთა შორის თავისებური ადგილი უკავია ჩინეთის ათასობით კილომეტრის სიგრძის მქონე კედელს. დიდი კედლის ძირითადი ნაწილი ცინის სახელმწიფოს დროს, თავდაპირველად თიხისა და მიწის ნარევით იყო აშენებული, ხოლო შემდგომში კედელი აგურებითა და დიდი ქვების ფილებით იქნა გაფორმებული. ეს კედელი ჩრდილოეთიდან მომავალი ჰუნთა შემოსევებისაგან თავდაცვის მიზნით იქნა აგებული.

❗ უჩვენეთ ცხრილის სახით ძველ ხალხთა გამოვლენები.

ლიტერატურა. ეგვიპტის უძველესი ზღაპრები და ლეგენდები ჩვ. წ. აღ-მდე V ათასწლეულს ეკუთვნის. ძველი მიწის მეპატრონენი ზღაპრების საშუალებით ადიდებდნენ სიბრძნესა და ჰუმანიზმს, ამით კი ცდილობდნენ უბრალო ადამიანების ინტელექტის, მებრძოლი ბუნებისა და სიმტკიცის ჩვენებას.

ზღაპრებში ღმერთისა და ფარაონების უძლევლობის იდეა იყო ასახული, აგრეთვე აღწერილი იყო მოხელეთა ბოროტება და სისასტიკე.

❗ რა აზრები შეიძლება გამოითქვას ეგვიპტური ზღაპრებისა და ლეგენდების მიხედვით მისი ისტორიის შესახებ?

ათენში ტრაგედიის დამფუძნებელი ესქილი ყოფილა. მას დაწერილი ჰქონია ტრაგედია „მიჯაჭვული პრომეთე“.

ბერძნული ლიტერატურის ძველ პერიოდს, ტროას ომის შესახებ დაწერილი ნაწარმოებები წარმოადგენს. ხალხს მრავალი საგა, თქმულება და ლეგენდები ჰქონია შეთხზული. უსინათლო პოეტს, ჰომეროსს ამ ლეგენდების საფუძველზე ჩვ. წ. აღ-მდე VIII საუკუნეში ეპიკური პოემები "ილიადა" და "ოდისეა" ჰქონდა შექმნილი, რომლებიც ჩვ. წ. აღ-მდე VI საუკუნეში წერილობით იქნა ასახული. ბერძნების ადათ-წესების, რწმენებისა და ცხოვრების წესის შესახებ ფართოდ მაუწყებელ ამ პოემებს, იმდენად დიდი ისტორიული მნიშვნელობა გააჩნდათ, რომ ჩვ. წ. აღ-მდე XI-IX საუკუნეებს ჰომეროსის პერიოდი ეწოდება.

მიჯაჭვული პრომეთე

ესქილის ნაწარმოებიდან ერთ-ერთი ტრაგედია **მიჯაჭვული პრომეთეა**. პრომეთე კეთილშობილებას სჩადის და ღმერთების თანხმობის გარეშე ადამიანებს ცეცხლით ამარაგებს. ამით ინფორმირებული მთავარი ღმერთი ზევსი ბრალდება. ის მკედლობის ღმერთს, პეფესტოს ბრძანებს, რომ პრომეთე კაფის მთების ვორეებზე მაჯაჭვოს. პრომეთე, რომელიც არ ნანობს თავის საქციელს, გაჟაკავრად უძლებს ყველა წვალებას და კეთილშობილის სახით რჩება ადამიანთა მესხიერებაში.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დამტკიცებული იქნა, ჰომეროსის "ილიადა" და "ოდისეა" პოემებში აღწერილი მოვლენების ისტორიული სინამდვილე.

რომაული ლიტერატურაც ბერძნული ლიტერატურის საფუძველზე განვითარდა. ლიფი ანდრონიკს "ოდისეა"-სთან ერთად ლათინურ ენაზე აგრეთვე სხვა ტრაგედიები და კომედიებიც ჰქონდა თარგმნილი. ეროვნული ეპოსის დამფუძნებელთაგან კვინტ ენსიაც ბერძენ მწერალთა ნაწარმოებები ლათინურ ენაზე ჰქონდა თარგმნილი. ამ ნაწარმოებების საფუძველზე მას "ილიადა" და "ოდისეა"-ს ქადაგების მიზნით "სალანამე" სახელწოდების დიდი მოცულობის ლექსი ჰქონდა დაწერილი.

ოდისეა სირენების კუნძულზე.
ძველი ვაზა ჩვ. წ. აღ-მდე 480-470 წლები

რა არის მოთხრობილი პოემებში "ილიადა" და "ოდისეა"?

ვერგილიუსს (ჩვ. წ. აღ-მდე 70-19 წლები), იმპერატორ ოქტავიან ავგუსტის დავალებით 12 ტომისაგან შემდგარი პოემა "ენეიდა" ჰქონდა დაწერილი.

მსოფლიოს უძველეს ლიტერატურულ ნიმუშთა შორის ჩინურ ლიტერატურასაც თავისი კუთვნილი ადგილი უკავია. შიძინი პირველ ჩინურ ლიტერატურულ ძეგლს წარმოადგენს. ჩვ. წ. აღ-მდე IV საუკუნის შუა ხანებში ჩუს დინასტიის დროს, სახალხო შემოქმედებაზე დაფუძნებული ჟანრი „ჩუ სერი“ შეიქმნა. ამ ჟანრის თვალსაჩინო წარმომადგენელის ციუი იუანის შემოქმედებაში ზოროცებისა და უსამართლობის დაგმობას, აგრეთვე ხალხისადმი სიყვარულის გრძნობებს ჰქონდა ასახვა.

რა უბოძა მსოფლიოს კულტურას ჩინეთმა?

რელიგია. უძველესი სამყაროს ხალხებს არ გააჩნდათ ცოდნა ბუნებრივი მოვლენების მიზეზების შესახებ, მათი რწმენით ყოველივე ეს ღმერთებისა და ქალღმერთების მხრიდან იმართებოდა.

ძველი ეგვიპტელების მსოფლმხედველობის საფუძველს რელიგია წარმოადგენდა. მათ გაღმერთებული ჰქონდათ ფარაონის პიროვნება. ფარაონს ემორჩილებოდნენ და თავყვანს სცემდნენ, როგორც სამყაროს ღმერთს. მათი აზრით, მრავალრიცხოვანი ღმერთები ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებს არეგულირებდნენ. ჩვეულებრივ ეგვიპტელები ღმერთებს ცხოველთავე ადამიანის სახით განსახიერებდნენ.

როგორ ყალიბდებოდა ეგვიპტელების ცხოვრებისეული წესები, მათი მრავალღმერთიანობის რწმენით?

ბერძნების რწმენით, ღმერთები ოლიმპიური მთის მწვერვალზე ცხოვრობდნენ და ადამიანებს, ბუნებასა და მსოფლიოს მართავდნენ. ადამიანების ვალი კი მათი თავყვანისცემა იყო. საამისოდ ტაძრები და სხვა სამლოცველოები ფუნქციონირებდა. აქ იდგებოდა ძეგლები, რომელთა წინაშე ლოცულობდნენ და მსხვერპლებს სწირავდნენ. ამის სამაგიეროდ კი, ადამიანები ღმერთებისაგან განსაზღვრული მოთხოვნების შესრულებას მოითხოვდნენ.

ძველ ბერძნებს ერთიანი რელიგიური წვრთნა, წმინდა წიგნი და ცენტრი არ გააჩნდათ. ყოველ ადგილს თავისი ადათები და ასევე, ღმერთები გააჩნდათ, რომლებსაც უფრო წმინდანად თვლიდნენ. ბერძნები თავიანთ ცხოვრებაში უფრო დამოუკიდებელნი იყვნენ. მათ ძირითადად მორალური ფასეულობები, გმირობა და სამართლიანობა მიაჩნდათ. ამ დამოუკიდებლობამ, სხვათა შორის მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ფილოსოფიის წარმოშობასა და განვითარებაზე. ბერძენთა რელიგიამ და მსოფლმხედველობამ შემდგომში რომზეც კი მოახდინა გავლენა.

ბერძნული
და
რომაული
ღმერთები

ბერძნული	ზევის	პოსეიდონი	არესი	დემეტრე	ჰეფესტი	აპოლონი	ჰესტა	ჰერმესი
რომაული	იუპიტერი	ნეპტუნი	მარსი	სერესა	ვულკანი	აპოლონი	ვესტა	მერკური

❖ გამოიკვლიეთ, ზემოთ ჩამოთვლილთაგან, რომელი რომელი სფეროს ღმერთად ითვლებოდა.

ადრეულ პერიოდში რომაელები ღმერთებს არ აღწერდნენ, არამედ მარტო სპეციალური სიმბოლოებით განმარტავდნენ. მაგალითად ბრძოლის ღმერთის მარსის სიმბოლო შუბი, ხოლო ელვისა და ცის ღმერთის იუპიტერის სიმბოლო კი ისარი იყო. ბერძნული კულტურის გავლენით რომში ღმერთთა პანთეონი იყო შექმნილი. ბერძნულ მთავარ ღმერთთან, ზევს-თან გაიგივებული იუპიტერი პანთეონის თავში იდგა. სხვა რომაული ღმერთებიც ბერძნულ ღმერთებთან: ჰერა იონონასთან, პოსეიდონი ნეპტუნთან, ხოლო ვენერა აფროდიტეს-თან იყო გაიგივებული.

ჩინელების მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა კონფუციუსის ფილოსოფიამ. კონფუციუსი ახალგაზრდობისას მოხელე იყო, შემდეგ გადადგა და მასწავლებლობა დაიწყო. თქმულების მიხედვით, მისი ცოდნის შესახებ გამგონე და ძველი გამონათქვამების შესწავლის მსურველნი ყოველ მხრიდან მასთან ყოფილან წამოსულნი.

კონფუციუსის ბედნიერების
მოტანის რწმენის წესები

- კაცთმოყვარეობა, ყველასადმი ისეთი თანაგრძნობით მოპყრობა, როგორც საკუთარი თავისადმი;
- ობიექტურად და მოუკიდო-ებლად ყველასათვის საკადრისი ჯილდოს მიცემა და სასჯელის მისჯა;
- კანონმორჩილება და მთა-გარი რელიგიით განსაზღვრული ადამი-წესების დაცვა;
- სინამდვილესთან შესაბამისო-ბა, უფრო სწორედ ყოველგვარი ტყუილის დაგმობა;
- სისწორე და სისუფთავე, ყო-ველთვის და ყველგან.

კონფუციუსი გამონათქვამები მისი სიკვდილის შემდეგ, მოწაფეების მიერ წიგნში "აზრები და აფორიზმები" იქნა თავმოყრილი. იმის გამო რომ, მეცნიერის ფილოსოფიური სისტემა შემდგომ ჩინელ მზრმა-ნებელთა კლასის იდეოლოგიას შეესაბამებოდა, ქვეყნის უამრავ ქალაქებში მის საპატივსაცემო სამლოც-ველოები იყო აშენებული.

სხვა აღმოსავლურ ქვეყნებსავე, ინდოეთშიც განვითარებული იყო კულტურის სხვადასხვა სფე-როები. აქ ლიტერატურის, ხელოვნებისა და არქი-ტექტურის სფეროში გარკვეული წარმატებების მიღ-წევასთან ერთად, სხვადასხვა რელიგიურ გეგმებსა და აღქმებსაც ჰქონდა ადგილი. ინდოეთის მოსახლეობა ადრეულ პერიოდებში მცენარეებს, მთვარეს, მზესა და მდინარეს თაყვანს სცემდნენ. ინდოელებს ირანელებთან მსგავსი რელიგიური შეხედულებები გააჩნდათ. ასე რომ, თან ინდურ და თან ირანულ ენოვანი ეთნიკური გაერთიანებები ცეცხლს, წყალს, წინაპრებს, იგივე სახელიან ღვთაებრივ ძალებს ნდობას უცხადებდნენ.

ინდოელების პირველმა რელიგიურმა წარმოდ-გენებმა თავისი ასახვა რიგვედაში ჰპოვა.

ინდოელების რელიგიური წარმოდგენით, მკვდართა ღმერთად ცნობილი იამა იღებდა მიცვა-ლებულებს და გასცემდა მათ დანიშნულებას (სამ-ოთხე ან ჯოჯოხეთი).

ცხოვრებაში მოღვაწეობის მიხედვით თანდათან შეიცვალა წარმოდგენები იმიერ სამყაროზე და ინდოელებმა ადამიანის მარადიული სიცოცხლისუნარიანობის ბუნება აღიარეს. ვითომც ადამიანის სიკვდილის შემდეგ სული ცოცხლობს და ხელახლად იქმნება სხვა გამოსახულებით.

ინდოეთი, მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე ფართოდ გავრცელებული რელიგიის - ბუდიზმის სამშობლოს წარმოადგენს. ჩვ. წ. აღ-მდე VI საუკუნეში შექმნილი ბუდიზმის ფუძემდებელი სიდჰარტა გაუტამა. ამ რელიგიაში არ არის რწმენა ერთღმერთიანობის შესახებ. ეს რელიგია არ ემსახურება ღმერთსა და ადამიანს შორის კავშირის დამყარებას. ბუდისტებს სწამთ, რომ ცხოვრებაში სტაგნაცია არ არსებობს და ყველაფერი უწყვეტად იცვლება. ბუდისტის აზრით, მორალური ევოლუციისაკენ მიმავალი გზა შინაგანი და პრაქტიკული ზნეობიდან, მედიტაციიდან* და სხვათაგან გადის.

სამლოცველო სახლი ჩინეთში

ინდოელების სათაყვანებელ ღმერთთაგან ერთ-ერთი

*** მედიტაცია** – ადამიანის ფსიქიკის ღრმა ყურადღებიანობის მდგომარეობისაკენ გადაწყვენი გონებრივი აქტივობა

❗ რას უკავშირდება ინდოელთა რელიგიური შეხედულების, ძველ დროიდან დღევანდელ დღემდე ჯერ კიდევ დაცულობა და შენარჩუნება?

☰ კითხვები და დავალებები

1. როგორ შეიქმნა საბერძნეთში პირველად თეატრალური თამაშები?
2. რა გეოპოლიტიკურმა ფაქტორებმა იქონია გავლენა რომის კულტურის განვითარებაზე?
3. რა გავლენა მოახდინა ჩინეთის სოციალ-ეკონომიკურმა განვითარებამ კულტურის ჩამოყალიბებაზე?
4. მოაშაადეთ რეფერატი ძველი ეგვიპტის შესახებ, ეგვიპტური ზღაპრებისა და ლეგენდების მიხედვით.
5. შეადარეთ ერთმანეთს ძველი მსოფლიო კულტურები და შეადგინეთ ცხრილი.
6. შეაფასეთ პოემა "ილიადა"სა და "ოდისეა"ს მნიშვნელობა.
7. როგორი კვალი დატოვა ინდოეთის კულტურამ ისტორიაში? მოაშაადეთ ბროშურები ძველი ინდური კულტურის შესახებ.
8. შეაფროვეთ დაბატებული მასალები საბერძნეთისა და რომის ძველი რელიგიური რწმენებისა და ღმერთების შესახებ და მოაშაადეთ პრეზენტაცია.

ადრეული შუა საუკუნეები

ადრეული შუა საუკუნეები, რომელიც შუა საუკუნეების პირველ ეტაპს წარმოადგენს, III-XI ათასწლეულებს მოიცავს. ამ პერიოდის დასაწყისში დასავლეთ ევროპაში დაიწყო ქალაქების დაკანონება, დაკარგა მნიშვნელობა მონათმფლობელობამ, საზოგადო მიწები თანდათან ფეოდალების ხელში იყრიდა თავს. თავიანთი მიწებით ფეოდალებზე დამოკიდებული გლეხები მიწათმოქმედებას მისდევენ. მონის არახელსაყრელი შრომა გლეხის შედარებით ნაყოფიერი შრომით ჩანაცვლებას იწყებდა.

დასავლეთ ევროპისაგან განსხვავებით, ბიზანტიაში და არაბების მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში ვითარდებოდა ხელოვნება და ვაჭრობა, შენდებოდა ქალაქები. იმის გამო, რომ აღმოსავლეთში მიწები ძირითადად მმართველების განკარგულებაში იყო, ფეოდალური მიწათმფლობელობა ფართოდ არ იყო გავრცელებული.

ადრეულ შუა საუკუნეებში აღორძინების პერიოდის მქონე თურქებს ევრაზიის სივრცეში ათეული სახელმწიფო ჰქონდათ შექმნილი. მათ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს აღმოსავლეთის უამრავი მიწწვევების ევროპისათვის მიწვდენაში, ასევე აღმოსავლური და დასავლური კულტურების შერწყმის საქმეში.

ადრეულ შუა საუკუნეებში ზოგიერთმა ხალხებმა (გერმანელები, არაბები და სხვ.) პირველყოფილი საზოგადოებიდან პირდაპირ ფეოდალურ საზოგადოებაზე გადადგეს ნაბიჯი. უამრავმა სახელმწიფომ ფეოდალური დამლისა და საშინაო დაპირისპირების შედეგად დატოვა ისტორიის სცენა.

ქალაქ ღაზნის ნარჩენები

საკვანძო სიტყვები

- ტორპაქ
- ფეოდალური სახელმწიფოები
- გუბტას სამეფო
- ხარშის სახელმწიფო
- ჩინური დინასტიები
- ხუან ჩაოს აჯანყება
- ვან ანშის რეფორმები

ადრეულ შუა საუკუნეებში კავკასიისა და აზიის რიგ ქვეყნებში ფეოდალური ურთიერთობები ჩამოყალიბდა. ისტორიის სცენაზე ახალი სახელმწიფოები გამოვიდა, ასევე ფართოდ გავრცელდა ქრისტიანობა და ისლამი. შიმშილი და გვალვა, ასევე საშინაო დაპირისპირებები ათობით მდიდრს ადამიანის დაღუპვის მიზეზი გახდა. სასწაულოთა ქვეყანა ინდოეთში ერთ მხარეს სიმდიდრე და ფუფუნება, ხოლო მეორე მხარეს გაჭირვება და სიღარიბე სუფევდა. შიმშილი და გვალვები, შიდა აშლილობები ჩინეთში ათეულ მდიდრობითი ადამიანის დაღუპვის მიზეზი გახდა.

კავკასია, წინა აზია. III-V საუკუნეებში, კავკასიაში ძველმა საზოგადო წესებმა თანდათან დაშლა დაიწყო. საკუთრების შეგრძნებამ გლეხს საკუთარ შრომაზე ინტერესი მოუმატა. შრომის მოყვარე გლეხები მდიდრდებოდნენ, ხოლო ახალ პირობებს შეუგუებელნი კი დატაკდებოდნენ და მიწებს ჰყიდდნენ. სამხედრო სამოსისა და იარაღის ძალიან ძვირად ღირებულობის გამო, მას მხოლოდ შეძლებული პირები ყიდულობდნენ. მბრძანებლებიც არმიას, სწორედ ასეთი პირებით აკომპლექტებდნენ, სამსახურის სანაცვლოდ მათ მიწის ნაკვეთებთან ერთად გლეხებსაც აჩუქებდნენ. ასე, თავისუფალი გლეხები თანდათან დამოკიდებულ გლეხებად იქცნენ.

* **ფეოდალი** – მიწის მფლობელი. ფეოდი ლათინურად სამოვარს, მიწას, პირუტყვს ნიშნავს

* **თოიჯუ** – მიწით სარგებლობის სანაცვლოდ გლეხის მიერ მოსავლით გადახდილი გადასახადი

* **ბიარი** – დამოკიდებული გლეხის მიერ ბატონის მეურნეობაში შესრულებული არაანაზღაურებადი შრომა

თქვენი აზრით, თავისუფალი სოფლელების დამოკიდებულ სოფლელებად ქცევის პროცესი კიდევ რომელი წერხებით შეიძლება მოეხდინათ?

კავკასიურ ქვეყნებში, მმართველი სახელმწიფოს როგორც საერო, ასევე სასულიერო მეთაურად ითვლებოდა. მიწაზე ფეოდალური* საკუთრება მემკვიდრეობით და პირობით ხასიათს ატარებდა. პირველი მმართველსა და მსხვილ ფეოდალებს, ხოლო მეორე წვრილ ფეოდალებსა და სასულიერო პირებს ეკუთვნოდათ. მიწათმფლობელები ძირითადად დამოკიდებული გლეხის შრომის გამოყენების ხარჯზე ცხოვრობდნენ. თოიჯუ* და ბიარი* თავდაპირველი გამოყენების ფორმა იყო.

ასე, რომ III-V საუკუნეებში კავკასიაში ახალი საზოგადოებრივი წყობილებისათვის დამახასიათებელი ურთიერთობები შეიქმნა.

კავკასიაში ფეოდალური სახელმწიფოების ჩამოყალიბება რთულად მიმდინარეობდა. მეზობელი სახელმწიფოების, ირანისა და რომის (შემდგომში ბიზანტიის) ინტერესები აქ ერთმანეთს ეჯახებოდა და არც მომთაბარე ტომების შემოტევები წყდებოდა. ეს ხელს უშლიდა კავკასიურ სახელმწიფოების, მაგალითად, აზერბაიჯანის ჩრდილოეთით ალბანეთის სახელმწიფოს, ხოლო საქართველოში ლაზთა და ქართლის სამეფოების ნორმალურ და დამოუკიდებელ განვითარებას. ჯერ კიდევ III საუკუნეში ირანის ხელისუფლებაში მოსულ სასანებს დაპყრობილი ჰქონდათ ატროპატენა და ალბანეთიც თავიანთზე დამოკიდებულ მდგომარეობაში ჰქონდათ ჩაგდებული. VI საუკუნის დასაწყისში კი, ირანმა ალბანეთსა და ქართლში გააუქმა მმართველი ხელისუფლება და მათი მართვისათვის წარმომადგენლები - მარზბანები* გააგზავნა.

ალბანური ეპიტაფია. აზერბაიჯანის ეროვნული ისტორიის მუზეუმი

* **მარზბანი** – საზღვრის დამცველი

ახალი ეპოქის დასაწყისში პალესტინიდან ჩამოსულმა ქრისტიანმა მისიონერებმა*, კავკასიაში თავიანთი რელიგიის გავრცელება დაიწყეს. IV საუკუნის დასაწყისში ქრისტიანობა ალბანეთის ოფიციალური სახელმწიფო რელიგია გახდა. აქ ეკლესიის მეთაურები კათალიკოსის ტიტულს ატარებდნენ. ჯერ მმართველები ეკლესიის სხდომებს იწვევდნენ და რელიგიურ სამუშაოებს ასრულებდნენ. შემდეგ კი დაიწყო კათალიკოსების როლის გაზრდა, როგორც სასულიერო, ისე პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

* **მისიონერი** – თავისი რელიგიის მქადაგებელი, გამავრცელებელი პირი

ადრეულ შუა საუკუნეებში წინა აზიის ყველაზე ძლიერი სახელმწიფოების-სასანელთა იმპერიის ხელმწიფეები ქრისტიანობას რომის (შემდგომში კი ბიზანტიის) ინტერესების დამცველ რელიგიად მიიჩნევდნენ. ისინი იმპერიაში შემავალ კავკასიის ტერიტორიებზე დევნიდნენ ქრისტიანობას და თავიანთი ოფიციალური რელიგიის, ცეცხლთაყვანისმცემლობის გავრცელებას ცდილობდნენ.

IV-VII საუკუნეებში კავკასიის ჩრდილოეთით მცხოვრები ჰუნთა, საბითა, ხაზართა და სხვა ტომები უწყვეტად უტევდნენ სამხრეთ მხარეს. ეს სამხრეთ კავკასიის თავიანთი გავლენის სივრცეებად დამყოფ ბიზანტიასა და სასანთა სახელმწიფოსაც კი აღაშფოთებდა. დიდი ხნის მანძილზე ერთმანეთთან ნაომარმა ამ სახელმწიფოებმა დარიალისა და დერბენდის გადასასვლების ერთად დაცვის შესახებ შეთანხმებას მიაღწიეს. VII საუკუნეში ბრძოლას კავკასიისათვის კიდევ ერთი სახელმწიფო-არაბეთში შექმნილი ძლიერი არაბთა სახალიფოც შეუერთდა. აქ მყოფ პოლიტიკური არეულობის მნახველმა არაბებმა, VII საუკუნის შუა წლებში მდინარე არაქსის ჩრდილოეთით ლაშქრობები დაიწყეს. **705 წელს დაიპყრეს ალბანეთი, რომელიც არანის პროვინციის სახელწოდებით სახელმწიფოს შეუერთდა.** VIII საუკუნის 30-იან წლებში არაბებმა დაიკავეს საქართველოს აღმოსავლეთი-ქართლის პროვინცია (ოლქი, სადაც თბილისის მუსლიმანთა საამირო შექმნეს). X საუკუნეში ქართველების ზეწოლის შედეგად, შემცირდა საამიროს ტერიტორია და თიფლისითა და შემოგარენით განისაზღვრა იგი. 1122 წელს ქართველმა მეფემ, დავით IV აღმაშენებლის საამირო და საქართველოს სამეფო შექმნა.

არაბთა ბატონობის პერიოდში კავკასიურმა ხალხებმა სახალიფოს შემადგენლობაში მყოფ სხვა ქვეყნებთან მჭიდრო კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობები დაამყარეს. ისლამის მხარეში ფართო ფესვ გადგამაც აქ მცხოვრები ხალხები ერთმანეთს დაუახლოვა. მეურნეობაში, განსაკუთრებით კი ვაჭრობაში გამოცოცხლება იმჩნეოდა. ხალიფას კავკასიაში წარმომადგენლობის ცენტრი ბარდა, ამავდროულად დიდ სავაჭრო და კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა. დაბილი, თიფლისი, შამახი და სხვა ქალაქები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა სახალიფოს ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში.

რა იყო ქალაქ ბერდას საეკლესიო და კულტურულ ცენტრად გადაქცევის მიზეზები?

IX საუკუნიდან სახალიფოს დასუსტებით კავკასიაში, მათ შორის აზერბაიჯანშიც რამდენიმე დამოუკიდებელი სახელმწიფო შეიქმნა. ამ სახელმწიფოების მეთაურები გაურბოდნენ სახალიფოს ხაზინაში ხარკის გადახდას. ისინი ხალიფას მხოლოდ რელიგიურ ხელმძღვანელად აღიარებდნენ.

ნაკში რუსტამის ეპიტაფია.
შაპურ I-ის გამარჯვება რომის იმპერატორ ვალერიანზე

ქიშის ტაძარი

აღვანი თავისი მდებარეობითა და კავკასიის შიის ჯაჭვით გულის სახალისო ქვეყანაა. დიდი მტკვარი ნაზად მოედინება და აქ ბევრი თევზი მოაქვს. თანდათან ისრდება და კასპის ზღვაში ჩაედინება. შიის დისების გაყოფილებაზე მდებარე ვაკეები სიბრძნის ყანათა და ვენახებით, აგრეთვე ნავთობით, მარილით, აბრეშუმით, ბამბითა და უთვალავი ზეთითაა სავსე. მიუხედავად ოქრო, ვერცხლი, სპილენძი და ყვითელი ცვლილი გამოაქვს. მტაცებლები ბიძიან ლომი, წერტილებიანი ვეფხე, ლეიპარდი და ყელბანი ფრინველები არწივი და შევარდენი ბინადრობს. დედაქალაქი ქალაქი ბერდაა.

ალბანელი ისტორიკოსი მუსა ქალანქათლი აღვანის (ალბანეთის) ქვეყნის შესახებ

ინდოეთი. IV საუკუნის დასაწყისში ინდოეთის ჩრდილოეთით გუფტას სამეფო შეიქმნა. მისი აყვავების პერიოდი IV-V საუკუნეებში, "ინდოეთის ოქროს საუკუნეებად" ითვლება. ამ დროს ქვეყანაში სტაბილურობა სუფევდა, დედაქალაქ პატალიპუტრაში მდიდრული სასახლეები და სამლოცველო სახლები აშენდა. მმართველობაში გადასახდების აკრეფის წესები ჩამოყალიბდა. გუფტას მეფეები ახლო ადამიანებს, მეზობლებსა და სამლოცველოებს მიწებს უხვად ურიგებდნენ. ასეთ მიწებს საერთო გლეხები ამუშავებდნენ. შეზღუდული იყო თავისუფალი ადამიანების ყმებად გადაქცევა. ყმებს მოპოვებული ჰქონდათ საკუთარი მეურნეობის შექმნის შესაძლებლობა. ეს ინდოეთში ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბებაზე მიუთითებდა.

გუფტას დროინდელი ოქროს მონეტა

რას ისახავდნენ მაზნად გუფტას მეფეები ახლო ადამიანებისათვის მიწების დარიგებით?

თქვენი აზრით, რატომ მიეცათ ყმებს თავიანთი მეურნეობის შექმნის საშუალება?

510 წელს თეთრმა ჰუნებმა შეუტეს გუფტას სამეფოს და ხელთ იგდეს ინდოეთის ჩრდილოეთი ნაწილი. დიდი ხნის ბრძოლების შემდეგ ჰუნები გაძევებულნი იქნენ ქვეყნიდან, დასუსტებული გუფტას სამეფო დაიშალა. ჩრდილოეთი ინდოეთი წვრილ სახელმწიფოებად დაიყო. პანჯაბისა და რაჯასტანის მმართველმა ხარშამ 606 წელს მათი გაერთიანება და დიდი სამხედრო ფეოდალური სახელმწიფოს (606-646) შექმნა შეძლო. განგის ხეობა, ასევე ბენგალია და ორისაც ხარშას დაქვემდებარებაში გადავიდა. გუფტას სამეფოსაგან განსხვავებით, ხარშას სახელმწიფოში მმართველობა ვასალების საშუალებით ხორციელდებოდა. ხარშას სიკვდილის შემდეგ, მის მიერ შექმნილი სახელმწიფოც დაიშრა.

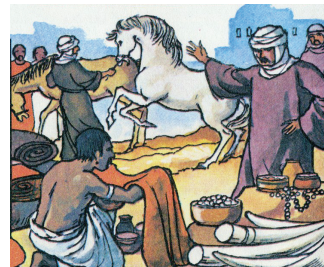

საგანმანათლებლო დაწესებულება ქალაქ ნალანდში (გუფტას პერიოდი)

VIII საუკუნის დასაწყისში ინდოეთში ერთმანეთთან მეზობელი 70-მდე წვრილი სამთავრო არსებობდა. ასეთი მდგომარეობა უცხო ხალხებს ინდოეთის დასაპყრობად პირობებს უქმნიდა. 712 წელს ადგილობრივი ხელისუფლების წინააღმდეგობის გამტეხმა არაბებმა ხელთ იგდეს მდინარე ინდის ხეობა. ინდოეთის ჩრდილოეთ-დასავლეთი ნაწილი სახალიფოს ბატონობის ქვეშ მოექცა.

რატომ იყო რომ, უცხო ხალხებმა ინდოეთი თოლად დაიპყრეს?

არაბებმა სინდის პროვინციაში ორი საფადიშაჰო შექმნეს. მათ არაბი ამირები მეთაურობდნენ. ადგილობრივი მოსახლეობისაგან მიწისა და სიცოცხლის გადასახადები იკრიფებოდა. სასამართლო საქმეებს ყაზიები განიხილავდნენ. თავდაპირველი ლაშქრობისას ინდური სამლოცველოების დამანგრეველმა არაბებმა, შემდგომში ადგილობრივი რელიგიებისა და ადათ-წესებისადმი პატივისცემით მოპყრობა დაიწყეს. არაბმა მხედართმთავარმა ასეთი განკარგულება გასცა რომ, ისევე როგორც ქრისტიანული ეკლესიები, ებრაული სინაგოგები და ცეცხლთაყვანისმცემელთა სამლოცველოები, ინდური სამლოცველოებიც ხელშეუხებელს წარმოადგენდა. ამის შემდეგ, სინდის მოსახლეობის ერთ ნაწილს თავიანთი ნებით ისლამი ჰქონდათ მიღებული.

არაბული ზაზარი ინდოეთში

გაზნელ სულთან მაჰმუდმა 1000-1026 წლებში 17-ჯერ წარმატებულად გაილაშქრა ინდოეთში. გაზნელთა სახელმწიფოს შეუერთა პანჯაბის პროვინცია. აქ ააშენებინა მეჩეთები ისლამის მიმდევრებთათვის. მოთმინებით ეკიდებოდა ინდურ რწმენებსაც. მათ შეეძლოთ თავისუფლად შეესრულებინათ თავიანთი ღოცვები გაზნაში აშენებულ სპეციალურ უბანში.

ჩინეთი. III-IV საუკუნეებში, ჩინეთში, თუმცა დაყოვნებით, მაგრამ მაინც ჰპოვებდა ჩამოყალიბებას ფეოდალური ურთიერთობები. ადრე არსებული და გაუმართლებელი სამხედრო დასახლებები თანდათან უქმდებოდა, ხოლო მის ადგილას მიწით სარგებლობის ახალი მეთოდი მეწილეობა გამოიყენებოდა. 16 წლიდან 60 წლამდე ასაკის ყოველი კაცისათვის გამოყოფილი იყო მიწობრივი წილი. სამაგიეროდ მათ უნდა გადაეხადათ გადასახადი და შეესრულებინათ სავალდებულო შრომა (მშენებლობაში მუშაობა, არხის გათხრა და სხვ).

მეწილეობამ V-VI საუკუნეებში პოზიტიური გავლენა მოახდინა ჩინეთის მეურნეობის განვითარებაზე. ქვეყანაში აშენებული იქნა უამრავი ქალაქი, შეიქმნა და ჩამოყალიბდა ერთიანი ენა, დამწერლობა და კულტურა. შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები ჩინეთის გასაერთიანებლად. ამით ისარგებლა სარდალმა იან ძიანმა და 581 წელს ხელთ იგდო ჩრდილოეთი ჩინეთი, რომლითაც სათავე დაუდო სუის დინასტიას. 589 წელს კი ჩინეთის სამხრეთიც დაიმორჩილა. ასე რომ, ჩინეთი ხელახლა ერთიან სახელმწიფოდ გაერთიანდა.

ქვეყანაში რიგი რეფორმები იქნა გატარებული. გამოყენებული იქნა ერთიანი საზომი ერთეული და ფულადი სისტემა, შემცირდა გადასახადები. 605 წელს ხელისუფლებაში მოსული იან-დიმ (იან გუანმა) ქალაქი ლოიანი რეზიდენციად აირჩია. მისი ბრძანებით მდინარე იანძისა და ხუანხეს შემაერთებული დიდი არხი იქნა გაყვანილი. აღდგენილი და განმტკიცებული იქნა ჩინეთის დიდი კედელი.

❖ როგორი დინასტიის პერიოდს ეკუთვნის ჩინეთის დიდი კედელი, აბრეშუმის დიდი გზა და დიდა არხი?

გოითურქებსა და კორეას შორის მიმდინარე წარუმატებელმა ომებმა იან-დის წინააღმდეგ საერთო სახალხო უთანხმოება გამოიწვია. კორეასთან სასწრაფო შეთანხმების დამდებმა იან-დიმ შეკრიბა მთლიანი ძალები და სასტიკად გაუსწორდა აჯანყებულ გლეხებს. ათასობით ადამიანი სიკვდილით იქნა დასჯილი.

იან-დი 618 წელს მისი ახლო ადამიანების მხრიდან იქნა მოკლული. მმართველმა ლი იუანმა თავი იმპერატორად გამოაცხადა და ჩინეთში სათავე დაუდო ტანის დინასტიას. სახელმწიფო საწყობები ღარიბებისათვის გაიხსნა. ჯარისკაცებს აეკრძალათ მოსახლეობის მარცვა. გაუქმებული იქნა ადრინდელი მკაცრი კანონები. გამოცოცხლდა აბრეშუმის დიდი გზა. ქვეყნის ტერიტორია პროვინციებად, წრეებად და ოლქებად დაიყო. მთლიანი ჩინეთი იმპერატორ ტანის ხელისუფლების ქვეშ იქნა გაერთიანებული.

❖ როგორ ამართობოდა ჩინეთი ტანის პერიოდში?

ტანის სახელმწიფო აქტიურ საგარეო პოლიტიკას ატარებდა და კორეასა და ტიბეტთან მძიმე ომებს აწარმოებდა. 751 წელს მდინარე ტალასის ველზე შემდგარ ბრძოლებში არაბებმა დაამარცხეს ჩინეთის ჯარი. ამან ალკვეთა ტანის არმიის წინსვლა დასავლეთის მიმართულებით.

VIII საუკუნის შუა წლებში ჩინეთში ფეოდალებმა დაიწყეს სახელმწიფო მიწების თვითნებური მითვისება, მაშინ როდესაც ადრე ქვეყანაში მთლიანი მიწები იმპერატორის საკუთრებად ითვლებოდა, გლეხები კი, სახელმწიფოსაგან მცირე წილობრივ მიწებს იღებდნენ და სამაგიეროდ იხდიდნენ გადასახადს ხაზინის სასარგებლოდ. ცენტრალური ხელისუფლების შესუსტების მნახველმა ფეოდალებმა, ისარგებლეს შექმნილი მდგომარეობით და გლეხთა წილობრივ მიწებზეც დაპატრონება დაიწყეს.

ვაიფურის ჭურჭელი.
ტანის პერიოდი

ბრინჯის თესვა.
ძველი ჩინური გამოსახულება

იან-დი. VII საუკუნე
(მხატვარი იან ლიბენი)

მთლიან მოსახლეობას ეცნობოთ: ახალი თუთისა და ხურმის ხეების დამრგავი პარებისაგან გადასახადები ძველი წესით აიკრძებოდა. ცუდი ამინდის პარობების შესონ ადგილებზე დათესილი მარცვლეული მცენარეები, აგრეთვე უკარგის მსუბისა და სათესი მინდვრების გაბო გადასახადები არ იქნება დაკისრებული.

უზგი მოსავლის წელში ხალხმა უნდა გააცნოს სახელმწიფო საწყობები და ეკონომიკურად მოხმარდეს იგი. შემად და საწყაგად გამოყენების მისნით თუთისა და ხურმის ხის მოჭრული პარები მიიმედ დასახეობა.

იმპერატორის განკარგულება სოფლის მეურნეობის შესახებ (X საუკუნე)

❖ განსაზღვრეთ სახელმწიფოს მიერ შესრულებული როლი მეურნეობის განვითარებაში.

ჩინეთი ტანის პერიოდში

ქვეყანაში რეალური ხელისუფლება თავს თანდათან უფრო ფეოდალური ქონების მე-პატრონეთა ხელში იყრიდა. პროვინციების მმართველებსაც ადგილებზე გაზრდილი პატივი ჰქონდათ. ისინი ფორმალურად იმპერატორს ემორჩილებოდნენ, რეალურად კი დამოუკიდებელ პოლიტიკას ატარებდნენ. ფეოდალური ჩაგვრა გლეხთა გამოსვლების მიზეზი ხდებოდა

რა ცვლილებებს ჰქონდა ადგილი ჩინეთში, VIII საუკუნის შუა წლებში?

874 წელს ჩინეთში ერთ-ერთი დიდი გლეხთა აჯანყება დაიწყო. აჯანყების მეთაური, ხუან ჩაო 880 წელს იმპერიის დედაქალაქ ჩანანში შევიდა და აქ თავი იმპერატორად გამოაცხადა, ორნახევარი წლის განმავლობაში ქალაქი ხელთ ეკავა. ასევე ხელთ იგდო დედაქალაქის მთლიანი სიმიდირე, რომელიც ღარიბებს დაურიგა.

იმპერატორმა და ფეოდალებმა აჯანყების ჩასახშობად მეზობელ მომთაბარეთაგან დახმარება მოითხოვეს. მათ გაილაშქრეს ჩინეთში და დაამარცხეს აჯანყებულთა რაზმები. ხუან ჩაო დაიღუპა. მაგრამ ქვეყანაში გლეხთა გამოსვლები კიდევ 20 წელი გრძელდებოდა. ხუან ჩაოს აჯანყების შემდეგ ტანის სახელმწიფომ ვერ შეძლო ადრინდელი ძალის აღდგენა, რომელიც 907 წელს მთლიანად დაიშალა. ქვეყანა შინაგანმა დაპირისპირებებმა მოიცვა. 50 წლის განმავლობაში ხუთი დინასტია შეიცვალა. როგორც იქნა, ერთმა ძლიერმა ჩრდილოელ ფეოდალთაგანმა გაიმარჯვა თავის კონკურენტებზე და სათავე დაუდო სუნის დინასტიას (960-1279).

რა გავლენა მოახდინა ხუან ჩაოს აჯანყებამ ჩინეთის ისტორიაზე?

ვან ანში

XI საუკუნის შუა პერიოდში ჩინეთში ზედიზედ რამდენიმე წლიან გვალვა ჰქონდა ადგილი. შიმშილითა და წყურვილით დაიღუპა ათასობით ადამიანი. პროვინციის მოხელის ვინ ანშის წინადადებით, იმპერატორმა ქვეყანაში რიგი მნიშვნელოვანი რეფორმები გაატარა. ყველა სოფლებში სახელმწიფო საწყობები შენდებოდა, სადაც ვაჭართაგან მიღებულ ბრინჯს აგროვებდნენ. მშვიერებს აქედან ბრინჯს უნაწილებდნენ. გლეხებს თესვის მიზნით ვალად თესლი ეძლეოდათ. სახელმწიფო გაჭირვებულებს ფულად სესხებს გასცემდა, რომლის სანაცვლოდ მცირეოდენ პროცენტს იღებდა. ეს გაუმძღარი მევახშეების* და მოხელეების უთანხმოებას იწვევდა. ხელ-ახლად ყალიბდებოდა სახელმწიფო აპარატი, სოფლებში სკოლები, ხოლო ქალაქებში უნივერ-სიტეტები შენდებოდა. ვან ანშის რეფორმების შედეგად სუნის დინასტიამ კიდევ 200 წელი იარსება.

*** მევახშე – პროცენტით ფულად სესხის გამცემი პირი**

☰ კითხვები და ღავალებები

1. რა უშლიდა ხელს ადრეული ფეოდალური სახელმწიფოების განვითარებას კავკასიაში?
2. რა იყო ინდოეთის ჩრდილოეთით ისლამის რელიგიის ფართოდ გავრცელების მიზეზი?
3. რას ისახავდა მისხად სულთან მაჰმუდი ინდოეთში სამხედრო მოგზაურობებით?
4. რატომ იყვნენ მეგანშეები და მოხელეები უთანხმონი ვან ანშის რეფორმებით?
5. ცნობის ფორმით წარმოადგინეთ თქვენი ცოდნა ჩინეთის მმართველი დინასტიების შესახებ.

საქართველო

- ევროპული პუნთა სახელმწიფო
- ატილა
- გოთურქთა სახაგანო
- კასპიის სახაგანო
- ღაზნელთა სახელმწიფო
- სულთან მამუქი

ადრე შუა საუკუნეები თურქულენოვანი ხალხების აღორძინების პერიოდს წარმოადგენდა. მათ ჩინეთის საზღვრიდან ევროპის შიდა ტერიტორიებამდე, ფართო სივრცეზე დი-დი-პატარა სულ ასევე მეტი სახელმწიფო პუნთაი შექმნილია. თურქის სახელის მატარებელი პირველი სახელმწიფო კი თურქთა სახაგანო ყოფილა. სიტყვა "გოთ" ზეცის, ღმერთისა და ფერის, ხოლო სიტყვა "თურქი" ძლიერს, ძლევაში-სიღის მნიშვნელობას ატარებდა.

ევროპული პუნთა სახელმწიფო. ორ ნაწილად გაყოფილმა პუნთა დიდმა იმპერიამ ახალი ეპოქის დასაწყისში ძველი ძალის აღდგენა ვეღარ შეძლო. დიდი ხნის მანძილზე მეზობელი ტომების ზემოქმედებისა და ჩინეთის გავლენის ქვეშ რჩებოდა. ასეთ პირობებში ალტაის მთების ფერდობებიდან დასავლეთით პუნთა გადასახლება დაიწყო. მეტე ხაგანის გვარის წარმომადგენელი ბალამირი 374 წელს პუნთა ტომის ერთობის მეთაური გახდა. მან დიდი ლაშქრით მავი ზღვის სანაპიროზე მცხოვრებ გოთებს შეუტია და მძიმედ დაამარცხა ისინი. გოთებმა უკან დაიხიეს, დაიწყო ხალხთა დიდი გადასახლებები ევროპაში.

რა იყო პუნთა დიდი იმპერიის შესახებ?

პუნთა ერთი რაზმმა, ბალამირის მეთაურობით 378 წელს დუნაის სანაპიროებამდე მიაღწია, სხვა პუნთები კი კავკასიის გავლით ანადოლუში შევიდნენ. ამრიგად, IV საუკუნის 70-იან წლებში ურალის მთებიდან მდინარე დუნაიამდე ტერიტორიების დამპყრობმა პუნთებმა ევროპაში თავიანთი სახელმწიფო შექმნეს. ისტორიის ლიტერატურაში ეს სახელმწიფო პუნთა ევროპულ ან დასავლეთ პუნთა სახელმწიფოდ მოიხსენიება. პროვინცია პანონია (უნგრეთი) მის ცენტრად გადაიქცა.

პუნთა ევროპული სახელმწიფოს ყველაზე ძლიერი მმართველი ატილა (434-453) იყო. მის პერიოდში თურქებთან ერთად, პუნთა ხელისუფლების ქვეშ 45-მდე ტომი (გერმანელები და სხვ.) ყოფილა გაერთიანებული. ეს ტომები პუნთა სახელმწიფოს თავიანთი მეთაურების საშუალებით უკავშირდებოდნენ. ისინი იხდიდნენ გადასახადს და ინახავდნენ მზა არმიას ატილას ბრძანებისათვის. პუნთა სასახლეში თურქულ ენასთან ერთად გოთური და ლათინური ენებიც გამოიყენებოდა.

როგორ იყო ჩამოყალიბებული პუნთა ურთიერთობები დამოკიდებულ ხალხებთან?

- ბიზანტია პუნთებს დაქვემდებარებულ ტომებთან ურთიერთობას არ დაამყარებს.
- პუნთებისაგან გაქცეული ან შანსებს თავშესაფრის უფლებას.
- საკაცრო ურთიერთობები განსაზღვრულ სასაზღვრო დაბეჭდვით შედგება.

434 წლის კონსტანტას შეთანხმების პირობებიდან

ატილამ რამოდენიმეჯერ გაილაშქრა რომის, როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ იმპერიაზე, აგრეთვე ბალკანეთზე. ბიზანტია კონსტანტას შეთანხმებით იძულებული გახდა მძიმე პირობები მიეღო. ატილამ დაიკავა პარიზთან ახლოს მდებარე ქალაქი ორლეანი, ჩაახშო ბურგუნდთა აჯანყება და გერმანია პუნთა ხელისუფლებას დაუქვემდებარა. იმპერიის ჩრდილოეთი საზღვარი ლამანის სრუტეს სწვდებოდა. ატილა "მსოფლიო მმართველად" ითვლებოდა. დასავლელები მას "ღმერთის მათრახს" უწოდებდნენ და ღმერთის მიერ მათი დასჯისათვის მისი მოგზავნილობა სჯეროდათ.

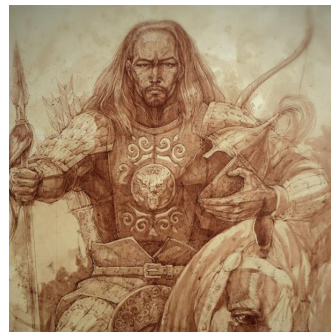

პუნთები აზოვის ზღვის უკან ყინულოვან ოკეანემდე არსებულ ტერიტორიებზე ცხოვრობდნენ. მთლიანა მათი ცხოვრება ცხენის ზურგზე ტარდებოდა. ცხენის ზურგზე ასრულებდნენ ყიდვა-გაყიდვებს, ჭამდნენ და სიამდნენ. ცხენის კასრისაკენ მოხრათ იძინებდნენ კიდევაც. ისინი არც სახალხო კრებებზე არ ჩამოდიოდნენ ცხენებიდან. ისინი ყოველთვის თავიანთი ურუმბით მოგზაურობდნენ, ეს ურუმბი მათი სახლები იყო, მათი ქალები მასში იხდნენ, ტანისამოსს კერავდნენ და ბავშვებს უვლიდნენ.

რომაელი ისტორიკოსი ამიან მარსელი (IV საუკუნე) პუნთების შესახებ

ატილას დასავლეთ რომის იმპერიასთან ყველაზე დიდი შეჯახება 451 წელს კატალაუნის ველზე (საფრანგეთი) შედგა. მისი თურქი, გერმანელი და სლავური ტომებისაგან შემდგარი 200 ათასიანი არმიის წინაშე, რომის მხედართმთავარმა აეტსიმ 200 ათასიანი ჯარი გამოიყვანა. ამ სისხლიან ბრძოლაში მხარეებიდან ვერცერთმა გადამწყვეტი გამარჯვება ვერ მოიპოვა. ორივე მხედართმთავარმა დიდი დანაკარგების შემდეგ უკან დაიხია.

მომდევნო წელს ატილამ 100 ათასიანი ცხენოსნით რომის წინააღმდეგ გაილაშქრა. შეშინებულმა იმპერატორმა და სენატმა შეთანხმების მიზნით პაპის ლეონ I-ის მეთაურობით ერთი დიდი წარმომადგენელი დელეგაცია ატილას რეზიდენციაში გააგზავნა. პაპმა რომის პატიება მოითხოვა, რომლის სანაცვლოდ გადასახდელი ხარკის ყოველწლიური გაზრდისათვის და ჰუნთა მეთაურის ყოველი პირობების უსიტყვო შესრულებაზე მზადყოფნის შესახებ აცნობა. ატილამ მიიღო მისი თხოვნა, რომის მდიდარი ძეგლებისა და ბიზლიოთეკების მქონე ქალაქებს არ შეეხო.

ათილა

❓ როგორ ტერიტორიებს მოიცავდა ჰუნთა ევროპული სახელმწიფო?

453 წელს ატილა გარდაიცვალა. მისმა შვილებმა ვერ შეძლეს მისი პოლიტიკის გაგრძელება. 470 წელს ჰუნთა ევროპული სახელმწიფო დაიშალა. შავი ზღვის სანაპიროებზე გადასულ ჰუნთა ერთი ნაწილი ცენტრალურ აზიაში დაბრუნდა, დანარჩენები კი VI საუკუნის შუა წლებში ევროპაში 250 წლიანი იმპერიის შემქმნელ ავარებს მიეკუთვნებოდა.

გოთურქთა სახაგანო. VI საუკუნის დასაწყისში ალტაის მთების აღმოსავლეთ ფერდობებზე მცხოვრები ჰუნები "ჟუჟანის" სახელწოდების ავარულ ტომებს ემორჩილებოდნენ. მათ აშინას* გვარის წარმომადგენელი ბუმინი მეთაურობდა. ბუმინმა კავშირი დაამყარა ჩინეთთან და 552 წელს დაამარცხა ავარები. ამით საფუძველი ჩაუყარა გოთურქთა სახელმწიფოს, რომლის დედაქალაქიც ოთუქანი გახდა.

გოთურქთა სახაგანოს დროშა

❓ როგორ შეიქმნა გოთურქის სახელმწიფო?

"ელ ხაგანის" ტიტულის მიმღებმა ბუმინის ხელისუფლებამ დიდ ხანს არ გასტანა. მისი სიკვდილის შემდეგ, მისი შვილი მულანი (553-572) ხაგანად იქნა არჩეული. მან მოაწყო რამდენიმე ლაშქრობა აღმოსავლეთითა და დასავლეთით. შედეგად სახაგანოს ტერიტორია აღმოსავლეთით ყვითელი ზღვიდან დასავლეთით მდინარე დონამდე გადაიჭიმა, რომელმაც 10 მილიონ კვადრატულ კილომეტრს მიაღწია.

მულანის შემდეგ ხელისუფლებაში მოსულმა მისმა ძმამ, ტაჰომ ქვეყანაში ბუდიზმის გავრცელება დაიწყო. მან ორად დაყო იმპერიის აღმოსავლეთი ნაწილი. ეს თურქ დიდებულთა შორის უთანხმოების საფუძველი გახდა. ჩინეთმა ისარგებლა შექმნილი მდგომარეობით და 630 წელს დაიმორჩილა ქვეყანა, რომელსაც ერთ დროს ბაჟს უზხდიდა. დაიწყო ორმოცდაათ წლიანი ტყვეობის პერიოდი. მაგრამ გაბატონებული და თავისუფლების სულის მქონე გოთურქები ამ ტყვეობის წინააღმდეგ გამოდიდნენ და ხშირად აჯანყებებს ახდენდნენ. ასეთ აჯანყებათაგან ერთ-ერთი 639 წელს, ხაგანის შვილის ქურ შადის მიერ იყო ორგანიზებული.

* **აშინა** – ჩინურ ენაზე "კეთილშობილი მგელი"

გოთურქთა სახაგანო

682 წელს გოთურქებმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს ჩინეთის არმიებზე. კუტლუკი განთავისუფლებულ ოთუქანში ხაგანად იქნა გამოცხადებული. ხალხმა მას “ილთარიში” ანუ “ერის მარჩენალი” დაარქვა. ისტორიაში მეორე გოთურქის სახაკანო (682-744) შეიქმნა.

❧ პირველი გოთურქთა სახელმწიფოდან რამდენი წლის შემდეგ შეიქმნა მეორე გოთურქთა სახელმწიფო?

გოთურქთა სახელმწიფოში კანონ-წესების განმტკიცების მსურველმა ახალგაზრდა მეთაურმა ქულ ტიგინმა 716 წელს ხელში ჩაიგდო ხელისუფლება და თავისი ძმა ბილგა ტახტზე დასვა. თვითონ მხედართმთავარი გახდა, ხოლო ტონიუკუკი მთავარ ვაზირად დანიშნა. ხელისუფლებაში ცოდნის, გამოცდილებისა და სიმაძაგის გამაერთიანებელი ერთი ძლიერი სამეული შეიქმნა. საშინაო პოლიტიკაში შეტანილი იქნა მნიშვნელოვანი ცვლილებები. შეურიგებელი დიდებულები ჩამოცილებულნი იქნენ მმართველობითი სამუშაოებისაგან. ქვეყანაში ჩახშობილი იქნა აჯანყებები. ეკონომიკური და პოლიტიკური აყვავება დაიწყო.

VIII საუკუნის 30-იან წლებში ერთმანეთის მიყოლებით ტონიუკუკის, ქულ ტიგინის და ბილგა ხაგანის სიკვდილმა შეარყია მეორე გოთურქთა სახელმწიფო. ქვეყანა აჯანყებებმა მოიცვა. გოთურქთა უკანასკნელი მეთაური 744 წელს უიღურებთან ბრძოლაში დაიღუპა. დიდ მიწდორზე ორას წლამდე (552-744) მოფრიალე მგლისთავიანი დროშა დავარდა.

ხაზართა სახაკანო. ძველი აშინას გვარის წარმომადგენელი ხაზარი თურქები კავკასიიდან ჩრდილოეთ ველებზე, კასპიის ზღვის ჩრდილოეთ-დასავლეთ სანაპიროებზე დასახლებულან. 448 წელს ატილას ხაზარები დამორჩილებული ჰყოლია, მაგრამ ჰუნთა ევროპული იმპერიის დაშლის შემდეგ მათ დამოუკიდებლობა ჰქონიათ მოპოვებული. ზუსტად ამ დროიდან დაიწყო მათი პოლიტიკური პატივის გაზრდა. მაგრამ VI საუკუნის 70-იან წლებში ისინი გოთურქთა სახაკანოს მორჩილებაში მოხვდნენ. გოთურქები ამ მეზობელ ტომებს ბიზანტიისა და სასანების წინააღმდეგ ძირითად დარტყმის ძალად იყენებდნენ.

ხაზართა სახაკანო

პირველი გოთურქთა სახაკანოს დაშლის შემდეგ აღმოსავლეთ ევროპაში ორი ახალი სახელმწიფოები: ბულგარეთისა და ხაზართა სახაკანოები შეიქმნა. ხაზართა სახაკანო აღმოსავლეთ ევროპაში პირველი და ყველაზე ხანგრძლივი სიცოცხლის მქონე ფეოდალური სახელმწიფოთაგანი იყო. მისი მართვა, მხოლოდ აშინას გვარის წარმომადგენელ ხაკანს შეეძლო. ხაზარები თავს გოთურქთა მემკვიდრედ თვლიდნენ და მათი დაკარგული ძალის აღდგენას ცდილობდნენ. 680 წლისათვის ახლო ქვეყნის საზღვრები ვოლგის სანაპიროებიდან დნეპრამდე, კიევიდან მდინარე სულაკამდე გრძელდებოდა.

ხაზართა სახაკანოს დროშა

❧ განსაზღვრეთ თუ რომელი ძეგლები არსებობს თქვენს საცხოვრებელ მხარეში ხაზარებთან დაკავშირებით.

ხაზართა სახაკანოსთან ერთად ერთ პერიოდში არაბეთში არაბული სახელმწიფო იყო შექმნილი. კავკასიის მხარე ას წლამდე დროის მანძილზე ამ სახელმწიფოთა შორის ნამდვილი კონკურენციის მოედნად იყო გადაქცეული. ბოლოს ხაკანი იძულებული გახდა მშვიდობის ზავი დაედო, რომელმაც ბოლოს ისლამი მიიღო. ხაზართა თავგამოდებული წინააღმდეგობის შედეგად აღმოსავლეთ ევროპის ხალხები არაბთა შემოტევებისაგან თავდახსნილნი აღმოჩნდნენ. ბიზანტიის იმპერატორი ყოველმხრივ ცდილობდა ხაგანთან მეგობრული ურთიერთობები დაემყარებინა. მას, თავისი შვილი კონსტანტინე ხაგანის დასთან, ქალბატონ ჩიჩაქთან ჰყავდა დაქორწინებული და მათი შვილი ზედსახელად "ხაზარი", ლეონ VI, შემდგომში ერთი პერიოდი ბიზანტიის იმპერიას მართავდა.

თურქი მეზობელი

❧ თქვენი აზრით, რა უმძიმესადია არაბებსა და ხაზარებს კავკასიისაკენ?

VIII საუკუნიდან ხაზართა ერთი ნაწილი არამონ-თაბარეულ ცხოვრებაზე გადავიდა და მიწათმოქმედებას შეუდგა. სტაბილურობა და მეურნეობის განვითარება ქვეყანაში ქალაქების სწრაფი განვითარების, ანუ ქალაქების შექმნის საფუძველი ხდებოდა. ხაზარი ხაგანი უზრუნველყოფდა სავაჭრო გზების უსაფრთხოებას, ასევე ქმნიდა გადასახადებისა და საფასურების* აკრეფის კანონ-წყებს. ხაზართა ქალაქები სხვადასხვა ქვეყნებს შორის ხელსაყრელი საშუალო ბაზრის როლს ასრულებდნენ. მსხვილი ხელოვნებისა და სავაჭრო ცენტრ-ქალაქები: ბალანჯარი, სამანდარი, სარქელი და იდილი სხვადასხვა დროს სახაგანოს დედაქალაქები იყვნენ.

**რით განმარტავთ ხაზართა სახაგანოში ქალაქების სიმრავ-
ლეს?**

ხაზართა საზოგადოების ჩამოყალიბება და მმართველობის სისტემა პირობებს უქმნიდა სხვადასხვა რელიგიების თავისუფალ ქადაგებას. ქალაქებში ერთად შენდებოდა მუსლიმანთა მეჩეთები, ბუდისტთა სამლოცველოები და ქრისტიანული ეკლესიები. VIII საუკუნიდან კი ქვეყანაში ახალი რელიგიის-მოსეიანობის (იუდაიზმის) გავრცელება დაიწყო.

რელიგიურმა განცალკევებამ და საშინაო დაპირის-პირებამ ხაზართა სახაგანო დაასუსტა. X საუკუნეში მას უკვე აღარ გააჩნდა თავდაცვის შესაძლებლობა. ამით ისარგებლა კიევის მთავარმა სვიატოსლავმა, რომელმაც 965 წელს დიდი ჯარით გაილაშქრა ხაზარების წინააღმდეგ და გააპარტახა მათი მდიდარი ქალაქები. სახაგანო დაიშალა.

ლაზნელთა სახელმწიფო. არაბი ხალიფები* ახალგაზრდა თურქი ტყვეებიდან „კულამებ“ად წოდებულ მუდმივ ცხენოსანთა გვარდიას აყალიბებდნენ. უნარიანი კულამები უმაღლეს სამხედრო და სახელმწიფო თანამდებობებზე წინაურდებოდნენ. ერთ-ერთი მათგანი ალპტეკინი იყო. მას სამანიელთა სახელმწიფოსათვის 60 წლიანი სამსახურით დიდი პატივი ჰქონდა მოხვეჭილი. ეს აწუხებდა სამანიელ მმართველებს. ასეთ მდგომარეობაში ალპტეკინმა თავის ახლო კულამებთან დატოვა ხორასანი და ამჟამინდელი ავღანეთის მიმართულებით ლაშქრობა დაიწყო. 962 წელს ხელში ჩაიგდო ქალაქი ღაზნა და მის გარშემო ციხე-სიმაგრეები, რომლითაც საფუძველი ჩაუყარა ღაზნელთა სახელმწიფოს.

ალპტეკინის სიკვდილის შემდეგ ღაზნას დიდებულებმა საბუკტაკინი (977-997) თავიანთ ამირად აირჩიეს. ოდესღაც ალპტეკინის მიერ შესყიდულ ოცდაათი თურქი ყმიდან ერთ-ერთი საბუკტაკინი ღაზნელთა დინასტიის ფუძემდებელი გახდა. მან წარმატებით ილაშქრა ინდოეთში. ქვეყნის ტერიტორია სამხრეთით პიშავარამდე, ჩრდილოეთით კი ხორასანამდე გადაჭიმდა.

სულთ ან მაჰმუდის პერიოდში (998-1030) სახელმწიფო უფრო გაძლიერდა. სამანის პროვინციები და ავღანეთი ღაზნელ მიწებს შეუერთდა.

სულთან მაჰმუდმა 1000-1026 წლებში 17-ჯერ გაილაშქრა ინდოეთში და ხელში ჩაიგდო ჩრდილოეთ-დასავლეთი ინდოეთი. მეგრძოლების გამო მან ზედსახელი „გაზი“* მიიღო და „სულთანის“ სახელის მიმღები პირველი მმართველი გახდა. ოფიციალურ მიმოწერებში ბაღდადის ხალიფასაც მისთვის ამ სახელით ჰქონდა მიმართული.

*** საფასური – სახელმწიფოში შემოტანილი და გატანილი საქონლიდან აღებული სახელწიფო გადასახადი**

ხაზარი მეგრძოლი
აღწერა ოქროს ჭურჭელზე

*** ხალიფა – მოციქულის სახელით არაბული სახელმწიფოს მმართველი ხელმწიფე**

*** გაზი – მეტრის წინააღმდეგ მეგრძოლი. რელიგიისათვის ხმლის დამკრელი პირი.**

ღაზნელთა სახელმწიფო

ერთ დღეს სულთან მაჰმუდის სარკეში ყურებისას, მისი ვაზირი აჰმედ პასანი ოთახში შესიდა. მაჰმუდი ვაზირს ეუბნება: გშაშობ ხალის არ გეყვარება, იმეტომ რომ ჩემი სახე არ არის მშვენიერი, ხალის კი მზიარულ სახიანი მეთაურები უფრო მეტად უყვარს. აჰმედ პასანი მაჰმუდს რჩევას აძლევს: ისეთი საქმე აკეთე, რომ ხალხმა შენ თავის ოჯახზე, საკუთარ თავზეც კი მეტად შეყვარდეს, შენ ბრძანებით თავი ცეცხლს, წყალს დააჯახოს. თქონი საკუთარ მტრად ცანა, ხალხსაც შენ საკუთარ მეფობად გადიაროს. ეს სიტყვები მაჰმუდს ესაძიებინა. მან გულუხვი ხელი გაშალა და ქედის გაცემა და ქველმოქმედება დაიწყო. ხალხსაც ის შეყვარდა და მისი დალოცვა დაიწყო. მისი მოქმედება წარმატებული აღმოჩნდა. სამარცხნად, ისდოეთი და არაინ დაიბერო.

ისლამის მართლდში თავისი თავის სულთანად მომსხენებელი პირველი პირი მაჰმუდი ყოფილა. ის სამართლიან, ცოდნის მოყვარე, გულუხვი, ფიცხი, მორცხუ და გეტყვანა იყო.

ნიზამულმულქის (XI საუკუნე) ნაწარმოების "სიასათნამე"ს ნაწილი

სულთან მაჰმუდის ძირითადი საყრდენი თურქული კულამებისაგან შემდგარი რაზმები იყო. ისინი მხოლოდ სამხედრო საქმეებით იყვნენ დაკავებული. ჯარში ასევე მოწვევლნი იყვნენ გაზიდ წოდებული მოხალისეები. სამხედრო სამსახურიდან სრულიად განთავისუფლებული უბრალო ხალხი ვალდებული იყო დაემუშავებინა მიწა ან გადაამუშავებელ საამქროში ემუშავა.

❗ თქვენი აზრით, რა იყო სულთან მაჰმუდის მიერ წარმატების მაღწევის ძირითადი მიზეზი?

სულთან მაჰმუდის პერიოდში (1030-1041) დაზნელთა სახელმწიფო დასუსტდა. თურქ სელოჩუკებმა* დაიკავეს ნიშაპური (1038) და 1040 წელს მერვთან ახლოს, დანდანაქანის კოშკის წინ მძიმედ დაამარცხეს მასული. თურქული წარმოშობის კურელი ტომების მიერ ქალაქ ღაზნის აღებისას, ღაზნელებმა ინდური ქალაქი ღაზორი თავიანთთვის ახალ დედაქალაქად აირჩიეს. მაგრამ კურელებმა 1187 წელს ისიც ხელში ჩაიგდეს. ღაზნელთა სახელმწიფო დაიშალა.

*** სელოჩუკები – XI საუკუნის შუა წლებში, წინა აზიაში დიდი სახელმწიფოს შემქმნელი თურქი-ოღუზი ტომები.**

ქალაქ ღაზნას ნარჩენები

თურქების მიერ ადრე შუა საუკუნეებში შექმნილ სახელმწიფოთა შორის ევროპაში ავართა სახაკანო, დიდი ბულგარეთის, დუნაი ბულგარეთისა და ვოლგა ბულგარეთის სახელმწიფოები, აზიაში კი თეთრი ჰუნების, უიღურთა, ოღუზის, კარახანელების, ხარაზმისა და სხვა სახელმწიფოებიც არსებობდა.

❗ განსაზღვრეთ წყაროს მსხედვით, შუა საუკუნეებში იდეალური მმართველის თვისებრივი ფასეულობები.

☰ კითხვები და ღაგალეგები

1. ძველი და შუა საუკუნეების, რომელ მხედართმთავართან შეადარებდით ატელას?
2. მთაშადათ პრეზენტაცია ტექსტში ხსენებულ თურქულ სახელმწიფოთაგან ერთ-ერთის შესახებ.
3. რომელი მსგავსი მხარეები გააჩნიათ გოთურქთა სანაკანოსა და ზაზართა სანაკანოს დაშლას?
4. თქვენი აზრით, შეიძლება თუ არა რელიგიური სხვადასხვაობა ადამიანებს შორის მტრობის მიზეზი გახდეს?
5. შეადარეთ ერთმანეთს ღაზნელ მეთაურთა მოღვაწეობები.

საპანაძო სიტყვათა

- მეჯლისი
- აბაღუ
- ტიგინი
- შადი
- ქალთა უფლება
- თურა
- ღმერთი
- თუდი

ძველი თურქები, ისე როგორც სხვა ხალხები დაბადებულადან სიკვდილამდე იგივე სახელს ატარებდნენ. თურქის სახელი მოუთითებდა მის მდგომარეობაზე საზოგადოებაში. ბავშვობის ასაკში მას მეტსახელი, ახალგაზრდობისას წოდება, ხანში შესვლისას კი ტიტული გააჩნდა. თურქი ქალების უფლებები სერიოზული და მტკიცე კანონებით იყო დაცული. ყველას უნდა დაეცვა კანონი, მათ შორის ხაგანსაც.

ხალხისაგან მოსული ხელისუფლება. ძველ თურქულ საზოგადოებასა და სახელმწიფოებს თავისებური წყობილება გააჩნდათ. ოჯახთა ერთობით ბოილებისა და ბუდუნის სახელწოდების თავისუფალი მოსახლეობა, მათი ერთობიდან კი ხალხი წარმოიშობოდა, რომელიც ხელისუფლების წყაროს წარმოადგენდა. ხალხი და მის წარმომადგენელი მეჯლისი (თოი) მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქვეყნის მართვაში. „ელ“ სახელწოდების სახელმწიფოს მეჯლისის მხრიდან არჩეული ხაგანი მეთაურობდა. ხაგანი ძალიან დიდ პასუხისმგებლობას ატარებდა. ყოველგვარ წარუმატებლობაში, მათ შორის სტიქიური უბედურების დროსაც კი ხაგანი ბრალეულად ითვლებოდა. მის მიერ მოვალეობის შესრულების შეუძლებლობისას ხალხის მოწოდებით ის ჩამომორდებოდა ხელისუფლებას.

ქვეშევრდომებსაც (ვაზირებს) მეჯლისი ირჩევდა. მთავარ ვაზირს კი ხაგანი თვითონ ნიშნავდა. ხაგანის განკარგულებას იარლიყი ეწოდებოდა. ხელისუფლების ნიშნები კარების აღმოსავლეთით მქონე სახაგანო კარავის, ტახტის, დროშის, ბარაზანის, პომპონისა და მშვილდისაგან შედგებოდა. ხაგანის თულუნის დროშაზე მოოქროვილი მგლის თავი იყო წამორიგებული.

სახელმწიფო მმართველობის აპარატში ხაგანის შემდეგ მეორე პირი იაბღუ* ითვლებოდა. ის ხელისუფლებაში მყოფი დინასტიის წარმომადგენლებისაგან ინიშნებოდა. მაგალითად, გოითურქთა ხაგანის ბუშინის პერიოდში მისი ღვიძლი მმა ირტემი ხანი იაბღუ იყო. მხარეების მმართველნი და ხაგანის სისხლით მონათესავე პრინცესები „შად“- ად იწოდებოდნენ. ხანთან ნათესაური კავშირის მქონე ახალგაზრდები "ტიგინის"* სამხედრო წოდებით ჯილდოვდებოდნენ. აშინის გვარიდან არ მყოფთ მეორე ხარისხიანი თანამდებობები ეძლეოდათ.

თურქთა უმრავლესობა სამხედრო საქმით იყო დაკავებული და შადთა მეგრძოლ რაზმებში მსახურობდა. შადები სამხედროებს ხელისუფლების საყრდენად მიიჩნევდნენ და მათ ანგარიშს უწევდნენ. ამიტომაც იყო, რომ ხაგანისა და შადების წინააღმდეგ სამხედრო გადატრიალებებს ადგილი არ ჰქონდა.

არმია და ოჯახი თურქული საზოგადოების ორ აუცილებელ საყრდენს წარმოადგენდა. ძირითადად ცხენოსანთაგან დაკომპლექტებულ არმიაში ქვეითთა რიცხვი ცოტა იყო. ცხენოსანი მეგრძოლები ცხენების ფერის მიხედვით მწკვრივდებოდნენ და მათ მხრიდან წმინდად რიცხული თულუნის- დროშის წვერზე აბრეშუმის ლენტებს აბამდნენ. არმიის წინა ნაწილები მშვილდ-ისრებით იყო შეიარაღებული. ისინი მეტრს 200-300 მეტრ მანძილზე ისარს აწვიმებდნენ და ანადგურებდნენ მათ რიგებს. სხვადასხვა ძალის მშვილდები გააჩნდათ. ყველაზე საშიში ისარი ხმაურიანი, მოწიალე ისარი იყო. ასეთი ისრები მეტე ხანის დროიდან გამოიყენებოდა.

- * **ბუდუნი** –ძველ თურქებს შორის ხალხის მნიშვნელობას ატარებდა.
- * **იაბღუ** – ხაგანის შემდეგ ტახტ-გვირგვინისმემკვიდრე
- * **ტიგინი** – ხაგანის გვარიდან მყოფ ახალგაზრდებისათვის მინიჭებული სამხედრო წოდება

ჯავშნიანი თურქი მეგრძოლები. გამოსახულება კლდეზე

ხანგრძლივ ბრძოლებში თურქები „თურანის ტაქტიკას“ იყენებდნენ. ეს ტაქტიკა განზრახ უკან დახევისა და მახესაგან შესდგებოდა. ამას „მგელთა თამაშსაც“ უწოდებდნენ. ჯარი თითქოს გაიქცეოდა მტრისგან, რომელსაც დაიდევნებდა და ხელსაყრელ ადგილას მიიყვანდა, აქ კი შეუტევდა მათ და ჟლეტდა. თურქთა საზოგადოებაში უბრალო ხალხისა და დიდებულითა გარდა, სამხედრო ტყვეებისაგან შემდგარი ყმათა ჯგუფებიც მონაწილეობდნენ. თურქები ყმებს განსაზღვრულ ადგილას ასახლებდნენ, ასაქმებდნენ მათ სამეურნეო სამუშაოებზე და ახდევინებდნენ გადასახადს. ყმა ქალებს ძირითადად სახლის მოსამსახურეებად იყენებდნენ.

შეადარეთ ერთმანეთს თურქული სახელმწიფოს მმართველობის მეთოდები რომის რესპუბლიკასთან.

ძველ თურქებში ხაგანის არჩევა ძალიან რთულ და სახეიმო ცერემონიას წარმოადგენდა. სახაგანო კანდიდატს ხალიჩაზე აბრძანებდნენ. მას მოსამსახურეები მქუხარე ტაშის ქვეშ ცხრა ჯერ გარსს უვლიდნენ. შემდეგ ცხენზე შესვამდნენ, კისერზე აბრეშუმის ნაჭერს შემოახვევდნენ და მის დახრჩობას იწყებდნენ, უცებ კვანძს უშვებდნენ და ეკითხებოდნენ, თუ რამდენ წლიანი ხანობა სურდა. მიღებული პასუხით ხაგანის ხელისუფლების პერიოდი განისაზღვრებოდა.

უფლებრივად აღზევებული ქალი. ძველ თურქებში ქალს დიდად პატივს სცემდნენ. ოჯახში დედისადმი განსაკუთრებული დამოკიდებულება არსებობდა. იურთში* შემოსული შვილი ჯერ დედის და მხოლოდ მის შემდეგ მამის წინაშე თავს იხრიდა. თურქი ქალები საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, დასავლეთ ევროპულ ქალებთან შედარებით უფრო აქტიურ როლს ასრულებდნენ. ისინი თავისუფალნი და დამოუკიდებელი იყვნენ. ჰუნთა ქალები ცხენზე ჯდებოდნენ და ბრძოლებშიც მონაწილეობდნენ. ორხონის წარწერებში ნაამბობია, თუ როგორ იცავდნენ თურქი ქალები სამშობლო მამულს. ბრძოლისას ქალის ტყვედ ჩავარდნა დიდ შურაცხყოფას ნიშნავდა. ოჯახში ქალს საკმაოდ დიდი პატივისცემა ჰქონდა. თანამდებობის განაწილების საქმეშიც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა დედის ხაზსა და შთამომავლობას.

სახელმწიფო და საზოგადოებრივ საქმიანობასთან ერთად, თურქი ქალები სამეურნეო საქმიანობასაც მისდევდნენ. ისინი ამზადებდნენ რძისა და მაწონის ნაწარმს, ასევე აშუშავებდნენ ბამბას და ამზადებდნენ ძაფს, ქსოვილებს და ქილიმებს. მაგრამ ქალთა ძირითადი მოვალეობა ბავშვების აღზრდა, მათი გარე პირობების შესაბამის ძლიერ, მებრძოლ და ძლიერი ნებისყოფის მქონე ახალგაზრდებად მომწიფება იყო. თურქი ბავშვები ჯერ კიდევ ბავშვობის ასაკში ცხვარზე ჯდებოდნენ და ისრით ფრინველზე ნადირობდნენ. სრულწლოვანებას მიღწეულნი შეჯიბრებზე ცხენის გაჭენებისა და ისრის გასროლისას ოსტატობას, ძალასა და მოქნილობას ავლენდნენ.

მომთაბარე თურქების იურთები

რათა არ გაქრეს თურქი ხალხი, რათა იყოს ის თავისუფალი ხალხი, ღმერთმა მაშაჩქმა ილთარიმ ხანი და დედაჩემი ილთარმა ხათუნი განაძალა. ხანი მაშაჩქმა 17 ადამიანთან დახსნადი იქნა ტყვეობიდან და გარშემო უამრავი მეზობელი შეძიო-რია. ამის გამო, რომ ღმერთს მათთვის ძალა ჰქონდა მიცემული, მაშაჩქის, ხანის ჯარი მეკლავით უმსმარი, ხოლო მტერი კი ცეცხლით შეჭრითაღი გამლდარა. ხანს მიკლავული ხალხი, გვარ დაფარებული თურქი ხალხი მაშაჩქმა, ხანს ზემოთ აუწევია და ადრინდელი ძალა მისთვის დაუბრუნებია.

VIII საუკუნეში ქულ ტიგინის საპატრივსაცემოდ დაწერილი მეგლის ნაწილი

რომელი სახაგანოს ისტორიას მოგვითხრობს ეს წყარო?

* **იურთი** – მომთაბარე თურქების სახლი. ძირითადად წრიული ფორმის ყოვლია, სქელი ჯოხებით შენდებოდა და ზემოდან ხალიჩა გადაიფარებოდა

* **ქილიმი** – მატყლისა და ბამბისაგან დამზადებული ზოლებიანი ნოხის სახეობა

გოითურებში ქალთა უფლებები ძალიან სერიოზული და მტკიცე კანონებით იყო დაცული. ქალის წინააღმდეგ ძალადობა ძალიან მძიმე დანაშაულებს - აჯანყებას, ღალატს, მკვლელობასა და შეკავშული ცხენის ქურდობას უტოლდებოდა. ქვრივი ქალები ბედის ამარად არ რჩებოდნენ. ადათ-წესები ცხოვრების თანამგზავრის დამკარგავი ქალის უფლებების დაცვას მოითხოვდა.

როგორ იყო დაცული ქალთა უფლებები ძველ თურქულ საზოგადოებაში?

ხაკანისაგან დიდი თურა. ძველი თურქები კანონს თურას უწოდებდნენ. ქვეყანაში ყველა, მათ შორის ხაგანიც ვალდებული იყო შეესრულებინა თურას წესები. სამართლიანობა, ქველმოქმედება, სარგებლიანობა და სიმართლე თურას მტკიცე საფუძველს წარმოადგენდა.

თურას წინააღმდეგ გამომსვლეონი სასტიკად ისჯებოდნენ. თურას მიხედვით სიკვდილით ისჯებოდნენ მკვლელები. თუ ქურდები და მძარცველები დანაშაულის ჩადენისას ზედ წასწრებულნი იქნებოდნენ, ისინი იღებდნენ სასიკვდილო სასჯელს და მათი ქონება კი კონფისკაციას ექვემდებარებოდა. მშვიდობიან პერიოდში იარაღის გამოყენებში, ხალხის ნამუსის შემლახავი და დეზერტირებიც სიკვდილით ისჯებოდნენ. მცირე დანაშაულისათვის ათ დღიანი პატიმრობის სასჯელი გამოიყენებოდა. აკრძალული იყო სისხლის აღებით სამაგიეროს გადახდის წესი. სამხედრო დანაშაულები ხაკანის მეთაურობის ქვეშ მოქმედ სახელმწიფო სასამართლო - იარღუში განიხილებოდა. სხვა სასამართლო პროცესებს კი ხაკანის სახელით ხეობები, ყადები აწარმოებდნენ.

რა როლს ასრულებენ კანონები საზოგადოების მართვის საქმეში?

თურქის მფარველი დიდი ღმერთი. მიუხედავად იმისა, რომ ძველ თურქებს სხვადასხვა რწმენა გააჩნდათ, ისინი კერპებს აროდეს სცემდნენ თავყვანს. ცხენის ზურგზე სიცოცხლის გამტარებელი ხალხის მიერ ცხენის შეყვარება და მისადმი სიყვარულით მოპყრობა კი ნორმალურ მოვლენას წარმოადგენდა. ზოგიერთი თურქი ტომები ცხენს ძეგლს უდგამდნენ და საფლავს უშენებდნენ.

თურქები არწივსაც პატივისცემით ეპყრობოდნენ და მას ძალის, ხელისუფლებისა და უნარის სიმბოლოდ თვლიდნენ. მგელი კი ძალას, მოქნილობასა და გამბედაობას განსახიერებდა. მთელი ისტორიის განმავლობაში თურქ ჯარისკაცებს მგლებს ამსგავსებდნენ, თავად თურქებიც ამ მსგავსებას აღიარებდნენ.

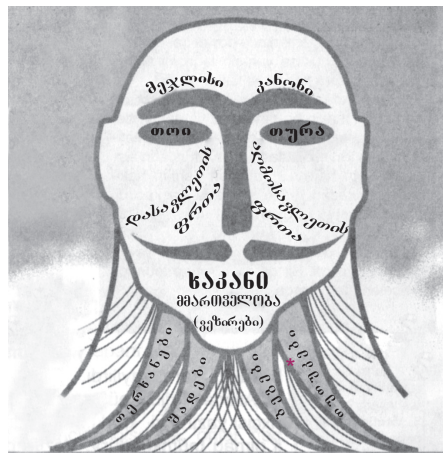
რომელ ცხოველებს ენიჭებოდათ დიდი მნიშვნელობა თურქების ცხოვრებაში?

თურქები ცის ღმერთს სცემდნენ თავყვანს. მზე, მთვარე და ვარსკვლავები არა ღმერთად, არამედ ძვირფას არსებებად ითვლებოდნენ. ღმერთი კი ძალის მქონეს, მთელი სამყაროს შემქმნელი უზენაესის მნიშვნელობას ატარებდა. ბიზანტიელი ისტორიკოსი სიმოკატა წერდა, რომ ძველი თურქები მხოლოდ სამყაროს შემქმნელად აღიარებულ და ერთადერთ უზენაეს ძალის მატარებელს, ცის ღმერთს თავყვანს სცემდნენ. თურქების რწმენით, ცის ღმერთი მცენარეებსა და ადამიანებს სიცოცხლეს ანიჭებდა. ხაკანიც თურქი ხალხის სათავეში მას მოჰყავდა, ასევე ხაკანის ძლიერებით უზრუნველყოფაც მის მიერ ხდებოდა. ძველი თურქები ცის ღმერთს კერპით არ ამცირებდნენ და მას სამლოცველოს არ უშენებდნენ. თურქებს, ღმერთი დიდ მორალურ საყრდენად ჰქონდათ მიღებული. ბიზანტიელებთან შეთანხმების დადებისას ავარ ხანს ღმერთზე ფიცი დაედო. სიტყვა „თანრი“ დღესაც თურქულ ენაზე გამოიყენება.

*** თუთუგაი -** ტომის ნაწილის უფროსებისათვის ან სატრაპებისათვის მინიჭებული წოდება

თურქი დიდებული ქალის ქვის ბიუსტი

მმართველობის სისტემა თურქულ სახელმწიფოებში

ქულ ტიგის საპატივსაცემოდ დადგმული ძეგლი

თურქთა რწმენის სისტემაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მამათა კულტს. ისინი ღრმა პატივისცემას გამოხატავდნენ, როგორც მამის, ასევე დედის წინაშე. მამების საპატივსაცემოდ აშენებდნენ საფლავებს და დგამდნენ ძეგლებს. მიცვალებულთა ყველა ძვირფას ნივთებს, ძვირფასეულობებსა და ცხენებსაც კი მათთან ერთად კრძალავდნენ. საფლავის გამხსნელთათვის სასიკვდილო სასჯელი იყო გათვალისწინებული. თურქებს, მათი წინაპართა საფლავების მძარცველ მეზობელ სახელმწიფოებთან, მაგალითად მონღოლებთან და ჩინელებთან ომი ჰქონდათ წარმოებული.

ისლამამდე თურქებში ცის ღმერთის გარდა სხვა რელიგიის მიმდევრებიც არსებობდნენ. ამან უარყოფითი გავლენა მოახდინა მათ არსებობაზე, რამაც გამოიწვია მათი სხვა ხალხებთან შერწყმა და საბოლოოდ გაქრობა. მხოლოდ ისლამი შეესატყვისებოდა თურქების ძველ რწმენას და შეესაბამებოდა მათ სულს. ამან კი დახმარება გაუწია საუკუნეების განმავლობაში თურქების ცხოვრება - განმტკიცებასა და მათი ეროვნული ვინაობის დაცვა - შენარჩუნებას.

თურქი თავკაცი. კედლის სურათი

ჰუნთა პერიოდში სახელმწიფოს მეთიური თანპუს, სოლომის ცოლის ფენ-შაპს ეძახდნენ. შეძგლოში კი მათ ზაჰანი და ხათუნი დაერქვათ.

ზაჰანის საყვდილის შეძგე მის ადგილის, მისი უფროსი შვილი აკაგუბდა. მაგრამ ეს რაიმე შეუცვლელ კანონს არ წარმოადგენდა. თუ უცხოის ძმა უფრო კეთილისინდისიერი აღმოჩნდებოდა, მამის ადგილის აკაგუბდა. ისიტომ რომ, თურქების რწმენის მიხედვით, ღმერთის მიერ მცემული სწლისუფლება მამისაგან ყველა უფლისწულებზე გადადიოდა. უცხოელი დედის მქონე უფლისწული ზაჰანი ვერ ხდებოდა.

ძველ თურქულ სახელმწიფოებში ქვეყანა ნაწილებად ან მხარეებად იყოფოდა. ერთი მხარე მეთორეს, მაგალითად, დასავლეთი აღმოსავლეთის ეპონხილებოდა.

ჯავად ჰეიათის "თურქების ისტორიისა და კულტურის მიმოხილვა" სახელწოდების ნაწარმოებიდან.

❖ წყაროს მიხედვით, ვინ შეიძლება ვამხდარიყო ზაჰანი თურქულ სახელმწიფოებში?

☰ კითხვები და დავალებები

- რა მსგავსებას ჰქონდა ადგილი ძეგლი სპარტელებისა და თურქების ცხოვრების წესებს შორის?
- რომელი დანაშაულისათვის ითვალისწინებდა ყველაზე მძიმე სასჯელს თურქთა?
- რატომ იყო, რომ ძველ თურქთა უმრავლესობა ცის ღმერთის სცემდა თავყანს?
- განსაზღვრეთ თურქი ქალების უფლებები და მოვალეობები ტექსტის მიხედვით.
- აღწერეთ ძველი თურქების ცხოვრების წესები და ცოფაცხოვრება.

საპასუხო სიტყვები

- არაბები
- ქაბა
- ფეილაშეური
- ყურ ანი
- მუსლიმანი
- ხალიფა

ისლამის რელიგიის გავრცელებამ მნიშვნელოვნად დააჩქარა არაბულ საზოგადოებაში ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბების პროცესი. VII-VIII საუკუნეებში არაბული დაპყრობების შედეგად ახალი იმპერია-არაბთა ხალიფატი შეიქმნა. ეს აზიის, აფრიკისა და ევროპის რიგი ხალხების ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების მომტანი ცენტრი გახდა. ისლამი მოკლე დროში ფართო ტერიტორიებზე გავრცელდა და მსოფლიო რელიგიად გადაიქცა.

ისლამამდელი არაბების ცხოვრება. არაბთა დედა სამშობლო აზიის სამხრეთ-დასავლეთში მდებარე არაბეთის ნახევარ კუნძულია. აქ მოსახლეობა ადრე, ისევე როგორც ახლა, ზღვის სანაპიროებზე და უდაბნოთა ნაპირებზე ცხოვრობდა. ჯერ კიდევ ძველთაგან ამ ტერიტორიაზე, რამოდენიმე მსხვილი სავაჭრო ცენტრი იყო შექმნილი. მათ შორის მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ქალაქ მექასა და იასრიბს. ამ ქალაქებში ვითარდებოდა ვაჭრობა და ხელოვნება, ხოლო გარშემო მიწებზე კი, მოსახლეობა მიწათმოქმედებითა და მეზღლეობით იყო დაკავებული. ადგილობრივი არაბებისაგან განსხვავებით, “ზადავი” სახელწოდების მომთაბარე არაბები უდაბნოში ცხოვრობდნენ და მესაქონლეობას მისდევდნენ. მშვიდობიან პერიოდში მათ უზუცესები მართავდნენ. ომის პერიოდში კი, ზადავები თვითონ რიგებიდან სპეციალურ ხელმძღვანელს - შეიხს ირჩევდნენ.

არაბული ბაზარი

ისლამამდელ პერიოდში, არაბეთში სხვადასხვა რელიგიას, სარწმუნოებას ჰქონდა ადგილი. განსაკუთრებით ფართოდ იყო გავრცელებული კერპთაყვანისმცემლობა. ყოველი ტომი თავის კერპს ეთაყვანებოდა. ისინი ღმერთად თვლიდნენ მზეს, მთვარესა და ქვებს, მათ მიერ ნათაყვანები კერპების საპატივსაცემოდ სამლოცველოებს აშენებდნენ. ასე, ძველი კერპთაყვანისმცემლური სამლოცველოებიდან ერთ-ერთი მექაში მდებარეობდა. “ქაბა” სახელწოდების ამ სამლოცველოში მრავალი არაბული ტომების კერპები ინახებოდა. ამიტომაც იყო, რომ ქაბა არაბთა ძირითად სიწმინდედ იყო გადაქცეული.

კიდევ რომელი ხალხები სცემდნენ თავიანთ მზეს, მთვარესა და ბუნების სხვა ნაწილებს?

VI საუკუნის დასასრულს მეურნეობის განვითარებასთან დაკავშირებით, არაბულ საზოგადოებაში ცვლილებები მოხდა: ტომს შიგნით ღრმავდებოდა უთანასწორობა, ცხოველთა დიდი ფარებისა და ნახირების მეპატრონეთა თავკაცები ვლინდებოდნენ. სუსტი ტომები ძლიერი და მდიდარი ტომების შემადგენლობაში შედიოდა. უფრო და უფრო მძაფრდებოდა ბრძოლები ნაყოფიერი მიწებისათვის. ამ დროს გამოჩნდა ისლამის რელიგია.

ისლამის რელიგია და არაბული სახელმწიფოს შექმნა. ისლამის რელიგიის ფუძემდებელი, მექას მაცხოვრებელი მუჰამადი (570-632) იყო. ის დაიბადა ქალაქ მექაში, რომელმაც ზავშვობის პერიოდში მამამისი აბდულლა და დედამისი ამინა დაკარგა. მუჰამადის აღზრდაზე ჯერ პაპამისი, ხოლო შემდეგ ზიადამისი ზრუნავდა.

ახალგაზრდობიდანვე ვაჭრობის წამოწყებით მუჰამადი მის კოლეგებს შორის კეთილსინდისიერი და სანდო ვაჭრად სახელდებოდა. ამან მდიდარი ქალის ხადიჯას ყურადღება მიიქცია, რომელმაც მუჰამადისაგან სავაჭრო საქმეებში დახმარება მოითხოვა. მალე მათ ოჯახი შექმნეს. 40 წლის ასაკში ყოფნისას მუჰამადის ცხოვრებაში ფართო ადგილი ჰპოვა რელიგიურმა აზრებმა. ამის შედეგად, 610 წელს მას ალლაჰის მიერ მოევლინა პირველი ვაჰი და

მიეცა ფეილამბერობა. მუჰამმადი მოუწოდებდა ამ რელიგიის მიმდებრთ, რომ გაერთიანებულიყვნენ და ყოფილიყვნენ ერთადერთი ალლაჰისა და მისი ელჩის ამყოლნი. მუჰამმადის მოწოდების მიმდებრთ არაბულად „მუსლიმი“, ანუ „ალლაჰის მორჩილი“ ეწოდებოდა. სიტყვა „მუსლიმანიც“ აქედან არის წარმოშობილი. მუსლიმანთა წმინდა წიგნი ყურ'ანი-ქარიმი.

* გაჰა – ალლაჰის მხრიდან ფეილამბერზე გაცემული ბრძანება

მექას თავკაცები შიშობდნენ, რომ ახალი რელიგია ქაბას რეპუტაციას შეასუსტებდა.

ამიტომაც იყო, რომ ისინი მუჰამმადს წინაპართა სარწმუნოების ღალატში ადანაშაულებდნენ და დევნიდნენ. მდგომარეობის გაუსაძლისობის გამო მუჰამადი იძულებული გახდა, 622 წელს თავის მომხრეებთან ერთად მექადან იასრიბში გადასულიყო. მუსლიმანთა მიერ „ჰიჯრათად“ (გადასვლა) წოდებულ ამ მოვლენით ამავდროულად სათავე დაედო ისლამურ კალენდარს.

ქალაქი იასრიბი მუჰამმადს მეგობრულად დახვდა. იმის გამო, რომ მუჰამმადმა ისლამური ლოცვის წესები პირველად აქ გამოაცხადა, პირველი მუსლიმანური მეჩეთიც ამ ქალაქში იქნა აშენებული. დაიწყო იასრიბის ისლამის აკვანად და „ფეილამბერის ქალაქად“ გადაქცევა. მას მადინა დაერქვა.

624 წელს მუსლიმანებმა მათზე გაცილებით მეტ მტერზე ბადრად წოდებულ ადგილას გაიმარჯვეს. ამ მოვლენის შემდეგ მუსლიმანური საზოგადოების ძალამ და რეპუტაციამ გაზრდა დაიწყო.

630 წელს მუჰამმად ფეილამბერი მომხრეების თანხლებით ისე შევიდა მექაში, რომ არავითარი წინააღმდეგობა არ დახვედრია. არაბული ტომების უმრავლესობამ აღიარა მისი ხელისუფლება და მიიღო ისლამი. ქაბა განწმენდილი იქნა კერპებთაგან და ერთადერთი ალლაჰის მთავარ სამლოცველოდ იქნა გადაქცეული. მექა კი მთლიან მუსლიმანთა წმინდა ქალაქი გახდა. მუჰამმადის მექაში დაბრუნებით, ისტორიაში პირველი მუსლიმანური სახელმწიფო შეიქმნა.

❖ ისლამური კალენდრის მიხედვით, რომელ წელს შეიქმნა პირველი არაბული სახელმწიფო?

წამოწყებული მოვალეობის შემსრულებელი ფეილამბერი გარდაიცვალა 632-წელს. მისი საქმე ხალიფებმა (მოადგილეებმა) განაგრძეს. არჩევითი გზით ხელისუფლებაში მოსული პირველი ოთხი ხალიფა, მუსლიმანთა შორის დიდი პატივით მოიხსენიებოდა, ისინი „სწორ გზაზე მიმავლის“, „სამართლიანის“ სახელს ატარებდნენ. მათ პერიოდში ისლამი მსოფლიო რელიგიის დონეზე ავიდა და განმტკიცდა.

❖ როდის ავიდა ისლამი მსოფლიო რელიგიის დონეზე?

მექა. XVIII საუკუნის გრავიურა

არაბთა ტრიუმფალური მარში. შუა საუკუნეების მინიატურა

632–661 წლებში ხალიფატის მმართველი პირველი ხალიფები

აბუ ბაქირი

ომარი

ოსმანი

ალი

არაბთა ლაშქრობები და სახალიფოს აყვავება.

ფეილამბერის გარდაცვალებისთანავე მუსლიმანებმა თავიანთი გავლენა მთლიან არაბეთზე განავრცეს. ჩრდილოეთით მათი მიწები ირანისა და ბიზანტიის საზღვრებს აღწევდა. ამ სახელმწიფოებს შორის არსებული ხანგრძლივი ომი ახალი დამთავრებული იყო. ისინი დაუძმურებულნი და ხაზინა დალეულნი იყვნენ. შექმნილი იყო პირობები არაბული დაპყრობისათვის.

რატომ იყო, რომ არაბული დაპყრობები ბიზანტიისა და ირანის მიწებიდან დაიწყო?

პირველი ხალიფების პერიოდში არაბებმა დაიწყეს უწყვეტი ლაშქრობები მეზობელ ქვეყნებზე. მსუბუქ ცხენოსანთა რაზმებისაგან შემდგარმა არაბულმა ჯარმა მოკლე დროში სირია, პალესტინა და ეგვიპტე დაიპყრო. 651 წელს დასრულდა სასანიდების იმპერიის დაპყრობა. ხმელთა შუა ზღვაზე ძლიერი სამხედრო ფლოტის შემქმნელმა არაბებმა, გააძლიერეს თავიანთი გავლენა ბიზანტიელებზე. ხმელეთიდან და ზღვიდან ალყაში მოხვდა კონსტანტინოპოლი. მაგრამ ბიზანტიამ "ბერძნული ცეცხლის" დახმარებით დაამარცხა არაბული ფლოტი და დაიცვა თავისი დედაქალაქი დაპყრობისაგან.

აფრიკის ჩრდილოეთი ნაწილის დამპყრობი არაბები 711 წელს ჯაბალლუტარიკის* სრუტის გავლით სამხრეთ დასავლეთ ევროპაში შევიდნენ. აქ გაანადგურეს ვესტგოთის არმია. მთიან ქვეყანა ასტურიის გარდა, პირენეის მთლიანი ნახევარკუნძული არაბებს დაქვემდებარებული აღმოჩნდა. ამან ევროპა პანიკაში ჩააგდო. ფრანგებმა შეკრიბეს მთელი თავიანთი ძალები და არაბების პირენეის გავლით გალიაში შესვლა აღკვეთეს, 732 წელს პუატეისთან ახლოს ბრძოლაში დამარცხებული არაბული არმია იძულებული გახდა უკან დაეხია.

აღმოსავლეთით ცენტრალური აზიის დამპყრობელ არაბებს ინდურ ხეობასა და ჩინურ საზღვრებამდე ჰქონდათ მიღწეული. 751 წელს მდინარე ტალასის სანაპიროზე დაამარცხეს ჩინური ჯარი, მაგრამ უფრო აღმოსავლეთით ვეღარ წაიწიეს.

VII საუკუნეში და VIII საუკუნის პირველ ნახევარში წარმოებული წარმატებული ომების შედეგად ახალი იმპერია - არაბთა ხალიფატი შეიქმნა. მისი საზღვრები ატლანტიკური ოკეანის სანაპიროებიდან ჩინეთსა და ინდოეთამდე აღწევდა.

მდიდარი ქვეყნების დაპყრობამ გავლენა მოახდინა არაბთა ყოველდღიურ ცხოვრებასა და საზოგადოებრივ წყობაზე. ფართო ტერიტორიები და სიმდიდრე ხალიფების ხელში გადავიდა. ისინი ნათესავეებსა და ახლობლებს პროვინციებში წარმომადგენლად ნიშნავდნენ. ასეთ წარმომადგენელს "ამირი" ეწოდებოდა. ამირი ადგილობრივი მოსახლეობისაგან გადასახადს კრეფდა, რომლის ხარჯზეც მოხელეებსა და პროვინციაში მყოფ ჯარს უზრუნველყოფდა. ხალიფასაგან დიდი მიწის ნაწილების შემსყიდველი არაბები მსხვილ ფეოდალებად იქცეოდნენ. სოფლები იხდიდნენ სხვადასხვა გადასახადებს მიწისთა და წყლით სარგებლობისათვის. არამუსლიმანებს კი მიწის გადასახადის (ხარჯის) გარდა, სიცოცხლის გადასახადიც (ჯიზიე) უნდა გადაეხადათ.

* **ბერძნული ცეცხლი** – ნავთისა და ჩაუმქრალი ცეცხვის ნარევი და მზადებული საწვავი ნივთიერება

* **ჯაბალ ტარიკის სრუტი** – არაბი სარდლის ჯაბალ ალ-ტარიკის სახელთანაა დაკავშირებული

ბიზანტიის მმართველმა ირაკლიმ 200 ათასიანი ჯარი შეკრიბა. მისი ახლი ადამიანთაგან ერთ-ერთი ამ ჯარის მეთაურად დანიშნა. მდინარე იარმუკის სანაპიროზე ორი მტკრი ერთმანეთს დაუპირისპირდა. ალ-ლაჰის დახმარებით მუსლიმანებმა მათგან 70 ათასი გაწყვიტეს, ხოლო დანარჩენები გაიქცა. იარმუკის ბრძოლაში მუსლიმანი ქალებიც მონაწილეობდნენ. ამბობენ, რომ ამ სისხლისან ბრძოლის შესახებ შეტყობისთვის მიძღვნილი ირაკლი თურმე არტიოქიდან კონსტანტინოპოლში გაემგზავრებოდა. მას სასაზღვრო ხაზის გადაღავნისას უთქვამს: *მშვიდობით სირია! რა მშვენიერი ქვეყანაა ეს ჩვენი მტრებისათვის! ამ სიტყვების დაძახებისას, ირაკლი სირიის მშვენიერ საძოვრებზე მოუთითებდა. იარმუკის გორშოში ბრძოლები 15 წელს მოხდა.*

არაბი ისტორიკოსი ბალაზური (IX საუკუნე) სირიის დაპყრობის შესახებ

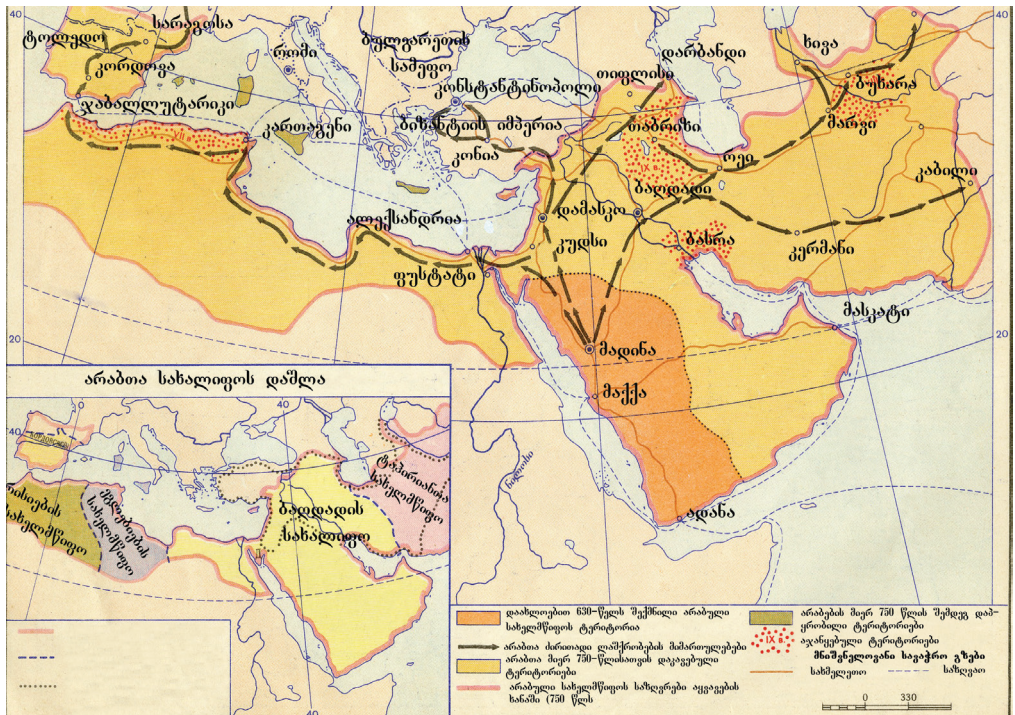
გრეთორიანული კალენდრით რომელ წელს შედგა იარმუკის ბრძოლა?

არაბების შეტევა სასანიდების ციხე-სიმაგრეზე შუა საუკუნეების მინიატურა

ომეიადების პერიოდში (661-750) დედაქალაქი მადინადან დამაშეში იქნა გადატანილი. აბბასიდელებმა, რომლებმაც ისარგებლეს ხალხის ომეიადების წინაშე არსებული უთანხმოებით, 750- წელს ბოლო მოუდეს მათ ბატონობას. დედაქალაქი ქალაქ ზაღდადში იქნა გადატანილი. დაახლოებით ერთი მილიონი მოსახლეობის მქონე ზაღდადი, იმ დროის ყველაზე დიდ და მდიდარ ქალაქთაგანი იყო. ქალაქში მშვენიერი მეჩეთები, მადრასები და მთბილიოთეკები მოქმედებდა. „მსოფლიო ქალაქად“ წოდებულ მადინას მშვენიერი შენობები, გრანდიოზული ბაზრები, ზაღები და შადრევნები მხილველებს ხიბლავდა.

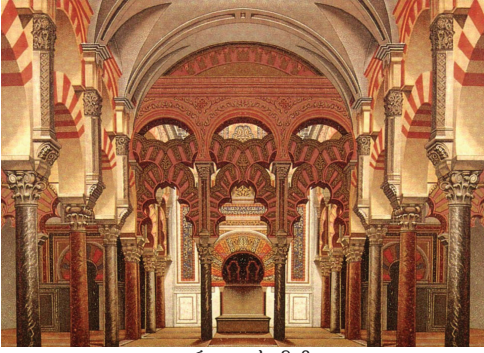
ხალიფატის დაკნინება და დაშლა. სახალიფოში ხშირად ჰქოდა ადგილი აჯანყებებს არაბთა ბატონობისა და ფეოდალური ჩაგვრის წინააღმდეგ. ამ აჯანყებებში გლეხებსა და ქალაქელ ლაშაკებთან ერთად ფეოდალებიც მონაწილეობდნენ. ცენტრალურ აზიაში მომხდარმა მუგანის* აჯანყებამ, ასევე აზერბაიჯანში ბაბეკის მეთაურობით ხურამიების* მოძრაობამ სახალიფო კიდევ უფრო შეარყია. პროვინციების მეთა-

* **მუგანა** – პირზადიანი, ნიღბიანი, მოსასხამიანი.

* **ხურამი** – განიმარტება როგორც: ცეცხლი, მზე, სიხარული და სხვა

* **მუგანა** – პირბადიანი, ნიღბიანი, მოსასხამიანი.

* **ხურამი** – განიმარტება როგორც:
ცეცხლი, მზე, სიხარული და
სხვა

კორდოვას მეჩეთი

ურებიც ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოდიოდნენ და დამოუკიდებლობის მოპოვებას ცდილობდნენ.

არაბთა სახალიფოს დაშლა ესპანეთიდან დაიწყო. 756 წელს აქ დამოუკიდებელი კორდოვას სახალიფო შეიქმნა. IX საუკუნეში ეგვიპტე, შუა აზია, ირანი და ავღანეთი სახალიფოს გამოეყო. სახალიფოს შემადგენლობაში მარტო არაბეთისა და მესოპოტამიის მიწები რჩებოდა. XI საუკუნის შუა წლებში თურქ სელჩუკებმა ამ ტერიტორიებზე შეტევა დაიწყეს. 1055 წელს ხელში ჩაიგდეს ბაღდადი. აბბასიანი ხალიფები სელჩუკ სულთანზე დამოკიდებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. ხალიფამ მხოლოდ სარწმუნოებრივი ხელისუფლება შეინარჩუნა.

შიდა დაპირისპირების, მსხვილი ფეოდალების გაძლიერებისა და სხვადასხვა ხალხების დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის შედეგად, არაბთა ხალიფატი დაიშალა. XIII საუკუნის შუა წლებში ბაღდადის დამპყრობმა მონღოლებმა ტახტიდან ჩამოაგდეს უკანასკნელი აბბასი ხალიფა და ბოლო მოუღეს ხალიფატის არსებობას.

ესპანეთის არაბული მმართველობა

კორდოვას მეთაურმა, აბდურრაჰმან III-მ პოლიტიკურ თვალსაზრისით აბბასიანთაგან სრულიად გამოყოფილი და დამოუკიდებელი სახელმწიფო შექმნა. ეს სახელმწიფო შეიძლება X საუკუნეში პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული თვალსაზრისით ევროპის ყველაზე განვითარებულ სახელმწიფოდ ჩაითვალოს. მოსახლეობის სხვადასხვა ეთნიკურმა და რელიგიურმა შემაღვენლობამ კორდოვას სანაღიფოში გაძლიერების განმტკიცება გამოიწვია. მაშინ როდესაც მთელი ევროპა უმეცრეების, ძმთა მტრობის, ებიდეძისა და ისეგონიციის ბრწყინვალეში გენესიზმა და, ესპანეთი არაბთა მმართველობის ქვეშ აღორძინებისა და ბრწყინვალე განვითარების პერიოდს გადაიდა. მუსლიმანებისა და არამუსლიმანების მიერ შეცნირებისა და კულტურის განვითარებაში ერთობლივმა მონაწილეობამ, სახელმწიფოში სრულიად განსხვავებული ორიენტირული კულტურის ჩამოყალიბება გამოიწვია.

X საუკუნეში ქალაქ კორდოვას მოსახლეობამ ზეითასი ათასს მიაღწია, მაშინ როდესაც ამ პერიოდში პარიზში ოცდათვრამეტი ათასი ადამიანი ცხოვრობდა. ამ დროს ქალაქში შეიდასი მეჩეთი, სამოცი ათასი სახლი, სამოცდაათი ბიბლიოთეკა (ერთ-ერთ მათგანში ზეითასი ათასი ზეღნაწერი წიგნი იყო) და ცხრაასი აბანო იყო. აღსანიშნავია ისიც, რომ ევროპაში პირველად, ბნელ ქუჩებში ღამებში სწორედ იქ რომ ამ ქალაქში იყო ჩამოყალიბებული.

ფაისის, კორდოვასა და გამათის უნივერსიტეტებმა დიდი გავლენა მოახდინეს დასავლეთში მეცნიერული ცოდნის გავრცელებაზე. დღეს არსებული პოზიტიურმა შედეგებმა, წინსვლებმა და მრავალმა მეცნიერებამ დასაბამი სწორედ იქ რომ კორდოვიდან აიღო.

არაბთა ისლამური სახელმწიფოს პართია

მუჰამად
ფეილაზმერი

630–632

პირველი
ხალიფები

632–661

ომეიდებთა
დინასტია

661–750

აბბასიანთა
დინასტია

750–1258

კითხვები და ღაგალები

1. რომელი ფაქტორები გახდა არაბთა ხალიფატის დაშლის მიზეზი?
2. თანამედროვე აზიის რომელი სახელმწიფოები შედიოდა ხალიფატის შემადგენლობაში, VIII საუკუნეში?
3. რომელი ბრძოლების შემდეგ შეწყდა არაბთა შეტევები დასავლეთ ევროპაზე და აღმოსავლეთით?
4. უჩვენეთ არაბთა გავრთიანების დამაჩქარებელი ფაქტორები.

საქვანძო ხიმეხვა

- “ხალხთა დიდი გადასახლება”
- ხლოდგოვი
- “ხალიკის კანონები”
- კარლოს დიდი
- ჰუგო კაპეტი
- “რომის იმპერია”
- ვიკინგთა პერიოდი

თანამედროვე ევროპული ხალხებისა და სახელმწიფოების უმრავლესობის ისტორია შუა საუკუნეების პერიოდშია დაწყებული. ევროპის კონტინენტის დასავლეთი, ხალხთა დიდი გადასახლების პერიოდში გერმანულ ტომთა დასახლების ტერიტორიად იყო გადაქცეული. შექმნილი ბარბაროსული* სამეფოები შემდგომში ევროპის ძლიერი სახელმწიფოების საწყის საყრდენს წარმოადგენდნენ.

“ხალხთა დიდი გადასახლება”. ამ ოთხ საუკუნიან (IV-VII) და ევროპის ისტორიაში “ხალხთა დიდი გადასახლების” პერიოდად შესულ ეტაპზე კონტინენტის ეთნიკური, კულტურული და პოლიტიკური თავისებურება საფუძვლიანად შეიცვალა. ამ პერიოდში მოისპო ანტიკური ცივილიზაცია და გამოვლინდა ახალი საზოგადოებების ნიშნები. “ხალხთა დიდი გადასახლების” მიზეზებს შორის აღსანიშნავია ბარბაროსულ ტომებს შიგნით ქონებრივი და სოციალური უთანასწორობის გაღრმავების, აღმოსავლეთიდან ველის მომთაბარეთა გავლენისა და II საუკუნიდან დაწყებული ევრაზიაში ამინდის კატეგორიული შეცვლის ფაქტორები.

რომელია “ხალხთა დიდი გადასახლების” მიზეზები?

როში გამოითატებოდა “ხალხთა დიდი გადასახლების” გავლენა ევროპის ისტორიულ განვითარებაზე?

“ხალხთა დიდ გადასახლებაში” თავდაპირველ როლს ჯერ გერმანული და თურქული, ხოლო შემდეგ სლავური და ფინ-უკორი ტომები ასრულებდნენ. თავდაპირველად მესაქონლეობითა და მენადირეობით დაკავებული გერმანული ტომები, ჩვ. წ. აღ-ის პირველ საუკუნეებამდე, ძირითადად მომთაბარე ხალხებად ცხოვრობდნენ. ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს თინგად წოდებული სახალხო კრება წარმოადგენდა. არაუგვიანეს წელიწადში ერთჯერ გამომახებულ თინგში ომისა და მშვიდობის, განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულთა, საბრძოლო რიგებში მიღებისა და ტომის მეთაურთა არჩევის საკითხები წყდებოდა.

რომელია საკითხები წყდებოდა თინგში?

ახალი წ. აღრიცხვით II საუკუნის მეორე ნახევრიდან გერმანელებმა პირველად გადალახეს რომის იმპერიის თავდაცვის ხაზი, სადაც ტერიტორიების დაპყრობა და საცხოვრებლების აშენება დაიწყეს. ადრეულ შუა საუკუნეების დასაწყისში ბარბაროსებმა აქ თანდათან თავიანთი პირველი სახელმწიფოები შექმნეს.

*** ბარბაროსები** – ძველი ბერძენისა და რომაელების მიერ მათთვის უცხო ენისა და კულტურის მქონე სხვა ტომებისა და ხალხებისათვის წოდებული სახელი

გერმანის ტომის წევრები

...ტომი სვევი ყველა გერმანულ ტომთაგან ყველაზე დიდი და მებრძოლია... მაგრამ მისი მათთან არ არის დაყოფილი და არც კერძო საკუთრებაშია, მისის დასამუშავებლად ისინი ერთ ადგილას ერთ წელზე დიდხანს ვერ ვარდებიან... მათი მხედულებით, უნაგირის გამოყენება ყველაზე დიდი სიბრძნეა და მშისრობაა...

გაი იულიუს ცეზარი. აღნიშვნები “გალიას ომების შესახებ”

გერმანული ტომები ხუთჯგუფად იყოფიან..., მისის უფრო მეტ ნაყოფიერებას მისი სასუქით უზრუნველყოფის გზით ჰპოვებენ.

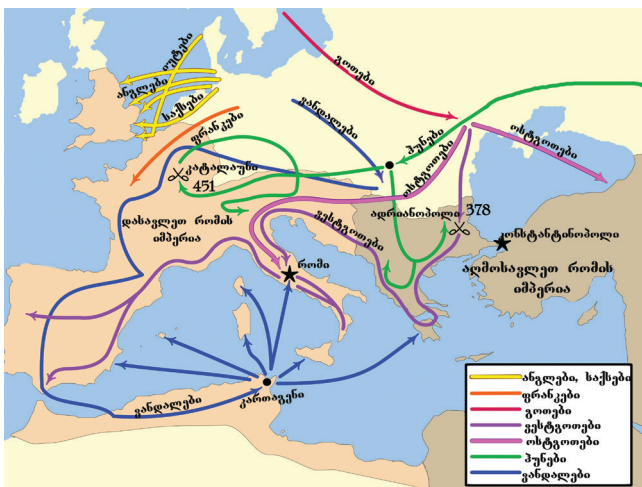
დიდი პლინი: “ბუნებრივი ისტორია”

V საუკუნის პირველ ნახევარში ვესტგოთებს გალიის* სამხრეთ-დასავლეთში, ხოლო ვანდალებს ჩრდილოეთ აფრიკაში თავიანთი სამეფოები ჰქონდათ შექმნილი. 476 წელს იმპერატორის სამსახურში მყოფმა გერმანელი

გალია – ძირითადი ნაწილით თანამედროვე საფრანგეთში, დასავლეთ ევროპის ისტორიული მხარე

დაქირავებულების მეთაურმა, ოდოაკზმა ტახტიდან ჩამოაგდო დასავლეთ რომის იმპერატორი და თავისი ჯარის მიერ იტალიის მმართველად იქნა გამოცხადებული. თურქული ტომების მხრიდან ევროპაზე ხშირი შეტევები, აქ დასავლეთ ჰუნთა და ავართა სახაგანოს შექმნით დამთავრდა. სლავებმა და ფინ-უგორებმა ამ პერიოდში ვერ შეძლეს თავიანთი სახელმწიფოების შექმნა.

V საუკუნის დასაწყისში, რომის ლეგიონებმა, იმის გამო რომ, ბრიტანეთის დატოვების შემდეგ, ადგილობრივ მოსახლეობაზე ირლანდიიდან და შოტლანდიიდან კელტთა ტომების შეტევები დაიწყო, გერმანული ტომებიდან საქსები, ანგლები, იუტები და ფრიზები ქვეყანაში დაპატიჟეს. ბრიტანეთში V საუკუნის მეორე ნახევრიდან VII საუკუნის დასაწყისამდე ანგლო-საქსების შვიდი სამეფო არსებობდა. ტომთა სამეფოების ადრეულ ფეოდალურ სახელმწიფოებად გადაქცევას მათ შორის უმაღლესი მეფის ტიტულისათვის ბრძოლაც მოჰყვებოდა.

“ხალხთა დიდი გადასახლება”

რუკაზე უჩვენეთ ხალხთა დიდი გადასახლების პერიოდში შექმნილი სახელმწიფოები.

რატომ იყო რომი, ამ პერიოდში ბარბაროსების ტომთაგან ზოგიერთმა ვერ შეძლო თავისი სახელმწიფოს შექმნა?

ხლოდვიგი

ფრანკთა სახელმწიფოს შექმნა. ხლოდვიგის მეთაურობით ფრანკთა ერთმა ნაწილმა 486-წელს, სუასონთან ახლომახლოს შემდგარ ბრძოლაში გალიის ჩრდილოეთ ნაწილში, ხელისუფლების დამცველი და შემნარჩუნებელი რომის იმპერიის წარმომადგენლის ჯარი დაამარცხა. ხლოდვიგის დაპყრობების გამაიოლებელი მთავარი ფაქტორი ადგილობრივი მოსახლეობის რომის ხელისუფლებისადმი უარყოფით დამოკიდებულებას უკავშირდებოდა. ხლოდვიგმა ადგილობრივ მოსახლეობაში გავრცელებული რელიგია ქრისტიანობა მიიღო. შემდგომში მან სხვა ფრანკი ტომები თავისი ხელისუფლების ქვეშ გააერთიანა.

ხლოდვიგის რომელმა დინასტიებამ შეასრულა მნიშვნელოვანი როლი, ადგილობრივ მოსახლეობაზე ხელისუფლების განმტკიცებაში?

ფრანკების საზოგადოებრივი წყობის შესასწავლად VI საუკუნის დასაწყისში, ხლოდვიგის დავალებით ლათინურ ენაზე შემდგარი და შემდგომ მეფეთა მიერ ტექსტში ნაწილობრივი დამატებების მქონე “სალიკის კანონები” მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს.

ფრანკთა საზოგადოების ფენები

ამ პერიოდში ფრანკების წარმატება მეურნეობაში, არა მხოლოდ ფრანკული საზოგადოების საშინაო განვითარების შედეგი იყო, არამედ იმპერიის ტერიტორიაზე არსებული მოწინავე მეთოდების შესწავლასა და მითვისებასთანაც იყო დაკავშირებული. მეურნეობაში ნაკლებად გამოიყენებოდა ყმათა შრომა. VI-VII საუკუნეებში ფრანკული საზოგადოების უმრავლესობას თავისუფალი მოსახლეობა წარმოადგენდა.

ადრე, ტომის მეთაურ ხლოდივს თანდათან მმართველობის ყველა ფუნქცია მითვისებული ჰქონდა. მეფე მნიშვნელოვან სახელმწიფო საკითხებს მსხვილ მიწათმფლობელებთან ერთად წყვეტდა. ხლოდივიდან მოყოლებული ფრანკი მეფეები თავიანთი ხელისუფლების გაძლიერების მიზნით დაპყრობილ მსხვილ მიწის ნაკვეთებს, თავიანთ ახლობლებსა და ეკლესიებს ურიგებდნენ. მათ საკუთრებაში ასევე ყმები, ნახევრად დამოკიდებული და დამოკიდებული მოსახლეობაც გადაეცემოდა. ამის შედეგად გაძლიერებული მსხვილი მიწათმფლობელების სეპარატისტული მცდელობების წინააღმდეგ ბრძოლაში დასუსტებული მეფეთა ხელისუფლება თანდათან უფრო ფორმალურ სახეს იღებდა. ქვეყანა სხვადასხვა დამოუკიდებელ ადმინისტრაციულ-პოლიტიკურ ტერიტორიებად დაიყო.

რა იყო მსხვილი ფეოდალების გაძლიერების მიზეზი?

VII საუკუნის დასასრულს მსხვილ მიწათმფლობელთაგან ერთ-ერთმა შეძლო ქვეყნის მთლიანი ტერიტორიის თავისი ხელისუფლების ქვეშ გაერთიანება. კაროლინგთა გვარის ხელისუფლების პერიოდში (IX საუკუნე), ფრანკთა სამეფოში მტკიცედ დამკვიდრდა ფეოდალური წყობის საფუძვლები. VIII საუკუნის დასაწყისში მსხვილ მიწათმფლობელთა და მათზე დამოკიდებულ გლეხთა ფენები ჩამოყალიბდა. კარლ მარტელი 732 წელს, პუატიეს ბრძოლის დროს შეიჭრა გალიის სამხრეთით და დაამარცხა ფრანკთა სახელმწიფოსათვის სერიოზული საფრთხის შემქმნელი არაბული ჯარი, რომლის შემდეგ სამხედრო რეფორმა გაატარა. ჯარი ძირითადად ფეოდალურ ცხენოსანთა ჯგუფებით ჩამოყალიბდა. მისი შემკვიდრე 751 წელს პაპის თანხმობით დედაქალაქ სუასონში მეფედ გამოცხადდა.

განალიშეთ პუატიეს ბრძოლის შედეგების მნიშვნელობა.

კარლოს დიდის დაპყრობები. ფრანკთა სახელმწიფოს ყველაზე დიდი ძლევამოსილება კარლოსის (768-814) პერიოდს ემთხვევა. მან აწარმოა ბრძოლა არაბებთან ესპანეთში და ხელთ იგდო მცირე ტერიტორია. ასევე ჰქონდა წარმატებული ლაშქრობა იტალიაში.

კარლოსს 30 წლის განმავლობაში მოუწია მძიმე და უმოწყალო ბრძოლების წარმოება კერპთაყვანისმცემელი საქსების წინააღმდეგ. ძლიერი და მრავალრიცხოვანი საქსი ტომების ფრანკთა სახელმწიფოს შემადგენლობაში შესვლით დასაბამი მიეცა მომავალი გერმანული სახელმწიფოსა და ხალხის ჩამოყალიბებას.

“სალიკის კანონები”

1. თუ ვინმე მეფის კანონების საფუძველზე სასამართლოში არ გამოცხადდება, 15 სილიდის მოძევნადება, 15 სილიდის მოძევნადება 600 დენარი უნდა გადაიხადოს.

2. თუ თავისუფალ ადამიანთაგან ვინმე სახლს გარეთ 2 დენარის ფასის მქონე რაიმეს მოიპარავს, 600 დენარი უნდა გადაიხადოს. თუ ეპა სახლს გარეთ 2 დენარის ფასის მქონე რაიმეს მოიპარავს, მან უკან უნდა დააბრუნოს მოპარული ნივთი და გალდებულთა ანაზღაურის მიყენებული ზიანი. ვარდა ამისა, ის 120 ჯერ დარტყმით უნდა იქნას გამათრახებული.

* **სილიდ** – ლათინურად “მაგარი”, “მტკიცეს” ნიშნავს. რომისა და ბიზანტიის ხანაში ოქროს ფული (4,55 გრ)

* **დენარი** – ლათინურად “ათიანს” ნიშნავს. რომის რესპუბლიკის დროს მოჭრილი ვერცხლის ფული

ფრანკთა სამეფოს ტერიტორიის გაფართოვება

ცოტა ხნის შემდეგ სამხრეთ სლავიანების დახმარებით კარლოს დიდმა შეძლო ავართა სახაკანოსა და ზავართა საჰერცოგოს დაშლა. ხელისუფლების დასასრულს ფრანკთა სახელმწიფოს ტერიტორია დაახლოებით დასავლეთ რომის იმპერიას უტოლდებოდა. კარლოსმა ისარგებლა პაპის თხოვნით, დახმარების შესახებ და რომზე გაილაშქრა. პაპი ლეო III ამის სანაცვლოდ 800 წელს იძულებული გახდა იმპერატორად გამოეცხადებინა იგი. სახელმწიფოს დედაქალაქი ქალაქი აახენი იყო. ბიზანტიის იმპერატორი, რომელიც თავს რომის იმპერატორის ერთ-ერთ მემკვიდრედ თვლიდა, 812 წლამდე უარს ამბობდა კარლოს დიდის საიმპერატორო ხელისუფლების აღიარებაზე.

კარლოს დიდის სიკვდილის შემდეგ ტახტზე ასულმა მემკვიდრემ, უმაღლესი ხელისუფლების შენარჩუნებით იმპერია სამართავად სამ შვილს გაუყო. 840 წელს, მისი სიკვდილის შემდეგ, შვილებს შორის წამოწყებული გარდამავალი ომები 843 წელს ვერდენში დადებული ხელშეკრულებით იმპერიის სამ ძმას შორის ოფიციალური გაყოფით დამთავრდა.

რა პირობები იყო შექმნილი კარლოს დიდის იმპერატორად გამოცხადებისათვის?

დახაკვლეთ ევროპაში ფეოდალური არეულობის პერიოდი, (IX-XI) საუკუნეები. X

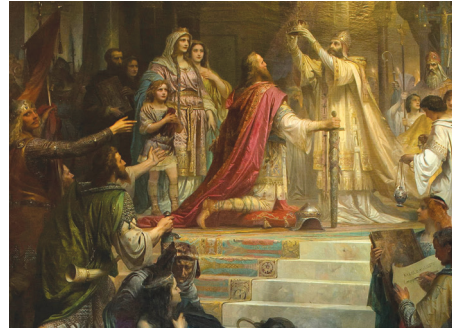
საუკუნის დასასრულს ხელისუფლების სათავეში ახალი დინასტიის წარმომადგენლის ჰუგო კაპეტის მოსვლის შემდეგ, პარიზი საფრანგეთის სამეფოს მუდმივი დედაქალაქი გახდა. XII საუკუნის დასაწყისამდე, მეფეთა ხელისუფლება მხოლოდ პარიზსა და ორლეანს შორის მყოფ ტერიტორიაზე ვრცელდებოდა. მსხვილი ფეოდალები სრულიად დამოუკიდებელი იყვნენ. კლასიკურ-ფეოდალურ სახელმწიფოდ წოდებულ საფრანგეთში IX-XI საუკუნეებში დასრულდა ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბება.

განსაზღვრეთ საფრანგეთში მეფის ხელისუფლების თავისებურებანი.

იტალიაში პოლიტიკური გათიშულობა ბატონობდა. უნგრები, არაბები და გერმანელები ხშირად თავს ესხმოდნენ იტალიელებს და იპყრობდნენ მათ სხვადასხვა ტერიტორიებს. ფრანკთა დაპყრობებმა საკმაოდ დააჩქარა ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბება, ქვეყნის ჩრდილოეთ და ცენტრალურ ნაწილებში. სამხრეთ იტალიაში ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბება, ქვეყნის ჩრდილოეთ და ცენტრალურ ნაწილთან შედარებით ერთი საუკუნის შემდეგ, X საუკუნის ბოლოს დამთავრდა.

როგორ დაიქარეს ფრანკთა დაპყრობებმა იტალიის ჩრდილოეთ და ცენტრალურ ნაწილში ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბება?

გერმანიაში ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბების პროცესი გერმანულ ტომთა სამინაო განვითარების ევოლუციის გზით ხდებოდა. უნგრების ლაშქრობებმა დასაბამი მისცა ხუთი გერმანული საჰერცოგოს ერთიან სამეფოდ გაერთიანებას. 919 წელს ხელისუფლებაში მოსულმა ჰენრი I-მა ბოლო მოუღო გარდამავალ ომებს და ქვეყანაში სტაბილურობა დაამყარა. ოტო I, რთულ მდგომარეობაში მყოფ პაპის მიწვევით რომში ჩავიდა და 962 წელს აქ იმპერატორად გამოცხადდა. სახელმწიფოს კი “წმინდა რომის იმპერია” ეწოდა.

კარლოსის იმპერატორად გამოცხადება

ფრანკთა იმპერიის გაყოფა

843 წელს კარლოს დიდის სამმა შვილიშვილმა: დაჰ კარლმა, გერმანელმა ლიუდოვიგომ და ლოტარ გერდენდამ დადეს ხელშეკრულება ფრანკთა იმპერიის სამ ნაწილად გაყოფის შესახებ. ამ განაწილების შედეგად შექმნილ იმპერიის ტერიტორიაზე სამი დიდი სამეფო - საფრანგეთის, იტალიისა და გერმანიის სახელმწიფოები წარმოიქმნა.

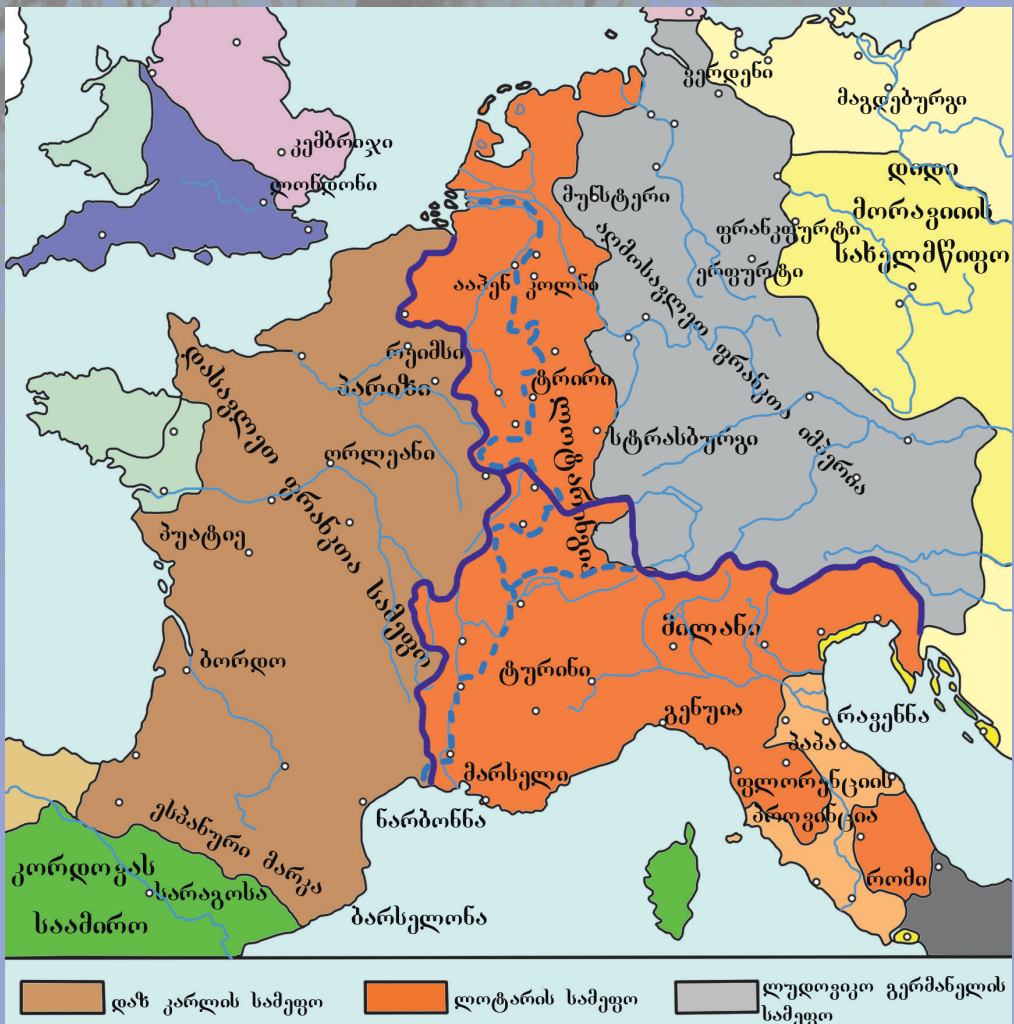
დავ კარლი

ლოტარი

ალმან ლუდოვიკი

ფრანკთა იმპერიის დანაწევრება

განსაზღვრეთ გერმანიაში ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის მისზე-შედევრობრივი კავშირი

829 წელს მეფე ეკბერტმა ყველა ანგლოსაქსური საგრაფო ერთიან ადრე ფეოდალურ სახელმწიფოდ გაერთიანა. სახელმწიფოს შექმნით, დაინტერესებულნი იყვნენ, როგორც ფეოდალები, ასევე უბრალო მოსახლეობაც. VIII საუკუნის დასასრულიდან ინგლისი აწარმოებდა ბრძოლებს ნორმანთა თავდასხმების წინააღმდეგ. X საუკუნის მეორე ნახევარში დასრულდა ნორმანების ქვეყნიდან გამეფება. XI საუკუნის შუა წლებში, მიუხედავად იმისა, რომ ინგლისში ჩამოყალიბდა ფეოდალური ურთიერთობები, უამრავ ადგილას ჯერ კიდევ რჩებოდა თავისუფალი თემები

ჩამოთვალეთ ინგლისში ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის მისზევები

IX-XI საუკუნეები ჩრდილოეთ ევროპის ისტორიაში "ვიკინგების ეპოქად" მოიხსენიება. ამ პერიოდში ადგილი ჰქონდა სკანდინავიური ტომების ფართომასშტაბიანი ლაშქრობების ორგანიზებას, ახალი ტერიტორიების აღმოჩენასა და ამ ტერიტორიებზე დასახლებას, ასევე საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებას. ევროპის დასავლეთში მათ ნორმანებს („ჩრდილოელი ადამიანები“), ხოლო ბიზანტიასა და რუსეთში ვარიანებს („ფიცის ერთგული ადამიანი“) უწოდებდნენ. ნორვეგიელი ვიკინგები XI საუკუნის დასაწყისში მისული და დასახლებულნი იყვნენ ჩრდილოეთ ამერიკის სანაპიროებზე.

- ვიკინგთა სამშობლო
 - დაპყრობილი და დაპოვებული ტერიტორიები
 - თავდასხმების ქვეშ მოქცეული სანაპირო რაიონები
 - ძირითადი ლაშქრობები
 - 1 ნორმანდია (911)
 - 2 ნორმანთა სიცილიის სამეფო (1130-1190)
- ვიკინგების ლაშქრობები

კითხვები და დავალებები

- რომელ საუკუნეებს მოიცავს "ხალხთა დიდი გადასახლება"? რუკაზე განსაზღვრეთ ამ პერიოდში სეგადასხვა ტომთა გადასახლების მიმართულებები.
- რა დასკვნა შეიძლება გავუთქვამთ, ანტიკური ავტორების მიერ გერმანული ტომების შესახებ მოწმობიებული ცნობებით?
- გაანალიზეთ 843 წელს დადებული ვერდენის ხელშეკრულების არსი.
- შეაგროვეთ დაწვრილებითი ცნობები ვიკინგთა შესახებ და მოამზადეთ პრეზენტაცია.
- შეადარეთ ერთმანეთს IX - XI საუკუნეებში დასავლეთ ევროპასა და აზერბაიჯანში მომხდარი პოლიტიკური პროცესები.

სამაჰანაო სიტყვები

- ბიზანტია
- “ოუსტიანიანეს კოდექსი”
- “ნიკას” აჯანყება
- სლავები
- სლავური სახელმწიფოები
- კიევის რუსეთის სახელმწიფო
- ჩეხეთის სამთავრო

აღმოსავლეთ რომის იმპერიის დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა რომის იმპერატორის ფეოდოს I-ის 395 წლის გადაწყვეტილებამ. ევროპელი ჯგეროსნების დარტყმების ქვეშ, XIII საუკუნის დასაწყისში ერთი პერიოდით დაშლილი იმპერია, თავისი ხელისუფლების ხელახალ აღდგენასა და ძველი ძღვევამოსილების დაბრუნებას ცდილობდა.

ხალხთა დიდ გადასახლებაში მონაწილე სლავებმა, მხოლოდ რამოდენიმე საუკუნეების შემდეგ დაიწყეს თავიანთი სახელმწიფოს შექმნა.

სამ კონტინენტზე მდებარე სახელმწიფო. ბიზანტიელები თავიანთ სახელმწიფოს რომეას (რომის) იმპერიას უწოდებდნენ. იმის გამო, რომ აქ მოსახლეობის უმრავლესობას ბერძნები წარმოადგენდნენ, დასავლეთ ევროპაში მიღებული იყო, როგორც ბერძნული იმპერია. დედაქალაქი კონსტანტინოპოლი, ადრე ვიზანტიდ* წოდებულ ადგილას იყო აშენებული.

* **ბიზანტიუმი** – ძველი ბერძნული ქალაქი, უკავშირდება ლეგენდარული მეფის ბიზანტის სახელს

რომელი მოვლენით ჩაეყარა საფუძველი ბიზანტიის სახელმწიფოს?

როდის ჰქონდა დროებით დაკარგული თავისი არსებობა ბიზანტიის სახელმწიფოს? რა იყო ამის მიზეზი?

დასავლეთ რომის იმპერიისაგან განსხვავებით, ბიზანტიის სახელმწიფომ “ხალხთა დიდი გადასახლების” პერიოდში შეძლო თავისი საზღვრების დაცვა. იმპერიის პროვინციები უფრო ხელსაყრელი ამინდის ზონაში მდებარე ნაყოფიერ მიწებს მოიცავდა. VII საუკუნის შუა წლებამდე, ეგვიპტის იმპერიის საწყისს “ზორბლის საწყობი” წარმოადგენდა. სუბტროპიკულ რაიონებში მევენახეობა, მეზღვრობა ხოლო მთიან ტერიტორიებზე მესაქონლეობა იყო განვითარებული. ყმათა შრომა IX-XI საუკუნეებამდე არსებობდა. საკმაოდ შენელებულად მიმდინარეობდა ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბების პროცესი. VI საუკუნეში საფუძველი ჩაეყარა მეაბრეშუმეობის მეურნეობას. ქვეყნის ტერიტორიაზე მდიდარი და სასარგებლო მინერალები (ოქრო, ვერცხლი, სპილენძი, რკინა), მარმარილოს საბადოები, ნავთობის მარაგი და სხვ. არსებობდა. ხელოვნება მრავალფეროვანი და უმაღლეს დონეზე განვითარებული იყო. ხელოვნები და ხელოვნები, რომლებიც ქალაქის მოსახლეობის ძირითად ნაწილს წარმოადგენდნენ, მუშაობდნენ დამოუკიდებლად, ასევე დასაქმებულნი იყვნენ სახელმწიფო მეურნეობაში. იმპერიის ტერიტორია, განსაკუთრებით მისი დედაქალაქი მნიშვნელოვან სავაჭრო გზებზე მდებარეობდა.

კონსტანტინოპოლი

მესაქონლეობა იყო განვითარებული. ყმათა შრომა IX-XI საუკუნეებამდე არსებობდა. საკმაოდ შენელებულად მიმდინარეობდა ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბების პროცესი. VI საუკუნეში საფუძველი ჩაეყარა მეაბრეშუმეობის მეურნეობას. ქვეყნის ტერიტორიაზე მდიდარი და სასარგებლო მინერალები (ოქრო, ვერცხლი, სპილენძი, რკინა), მარმარილოს საბადოები, ნავთობის მარაგი და სხვ. არსებობდა. ხელოვნება მრავალფეროვანი და უმაღლეს დონეზე განვითარებული იყო. ხელოვნები და ხელოვნები, რომლებიც ქალაქის მოსახლეობის ძირითად ნაწილს წარმოადგენდნენ, მუშაობდნენ დამოუკიდებლად, ასევე დასაქმებულნი იყვნენ სახელმწიფო მეურნეობაში. იმპერიის ტერიტორია, განსაკუთრებით მისი დედაქალაქი მნიშვნელოვან სავაჭრო გზებზე მდებარეობდა.

რა იყო ბიზანტიის ეკონომიკური განვითარების მიზეზები?

ბიზანტიის იმპერატორი მთლიანი ქრისტიანული სამყაროს ერთადერთი კანონიერი მმართველი იყო. ადრე იმპერატორის ხელისუფლება მემკვიდრეობით ხასიათს არ ატარებდა. მაგრამ შემდგომი იმპერატორები თავიანთი ხელისუფლების განმტკიცების მიზნით მას თავიანთ კანონიერ მემკვიდრეებს გადასცემდნენ. XII-XIII საუკუნეებში იმპერატორი უკვე აბსოლუტურ ხელისუფლებას ფლობდა.

ბიზანტიის “ოქროს ხანა”. იმპერატორ “იუსტინიანეს” (527-565) პერიოდში აღმოსავლეთ რომის იმპერია ძლიერების პერიოდში იმყოფებოდა. ამ პერიოდში აშენებული სოფიას ტაძარი ბიზანტიის იმპერიის “ოქროს ხანის” სიმბოლოდ ითვლება.

იუსტინიანემ გააძლიერა მმართველობის სისტემა. ასე რომ, მან დაასუსტა მსხვილი მიწათმფლობელობა, წარმოშობით არა თავადი, მაგრამ უნარიანი და ერთგული პირები მაღალ სახელმწიფო თანამდებობებზე დანიშნა. მის დროს მიღებული “იუსტინიანეს კოდექსი” საუკუნეების განმავლობაში ევროპაში რომის სამართლის ძირითად წყაროდ შემორჩა. აქ სოციალური და ეთნიკური კუთვნილების მიუხედავად, იმპერატორის დაქვემდებარებაში მყოფნი კანონის წინაშე თანასწორნი იყვნენ.

რა მნიშვნელობას ატარებდა ქვეყნისათვის, იუსტინიანეს მიერ საშინაო პოლიტიკის სფეროში გატარებული ღონისძიებები?

532 წელს გადასახადების სიმძიმე, ხელისუფლების ზეწოლები, ასევე იმპერატორის მიერ გატარებული საეკლესიო პოლიტიკასთან დაკავშირებული უთანხმოებები კონსტანტინოპოლის მოსახლეობის ნიკას („გამარჯვე!“) აჯანყების მიზეზი გახდა. აჯანყება უმოწყალოდ იქნა ჩახშობილი და მოკლული იქნა 30 ათასამდე აჯანყებული.

იუსტინიანე ყველა საშუალებით ცდილობდა რომის იმპერიის ერთობის აღდგენას. მან დაპყრობითი პოლიტიკა ჩრდილოეთ აფრიკაში მყოფი ვანდალთა სამეფოს დაპყრობით დაიწყო. შემდგომ აწარმოა წარმატებითი ბრძოლები იტალიასა და ესპანეთში. ამავდროულად აღმოსავლეთ საზღვრებზე ბრძოლების განმგრძობმა იმპერატორმა ფართო ტერიტორიები დაიპყრო. მაგრამ ეს დაპყრობითი ომები, იმის გამო რომ დიდ საშუალებასა და ცოცხალ ძალას მოითხოვდა, დიდ ხანს არ გაგრძელდა.

იმპერატორ იუსტინიანე თავისი გარშემო მყოფებთან ერთად

“ნიკას” აჯანყება კონსტანტინოპოლში ამ საცხენოსნო მოედანზე მოხდა

“ნიკას” აჯანყების დროს, იუსტინიანეს მხრიდან რჩევების მიცემის შესახებ. ბიზანტიელი მწერლის, პროკოპი კესარიელის ხსოვნები

ამ დროს მეფესთან თათბარი მიმდინარეობდა: რომელი იყო უკეთესი, აქ დარჩენა თუ გეპებზე გადახვეწა. ბევრი საუბარი შედგა ყოველ აზრებზე. როგორც იქნა დედოფალმა ფეოდორამ თქვა: “ჩემი აზრით, ახლანდელ მდგომარეობაში გაქცევა რომ იყოს გადარჩენისაგან მიმყვანი, ჩვენთვის მაინც არაა ხელსაყრელი. ყველა ვინც ამ ქვეყნად მოსულა, ყველა უნდა მოეგდეს, მაგრამ ერთხელ მმართველად მყოფი პირის მაწანწალობა აუტანელია. ასე რომ მმართველო! თუ გაქცევა გსურს ეს ძნელი არ არის. ჩვენ ბევრი ფული გავგაჩნია, ავერ ზღვა, ავერ გეპები. მაგრამ შენ გადარჩენის შეძლევა ეცადე, რომ სიყვდილი გადარჩენაზე მაღლა აროდეს გეჭაროს...”

გაანალიზეთ მოცემული წყარო

ბიზანტიის იმპერია ოსტინიანეს მმართველობის დროს (527–565)

სლავური და თურქული ტომების თავდასხმებმა ოსტინიანე აიძულა დათმობებზე წასულიყო. ასე რომ, ის ამ ტომების გავლენის ქვეშ იძულებული გახდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთ მხარეში მათ დასახლებაზე ნებართვა გაეცა. VI საუკუნის შუა წლებიდან სლავების იმპერიის ტერიტორიაზე მოთავსებამ, ბიზანტიაში მონათმფლობელური წესების ფეოდალური წესებით ჩანაცვლების პროცესი დააჩქარა.

❖ უჩვენეთ რუკაზე ოსტინიანეს დაპყრობები.

იმპერიის დაკნინება. ოსტინიანეს სიკვდილის შემდეგ ხელისუფლების სათავეში მოსული მისი მემკვიდრე დაცარიელებული საზიხით, გაკოტრებული მოსახლეობითა და შერყეული ჯარისგან რამდენიმე მტრის ალყაში უმწეოდ აღმოჩნდა, რომლის შედეგად დაკარგული იქნა ესპანეთისა და იტალიაში ხელთ გდებული მიწები. VII საუკუნის პირველ ნახევარში იმპერია აღმოსავლეთიდან არაბთა შემოსევების წინაშე აღმოჩნდა. დაკარგა თავისი ყველაზე მდიდარი პროვინციები: ეგვიპტე, სირია, ჩრდილოეთი მესოპოტამია და პალესტინა. არაბულმა არმიამ რამდენიმე ჯერ ალყაში აიღო კონსტანტინოპოლი. ამავე საუკუნის ბოლოს ახლად შექმნილმა ბულგარეთის სახელმწიფომ იმპერიის საზღვრებზე საშიში თავდასხმები განახორციელა. აღმოსავლეთ რომის იმპერია შემდგომშიაც უცხო ხალხების (უნგრები, ნორმანები, სელჩუკები, ჯვაროსნები, ორმალები) მრავალჯერადი თავდასხმების წინაშე აღმოჩნდა. ეს თავდასხმები ცვლიდა იმპერიის საზღვრებს. რაც უფრო მწიფდებოდა სახელმწიფო საზღვრების დასუსტებული ჯარით დაცვა, დიპლომატიური უნარ-ჩვევები მისი მთავარი იმედი ხდებოდა. ბიზანტიელი დიპლომატები დახელოვნებულნი იყვნენ მოლაპარაკებების წარმოების, კავშირების დამყარებისა და მტრების ურთიერთდაპირისპირების საქმეში. მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულ პერიოდებში იმპერია ხელახლად ძლიერდებოდა, XII საუკუნის დასასრულიდან იმპერატორები უკვე სახელმწიფოს არა ადრინდელი ძალის აღდგენას, არამედ შემორჩენილი ნაწილობრივი გავლენის შენარჩუნებას ცდილობდნენ.

❖ გაანალიზეთ ოსტინიანეს შეზღომა ბიზანტიის მდგომარეობა.

სლავეური სახელმწიფოების შექმნა. სლავეური ტომები

VI-VII საუკუნეებში დასავლეთში მდინარე ელბა და ოდერიდან მოყოლებული, აღმოსავლეთით ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ. დასავლეთით სლავეების მეზობლები გერმანელები და კელტები; ჩრდილოეთითა და ჩრდილო-აღმოსავლეთით ბალტები და ფინო-უგორები; აღმოსავლეთით სკვითები, სარმატები, ბულგარები და ხაზარები; სამხრეთით კი ბერძნები და რომაელები იყვნენ.

სლავეების შესახებ პირველი წერილობითი ცნობები VI საუკუნის შუა წლების ბიზანტიურ წყაროებში გვხვდება. სლავეები ძირითადად მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას, მენადირობას და მეთევზეობას მისდევდნენ. განვითარებული იყო ასევე სახლის ხელოსნობა. ომში დატყვევებული პირები მეურნეობაში ყმებად გამოიყენებოდნენ. მაგრამ სლავეური ტომები ერთმანეთს ყმებად არ აქცევდნენ.

ტომთა გაერთიანებებს მმართველობისა და სამხედრო ფუნქციის შემსრულებელი და დრუჟინაზე დამყრდნობი მთავრები მეთაურობდნენ. მნიშვნელოვანი საკითხების განხილვა და შესაბამისი გადაწყვეტილების მიღება ვეჩედ წოდებულ სახალხო კრებაზე ხდებოდა. თავიანთი სახელმწიფოს შექმნის მიჯნაზე სლავეები სამეზობლო თემის ყოფაში ცხოვრობდნენ. ყოველ ოჯახს თემის მეურნეობაში სათესად ვარგისი მიწის ნაკვეთი გააჩნდა. სლავეები კერპთაყვანისმცემლები იყვნენ და მათ შორის ფართოდ გავრცელებული იყო ტოტემის რწმენა. VI-VII საუკუნეებში სლავეები გადაადგილდნენ დასავლეთის, აღმოსავლეთის, ჩრდილოეთისა და სამხრეთის მიმართულებით. ისინი აქ ახალ ტერიტორიებზე დასახლდნენ. ამის შედეგად ჩამოყალიბდა სლავეების სამი ჯგუფი: დასავლეთ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ სლავეები.

სლავეური დრუჟინის მებრძოლი

რა როლი შეასრულა სლავეების სამ ჯგუფად ჩამოყალიბებამ თანამედროვე სლავეების ცხოვრებაში?

დასავლეთ სლავეების მიერ შექმნილი სამოს სახელმწიფო პირველ სლავეურ სახელმწიფოდ ითვლებოდა. VII საუკუნის პირველ ნახევარში წარმოშობილი ეს სახელმწიფო ამჟამინდელი ჩეხეთისა და ავსტრიის ტერიტორიების ერთ ნაწილს მოიცავდა. ის, 30 წლამდე პერიოდში განაგრძობდა თავის არსებობას და ბოლოს ავარების მიერ იქნა დაშლილი.

სლავეების ძლიერი სახელმწიფო IX საუკუნის დასაწყისში შექმნილი მორავიის სამთავრო იყო. IX საუკუნის მეორე ნახევარში მთავარმა სვიტოპლკმა შეძლო საკმაოდ გაეფართოებინა სახელმწიფო ტერიტორიები.

X საუკუნის დასაწყისში უნგრელების დარტყმების ქვეშ დაშლილმა ამ სახელმწიფომ დიდი გავლენა მოახდინა მთლიანი სლავეური სამყაროს კულტურულ განვითარებაზე.

სლავეები და მათი მეზობლები VII-VIII საუკუნეებში

როგორი ახსნაა პპოვა სლავეების კულტურულ განვითარებაზე გავლენის მომხდენმა ამ სახელმწიფოში, მომავალ სლავეურ სახელმწიფოებზე ტრადიციებში?

882 წელს, ნოვგოროდის ვარიაგი წარმოშობის მთავარის, ოლეგის მიერ კიევის ხელში ჩაგდებით საფუძველი ჩაეყარა ძველ რუსულ სახელმწიფოს. ამ სახელმწიფოს, ასევე დედაქალაქის სახელთან დაკავშირებით კიევის რუსეთის სახელმწიფოსაც უწოდებდნენ. სახელმწიფოს მოსახლეობის ძირითად ნაწილს აღმოსავლეთ სლავები და ფინო-უგორული ტომები შეადგენდნენ. ის აწარმოებდა ბრძოლებს ბიზანტიის იმპერიისა და ხაზართა სახაკანოს წინააღმდეგ. IX-XI საუკუნეებში, რუსების სამხედრო რაზმები მარცვის მიზნით თავს ესხმოდნენ აზერბაიჯანის კასპიის ზღვისპირა ტერიტორიებს.

მთავარმა ვლადიმერმა რამდენიმე რელიგიური სარწმუნოების შესწავლის შემდეგ შესაბამისად ჩათვალა ბიზანტიის ქრისტიანული ეკლესია. 988 წელს კერპთაყვანისმცემელი ძველი რუსეთის სახელმწიფო ქრისტიანულ სახელმწიფოდ გადაიქცა. XI საუკუნის პირველ ნახევარში მთავარ იაროსლავ მუდრის ხელისუფლების წლებში ძველ რუსულ სახელმწიფოს თავისი ყველაზე ძლიერი პერიოდი ჰქონდა განვლილი. XII საუკუნის მეორე მეოთხედიდან ძველი რუსული სახელმწიფო დამოუკიდებელ სამთავროებად დანაწილდა.

რუსები ქრისტიანობას იღებენ

❧ რა როლი შეასრულა კიევის რუსეთის სახელმწიფოს შექმნამ აღმოსავლეთ სლავების ისტორიაში?

❧ თქვენი აზრით, რას ისახავდა მისხნად მთავარი გლადიმირი ქრისტიანობის მიღებით?

X საუკუნის დასაწყისში რამდენიმე ჩეხმა მთავარმა წარმატებით მოიგერია უნგრების შემოსევები და საფუძველი ჩაუყარეს ჩეხეთის დამოუკიდებელ სამთავროს. 1086 წელს ჩეხეთის მთავარმა მეფის ტიტული მიიღო. XI საუკუნის დასასრულს ჩეხეთი რომის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა. X საუკუნის შუა წლებში შეიქმნა პოლონეთის სამთავრო. X საუკუნის ბოლოსა და XI საუკუნის დასაწყისში პოლონეთის მთავრებმა ხელში ჩაიგდეს კიევის რუსეთის სახელმწიფოს ტერიტორიების ერთი ნაწილი. 1025 წელს მთავარი ბოლესლავ მამაცი დედაქალაქ გნეზნოში ხელმწიფედ იქნა გამოცხადებული.

❧ რით განსხვავდებოდა ჩეხეთის სამთავრო სხვა სლავური სახელმწიფოებისაგან?

☰ კითხვები და დავალებები

1. გამოიჯნეთ ერთმანეთისაგან ბიზანტიისა და დასავლეთ რომის იმპერიები.
2. განმარტეთ VI-VII საუკუნეებში მომხდარი პოლიტიკური ცვლილებების გავლენა ბიზანტიის იმპერიის სოციალ-ეკონომიკურ ცხოვრებაზე.
3. განსაზღვრეთ, XI საუკუნეში, ჩეხეთისა და პოლონეთის სახელმწიფოების ისტორიაში მომხდარი მსგავსი მოვლენები.

საკვანძო სიტყვები

- ცოდნის სახლი
- ალ-ბირუნი
- დედაქალაქის ამბები
- ორხონ-ენისეის ძეგლები
- უნივერსიტეტი
- ბიზანტიის არქიტექტურა

ანტიკური კულტურა დაიშალა და მისი ადგილი შუა საუკუნეების კულტურამ დაიკავა. ადრე შუა საუკუნეებში, დასავლეთში კულტურის დაკნინების პერიოდში, აღმოსავლეთში თავი იჩინა ისლამის ცივილიზაციამ, დაიწყო მეცნიერებისა და კულტურის აყვავება.

მეცნიერება და განათლება. არაბებმა დიდი ტერიტორიების დაპყრობის შემდეგ, ისარგებლეს აქ მაცხოვრებელ ხალხთა კულტურით და მდიდარი ისლამური კულტურა შექმნეს. საერთო ენა - არაბული, უამრავ ხალხებს ერთმანეთის კულტურული მიღწევების შესწავლის საშუალებას აძლევდა. არაბულ ენაზე თარგმნილი და ფართოდ გავრცელებული იყო ანტიკურ მოაზროვნეთა ნაწარმოებები. 805 წელს ბაღდადში შექმნილ „ცოდნის სახლში“ სხვადასხვა ენაზე შემდგარი ხელნაწერები ინახებოდა. იმ დროს პოპულარულ სამეცნიერო ცენტრთაგან ერთ-ერთი კორდოვის სახალიფოში მოქმედებდა. აქ არსებულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, არა მარტო მუსლიმანური სამყაროდან, არამედ ქრისტიანულ ქვეყნებიდანაც ახალგაზრდები ცოდნის შესაძენად მიემგზავრებოდნენ.

რა როლი შეასრულა ისლამურმა ცივილიზაციამ ანტიკური დროის კულტურის დღევანდელ დღემდე მიღწევის საქმეში?

როგორ წარმოიდგენთ „ცოდნის სახლს“?

სახალიფოში სამი სახის სკოლა მოქმედებდა. დაწყებით სკოლებს მოლლახანები ეწოდებოდა. აქ მოსწავლეებს ყურ'ანს, სუნ-ნასა და შარიათის საფუძვლებს ასწავლიდნენ, ასევე აძლევდნენ პირველ დაწყებით ცოდნას სხვადასხვა მეცნიერებების შესახებ. მდიდრების შვილები განათლებას სახლში იღებდნენ. ქალაქებში უმაღლესი სასწავლებლები-მადრასები მოქმედებდა. მადრასებში თეოლოგიას, ლოგიკას, აღმოსავლურ ენებს, მათემატიკასა და ბუნებრივ მეცნიერებებს ასწავლიდნენ. სწავლების ენა არაბული იყო. ყველაზე პოპულარული მადრასები მექაში, კაიროში, სამარყანდსა და ბაღდადში მდებარეობდა. კონდოვაში გახსნილი იყო სპეციალური მუსიკალური სკოლა. ნიჟიერი აზერბაიჯანელი ახალგაზრდებიც უმაღლესი განათლების მისაღებად ამ ქალაქებში მიდიოდნენ. თვალსაჩინო აზერბაიჯანელი პოეტი ხათიბ თაბრიზი 40 წლის განმავლობაში ბაღდადის ნიჟამიას მადრასაში ასწავლიდა. სახალიფოში განვითარებული იყო მათემატიკის, ასტროლოგიის*, ისტორიის, გეოგრაფიისა და სხვა მეცნიერებები. VIII-IX საუკუნეებში ძველ ბერძენ, ინდოელ და ირანელ მეცნიერთა ნაწარმოებების არაბულ ენაზე თარგმნის მიზნით, მსხვილ ქალაქებში „სიბრძნის სახლად“ წოდებული სპეციალური ცენტრები იყო შექმნილი.

გაკვეთილის დრო მადრასაში

* **სტროლოგია** – ცის ნაწილებითა და მათი მოძრაობით ადამიანების ხასიათისა და სოციალური კავშირების განმსაზღვრელი, მაპროგნოზირებელი და სისტემაში მომყვანი ადათებისა და რწმენების დასახელება

გაანალიზეთ სახალიფოში მეცნიერებისა და განათლების განვითარების კავშირი ისლამის რელიგიასთან. რა სიახლეები შემოიტანა ისლამის რელიგიამ განათლების განვითარებაში?

კულტურისა და სავაჭრო ცენტრების მქონე მსხვილ ქალაქებში ცნობილი მეცნიერებები ცხოვრობდნენ. ევროპაში ავისენას სახელით ცნობილ იბნ სინას მედიცინის შესახებ 100-მდე ნაწარმოები ჰქონდა დაწერილი. მის მიერ დამზადებულ “სამედიცინო ენციკლოპედიას” მთელ მსოფლიოში პოპულარობა ჰქონდა მოპოვებული.

არისტოტელეს შემდეგ მეცნიერების კლასიფიკაციის წარმომდგენი მეორე მეცნიერი მაჰამად ფარაბი იყო. მან ისტორიაში “მეორე მასწავლებლის” სახელი მოიხვეჭა.

მსოფლიოში პირველი გლობუსის დამზადება აბუ რეიჰან ალ-ბირუნის სახელს უკავშირდება. ბირუნიმ პირველმა წარმოადგინა აზრი დედამიწის მზის გარშემო ტრიალის შესახებ.

თურქულ ხალხებს კუთვნილი ყველაზე მნიშვნელოვანი წერილობითი წყაროები, V-X საუკუნეებში ქვებზე დაწერილი ორხონ-ენისეის ძეგლებია. ამ ძეგლების შესახებ პირველადი მონაცემები XII საუკუნის ავტორის ალ-ადინ ათა მალიქის ნაწარმოებში გვხვდება. ჩრდილოეთ ომის დროს რუსების ტყვეობაში მომხდარმა ფილიპ სტრალენბერგმა, ციმბირის ტობოლის პროვინციაში გადასახლებაში ყოფნისას ჩუვაშების, იაკუტებისა და თათრების საფლავებს ზედა ნაწერები გადაიწერა და შემდგომში ევროპაში წაიღო. თურქული ნაწერები პირველად დანიმარკელმა მეცნიერმა ვილჰელმ ტომსელმა წაიკითხა. მის შემდეგ ეს ნაწერები რუსმა მეცნიერმა რადლოვმა და სხვებმა გამოიკვლიეს.

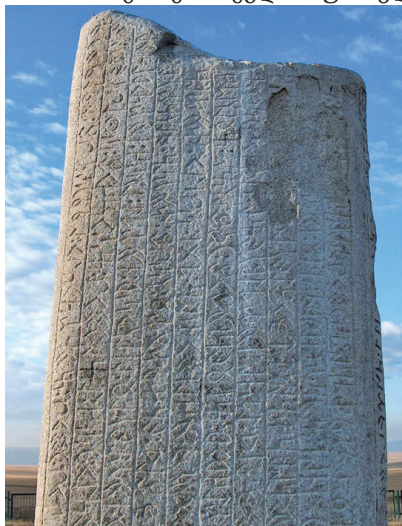
იბნ სინა

ალ-ბირუნი

❖ თქვენი აზრით, რატომ იყო თურქულ ნაწერთა ნიმუშები რუსეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი?

ორხონ-ენისეის ძეგლთა უმრავლესობა 38 ასოსგან შემდგარი გოითურქული ანბანით იყო დაწერილი. ისინი მარჯვნიდან მარცხენივ და ზემოდან ქვევით იწერებოდა.

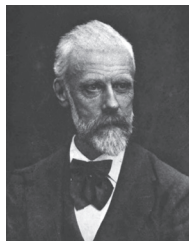

ორხონ ენისეის ძეგლი

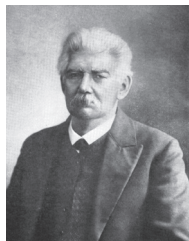
VI საუკუნემდე თურქებს თავისებური კალენდარი გააჩნდათ. დროს, მხოლოდ ბალახების ფერებით განსაზღვრავდნენ. VIII საუკუნეში თურქებმა „ცხოველური კალენდარი“ მიიღეს. ამ კალენდრის მიხედვით ყოველი წელი სხვადასხვა ცხოველთა სახელებს (მადლი, ცხვარი, გველი და სხვ.) ატარებდა, რომელიც ყოველ 12 წელიწადში მეორდებოდა. თურქები ამავდროულად „ცოცხალ ქრონოლოგიასაც“ იყენებდნენ. მაგალითად „როცა ქულ ტიგინი 26 წლის იყო, ჩვენ ყირღიზებზე გავილაშქრეთ“, ან „ქულ ტიგინი ამ ბრძოლაში 30 წლის იყო“ და ა.შ.

შუა საუკუნეებში თურქი ხალხების კულტურის განვითარება ისლამის რელიგიისა და არაბული ენის გავრცელებასთან იყო დაკავშირებული. ცენტრალური აზიის ქალაქები ურგენჯი, მერვი, ბუხარა და ხორეზმი თურქთა ძირითად სამეცნიერო ცენტრებს წარმოადგენდა. ქალაქ მერვში 10 დიდი ბიბლიოთეკა იყო.

❖ ამჟამად, რომელი ქვეყნის ტერიტორიის შეპყდენლობაში შედის ქალაქი მერვი?

ვილჰემ ტომსენი

ვასილი რადლოვი

ძველ თურქებს უცხო კულტურების მიმართ არა ერთნაირი შეხედულება გააჩნდათ. ბრძენი ტონი-უკუკი, ისტორიკოსი და მწერალი იოლუგტაქინი, აგრეთვე სხვა გოითურქი განათლებულნი ერიდებოდნენ ჩინეთის კულტურული ზეგავლენის ქვეშ მოხვედრას. მიუხედავად იმისა, რომ ტონი-უკუკი აღიარებდა ჩინეთში განათლების მიღებასა და თავის ჩინური კულტურის გავლენის ქვეშ ჩამოყალიბებას,

მაინც განათლება-კულტურის ამ წყაროს წინააღმდეგ გამოდიოდა. სხვა სიტყვებით, არა მარტო სახელმწიფოებს შორის, არამედ კულტურებს შორისაც კი ბრძოლებს ჰქონდა ადგილი.

❧ თქვენი აზრით რაში გამოიხატებოდა ძველ თურქ განათლებულთა ჩინური კულტურის გავლენის ქვეშ მოხვედრისაგან გაქცევა?

ჯერ კიდევ ჩვ. წ. აღ-მდე II საუკუნეში ჩინეთში გამოგონილი ქაღალდის წარმოება, შემდგომში ადრე შუა საუკუნეებში, არაბთა საშუალებით ევროპაში იყო გავრცელებული. VIII საუკუნეში პეკინში “დედაქალაქის ამბების” სახელწოდების ყოველდღიური გაზეთი გამოიცემოდა. ამ გაზეთში იმპერატორის განკარგულებები და სხვა მნიშვნელოვანი ცნობები ქვეყნდებოდა. XI საუკუნეში “აკრეფის შრიფტის” დახმარებით საფუძველი ჩაეყარა წიგნის ბეჭდვას, მაგრამ იეროგლიფების სიმრავლის გამო, ამ მეთოდებმა სასარგებლო შედეგი ვერ გამოიღო. VII საუკუნეში ჩინეთში “მეცნიერთა პალატის” შექმნა, აქ მეცნიერული ცოდნის მაღალ დონეზე მეტყველებდა.

❧ ჩინეთში გამოგონილ რომელ სახელებს იცნობთ?

ჩინეთში დიდ ყურადღებას აქცევდნენ განათლებას. მხოლოდ დედაქალაქში 8 სხვადასხვა სკოლა არსებობდა. ძირითად საგანმანათლებლო დაწესებულებად არა სახელმწიფო სკოლები, არამედ კერძო სკოლები ითვლებოდა. სამსახურებრივ საფეხურებზე ასვლისათვის საჭირო ხდებოდა რთული გამოცდების ჩაბარება. მას, ვისაც მოხელეობა სურდა, კარგად უნდა სცოდნოდა ისტორია და ფილოსოფია, ასევე უნდა ჰქონოდა ხატვისა და გალექსვის უნარი.

ჩინეთში განათლების სისტემის ჩამოყალიბებასთან ერთად ვითარდებოდა მეცნიერებაც. ექიმები ამზადებდნენ წამლებს სხვადასხვა მცენარეებით და ატარებდნენ რთულ ქირურგიულ ოპერაციებს. აქ ჩინური მედიცინის დიდ წარმატებათაგანი ყვავილას მიმართ აგრის ჩატარება იყო.

❧ გაანალიზეთ და შეაფასეთ ჩინეთის განათლებაში არსებული განვითარება როგორც მეცნიერული წარმატებების შედეგი

დასავლეთ ევროპული ქვეყნებისაგან განსხვავებით, ადრე შუა საუკუნეების დასაწყისში ბიზანტიური კულტურა არ დაკნინებულა, პირიქით, უფრო განვითარებული აღმოჩნდა. ქვეყანაში ბევრი განათლებული ადამიანი იყო. საეკლესიო სკოლებთან ერთად, კერძო და სახელმწიფო სკოლებიც მოქმედებდა.

IX საუკუნეში, კონსტანტინოპოლში მოქმედი უმაღლესი სასწავლებელი, რომელშიც ცნობილი მეცნიერი ლევ მათემატიკი მოღვაწეობდა, განთქმული იყო მთელ ევროპაში. ამ მეცნიერს, იმპერატორის სასახლეში წყლით მომუშავე ლიფტი ჰქონდა დამზადებული. VII საუკუნეში გამოგონილ “ბიზანტიურ ცეცხლს” საკმაოდ განემტკიცებინა ბიზანტიური არმია.

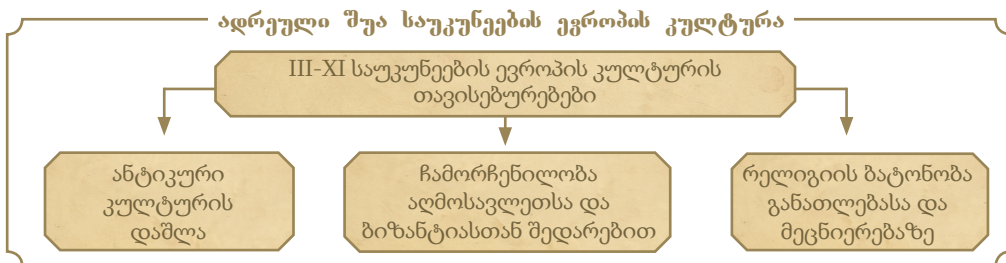
1045 წელს ევროპის კულტურის ისტორიაში ადგილი ჰქონდა კიდევ ერთ მნიშვნელოვან მოვლენას - გაიხსნა ბიზანტიური უნივერსიტეტი. ბიზანტიისაგან განსხვავებით დასავლეთ ევროპაში განათლების დონე არ იყო მაღალი. ქვეყანაში მალე-ან ცოტა განათლებული იყო. ჭკვიანებად ძირითადად ეკლესიის მსახურნი ითვლებოდნენ, რადგან მათ წერა-კითხვა შეეძლოთ. კარლოს დიდის მიერ შექმნილი ფრანკთა იმპერიას ჭკვიანი მოხელეები და მოსამართლეები ესაჭიროებოდა. ამიტომაც იყო, რომ იმპერატორი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა განათლებას, მეცნიერებასა და კულტურას. კარლოს დიდმა გახსნა სკოლები, მონასტრებში რელიგიური მსახურების მოსამზადებლად. მან ქალაქ ახენში ლიტერატურული ასოციაცია - “სასახლის აკადემია” შექმნა.

ჩინეთში დაბეჭდილი ყველაზე ძველი გვერდი

წმინდა წიგნების ასლების გადაღება

მისი დავალებით ქალაქ ახენში სასახლეები და ეკლესიები იყო აშენებული. ეკლესიასა და მონასტრებში წიგნების ასლებად გამრავლებას უზრუნველყოფდნენ. ტექსტები ხშირად ფრინველის ბუმბულით პერგამენტზე იწერებოდა. კარლოს დიდის პერიოდში ფრანკთა იმპერიაში მომხდარი სიახლეები ისტორიაში “კაროლინგის გამოფხიზლებად” მოიხსენიება.

❗ რატომ იყო რომ, შუა საუკუნეებში ევროპაში ძირითადად რელიგიური მასხრები იყვნენ განათლებულნი?

ინდოელ მათემატიკოსებს შეეძლოთ წილადებზე მოქმედებების შესრულება, რიცხვის პროცენტის გამოთვლა, ფიგურის ფართობისა და სხეულის მოცულობის გამოანგარიშება. V-VI საუკუნეებში მცხოვრებმა ცნობილმა მეცნიერმა არიბზატამ π (პი) რიცხვი განსაზღვრა მაღალი მიახლოებით. ისინი გამოთქვამდნენ მოსაზრებებს დედამიწის საკუთარი ღერძის გარშემო ბრუნვის შესახებ, დამუშავებული და გამზადებული ჰქონდათ თეორიები მზისა და მთვარის დაბნელების შესახებ. ინდოელი ასტრონომები ამზობდნენ, რომ დედამიწა ბირთვის ფორმისაა და მისი წრეწირის სიგრძე 48 ათას კმ-თან ახლოსაა. ინდოელებს ვარსკვლავების თანავარსკვლავედებად დაჯგუფებაც შეეძლოთ.

❗ შეაერთეთ დამატებითი ცნობები ინდოეთში მათემატიკასა და ასტრონომიის მეცნიერებების განვითარების შესახებ.

ინდოელი ექიმები ავადმყოფობას სხეულის სიცხის, პულსის ცემის, აგრეთვე კანისა და ენის ფერის მიხედვით განსაზღვრავდნენ. ისინი ხდებოდნენ, რომ ავადმყოფის გამოჯანმრთელებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა სუფთა ჰაერი, მზის შუქი, ფიზიკური ვარჯიში და სწორი კვება. ექიმები რთულ ქირურგიულ ოპერაციებს ატარებდნენ. იმ პერიოდში 200-მდე ქირურგიული ხელსაწყო და უამრავი ტკივილგამაყუჩებელი წამლები გამოიყენებოდა.

დიდი ზაზრის მეჩეთი

სასახლის აკადემიის მეთაურის
ალკუინის (IX -საუკუნე)
გრამატიკის სახელმძღვანელოდან

*რა არის ასო? - ისტორიის გუშაგი.
რა არის სიტყვა? - სულის განდგომილება.*

რას ჰგავს ადამიანი? - ღუშკოს.

რა ჰქმნის სიტყვას? - ენა.

რა არის ენა? - ჰაერიდან მოსული კატასტროფა.

რა არის სიცოცხლე? - ბედნიერთათვის სიხარული, ხოლო უბედურათვის მწყნარება - ღოღინია სიკვდილისა.

ხელოვნება და არქიტექტურა. სახალიფოს ქვეყნებში ხელოვნების ყველაზე განსაკუთრებული სახეობა არქიტექტურა იყო. იმიტომ, რომ ისლამის გავრცელების თავდაპირველ პერიოდში ცოცხალი არსებების გამოსახულებების დახატვა აკრძალული იყო. ეს კი აფერხებდა მხატვრობასა და მოქანდაკეობის განვითარებას.

თურქებმა ისლამური რელიგიის მიღების შემდეგ, მეჩეთების, მინარეთების, მადრასებისა და ქარვასლების მშენებლობა დაიწყეს. ღაზნის სახელმწიფოს არქიტექტურაში მნიშვნელოვანი ადგილი დიდი ზაზრის მეჩეთს ეკავა.

❗ აზერბაიჯანში შუა საუკუნეებში აშენებული ისლამის კულტურის კუთვნილი ძეგლებიდან, რომლებიც ჩამოთვლას შეიძლება?

ინდოელ ხალხსაც, ისევე როგორც ჩინელებს ძველთაგანვე თავიანთი შრომისმოყვარეობით დიდი პატივი ჰქონდათ მოპოვებული. ჰკვირნი ინდოელი ხელოვნები თიხით, ოქროთი და ვერცხლით თვალსაჩინო ჭურჭლებს ამზადებდნენ. სპილოს ძვლით და ხით დამზადებული ნივთები მეზობელ ქვეყნებშიც უმაღლეს შეფასებას ჰპოვებდა. დახვეწილი და ელეგანტური ქსოვილები ინდოელი მქსოველების ნიჭიერებაზე მეტყველებდნენ.

ბიზანტიის არქიტექტორულ ძეგლებს შორის ქრისტიანული ძეგლები უმრავლესობას წარმოადგენდა. ეკლესია თან მსოფლიოს მცირე მოდელად და თან ღმერთის სახლად ითვლებოდა.

ეკლესიები ბიბლიიდან მოყვანილი სიუჟეტებითა და ხატებით იყო შემკობილი. VI საუკუნეში ბიზანტიაში იმპერატორ იუსტინიანეს ბრძანებით “სოფიას” სამლოცველო იქნა აშენებული. ეს პოპულარული ძეგლი 10 ათასი ადამიანის 5 წლიანი მუშაობის შედეგად იქნა დასრულებული. მას “სასწაულთა სასწაულს” უწოდებდნენ.

ამ პერიოდში, როგორც ბიზანტიაში, ასევე დასავლეთ ევროპაში „წმინდათა ცხოვრების“ შესახებ უამრავი ნაწარმოები იყო გავრცელებული. ამ ნაწ-

წმინდა სოფიას ტაძარი

ააჰენის ეკლესია

მიტოვებული წყალსაცავი

წყალსაცავის აშენება, იმპერატორ კონსტანტინე I-ის ხელისუფლების პერიოდში (306–337–წლები) დაიწყო და იმპერატორ იუსტინიანე I-ის ხელისუფლების პერიოდში, 532 წელს იქნა დასრულებული.

აქ გვალვებისა და ალიყის შეშთხვევისათვის ქალაქის წყლის რეზერვი ინახებოდა. ამ წყალსაცავში წყალი ქალაქიდან 20 კმ. ჩრდილოეთით მდებარე ტყეში არსებული წყაროებიდან, წყლის მიღის საშუალებით მიეწოდებოდა.

წყალსაცავით XVI საუკუნემდე სარგებლობდნენ. სასახლის ბაღის სარწყავად წყალი აქედან მიეწოდებოდა. თუმცა გინაიდან მუსლიმანი თურქები გამდინარე წყლებს, ანიჭებდნენ უპირატესობას, წყალსაცავი გამოუყენებელი დარჩა და მოუვლელობისაგან თანდათან დაიფიცეს.

არმოებების ძირითადი იდეა სარწმუნოება და შეწყალება იყო.

ადრეულ შუა საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში აშენებულ არქიტექტორულ ელეგანტურობებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი კარლოს დიდის იმპერიის დედაქალაქ აჰჰანში მდებარე მთავარ ეკლესიას ეკავა.

კითხვები და ღვაწლები

1. რას ნიშნავს “კაროლინგის გამოფხიშლება”? რა არის მისი ისტორიული მნიშვნელობა?
2. შეაფასეთ ორსონ-ენისეის ძეგლთა მნიშვნელობა თურქი ხალხებისათვის.
3. გამოთქვით თქვენი აზრი თქმულება “ძველი დამწერლობის სახეობები თანამედროვე ანბანების საფუძველია”-ს შესახებ.
4. რა კვალი დატოვა მეცნიერებისა და განათლების განვითარებამ ადამიანთა ცხოვრებისეულ წესებზე? რა სახის ფუნდამენტალურ საყრდენს წარმოადგენს ეს კვალი თანამედროვე სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბებაში? შეაფასეთ.

კლასიკური შუა საუკუნეები

შუა საუკუნეების XI-XV საუკუნეების მომცველ მეორე ეტაპს ხშირად კლასიკურ შუა საუკუნეებს უწოდებენ. ყოველივე ეს კი, იმ პერიოდის საზოგადოებაში მომხდარ მნიშვნელოვან ცვლილებებთან და ფეოდალური წესების განმტკიცებასთან იყო დაკავშირებული. ამ პერიოდში დაიშალა მსოფლიოს ყველაზე ხანგრძლივი ისტორიის მქონე ბიზანტიის იმპერია. აზიაში შეიქმნა ახალი და ძლიერი – სელჩუკთა, დიდ მონღოლთა, ოსმალების, თეიმურთა და სხვათა იმპერიები.

კლასიკურ შუა საუკუნეებში ევროპაში აყვავდა ძველი ქალაქები. ასევე იქმნებოდა ახალი ქალაქებიც. ქალაქებსა და სოფლებს, ასევე პროვინციებსა და ქვეყნებს შორის იზრდებოდა ქონებრივი გაცვლა, ხოლო ნატურალური მეურნეობა თანდათან იშლებოდა. ქალაქების გამრავლებამ და ვაჭრობის განვითარებამ ხელი შეუწყო ცენტრალიზებული სახელმწიფოების ჩამოყალიბებას. შეიქმნა სახელმწიფოები საფრანგეთსა და ინგლისში. გაძლიერდა მეფის ხელისუფლება. ფეოდალური არეულობის პერიოდში, ევროპაში შემცირდა ერთადერთი ორგანიზებული ძალის მქონე ეკლესიის გავლენა სახელმწიფო საქმეებზე. ქალაქების მომატებამ და ქვეყნებს შორის ვაჭრობის განვითარებამ ბიძგი მისცა კულტურის აყვავებას.

კონსტანტინოპოლის დაბეზრობა. 1453 წელი

საკუთარი სიტყვები

- “აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მმართველი”
- უჯრები
- “ანკარის კატასტროფა”
- “კანუნამე”

მიუხედავად იმისა, რომ არაბთა ხალიფატის დაშლის შემდეგ ბისანტიამ და დასავლეთ ევროპამ აყვავება დაიწყო, მათმა სხივრულმა დიდ ხანს ვერ გასტანა. იმიტომ, რომ აღმოსავლეთიდან ევროპისაკენ ახალი ლაშქრობები დაიწყეს.

“აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მმართველი”. X საუკუნის მე-2 ნახევარში, თურქთა ქვეყანაში კინიკის მეთაური სელჩუკ ბეგის მხრიდან შექმნილი იქნა ოლუხელთა ტომების კავშირი. ამ კავშირის წარმომადგენლები ისტორიაში თურქ-სელჩუკთა სახელწოდებით შევიდნენ. ისლამის რელიგიის მიღებამ, თურქთა ქვეყანაში მათი ავტორიტეტი კიდევ უფრო გაზარდა.

რატომ იყო, რომ სელჩუკთა მიერ ისლამის მიღებამ გაზარდა მათი ავტორიტეტი თურქთა ქვეყანაში?

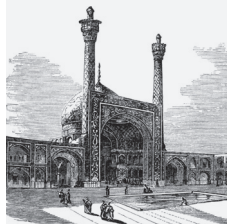

სელჩუკთა იმპერიის გერბი

სელჩუკ ბეგის სიკვდილის შემდეგ დაზნელთა მმართველებმა დაიწყეს სელჩუკთა შვიფროება. სელჩუკთა მიერ, ასეთ დროს სელჩუკ ბეგის შვილიშვილის, თოღრულის გარშემო შეკრებით შექმნილ ძლიერმა არმიამ დაზნელთა ვაზირი აიძულა შემდგომი სიტყვები ელიარებინა: “დღევანდელ დღემდე ჩვენ მწყემსებთან ვიყავით დაპირისპირებულნი, ახლა ჩვენ ძნელი გამოცდები გველის, იმიტომ რომ უკვე დამპყრობლების პირისპირ ვდგევართ”.

გამოთქვით თქვენი აზრი ვაზირის სიტყვების შესახებ.

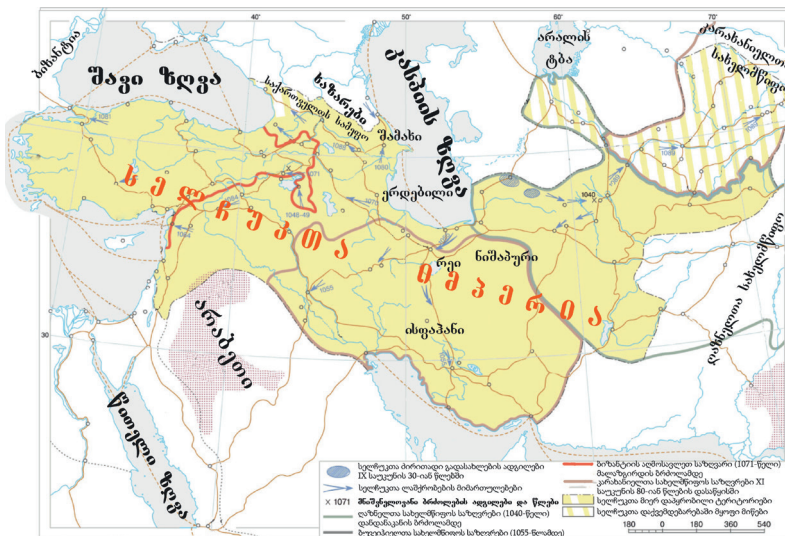
დედაქალაქები

ნოშაჰური
(1038–1043)

რკი
(1043–1073)

ოსმაჰანი
(1073–1157)

სელჩუკთა იმპერია

1038 წელს სელჩუკებმა შეუტეეს და დაიკავეს ხოროსანი, რომლითაც საფუძველი ჩაუყარეს იმპერიას. ამასთან შეუთანხმებელი ღაზნელი მეთაური მასუდი, 1040 წელს მარვის მიმართულებით დაიძრა. თოდრულ ზეგმა გაასწრო თავის კონკურენტს და ხელთ იგდო ქალაქი მარვი. ამით ღაზნელებს ქალაქში არსებული დიდი სურსათის რეზერვები და წყალ კანალები გამოაცალეს. შექმნილმა მდგომარეობამ სულთან მასუდი აიძულა უკან, დანდანაქანის ციხე-სიმაგრისაკენ დაეხია. სულთან მასუდი მისთვის მოულოდნელ მახეში მოხვდა და განადგურებული იქნა სელჩუკთა მიერ. ამის შემდეგ თოდრულ ზეგმა სულთნის ტიტული მიიღო.

წლების შემდეგ სულთან თოდრულ I-ის წარმატებები ბაღდადის ხალიფას მხრიდანაც იქნა აღიარებული. 1055 წელს თოდრულ I წელზე პირადად ორი ხმალის მატარებელმა ხალიფამ იგი “აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მეთაურად” გამოაცხადა. ამ დროიდან ისლამის სამყაროში პოლიტიკური ხელისუფლება არაბული დინასტიიდან ოღუზთა თურქების ხელში გადავიდა.

განმარტეთ სულთან თოდრულის, ხალიფას მხრიდან აღიარების მნიშვნელობა სელჩუკთა სახელმწიფოსათვის.

იმპერიის აყვავება და დაშლა. აღმოსავლეთში გაძლიერებულმა სელჩუკებმა დაიწყეს მზადება ბიზანტიასთან გადამწყვეტი ბრძოლისათვის, კავკასიისა და ანადოლუს ხელში ჩასაგდებად. სულთან ალპ არსლანისა და იმპერატორ რომან დიოგენის არმიები 1071 წელს მალაზგირთან ახლოს ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ. მძიმედ შეიარაღებულ ცხენოსანთა რაზმების მეთაურის ალპ არსლანის მიერ ბიზანტიელების მარჯვენა მხარზე განხორციელებულმა დარტყმამ ისინი შეარყია. შექმნილი მდგომარეობის შეფასების უნარს მოკლებულმა იმპერატორმა თავისი საზეზერფო ძალები ამ მიმართულებით გააგზავნა. ამ დროს სელჩუკებმა განზრახ უკან დახვევა დაიწყეს. მოწინააღმდეგე არმიის ძირითადი ძალები აყვნენ მათ და ჩასაფრებულ მსუბუქად შეიარაღებულ ცხენოსანთა დარტყმებს წააწყდნენ. ამ მომენტში რომან დიეგოს არმიაში მყოფი ოღუზები და პეჩენეგები სულთანის მხარეს გადავიდნენ. ბიზანტიის არა მარტო სელჩუკების, არამედ მთლიანი თურქების მტრად ყოფნის მიმხედრით და მოვლენების ასეთი დინების მნახველი დიეგოს სომეხი “მოკავშირეები” ბრძოლის მოედნიდან გაიქცნენ.

ალპ არსლანი

ამბაგი “ქიათაი დედე გორგუდი”-ს რომელმა იდეამ პოეზია თავისი ასახვა მალაზგირდის ბრძოლის ამ ეპიზოდში?

ალპ არსლანმა თავისი ხელით დატყვევებულ რომან დიეგოს ყურებზე რგოლები გაუკეთა და ამით ბერძენთა იმპერატორის თავის მსახურად ყოფნა გამოხატა. ამის შემდეგ მხარეებს შორის ხელშეკრულება დაიდო. ამ ხელშეკრულების პირობების მიხედვით, ანადოლუს დიდი ნაწილი სელჩუკთა ხელისუფლების დაქვემდებარებაში გადავიდა. სულთან მალიქშაჰ I-ის პერიოდში დასრულდა ახალი მიწების დაპყრობა. სასულთნოს მიერთებული იქნა სირია და პალესტინა.

იმპერიის სამართავად ხელისუფლების განვითარებული სისტემაიყო საჭირო. მისი ჩამოყალიბება თოდრულ I-ის დროს დაიწყო და მალიქშაჰ I-ის დროს დასრულდა. არაბთა სახალიფოსა და ღაზნელთა სახელმწიფოს გამოცდილების საფუძველზე შექმნილი ეს სისტემა, მმართველობის სხვადასხვა სფეროებით დაკავებული დივანებისგან შედგებოდა. პროვინციებში წარმომადგენლის (ჯანისების) თანამდებობაზე პირები მმართველი ან ადგილობრივი დინასტიიდან ინიშნებოდნენ. ცენტრალურ ხელისუფლებასა და მათ შორის მხოლოდ ვასალური ურთიერთობები არსებობდა.

მალიქშაჰ I-მა ფულადი, სავაჭრო და სამხედრო რეფორმები გაატარა. სამხედრო რეფორმის მნიშვნელობა “ყოველი ტომიდან ერთი რაზმი”ს პრინციპის “ყოველი ქონებიდან ერთი რაზმის” პრინციპით ჩანაცვლებაში გამოიხატებოდა. ასე, რომ ტომის პრინციპზე დაფუძნებული არარეგულარული ჯარი რეგულარულ არმიად გადავიდა.

რომელი სოციალ-ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებას უკავშირდებოდა მალიქშაჰის სამხედრო რეფორმა?

სელჩუკთა არმიის ჯარისკაცები

სელჩუკთა იმპერიის საზღვრების დამცველ მებრძოლებს უჯად წოდებული მიწის პირობითი საკუთრება ეძლეოდათ. ამის შესაბამისად, XI-XII საუკუნეებში თურქ მესაზღვრეებს უკვე უჯს უწოდებდნენ.

მალაიქაჰ I-მა ვერ შეძლო სახელმწიფოს ცენტრალიზაციის ბოლომდე მიყვანა. მისი სიკვდილის შემდეგ დაწყებულმა პირველმა ჯვაროსნულმა ლაშქრობამ (1096-1099) სასულთნოს დარტყმა მიაყენა. მალაიქაჰის მემკვიდრეებმა მთელი ძალით შეეცადნენ იმპერიის ერთობის შენარჩუნებას, მაგრამ მაინც ვერ შეძლეს ისტორიის დინების შეცვლა. 1157 წელს დიდი სასულთნო დაიშალა. გავიდა წლები და მისი ნანგრევებზე ახალი თურქული იმპერია შეიქმნა.

ახალი თურქული სახელმწიფოს შექმნა. ჩინგიზ ხანის თურქთა ქვეყანაზე პირველი ლაშქრობისაგან გადარჩენის მსურველმა ოღუზებმა თავშესაფარი ანადოლუში ჰპოვეს. მრავალწლიანმა სიღატაკემ და დევნამ გაზარდა მათი საბრძოლო სულისკვეთება. XIII საუკუნის დასასრულს, ოღუზებმა განამტკიცეს თავიანთი ხელისუფლება ანადოლუში. 1299 წელს კაის ტომის ბელადმა ოსმან ბეგმა დარტყმა მიაყენა კონიის სასულთნოს და საფუძველი ჩაუყარა ოსმალეთის სახელმწიფოს. ხელისუფლების ხელში ჩამგდებმა ოსმან ბეგმა მაშინვე დაიწყო ბიზანტიური მიწების დაპყრობა. 12 წლიანი ალყის შემდეგ მან დაიპყრო ქალაქი ბურსა. მისი მემკვიდრე ორხან გაზის პერიოდში ეს ქალაქი ოსმალეთის დედაქალაქი გახდა. აქ პირველი ოსმალური მონეტები მოიჭრა. ქალაქი იზმითი კი ოსმალური ფლოტის პირველ აკვანს წარმოადგენდა. ორხან გაზის ყველაზე დიდ წარმატება კი ბიზანტიელების ანადოლუდან გაძევება იყო. 1354 წელს ოსმალებმა ხელში ჩაიგდეს ბალკანებზე შეტევისათვის დიდი მნიშვნელობის მქონე გელიბოლუს ციხესიმაგრე.

რომელი სახელმწიფოს გამოცდილება გახდა სელჩუკთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბების საფუძველი? შეაფასეთ ამ გამოცდილების როლი ოსმალეთის სახელმწიფოს შექმნაში.

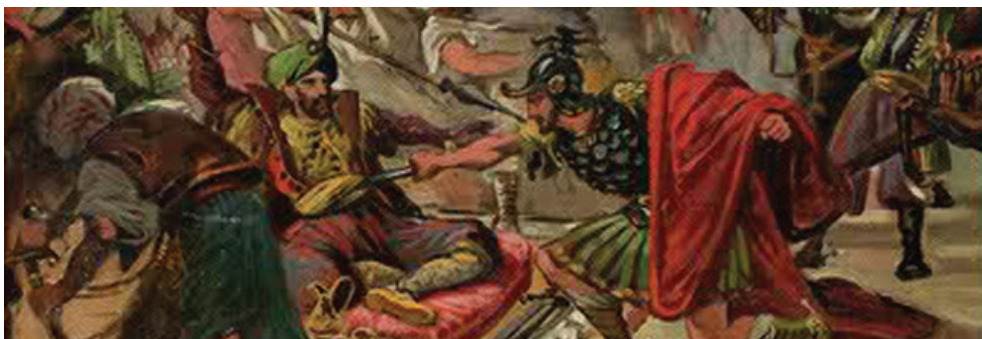
ოსმალების დინასტიიდან სულთანის ტიტულის პირველად მიმღები მმართველი მურად I იყო. მან 1361 წელს ხელში ჩაიგდო ედირნე, რომელიც ერთი წლის შემდეგ დედაქალაქად გამოაცხადა. მცირე დროში განმტკიცდა სასულთნო, რომელმაც მისადმი დამოკიდებულ მდგომარეობაში ჩააყენა ბიზანტია, ბულგარეთი და სერბეთი.

1389 წელს შედგა კოსოვოს ბრძოლა ოსმალებსა და სერბებს შორის. ბრძოლის დროს მურად I ერთ-ერთი სერბი მთავრის მიერ მუხანათურად იქნა მოკლული. მაგრამ ოსმალები არ შეირყვნენ. კატეგორიულობა გამოიჩინა მურად I-ის შვილმა ბაიაზიდმა, რომელმაც შეძლო ხელში ჩაეგდო სასულთნოს მართვის სადავეები, ასევე გამკლავებოდა ომის მსვლელობას. მან მაშინვე სულთანად გამოაცხადა თავი და გაანადგურა მტერი. ამ ბრძოლის შემდეგ სერბეთი ოსმალეთის სახელმწიფოზე იქნა მიერთებული. ილდირიმ ბაიაზიდის ყველაზე დიდი წარმატება 1396 წელს შემდგარი ნიკოპოლის ბრძოლა იყო. ამ ბრძოლაში განადგურებული იქნა უნგრელი, ჩეხი, პოლონელი, ფრანგი და სხვა რაინდავან შემდგარი არმია. ამ ბრძოლით დასრულებული იქნა ბულგარეთის დაპყრობა.

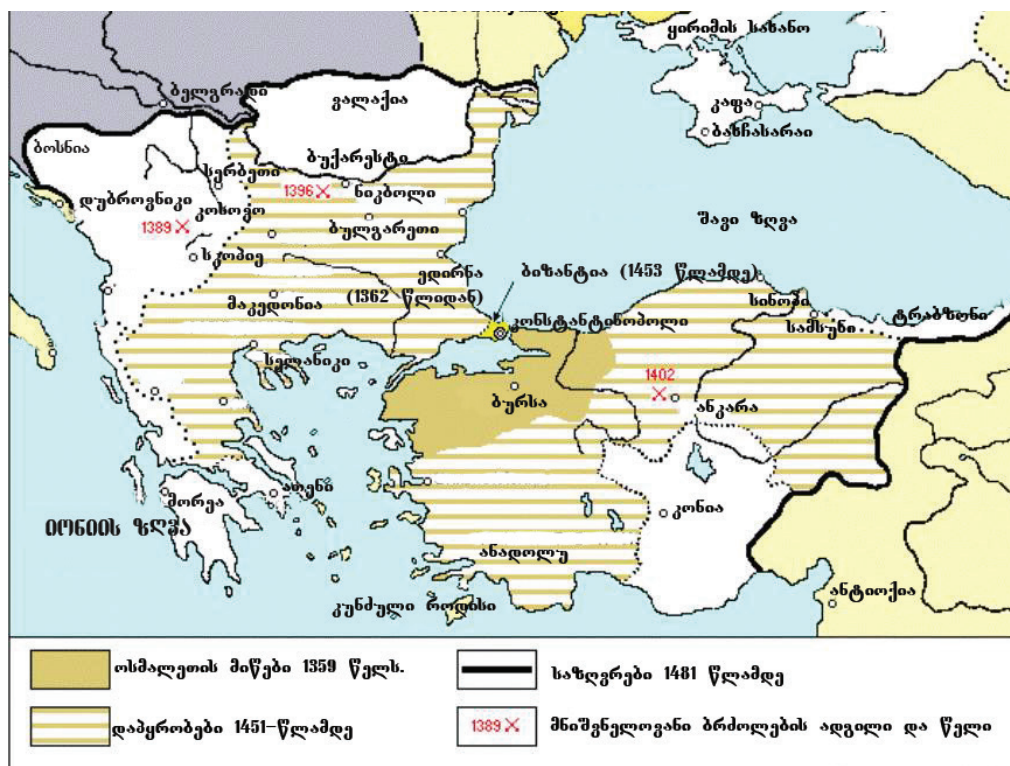
ოსმალეთის იმპერიის დროშა, 1453–1844

რა მნიშვნელობა პოქნდა ბულგარეთის დაპყრობა ოსმალეთის სახელმწიფოსათვის?

მურად I-ის მკვლელობა კოსოვოს ბრძოლის დროს

განსაზღვრეთ ილუსტრაციაში აღწერილის შესაბამისობა ისტორიულ სინამდვილესთან.

ოსმალეთის სახელმწიფო XIII-XV საუკუნეებში

კონსტანტინოპოლის დაშლა. მეჰმეთ II. ოსმალეთის ყოველი გამარჯვება პანიკას იწვევდა მთელ მსოფლიოში. კათოლიკურმა ევროპამ მტრის თავდასხმების წინაშე უძლურად აღმოჩენილი და განადგურებული ბიზანტიის თხოვნებს ყურადღება არ მიაქცია. მხოლოდ 1402 წლის “ანკარის კატასტროფის” შესახებ გავრცელებულმა ამბავმა, ბიზანტიელებს გადარჩენის იმედი მისცა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ მოვლენამ კონსტანტინოპოლის დაშლა 50 წელზე დიდი ხნით დააგვიანა, ამის თავიდან აცილება მაინც შეუძლებელი გახდა. ძალების აღდგენის შემდეგ ოსმალებმა განაგრძეს შეტევები “მეორე რომად” წოდებულ კონსტანტინოპოლზე.

1453 წლის 29 მაისს ორთვიანი ალყის შემდეგ, მეჰმეთ II-ის ჯარები კონსტანტინოპოლში შევიდნენ. ბიზანტიის იმპერია დაიშალა. სოფიის ეკლესიაში შესულმა მეჰმეთ II-მ აქვე შეასრულა ლოცვა. ამ დღიდან ოსმალეთის სასულთნო მსოფლიოს დიდ სახელმწიფოდ გადაიქცა, ხოლო კონსტანტინოპოლს სტამბოლი დაერქვა და მისი დედაქალაქი გახდა. ასეთი იყო მუჰამად ფეილაშხერის წინასწარმეტყველება, რომ მუსლიმანები “კონსტანტინიას (კონსტანტინოპოლს) დაიპყრობენ. ასეთ წარმატებას მიმღწევი მმართველი და მისი არმია პატივში გაეხვევიან”.

რა სტრატეგიული მნიშვნელობას ატარებდა კონსტანტინოპოლი (სტამბოლი) ოსმალეთის სახელმწიფოსთვის?

ფათიჰის მეტსახელის მომხვეჭი მეჰმეთ II, წესით შეიძლებოდა კანონმდებლად მოხსენიებულიყო. იმიტომ რომ, 1476 წელს მან “კანუნნამე”დ წოდებული კანონთა კრებული შექმნა. ამ კრებულით სახელმწიფო მოხელეთა მოვალეობები, მიწის საკუთრების წესები, სასამართლოთა უფლებამოსილებები და ყველა რელიგიური საზოგადოებების

დედაქალაქები

სოლუში

(1299–1329)

ელიზნე

(1362–1453)

ბურსა

(1329–1362)

სტამბოლი

(1453–1922)

უფლება-მოვალეობები იყო განსაზღვრული. მეჰმეთ II-ის მიერ გატარებული საშინაო და საგარეო პოლიტიკა ამ დიდი იმპერიის შემდგომი მმართველებისათვის მაგალითს წარმოადგენდა..

მეჰმეთ II

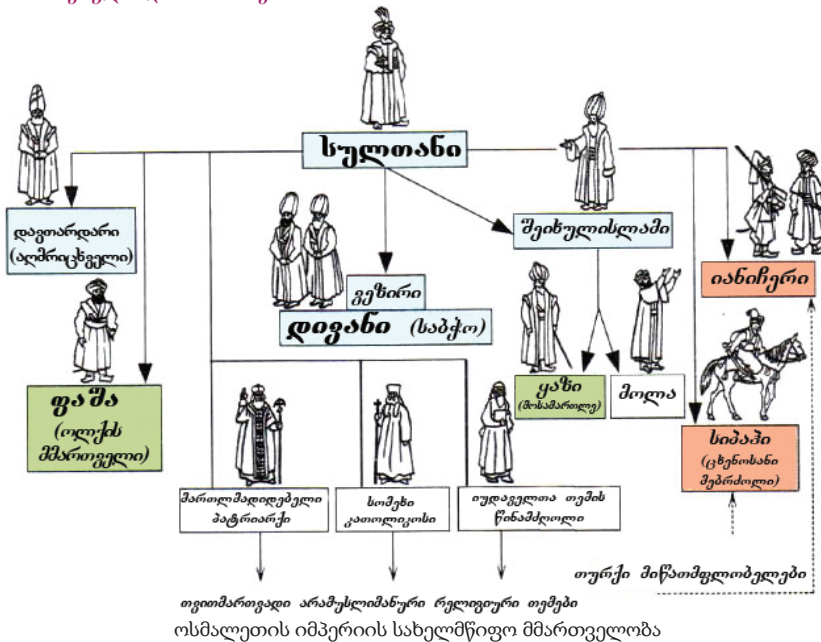

უზუნ ჰასანი

სულთან მეჰმეთ II-ის მიერ, თეთრბატკნიანთა მოკავშირის, ტრაპიზონის იმპერიის წინააღმდეგ განხორციელებული ძალადობის საპასუხოდ უზუნ ჰასანმა თავისი კლანი თანამშრომლობის წინადადებით ვენეციაში გააგზავნა. უზუნ ჰასანის ამ მოლაპარაკებაში ძირითადი იარაღი ამირ თემურის გამარჯვების გაბეორებით ოსმალეთის სახელმწიფოს დაშლის შესახებ შეზღუდვა იყო. ვენეცია კი თავის მხრივ, აღიარებდა უზუნ ჰასანის მიერ მცირე აზიაში სელაში ჩაგდებული ტერიტორიების შენარჩუნების უფლებას. უზუნ ჰასანს ასევე სურდა მუსლიმანების ერთადერთი მმართველი გამოსდარიყო. ეს კი, სულთან მეჰმეთ II-ის მუსლიმანთა სამყაროს ლიდრობის იდეის პასუხს წარმოადგენდა. უზუნ ჰასანის ეს იდეა მეჰმეთ II-ს არც თუ ისე აწუხებდა. მას უფრო უზუნ ჰასანის მესხიერებაში ამირ თემურის სელაში გაცოცხლება აშინებდა.

კეროლან ფინკელი
“ოსმალეთის იმპერიის ისტორიის” წიგნის საფუძველზე

შეაფასეთ ისტორიული პოზიციიდან ოსმალეთის იმპერიასა და თეთრბატკნიანთა სახელმწიფოს შორის არსებული დაპირისპირება.

კითხვები და დავალებები

- გაანალიზეთ მალაზგერდის ბრძოლის მსვლელობა და დაადგინეთ მისი კავშირი ძველი თურქების "თურანის ტაქტიკასთან".
- განსივლით თემა "დიდი სელჩუკთა სახელთონი და მისი გავლენა ისტორიის მსვლელობაზე". გამოიყენეთ აზერბაიჯანის ისტორიის კურსიდან შეძენილი ცოდნა.
- გაანალიზეთ ფეოდალური იმპერიების დაშლის მიზეზები.
- შეადგინეთ ქრონოლოგიური ცხრილი ტექსტში მოცემული მოვლენების შესახებ.
- აზერბაიჯანის ისტორიის კურსის საფუძველზე ჩამოთვალეთ ომების მიზეზები ოსმალეთის იმპერიასა და თეთრბატკნიანთა სახელმწიფოს შორის. განსაზღვრეთ ვენეციის პოლიტიკის როლი ამ ომებში.

საპაპანძო სიტყვები

- “ღმერთის მიერ მოვლენილი ხანი”
- “დიდი იასა”
- ულუსი
- მონღოლთა გათურქება
- ბრძოლა მდინარე თერგის სანაპიროზე

ძველი ნათქვამია: “სამყაროს შექმნის შემდეგ, ღმერთის ძალით ამ ქვეყნად მოვიდა ცის, მგლისა და თეთრის ირემის შვილი. ეს ბავშვი მონღოლების წინაპარი გახდა”. ძველი 24 წინაპარი თაობის შემდეგ ერთი გაყვამილი დაიბადა. სახელად თემუჩინი დაარქვეს. ის და მისი მემკვიდრეები ისტორიაში შევიდნენ, როგორც შუა საუკუნეების დიდი იმპერიების ჩამოყალიბებლები.

მონღოლთა სახელმწიფოს შექმნა. XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზე მონღოლთა ველები ტომთაშორისი სისხლიანი შეჯახებების მოედნად იყო გადაქცეული. ეს ბრძოლა ხელისუფლებისათვის მიმდინარეობდა. თემუჩინიც ხელისუფლებისაკენ მიიღწევდა. ამ გზაზე მან გარკვეულ წარმატებებს მიაღწია, ასევე იწვინა მარცხის სიმწარეც.

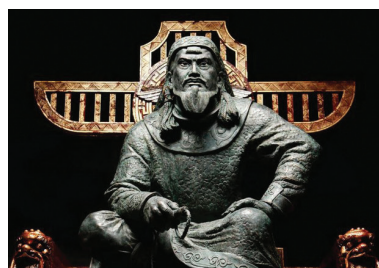
1206 წელს მდინარე ონონის ხეობაში მოწვეულმა ყრილობამ, თემუჩინი დიდ ხანად გამოაცხადა და მას, “ღმერთის მიერ მოვლენილი ხანის” მნიშვნელობის მატარებელი, ჩინგიზ ხანის სახელწოდება მიანიჭა. ყველამ დადო ფიცი “დიდი იასა”დ წოდებული კანონთა კრებულის შესრულების თაობაზე. კრებულში იარლიკები(ბრძანებები), აკრძალვები (კანონები) და ცოდნანი (ჩინგიზ ხანის რჩევები) შედიოდა.

რომელ მოვლენასთან იყო დაკავშირებული თემუჩინისათვის ჩინგიზ ხანის დარქმევა?

“დიდი იასა”ს გარკვეული დებულებები, სამხედრო-ადმინისტრაციული მმართველობის სისტემის შექმნას უკავშირდებოდა. ეს სისტემა დაპყრობითი ომების პირობებში, მოკლე დროში არმიის სალაშქროდ მობილიზებას უზრუნველყოფდა და ჰუნთა მიერ გამოყენებულ ჩვეულებრივ “ათეულ სისტემას” წარმოადგენდა.

რა იყო ჩინგიზ ხანის სამხედრო ადმინისტრაციული რეფორმების ძირითადი მიზანი?

ჩინგიზ ხანმა უარი თქვა არმიის ჩამოყალიბებაზე ტომის პრინციპის მიხედვით. სამაგიეროდ, მან ისარგებლა ტომთა სხვადასხვაობის პრინციპით. ახლა დაიწყო დიდი ადმინისტრაციული ერთეულების ან კიდევ მონღოლური არმიის ნაწილების შეკრება სხვადასხვა ტომთა წარმომადგენელთაგან. ამ ნაბიჯით ჩინგიზ ხანმა გატეხა საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული ტომთა კავშირები. ტომები ტერიტორიული ერთობით იქნა ჩანაცვლებული. ამან, როგორც ჩამოყალიბებული სახელმწიფოს მნიშვნელოვანმა ფაქტორმა, საფუძველი დაუდო მონღოლ ხალხს.

ჩინგიზ ხანი (თემუჩინი)

“დაცვის თვინებურად მიმტოვებლის სიკვდილით დასჯა”

“...არაგინ არ უნდა მიატოვოს მიძევრებული ათასეულები, ასეულები და ათეულები და არ უნდა მიიძღლოს სხვაგან. ის ადამიანი არა-გინ არ უნდა დაშალოს. თუ ვინმე ამ ბრძანებას დაარღვევს, დატოვებს თავის პოზიციას და გაიქცევა, საქმროა ამ ადამიანის სიკვდილით დასჯა ხალხის წინაშე. ხოლო მისი შეფარებულის შეპირება და დასჯა”.

“დიდი იასა”

მონღოლურ საზოგადოებაში არსებული, რომელ სოციალ-ეკონომიკურ პროცესს განმარტავს “დიდი იასა”?

რას ისახავდა მიხნად ჩინგიზ ხანი ტომური პრინციპის ჩანაცვლებით ტომთა სხვადასხვაობის პრინციპით?

მონღოლური დაპყრობები XIII საუკუნეში

მოკლე დროში აღმოსავლეთ თურქისტანმა და სამხრეთ ციმბირის თურქებმა ცნეს ჩინგიზ ხანის ხელისუფლება და ამ მოვლენამ კიდევ უფრო განამტკიცა მისი არმია. შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები მის მიერ შექმნილი სახელმწიფოს თურქ-მონღოლთა იმპერიად ჩამოყალიბებისათვის. საჭირო იყო ამ უზარმაზარი ძალის სასარგებლო გამოყენება.

მონღოლების ციხე-სიმაგრის აღება სურათი რამიდედდინის ნაწარმოებიდან „ჯამე-ათ-თავარის“

ჩინგიზ ხანის რეფორმები. ჩინგიზ ხანის სახელმწიფოს სამხრეთით დიდი და მდიდარი ჩინეთი მდებარეობდა. დინასტიებს შორის არსებული მტრობა შლიდა ამ ქვეყანას. ჩინგიზ ხანმა საფუძვლიანად დაიწყო სამზადისი ჩინეთის დასაპყრობად: შეისწავლა ქვეყნის რელიეფი, აგრეთვე ჯარებისა და ციტადელების მდებარეობა. 1211 წელს, ჩინგიზ ხანი შეიჭრა ჩრდილოეთ ჩინეთში, სადაც ჯურჯენის დამპყრობთა მიერ შექმნილი ძინის იმპერია მდებარეობდა. იმპერიას შეეძლო მონღოლების წინააღმდეგ ერთ მილიონიანი არმია გამოეყვანა, მაგრამ ჩინგიზ ხანმა ეს წინასწარ გაითვალისწინა და ჯურჯენების ხელისუფლების ქვეშ დარჩენილი, ამ ქვეყნის ყოფილი მეთაურებისა და კიდანის ტომების აჯანყება მოაწყო. ომი 4 წელს გაგრძელდა და 1215 წელს ჯუნდიის (ამჟამინდელი პეკინი) ხელში ჩაგდებით დამთავრდა. ჩრდილოეთ ჩინეთის დაპყრობა მონღოლებისათვის არა მარტო მატერიალურ ინტერესს წარმოადგენდა, არამედ ისინი გაეცნენ ჩინეთის სახელმწიფოებრივ წყობას, რამაც თავის მხრივ გააძლიერა ჩინგიზ ხანის ხელისუფლება.

სამარცხანდისა და ბუხარის დამ-
ლის შემდეგ გასვენებული ზეა-
რაზმშაჰის შვილმა და მეპყვიდრემ
ჯალალადინმა ხელმძღვანელობა
დაუწყეს ბრძოლას მონღოლების
წინააღმდეგ. მისმა წარმატებებ-
მა ჩინგიზ ხანს აიძულა პირადად
გამოსულიყო დაუპირისპირების
წინააღმდეგ. მათ შორის გადამწყ-
ვეტი ბრძოლა მდინარე სინდის სა-
ნაპიროზე შედგა. განადგურებული
იქნა ზეარაზმშაჰის არმია. ტყვედ
არ ჩაგვარდნის მიზნით ჯალალა-
დინი იძულებული გახდა ცხენით
მდინარეში გადაშტარეყო. მან
გადაცურა მდინარე და გადარჩა,
ამის შემდეგ კიდევ ათი წელი გა-
ნაგრძობდა ბრძოლას.

ლეგენდის მიხედვით, ჩინგიზ ხან-
მა თავის ჯარისკაცებს აუკრიბლა
ჯალალადინის კვალიში ჩადგომა.
მტრის მიერ მდინარიდან გადასე-
ლის შემყურე დიდმა ხანმა შეი-
ლებს ასე უთხრა: “უყურეთ, მაშის
შვილი ასე უნდა იყოს. თუ ასეთი
მოიძიან ცოცხლად გავიდა და უფ-
სკრულს გადაუტანს, მისგან უფრო
დიდი მოქმედებები და მრავალი
არეულობებია მოსალოდნელი”.

ფაზლულლავ რაშიდადდინის
“ჯამე-ეთ-თავარიზ” ნაწარმოებებიდან

❖ როგორ გეხმობა ჩინგიზ ხანის სიტყვები? გაამართლა თუ არა ის ისტორიამ?

ჩინგიზ ხანის წარმატებები აწუხებდა ზეარაზმ-
შაჰ ალაედდინ მაჰამადის. მმართველები ერთმანეთს
ელჩებს უგზავნიდნენ. ჩინგიზ ხანის ელჩმა ზეა-
რაზმშაჰისათვის საჩუქრების მირთმევის შემდეგ,
მას თავისი მმართველის სიტყვები გადასცა: “მე მინ-
და მშვიდობიანი ცხოვრება შენთან. შენ ჩემთვის
ყოველთვის ჩემი საყვარელი შვილივით იქნები”. ამ
ბოლო სიტყვებმა ალაედდინის განრისხება გამოიწ-
ვია: მოკლული იქნა ელჩი, რომლის თავიც მონღოლ-
თა საზღვრებზე იქნა გადასროლილი. ეს მოვლენა
ჩინგიზ ხანისათვის ომის დაწყების მიზეზი გახ-
და. 1219-1221 წლებში მონღოლთა არმიამ ხელში
ჩაიგდო ზეარაზმი, რომლის მეთაურმა მთელი თავისი
სიცოცხლე კასპიის ზღვის ერთ-ერთ კუნძულზე
გაატარა.

❖ რატომ გახდა ჩინგიზ ხანის სიტყვები ზეარაზმშაჰის
გაბრაზების მიზეზი?

❖ თქვენი აზრით ვინ იყო ამ ომის ინიციატორი?

მონღოლი მხედართმთავრები ჯაბა და სუბუტაი,
ზეარაზმშაჰის არმიის ნარჩენების აყოლებით კავკასი-
აში შეიჭრნენ. 1223 წელს შედგა ბრძოლა მდინარე
კალკასთან ახლოს: განადგურებული იქნა რუს-ყივ-
ჩაყთა ჯარი. ეს ამბავი მსოფლიოს სწრაფად მოედო.
კონსტანტინოპოლში დაიწყო პანიკა. ბიზანტიელებს
მოეჩვენათ, თითქოს ალჰ-არსლანისა და მალიქშაჰის
ჩრდილები იმპერიას უბრალოდ წააწყდნენ. მაგრამ
ეს სადაზვერვო შეტევა იყო და მონღოლები მალე
უკან დაბრუნდნენ.

თავისი სიცოცხლის ბოლოსათვის ჩინგიზ ხანს
ანდერძი ჰქონდა შედგენილი. ამ საბუთის მიხედვით
მისი იმპერია შვილებს შორის ულუსვმად უნდა და-
ყოფილიყო. ამ ნაბიჯით ის, შვილებს შორის მოსა-
ლოდნელი მტრობისა და შექმნილი სახელმწიფოს
დამლის საფრთხის თავიდან აცილებას ცდილობდა.
მაგრამ ეს ნაბიჯი მოხუცი ხანის სიცოცხლეში პირ-
ველი და უკანასკნელი შეცდომა გახდა. XIV საუკუნის
დასაწყისში დიდი საზავანო დაიშალა.

ოქროს ურდოს შექმნა. ჩინგიზ ხანის ანდერძის
მიხედვით მისი შვილიშვილის-ჩუჩის შვილი ბა-
თო იმპერიის “დასავლეთ ტერიტორიებს, მათ შო-
რის ზეარაზმს, ყივჩაყის ველსა და მზის ჩასვლის
ქვეყნებში” მომავალში დასაპყრობ მიწებს უნდა
დაეუფლებოდა. 1235 წელს იმპერიის დედაქალაქ ყა-
რაყორუმში მოწვეულ ყრილობაზე მიღებული იქნა
გადაწყვეტილება ლაშქრობის დაწყების შესახებ
“ბოლო ზღვაზე” მიწვდომის მიზნით.

❖ რა იფულისქება გამოინათქვამა “ბოლო ზღვა”?

ბათო ყაენის მეთაურობით განხორციელებული
ამ ლაშქრობის შედეგად, დაპყრობილი იქნა იდილის
(ვოლგის) ბულგარეთი. რუსმა სამთავროებმა კი აღი-
არეს თავიანთი ვასალური დამოკიდებულება. ამის

ჩინგიზ ხანი თანამედროვეების თვალით

“ჩინგიზ ხანი ომში მოქნილი და ოსტატობის მქონე, მსოფლიო გაჭრობის ფასეულობების, საერო სამართლისა და საერთაშორისო კანონმდებლობის ერთგული, თანამედროვე ადამიანი ყოფილა. ... მონღოლთა ჯარებმა დაშალეს ერთი ცივილიზაციის მეორისაგან გაშორებული კედლები და ცივილიზაციების განადგურებით მოსპეს თავიანთ გარშემო ცივილიზაციების უნიკალურობა”.

აშშ-ელი მეცნიერი ჯეკ უეზერფორდი

ბრძოლა ლეგნიცთან ახლოს

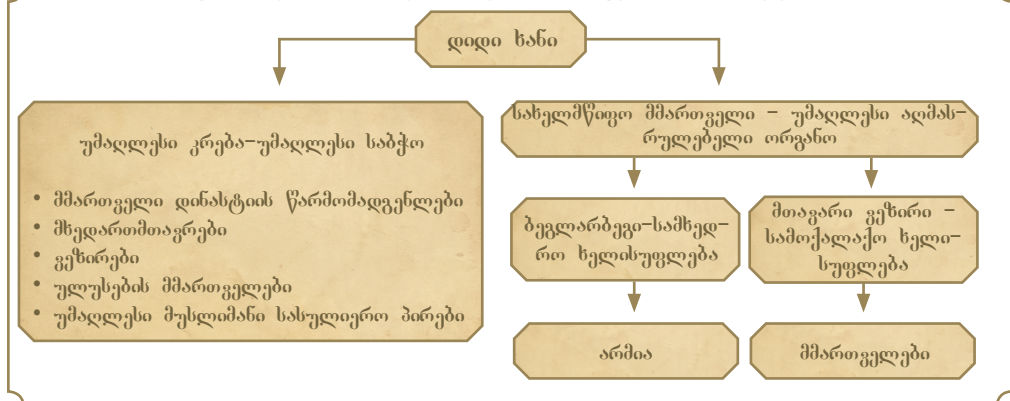
შემდეგ ბათო-ყანის არმიამ ქარიზხალივით გადაუტროლა უნგრეთსა და პოლონეთს და ადრიატიკის ზღვას მიაღწია. 1241 წელს ლეგნიცთან ახლოს შემდგარ ბრძოლაში მონღოლებმა გაანადგურეს პოლონეთის ჯარები და შეუჩერებლად, მოჰპოვეს ახლოს გამანადგურებელი დარტყმა მიაყენეს უნგრელებს. მაგრამ დიდი მონღოლთა იმპერიის მეთაურის სიკვდილის ამბავმა და ახალი მეთაურის არჩევაში მონაწილეობის აუცილებლობამ ბათო-ყანი აიძულა შეეწყვიტა ლაშქრობა. მალე მან საფუძველი ჩაუყარა მდინარე იდილის სანაპიროებზე ახალი სახელმწიფოს - ოქროს ურდოს სახელმწიფოს შექმნას.

მოსულმა მონღოლებმა ათევისეს მათი დაქვემდებარებაში მყოფი ბულგარების, ყივჩაყებისა და ხვარაზმელთა ენა, აგრეთვე კულტურა. XIV საუკუნის პირველ ნახევარში უზბეკ ხანის ხელისუფლების პერიოდში ისლამის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადებით დასრულდა გათურქების პროცესი ოქროს ურდოში.

❗ რატომ იყო, რომ მონღოლმა დამპყრობლებმა, მათ მიერ დამარცხებულ ხალხებს თავიანთ რელიგიას არაფერი მოუთხოვეს, მაგრამ მათი რელიგია მიიღეს?

ოქროს ურდოს სახელმწიფო მმართველობის სისტემა თავის თავში როგორც ჩინგიზ ხანის ანდერძებს, ისე მუსლიმანურ პოლიტიკური კულტურის ჩვეულებებს აერთიანებდა. მაგალითად, სასამართლო და სამოქალაქო საქმეები სახელმწიფოში განიხილებოდა როგორც რელიგიური წესების, ასევე “დიდი იასა”ს საფუძველზე.

ოქროს ურდოს სახელმწიფო მმართველობის სისტემა

❗ რატომ იყო, რომ ასახვა პპოვა მუსლიმანურმა წეს-ჩვეულებებმა ოქროს ურდოს სახელმწიფო მმართველობაში?

დიდი იმპერიის დაშლა. 1359 წელს დასრულდა ჩუჩის დინასტიის ხანების მმართველობა და ხელისუფლება ჩინგიზ ხანის სხვა მემკვიდრეებზე გადავიდა. ამ პერიოდიდან დაიწყო ოქროს ურდოს დაშლა. ამ პროცესს კიდევ უფრო აჩქარებდა სხვადასხვა პროვინციების გამოყოფა მეურნეობის მიხედვით, ასევე მრავალი დამოუკიდებელი ულუსების გამოყოფა და მემკვიდრეებს შორის ბრძოლა ხელისუფლებისათვის.

შეადარეთ ერთმანეთს ოქროს ურდოს დაშლის მიზეზები სხვა ფეოდალურ სახელმწიფოებთან და გააკეთეთ დასკვნა.

ოქროს ურდოს დასუსტებასთან ერთად დაიწყო მოსკოვის სამთავროს გაძლიერება. ამ სამთავრომ გააერთიანა რუსული მიწები და დაიწყო გაძლიერებული გამოსვლა ოქროს ურდოს წინააღმდეგ.

1380 წელს, კულიკოვოს ველზე რუსმა ჯარმა მამაის მეთაურობით დაამარცხა მონღოლთა ჯარი. მაგრამ სრულ გამარჯვებამდე ჯერ კიდევ დიდი გზა იყო გასავლელი. 1382 წელს თოხთამიშ ხანმა დაანგრია მოსკოვი და ხელახლად დაიმორჩილა რუსი მთავრები. მაგრამ მან ვერ შეძლო კულიკოვოს ბრძოლის შედეგების სრული აღმოფხვრა. იმიტომ რომ, რუსებს უკვე გაცნობიერებული ჰქონდათ ხალხის გაერთიანების მნიშვნელობა, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში.

ოქროს ურდოს შემარყეველი დარტყმა ამირ თემურმა მიაყენა. 1395 წელს მდინარე ტერეკთან ახლოს შემდგარ ბრძოლაში ამირ თემურმა გაანადგურა თოხთამიშის ჯარები და დაასწრაფა ოქროს ურდოს დაშლა. XV საუკუნეში, ამ სახელმწიფოს დაშლის შედეგად ყაზანის, ასტრახანის, კრიმის სახანოები და ნოგაის ჯარი შეიქმნა.

თოხთამიშის მიერ მოსკოვის დაპყრობა

რომელმა საგარეო ფაქტორებმა შეასრულეს გადამწყვეტი როლი ოქროს ურდოს დაშლაში?

იმპერიის ძალის აღდგენისა და რუსი მთავრების მასზე დამოკიდებულების უზრუნველყოფის მიზნით ბოლო მცდელობა აჰმად ხანმა გააკეთა. 1480 წელს, მან გაილაშქრა მოსკოვის სამთავროზე. მდინარე უგრას სანაპიროზე მას რუსი მთავრების გაერთიანებული ჯარი დახვდა. ხანის ჯარი, რომელმაც ვერ გაზედა მდინარიდან გადასვლა, უკან დაბრუნდა. “მდინარე უგრაზე გაჩერებამ” ბოლო მოუღო რუსული მიწების დამოკიდებულებას ოქროს ურდოზე. XVI საუკუნის დასაწყისში ბოლო მოეღო ოქროს ურდოს არსებობას.

კითხვები და ღვაწლუბები

1. განსაზღვრეთ ადმოსავლეთ თურქისტანისა და სამხრეთ ციმბირის თურქების მხრიდან, ჩინგიზ ხანის ხელისუფლების აღიარების მნიშვნელობა.
2. გაანალიზეთ ჩინგიზ ხანის მიერ ჩინეთთან და სვარაზმთან ბრძოლისათვის მზადებისას გატარებული ზომები. ანალიზის საფუძველზე გამოყავით ჩინგიზ ხანს, როგორც დიპლომატი და მხედართმთავარი.
3. აღნიშნეთ ფაქტორები, რომლებიც ოქროს ურდოს გათურქების მიზეზი ვახდა.
4. დაასრულეთ ცნობილი.

ოქროს ურდოს დაშლის მიზეზები	
საშინაო	საგარეო

საკვანძო სიტყვები

- სერბედარები
- თურანის სულთანი
- “თემურის კანონები”
- ალაადინ პილჯის რეფორმები
- “წითელი შეშოსანვევანები”

გულად მებრძოლის, ერთგულ ყმას, სახალხო მოძრაობის მეთაურს... ერთი მეორის არა მსგავს ამ ადამიანებს რა გააერთიანებთ? ყოველმა მათგანმა თავიანთი ბედის შეცვლით, ისტორიის მსვლელო-ბაც შეცვალა.

თურანის სულთანი. დიდი მონღოლთა იმპერიის დაშლის შედეგად შექმნილი ჯაღათაის სახაგანო, XIV-საუკუნის შუა წლებში, ერთმანეთთან მებრძოლ, მოგოლისტანის მავერანაჰრის სახელმწიფოებად დაიყო. ამ ბრძოლაში ჩართული იყო ჯერ კიდევ სრულიად უცხო პიროვნება, რომელსაც თემური ერქვა.

1365 წელს მოგოლისტანის ხანმა სამარყანდს შეუტია. მმართველების მიერ მიტოვებული ქალაქის დასაცავად სერბედარები* ამხედრდნენ. შედეგად მტერი დამარცხებული იქნა. სერბედარების ხელისუფლება მავერანაჰრის დიდ ნაწილზე გავრცელდა. ამ მოვლენამ დიდი წუხილი წარმოშო ქვეყნის ფეოდალურ დიდებულებს შორის. მომდევნო წელს ბელხინის მმართველმა, ამირ ჰუსეინმა და მისმა მოკავშირემ, თემურიმ დაიპყრეს სამარყანდი და ჩაახშეს სერბედარების აჯანყება.

* **სერბედარები** – შვეიცარიულნი ირანსა და ცენტრალურ აზიაში, თავისუფლების მოძრაობის მონაწილენი, მონღოლი დამპყრობლების წინააღმდეგ

რატომ ვასდა სერბედარების წარმატება ფეოდალი დიდებულების წუხილის საფუძველი?

ერთი პერიოდი მოკავშირეები ქვეყანას ერთად მართავდნენ. მაგრამ ერთპიროვნული მმართველობის სურვილმა ისინი შეურიგებელ მტრად გადააქცია. თქმულების მიხედვით, თემურს პოპულარული სიტყვები: “მთლიანი დედამიწის სივრცე, ორი მმართველის ყოფნისათვის არ არის საკმარისი” ჰქონდა ნათქვამი.

რომელ მის იდეებზე მიაწინებდა თემურის ეს სიტყვები?

1370 წელს ომში გამარჯვებულმა თემურმა მიიღო “ამირის” ტიტული და საფუძველი ჩაუყარა ახალ სახელმწიფოს. რამდენიმე წლის შემდეგ მან თავის სახელმწიფოს ოფიციალური სახელწოდება თურანი* მიაწინა, თავი კი სახელმწიფოს სულთანად გამოაცხადა.

* **თურანი** – სამხრეთ თურქისტანის ძველი სახელი

ამირ თემური

რაზე მიაწინებდა თემურის მიერ თავისი სახელმწიფოსათვის დარქმეული სახელი?

ბრძენი მმართველი თემური ხვდებოდა, რომ ხმლის ძალის საფუძველზე შექმნილი სახელმწიფოს დაცვა, მხოლოდ კანონით იქნებოდა უზრუნველყოფილი. ამიტომაც იყო, რომ მან “თემურის კანონების” სახელწოდების კანონთა კრებული მიიღო. ამ კანონების ძირითადი იდეა კანონის უზენაესობის პრინციპის დასტური იყო. კანონების შესრულება მმართველებისა და მოხელეებისათვის, ასევე ჯარისკაცებისა და უბრალო ხალხისათვისაც სავალდებულო იყო.

თქვენთვის ცნობილი მმართველებიდან, რომლების მოღვაწეობა იყო დაკავშირებული კანონთა კრებულის მიღებასთან?

თემურის დაშქრობები. XIV საუკუნის 80-იანი წლებიდან, ჩინგიზ ხანის შთამომავლობისა და ტერიტორიების მემკვიდრედ ყოფნის უფლების მიხედვით, ამირ თემურის

ძირითადი მეტოქე ოქროს ურდოს ხანი, თოხთამიში იყო. ამაზე ცოტათი ადრე ის მხოლოდ, ძლიერი ამირის ქვეშევრდომი იყო. მაგრამ თოხთამიში გაძლიერდა და თავისი მოთხოვნები ახერხაიჯანსა და სხვა კასპიის პირა ქვეყნებს დაუყენა.

რა იყო ამირ თემურსა და თოხთამიშს შორის დაპირისპირებულობის მიზეზი?

1395 წელს მდინარე თერგის სანაპიროზე შემდგარ ბრძოლაში თემურმა გაანადგურა თოხთამიშის ჯარი და დაანგრია მისი დედაქალაქი სარაი-ბერქა. ამ მოვლენამ მოსკოვის სამთავროს ოქროს ურდოს ზეწოლისაგან მალე განთავისუფლების იმედი გაზარდა. მაგრამ მალე რუსეთი საგანგაშო ამბავმა მოიცვა: მის საზღვრებზე აღმოსავლელი მმართველის არმია შემოვიდა. ურთიერთ დაპირისპირებულმა მთავრებმა, ამ საფრთხისთვის წინააღმდეგობის გაწევა ვერ შეძლეს. ყველა ეკლესიებში ტარდებოდა ლოცვები “რუსეთის ტამერლანის თავდასხმისაგან გადარჩენასთან” დაკავშირებით. სწორედამ რომ, მალე ამირ თემური უკან დაბრუნდა: ცენტრალურ აზიაში გამწვავებულმა მდგომარეობამ ის აიძულა ეს ნაბიჯი გადაედგა.

თემურელების სახელმწიფო

რა უარყოფითი შედეგები გამოიწვია ბრძოლაში მდინარე თერგზე, ოქროს ურდოსათვის?

“თემური მდინარესთან დაახლოებისას ხედავს, რომ თოხთამიში მდინარის გასასვლელს იცავს. დილით თემური თავისი ჯარისაგან მდინარის ზემო სათავეებისაკენ დაიძრება. თათართა ხანი თოხთამიში კი თავის ჯარითურთ მდინარის სხვა სანაპიროების გაყოფილებით მიიწყოდა. ასე რომ, ისინი საბოლოოდ მიიწვიან, მაგრამ გერც ერთი მათგანი მელორეს ვერ უსწრებს. შესაბამისად თემური ბრძანებს, რომ ქალებმა კაცების სამოსი ჩაიცვან, კაცები კი როცა შეიძლება მალე მდინარის გადასასვლელთან დაბრუნდნენ. თემური თავისი ჯარისაგან გადასასვლელს ერთი ღამეში აღწევს, მდინარიდან გადადის და თოხთამიშს უტყვის, 3 საათიან ბრძოლაში თემური ანადგურებს მტერს და ხელთ იგდებს უამრავ ტყვეს”.

მდინარე თერგის სანაპიროზე ამირ თემურსა და თოხთამიშს ხანს შორის შემდგარი ბრძოლის, ესპანეთის ელჩის, კლოვიზოს მიერ აღწერა

როგორი ტაქტიკა გამოიყენა ამირ თემურმა მდინარე ტერგთან ახლოს შემდგარ ბრძოლაში?

XV საუკუნის დასაწყისში, თემურის, წინა აზიის სავაჭრო გზებისა და ცენტრების დაკავების სურვილმა ოსმალეთის სულთან, ბაიაზიდ I-თან ურთიერთობა გააძევა. ეს მის მიერ შექმნილი სახელმწიფოს ეკონომიკური განვითარების წყაროთაგან ერთ-ერთი უნდა

ყოფილიყო. მეორე მხრივ ბაიაზიდ I-ის მიერ, ამირ თემურის მტრების - სულთან აჰმად ჯალაირისა და შავბატკნიანთა კარა იუსუფის მფარველობამ ომი გარდაუვალი გახდა. 1402 წელს ანკარის ბრძოლაში თემურმა ერთ-ერთი ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა.

ამირ თემურის უკანასკნელი სამხედრო კამპანია, ჩინეთში დიდი ლაშქრობის სამზადისი გახდა. მაგრამ 1405 წელს ის დასახულ მიზანს მიუღწევლად გარდაიცვალა. მიუხედავად იმისა რომ, თემურმა მის შემდეგ უზარმაზარი იმპერია და დიდი შთამომავლობა დატოვა, მის მემკვიდრეებს დიდი მხედართმთავრის შესაძლებლობის რაიმე ნიშანწყალიც კი არ გააჩნდათ. საშინაო დამბულობა უფრო და უფრო ასუსტებდა სახელმწიფოს და იწვევდა მისი მიწების თანდათან დაკარგვას. 1507 წელს უზბეკთა მმართველმა, შეიბანი ხანმა ხელთ იგდო თემურის უკანასკნელი საკუთრება ხორასანი. ამით ოდესღაც ძლიერ იმპერიას ბოლო მოეღო.

დელის სასულთნო. ადრე თურქის მსახურად მყოფმა კუტბ ად-დინ აიბაკმა 1206 წელს საფუძველი ჩაუყარა დელის სასულთნოს. ამ სახელმწიფოში სამხედრო ხელისუფლება თურქებს, ხოლო სასულიერო და ადმინისტრაციული ხელისუფლება ტაჯიკებსა და სპარსებს ეკუთვნოდათ.

? თქვენი აზრით, რა იყო თურქებსა და სპარსებს შორის ხელისუფლების ასეთი დაყოფის მიზეზი?

ანკარის ბრძოლის მიჯნაზე

ბაიაზიდის ელჩებთან შეძგარი მოლაპარაკებებისას ამირ თემურის განცხადებიდან: “ჩვენ გვეცნობა რომ, თქვენი ბატონი ევროპაში ქაფურებს ებრძვის. ამიტომაც ჩვენ თქვენს ქვეყანაში ჯარით არ შეძოვალთ, იმიტომ რომ ჩვენ მუსლიმანური ქვეყნის დასფრევა და ამით მტრის გაზარება არ გვსურს”.

? რაზეა საუბარი თემურის განცხადებაში?

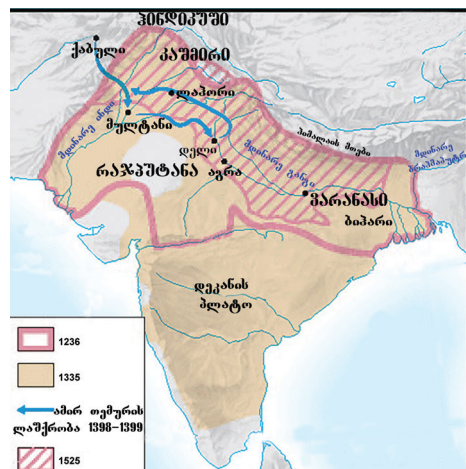
მოკლე დროში მთლიანი ინდოეთი სასულთნოს დამორჩილებული აღმოჩნდა. სწორედ ამ შექმნილმა მდგომარეობამ დელის სასულთნოს პირობები შეუქმნა წინააღმდეგობა გაეწიათ ჩინგიზ ხანის დაუმარცხებელი ჯარისკაცების პირველი ლაშქრობისათვის.

სასულთნომ თავის ძლიერების მწვერვალს, ნიჭიერი მხედართმთავრისა და მმართველის ალ ად-დინ ჰილჯის ხელისუფლების პერიოდში მიაღწია. მისი ხელისუფლების პერიოდის დასაწყისში მონღოლთა თავდასხმების გამძლიერების მიუხედავად, ხელისუფლების დასასრულისათვის სასულთნოს მთლიანი ინდოეთი ჰქონდა მოცული.

? რატომ ვერ შეძლეს მონღოლებმა ინდოეთის დაპყრობა?

მიზნის მისაღწევად სულთან ალ ად-დინს ხელისუფლების ძირითადი საყრდენი, ძლიერი ჯარი და დიდი ხაზინა სჭირდებოდა. მათ მოსაპოვებლად სულთანს უამრავი რეფორმა ჰქონდა გატარებული. თავდაპირველად ზამინდარებისათვის* სამხედრო სამსახურის სანაცვლო იქტას მაგივრად, ხაზინიდან ფულადი ხელფასის დარიგება დაიწყო. შემდეგ ყოფილი მფლობელებისაგან ჩამორთმეული მიწები სახელმწიფო მიწების ფონდში გადავიდა და გლეხებს იჯარით გადაეცათ. ამასაც თავის მხრივ შექმნილი ჰქონდა პირობები, თანდათან გამძლიერებისაკენ მიმავალი ჯარის მოთხოვნილების უზრუნველსაყოფად და დიდი სურსათის რეზერვების შესაქმნელად.

? თქვენი აზრით, შეარყია თუ არა გატარებულმა რეფორმებმა ქვეყანაში არსებული ფეოდალური წყობილების საფუძვლები? დაახაზოეთ თქვენი აზრები.

დელის სასულთნო

* **ზემინდარი** – იკთა მიწების მეპატრონე თურქი სარდლები და მთხელები

ადრინდელი სამხედრო დიდებულები სულთანის რეფორმებით უკმაყოფილო იყვნენ. 1376 წელს მოკლული იქნა სულთან ალ ად-დინი, შესაბამისად გაუქმდა მისი რეფორმებიც. დაიწყო დელის სასულთნოს ხანგრძლივი დაშლის პერიოდი. 1398 წელს ამირ თემურის ინდოეთზე ლაშქრობა, ყოველთვის ქვეყნის გაერთიანების ცენტრად მყოფი, ჩრდილოეთ ინდოეთის ეკონომიკური კრიზისის მიზეზი გახდა. გამწვავდა ბრძოლა ინდუს და მუსლიმან ფეოდალებს შორის. ჩრდილოეთით მყოფ მუსლიმან ამირებს დაკარგული ჰქონდა წარსულში მყოფი ავტორიტეტი. მიუხედავად იმისა, რომ სამხრეთით მყოფი ინდური რაჯები ძლიერდებოდნენ, ისინი ქვეყნის გასაერთიანებლად ძლევამოსილნი არ იყვნენ. ამ ჯგუფების ხანგრძლივი ბრძოლა ინდოეთს გარედან ჩარევების საფრთხეს უქმნიდა.

❖ აღნიშნეთ ამირ თემურის ინდოეთზე ლაშქრობის ეკონომიკური და პოლიტიკური შედეგები.

იუანის დინასტიიდან მინის დინასტიისაკენ. 1211 წელს, ჩინგიზ ხანის მიერ წამოწყებული ჩინეთის დაპყრობა, იუანის დინასტიის (1264-1368) ფუძემდებლის, ხუბილაი ხანის ხელისუფლების პერიოდში 1279 წელს დასრულდა.

იუანის დინასტიის ხელისუფლება მონღოლთა ჯარსა და დამპყრობთა მსახურ ჩინეთის ადმინისტრაციული მმართველობის აპარატს ეფუძნებოდა.

❖ განმარტეთ ჩინეთში შექმნილი მმართველობის სისტემის თავისებურებანი.

ჩინეთის მონღოლთა სახელმწიფოების სისტემაში შესვლა, მას საგარეო ვაჭრობაში მონაწილეობისათვის უფრო მეტ გასაქანს აძლევდა. მოიმატა ქვეყანაში თურქი, ინდოელი, არაბი და ირანელი ვაჭრების დინება. ჩვეულებრივი ჩინური პროდუქტი - აბრეშუმი, ჩინური ჭურჭელი და ჩაი მსოფლიოს სხვადასხვა ადგილას გადაიზიდებოდა. დაიწყო დიდი აბრეშუმის გზის აყვავება ისე, როგორც არასდროს. მაგრამ ამ აყვავებით უფრო მეტად მონღოლი დიდებულები და უცხოელი ვაჭრები სარგებლობდნენ.

შუა საუკუნეების ჩინეთის ბაზარი

ჩინეთი მინის იმპერიის დროს

ამ დროს შეზღუდული იქნა ჩინელი მოხელეებისა და ვაჭრების ინტერესები. გლეხთა და ხელოვანთა მდგომარეობა ყოველ მომდევნო ათ წელიწადში უფრო და უფრო გამწვავებული აღმოჩნდა. ყოველივე ეს, ჩინეთის საზოგადოების ყველა კლასის მომცველი ეროვნული სულისკვეთების წარმოშობის მიზეზი გახდა.

ყოველ ოკუპანტ ხელისუფლებას თავისი დასასრული გააჩნია. ქვეყანაში ფეოდალური ზეწოლის მომატებამ პატრიოტული ძალების გაზრდა გამოიწვია. XIV საუკუნის შუა წლებში, ჩინეთში დაიწყო “წითელი შემოსახვევიანების” აჯანყება, რომელიც მალე ქვეყნიდან მონღოლების გაძევებით დამთავრდა. აჯანყების მეთაური იმპერატორად იქნა გამოცხადებული. ასე დაიწყო მინის დინასტიის (1368-1644) მმართველობა.

ხალხის დაბალი ფენებიდან გამოსული ახალი დინასტია, თავდაპირველად გლეხებისა და ხელოვნების მდგომარეობის გაუმჯობესებისაკენ და ჩინეთის მეურნეობის განვითარებისაკენ მიმართულ პოლიტიკას ატარებდა. მონღოლ თავადებისაგან ჩამორთმეული მიწები მინის დინასტიის მომხრეებს გადაეცათ. მაგრამ ვერც ამ დინასტიამ ვერ შეძლო რაიმე სოციალური რევოლუციის მოხდენა. ჯერ კიდევ რჩებოდა მსხვილი მიწათმფლობელობა, რომელიც უფრო იზრდებოდა და ფართოვდებოდა.

❗ რატომ არ შეცვალა მინის დინასტიის ხელი-სუფლებებში მოხვლამ ქვეყნის სოციალ-ეკონომიკური წყობა?

ჩინელი მებრძოლები

მინის დინასტია აქტიურ დაპყრობით პოლიტიკას ატარებდა. ამან, მინთა სახელმწიფო თანდათან მსოფლიოს ერთ-ერთ დიდ იმპერიად გადააქცია. რაც უფრო ფართოვდებოდა სახელმწიფოს ტერიტორიები, მით უფრო იზრდებოდა შინაგანი დაპირისპირებები და ხშირდებოდა საგარეო მტერთა თავდასხმები. ყოველივე ეს კი იმაზე მეტყველებდა, რომ არც ამ იმპერიის ხელისუფლება დიდხანს არ გაგრძელდებოდა.

☰ კითხვები და დავალებები

1. განსაზღვრეთ სერბედარებისა და "წითელი შეპოსაგევიანების" მხვავი და განმასხვავებელი მხარეები.
2. უჩვენეთ "თემურის კანონების" ძირითადი იდეა და მისი, თანამედროვე ცივილიზაციების ცხოვრებაში კანონის როლის შესახებ წარმოდგენებთან კავშირი.
3. შეაფასეთ ცხრილი: ამირ თემურის ღაშქრობები

წლები	სახელმწიფოები, რომლებიც თავს დაესხნენ	ღაშქრობების შედეგები

4. განსაზღვრეთ ალ ად-დინ ჰილჯის მიერ ინდოეთში გატარებული რეფორმების მიზნები.

“რათა მუდმივად იფიქრო მათი, შრომის შესახებ”

ერთხელ ცისა და მიწისათვის მსხვერპლის შეწირვისას, იმპერატორის მისი მეშვედრე დაპყვება, მმართველი ქვეშევრდომებს ავალებს თავისი მეშვედრის პლატაციებისა და გლეხთა სახლებში მიყვანას, ასევე ამის დახმარებას, თუ როგორ ცხოვრობდნენ, აცვაშდნენ, იკვებებოდნენ და რა სელსაწყობებს იყენებდნენ გლეხები. მეშვედრის დაბრუნების შემდეგ იმპერატორი ეკითხება მას: “გქონდა ცნობა გლეხთა მძიმე შრომის შესახებ? მათ მოჰყავთ მარცვლეული და მათი სხეული არიდეს სუფთაფდება ტალიანისაგან. ისინი მთელი წლის განმავლობაში ცდილობენ: ისინი არც სიცხეში და სიცხეში, არც წვიმაში გუთნიდან სელს არ აიღებენ. მათი ღერწმუნად დამუშავებული სახლები და ღოგინები არც ქარისაგან და არც მზისაგან არ იცავს. მათ ჩასაცმელად უბრალო საშოსი და ვასადლომად უბრალო საკვები არ ჰყოფილი. მაგრამ მათ უწევთ სახელმწიფოს მთლიანი ხარჯების გატანა. ამიტომაც დაგვაფიქრეთ მათი ცხოვრების გატანა. ეს იმეტომ, რომ მხურს შენ მუდმივად მათ მძიმე შრომაზე ფიქრობდე, იყო ეკონომიური და არ დაუშვა მფლანგველობა”.

შუა საუკუნეების მატთანედან

❗ განმარტეთ მინის დინასტიის თავდაპირველი წარმომადგენლების მმართველობის პერიოდში, ხალხის მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზეზები.

საქმეა სიტყვა

- “უპატრონო მიწა არ არის!”
- ურბან II-ის მოწოდება
- კუდსის კონსულტაცია
- სალაპ ად-დინ აიუბი
- ლათინთა იმპერია

მიწა, რომელზედაც თქვენ ცხოვრობთ, მოსახლეობის მომეტებასთან ერთად შევიწროვდა. ეს მიწა არც თუ ისე ნაყოფიერია და მის დაბამუშავებლებსაც კი ძლივს აბურებს. სწორედამ ამ მიზეზით ერთმანეთს ერკიანებით, გლეჯით და ებრძვიან: ერთ-მანეთს სასიკვდილოდ ჭრიან. ახლა კი დაცხრება თქვენი სიბრძნე, აღმოიფხვრება მტრობა და შეჩლდება ომები და შეჯახებები. დაიკავეთ გზა წმინდა სასაფლაოსაკენ, ჩამოართვით მიწები არარელიგიურებს და დაიქვემდებარეთ. იმ მიწებზე თავფლი და რძე მიეღიება. კუდსი მსოფლიოს ყველაზე ბარაქიანი მარგალიტია, მეორე სამოთხეა...

კლერმონის ეკლესიის ყრილობაზე
ურბან II-ის გამოსვლიდან

XIII საუკუნის პოლიტიკურ მოღვაწეთაგან ერთ-ერთის, აღმოსავლეთით განხორციელებული ჯვაროსნული ლაშქრობები ასე ჰქონდა დახასიათებული: “ჩვენი სიტყვები ღმერთის სიტყვებია, ხოლო ჩვენი საქციელი ემსახის საქციელია”.

აფიოტაფი ქალაქ კლერმონში. XI საუკუნეში, დასავლეთ ევროპაში “უპატრონო მიწა არ არის!” განჩინება უკვე კატეგორიული გადაწყვეტილების სახით იყო განსაზღვრული. მიწის ნაკვეთები და თავისუფალი გლეხები აღარ იყო დარჩენილი, იმიტომ რომ მთლიანად დაკავებული და ფეოდალებს შორის განაწილებული იყო. ჩვეულების თანახმად, რაინდების ფეოდი, მემკვიდრეებიდან მხოლოდ ერთზე გადადიოდა. რაინდების სხვა წარმომადგენლები მიწის ნაკვეთებზე დაუფლების მიზნით, მათ დაუფლებული ტერიტორიებიდან ხმლის ძალით აძევებდნენ, რომელიც ფეოდალებს შორის განხეთქილების გამწვავების საფუძველი ხდებოდა.

XI საუკუნეში, საკმაოდ მომატებული იყო თავადთა მიდრეკილება ფუფუნებისაკენ. მხოლოდ ყმა გლეხებისაგან აკრეფილი შემოსავლები მომატებულ ხარჯებს ვერ ფარავდა. ფეოდალური ზეწოლის მომატება ზრდიდა გლეხთა ბრძოლის წამოწყების საფრთხეს ევროპაში.

🔴 **უჩვენეთ XI საუკუნეში ევროპაში საშინაო დაპირისპირებების გამწვავების მიზეზები.**

1054 წელს, ქრისტიანული ეკლესია ოფიციალურად დაიყო აღმოსავლურ (მართმადიდებლურ) და დასავლურ (კათოლიკურ) ეკლესიებად. საშინაო დაპირისპირებების გაზრდა დიდად აწუხებდა კათოლიკური ეკლესიის მაღალი ფენის წარმომადგენლებს.

🔴 **თქვენი აზრით, რატომ აწუხებდა ეს მდგომარეობა კათოლიკური ეკლესიის მაღალი კლასის წარმომადგენლებს?**

🔴 **თქმულების თანახმად, “საგარეო პოლიტიკა, საშინაო პოლიტიკის გაგრძელება”. დაასაბუთეთ ეს დებულება, პაპის ურბან II-ის გამოსვლის საფუძველზე.**

🔴 **როგორ ასაბუთებდა პაპი ურბან II კუდსზე ლაშქრობას? შეიძლება თუ არა ეს იდეოლოგიური ბრძოლის ნიმუშად ჩაითვალოს?**

დებელი ქრისტიანებისა და აღმოსავლეთ მუსლიმანების გაკათოლიკება თვით პაპსაც გაამდიდრებდა.

დიდი და “მოხერხებული” ფანდის გამოყენებისათვის მზადებაში მყოფმა ეკლესიამ, რელიგიური მიზეზით ისარგებლა. ეს უკვე მრავალჯერ გამოცდილი “ჯვარისა და ნახევარმთვარის ბრძოლის” იდეა იყო. 1095 წელს ქალაქ კლერმონში, პაპმა, ურბან II-მ ყველა რელიგიურნი “იესოს საფლავის” ქრისტიანებისათვის დაბრუნებისა და “წმინდა მიწის” პალესტინის მუსლიმანებისაგან განთავისუფლებისათვის ლაშქრობისაკენ მოუწოდა. მისი ეს მოწოდება სწრაფად მოედო მთელ ევროპას და სათავე დაედო აღმოსავლეთისაკენ მრავალი გზის ჯვაროსნულ ლაშქრობას. ხუმრობის სახით დაწყებული ეს მოძრაობა, მოკლე დროში დიდ კატასტროფად გადაიქცა.

რა პოლიტიკურ მიზნებს ისახავდა ქრისტიანული სამყარო იესოს საფლავის განთავისუფლებით?

კუდსის სამეფოს შექმნა. 1096 წლის გაზაფხულზე დაიწყო პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობა. სუსტად შეიარაღებული, არაორგანიზებული გლეხთა რაზმები “წმინდა მიწებისაკენ” გაემშურნენ. წინვლასთან ერთად, რელიგიურ აღტაცება შენელებულ გლეხებს თანდათან, ნაღვლის სურვილი ეზრდებოდათ. განვლილ გზაზე გაწყვეტებისა და ძარცვის ჩადენა ამის მკაფიო მტკიცებულებაა. როდესაც ჯვაროსნებმა კონსტანტინოპოლს მიაღწიეს, ბიზანტიის იმპერატორმა ისინი ბოსფორის მეორე მხარეს გადაიყვანა. მცირე აზიის ნახევარკუნძულის სანაპირომდე მისული ჯარი განადგურებული იქნა სელჩუკების მხრიდან.

1096 წლის შემოდგომაზე, პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობის მეორე ტალღა დაიწყო. ამჟამად ლაშქრობაში საფრანგეთის, გერმანიისა და იტალიის ფეოდალები მონაწილეობდნენ. სომხები, რომლებიც ჯვაროსნებს თავიანთ საყრდენად თვლიდნენ, ეხმარებოდნენ მათ სელჩუკების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ასე, ხმალისა და თან ხრიკების გამოყენებით ჯვაროსნები კუდსის კედლებს მიუახლოვდნენ.

ლეგენდის თანახმად, იესო ქრისტეს კუდსში შესვლისას, მას ადამიანები გახარებული და ხელში მოფრიალე ხურმის ტოტებით დახვდნენ. იმ დღიდან ათასი წლებია გასული... ისინი, ვინც მის მიმდევრებად ეწერებოდნენ, ქალაქში ხელში ხმლით სისხლის ტბის გავლით შედიოდნენ. ეს მოვლენა 1099 წლის 15 ივლისს მოხდა.

დაპყრობილ მიწებზე ჯვაროსნებმა კუდსის სამეფო, ანტიოქიის სამთავრო, აგრეთვე ედესას და ტრიპოლის სამეფოები შექმნეს.

დახმარება ვერ შეძლო

პირველ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილე გლეხთა რაზმის მეთაური, ვიწრო მჯდომი ასკეტი ბეტრე იყო. ბევრნი მას მორწმუნედ თვლიდნენ და ვირის თმიდან წიწკნიდნენ, ნაწიწკნს კი, სასწაულ მოქმედ თილისმას სახით შეყრდნეუნი ანახავდნენ. ლაშქრობის ბოლოს, მიუხედავად იმისა, რომ ვირის თმა სრულიად გაყვლეფილი აღმოჩნდა, ამ რწმენამ ლაშქრობის მონაწილეებს ვერაფრითა დახმარება ვერ გაუწია.

ყველას მიერ უარყოფილი

ქალაქ ანტიოქიის ჯვაროსნების მხრიდან დაპყრობაში ძირითადი როლი, ისლამის რელიგიის ახლად მიმღებმა, მოღალატე სომეხმა შეასრულა. შეპირებული ვიღღოს სანაცვლოდ, მან მიიღო ქრისტიანობა და პირობები შეუქმნა ჯვაროსნების ქალაქში შესვლას. ამ საქციელის გამო, მან ყველას სიძულვილი მოიპოვა.

კუდსის აღებისას ქალაქის ქუჩებში ჯვაროსნების მხრიდან 10 ათასამდე მუსლიმანი და იუდეველი იქნა მოკლული

“კუდსის კონსულტაცია” ვასალებსა და სენიორებს შორის ურთიერთობებს აწესრიგებდა. აქ არა მარტო ფეოდალის მემკვიდრეობით გადაცემის საკითხი რეგულირდებოდა, არამედ ისიც კი განისაზღვრებოდა, თუ რაინდი თავისი სენიორისათვის, წელიწადის განმავლობაში რამდენი დღე უნდა ყოფილიყო სამხედრო სამსახურში. ეს ფაქტი ამტკიცებს რომ, აქ ფეოდალურ ურთიერთობა თავის კლასიკურ ფორმას უახლოვდებოდა

რას ეწოდება კლასიკური ფეოდალიზმი?

რაინდები და ბარონები თავიანთ სამფლობელოში არავითარ მეურნეობას არ ეწეოდნენ, მაგრამ გლეხებისაგან მაღალ რენტას მოითხოვდნენ.

რომელი ქვეყნის ფეოდალური ურთიერთობებით-ვისაა უფრო დაშახსიათებული ეს ფაქტორები?

სალაჰ ად-დინ აიუბი

“მათ ამ ქვეყნური საკეთილდღეობიერე სი-

კეთილე მადლა დაიჭარეს...” ჯვაროსნების მიერ შექმნილი სახელმწიფოების მდგომარეობა არა სტაბილური იყო. მალე ედესა აღებული იქნა მოსულის ამირის მიერ. ამის საპასუხოდ დაიწყო მეორე ჯვაროსნული ლაშქრობა. მაგრამ ქრისტიან მმართველებს შორის არსებული დაპირისპირებები, ამ ლაშქრობის მარცხის მიზეზი გახდა.

1187 წელს ევროპის შემადრწუნებელი გავრცელდა ამზავი გავრცელდა: “სულთან სალაჰ ად-დინ აიუბმა ტაბარიას ტბასთან ახლოს გაანადგურა ჯვაროსნები და გაანთავისუფლა კუდსი”. ამის გამგონე ქრისტიანმა ევროპამ ახალი, მესამე ლაშქრობისათვის (1189-1192) მზადება დაიწყო. ინგლისის, საფრანგეთისა და გერმანიის მეფეთა მიერ ორგანიზებული ლაშქრობაც წარუმატებელი აღმოჩნდა. მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის ინიციატორი პაპი ინოკენტი III იყო. ამჟამად ჯვაროსნებმა გადაწყვიტეს ახლო აღმოსავლეთის ყველაზე ძლიერ სახელმწიფო ეგვიპტისათვის დარტყმა მიეყენებინათ. მათ სურდათ ეგვიპტემდე ზღვის გავლით მიეღწიათ და ამ მიზნით ვენეციისაგან გემები იქირავეს. მაგრამ ვენეციამ შეცვალა პირველი მარშრუტი და ჯვაროსნების მიმართულება, ვაჭრობაში მისი ძირითადი კონკურენტის, კონსტანტინოპოლის დაპყრობისაკენ გადაიტანა. ჩანდა, რომ ჯვაროსნებიც ეგვიპტის გზის შორეულობასა და სიმძნელეს, ბიზანტიის სიმდიდრის კი ახლო და უფრო ხელმისაწვდომობას ასკვნიდნენ.

რა წარმოდგენებს აყალიბებს კონსტანტინოპოლზე შეტევა ჯვაროსნული ლაშქრობების ძირითად მნიშვნელობაზე?

1204 წელს ჯვაროსნებმა ხელში ჩაიგდეს კონსტანტინოპოლი და ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთით, ლათინთა იმპერია შექმნეს. მაგრამ 1261 წელს “ლათინები” (კათოლიკები) გამეფებულნი იქნენ და ხელახლად აღდგენილი იქნა ბიზანტიის იმპერია. მიუხედავად ამისა, ამ იმპერიამ ვეღარ აღიდგინა ყოფილი ძლევამოსილება. ამის შემდეგ 4 ჯვაროსნული ლაშქრობა შედგა. ბოლო მე-8 ლაშქრობა XIII საუკუნის ბოლოს დაემთხვა და ადრინდელივით ისიც წარუმატებლად დამთავრდა.

ჯვაროსნული ლაშქრობების შედეგები დასავლეთ ევროპისთვის. ჯვაროსნულმა ლაშქრობამ მარცხი განიცადა არა მარტო სამხედრო ლაშქრობის სახით, არამედ კათოლიკური ეკლესიის მხრიდან ორგანიზებული პოლიტიკური კამპანიის სახითაც. მეორე ლაშქრობის შემდეგ, გლეხებმა ჯვაროსნული მოძრაობის უმაღლეს მისიაზე რწმენა დაკარგეს: იმიტომ რომ, „წმინდა მიწაზე“ ისინი ფეოდალების თვითნებობის მარწუხებში იყვნენ აღმოჩენილნი. გლეხებმა უპირატესობა არა თავისუფლებისა და მიწების უცხოეთში ძებნას, არამედ მათი თავიანთი სამშობლოში მოპოვებისათვის ბრძოლას მიანიჭეს. ფეოდალებსაც ახალი ლაშქრობისათვის ინტერესი აღარ ჰქონდათ. ამას რამოდენიმე მიზეზი გააჩნდა. პირველი, XIII საუკუნის ბოლოს ევროპაში სახელმწიფოებს შორის ხანგრძლივი ომები დაიწყო და ფეოდალებმა თავიანთი ძალების გამოყენების გზა გამოიხატეს. მეორე, სამეურნეო და ქონებრივი - ფულადი ურთიერთობების განვითარებასთან ერთად, სამფლობელოებში გლეხებისაგან აკრეფილი შემოსავლები მატულობდა. ფეოდალებს, “ოცნებითი იდეების” საძიებლად მსოფლიოს შორეულ მხარეში მისვლას, უფრო თავიანთ ქვეყანაში დარჩენა ერჩივნათ. გარდა ამისა საგარეო სამყაროშიც ცვლილებებს ჰქონდა ადგილი. მაგალითად, მონღოლთა ლაშქრობების შედეგად სრულიად გაპარტახებუ-

სამლოცველოს რაინდები თუ ბანკირები?

ჯვაროსნული ლაშქრობების ისტორიაში საყურადღებო მოვლენას წარმოადგენს ბერი რაინდების ერთიანობების (ორდენების) შექმნა. ერთ-ერთი მათგანი ტაძრის რაინდთა ორდენი იყო.

ეს სახელი, მათი თავდაპირველი რეზიდენციის კუდსში, სელეიამანის სამლოცველოს ადგილას მოწყობასთან იყო დაკავშირებული. ევროპაში მათ ტაძრის რაინდებს (მეტადრენი, ფრ. Temple (ტაძარი)

სიტყვიდან) უწოდებდნენ. მათ შინაგანაწესში ეწერა, რომ ტაძრის რაინდებს კუდსში მოსახსნულად მძაგალი მომლოცველები, ქურდებისა და ყაჩაღთა თავდასხმებისაგან უნდა დაეცვათ. მაგრამ ამ მღვდელ-რაინდებმაც მალე დაიარაღეს თავიანთი რელიგიური ინტერესები და პატერიალურ სარგებელს უფრო მეტი მნიშვნელობა მანიჭეს. აღმოსავლეთში ვაჭრობის სიუხანსების ამოუცხელებელი ტაძრის რაინდები დიდ სიმდიდრეს დაუფლდნენ.

ლობის გამო, ახლო აღმოსავლეთი ევროპელი ფეოდალებისათვის უკვე მასტიმულირებელ ნადავლის წყაროს აღარ წარმოადგენდა. ყველაზე მთავარი კი იყო ის, რომ „ჯვარსა“ და „ნახევარ მთვარეს“ შორის ბრძოლის ძირითადი ცენტრი პირენეის ნახევარ კუნძულზე იყო გადასული. აქ, აღმოსავლეთით ჯვაროსნული ლაშქრობის ლოგიკური გაგრძელების სახით, მოძრაობა რეკონკისტა იყო დაწყებული.

*** რეკონკისტა** – მუსლიმანური მოსახლეობის პირენეის ნახევარკუნძულიდან გაძევების მიზნით, XI-XV საუკუნეებში განხორციელებული მოქმედება.

დასავლეთ ევროპის განვითარებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა. ამ ლაშქრობებმა პირობები შეუქმნა ხმელთაშუა ზღვაზე ვაჭრობის განვითარებას. აქ არაბი და ბიზანტიელი ვაჭრების გამკოტრებელ ვენეციას, თავისი მონოპოლია ჰქონდა დამყარებული. ევროპელებმა აღმო-

სავლეთისაგან ქსოვილის, რკინის, წამლისა და სუნამოს წარმოების, აგრეთვე ზაფარანას, ბრინჯისა და წიწიბურას მოყვანისა და სხვა ხერხები შეისწავლეს.

ევროპამ აითვისა ეტიკეტისა და ჰიგიენის წესები. შემოვიდა სიახლე აბანოსა და აბაზანის სახით. შესაძლებელი იყო ჭადრაკის მოთამაშეთა ხშირი ნახვა. ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა, აღმოსავლეთის მომნახულე და ისლამურ კულტურას გაცნობილი ევროპელების, ქრისტიანობის ზოგიერთი დოგმებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება და რელიგიური ცრურწმენისაგან მოშორება იყო. ამან კი, თავის მხრივ ხელი შეუწყო დასავლეთ ევროპის ხალხების მორალურ განვითარებას.

❖ თქვენ აზრით, რა ცვლილებები მოხდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ჯვაროსნული ლაშქრობების შედეგად?

ქალაქების განვითარება შუა საუკუნეების ევროპაში. შუა საუკუნეების დასაწყისში, სოფლები სოციალ-ეკონომიკური თავსაზრისით ქალაქებზე უფრო განვითარებული იყო. ანტიკური პერიოდის ქალაქები დაკნინების პროცესში იყვნენ. იმდენად, რომ რომის ყოფილი ბრწყინვალეების ნიშნების დანახვა მხოლოდ მისი ძეგლების ნანგრევებზე იყო შესაძლებელი.

IX საუკუნის შუა წლებიდან, ქალაქების განსაზღვრული გამოცოცხლება დაიწყო. ეს, მათი კარლოს დიდის იმპერიის დაშლის შემდეგ შექმნილი, დამოუკიდებელი ფეოდალური სამფლობელოების ცენტრებად გადაქცევასთან იყო დაკავშირებული. მაგრამ ქალაქების ნამდვილი აყვავება X-XIII საუკუნეებს ემთხვევა. ეს ჯვაროსნული ლაშქრობით იყო სტიმულირებული. ამ ლაშქრობის დროს, ჯვაროსნული მუსლიმანური აღმოსავლეთის ქალაქურ ცხოვრებას, მის ხელოვნებასა და სოფლის მეურნეობის ტექნიკას გაეცნენ. მათ იქ მიღებული გამოცდილება და ცოდნა, შემდგომში თავიანთ ქვეყნებში გამოიყენეს.

❖ რა სახის გავლენა მოახდინა ჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა, დასავლეთ ევროპის ქალაქების აღმავლობაზე?

ცნობილია, რომ უძველესი პერიოდიდან მიყოლებული, ყველა სოფლებში არსებობდა სახლის ხელოსნობა. ამ პერიოდში, გლეხები თავიანთთვის და თავიანთი ბატონებისათვის საჭირო უამრავ ნივთებს ამზადებდნენ. სოფელი ხელოსნების გვერდით, ფეოდალურ სამფლობელოებში თავიანთი ბატონების გემოვნებისამებრ, მოწყობილობის დამზადების უნარის მქონე ოსტატებიც მუშაობდნენ. მაგრამ ისინი ფეოდალურ სამფლობელოებს მიმაგრებულნი იყვნენ და მათი პროდუქცია ბაზარისათვის გათვალისწინებულ ქონებას არ წარმოადგენდა. ასე რომ, ხელოსნობა ჯერ კიდევ ხანგრძლივ პერიოდში, დასავლეთ ევროპაში, დომინირებული ნატურალური მეურნეობის შემადგენელ ნაწილად რჩებოდა.

❧ რატომ რჩებოდა ფეოდალურ სამფლობელოებში არსებული ხელოსნობა ნატურალური მეურნეობის შეზღუდვებზე ნაწილად?

ოსტატურ ჩვევებს დაუფლებულმა გლეხებმა, დროის განმავლობაში დაიწყეს სამფლობელოების დროებით მიტოვება და გამგზავრება პურის ფულის საშოვნელად. ეს გახდა აუცილებელი პირობა ხელოსნობის მეურნეობისაგან გამოსაყოფად. პროფესიული ხელოსნობის კატეგორიული ფორმით ჩამოყალიბებას პირობები შეუქმნა ახალმა, დახვეწილმა სოფლის მეურნეობის მეთოდებმა. მათი წარმოებისათვის საჭირო იყო რთული მოწყობილობა, აგრეთვე, სპეციალური ცოდნა და ჩვევები. ყოველივე ამან ხელი შეუწყო სპეციალობის ჩამოყალიბებას. ხელოსნობით დაკავებულია, ამ ოსტატების პროფესიად გადაიქცა. XI-XIII საუკუნეებში ხელოსანთა უმრავლესობამ დაიწყო სოფლის მიტოვება, იმიტომ რომ, აქ გამომუშავების შესაძლებლობა გლეხთა უაღრესი სიღატაკის გამო შეზღუდული იყო. ისინი, თავიანთი პროდუქციის გაყიდვის მიზნით ქალაქში სახლდებოდნენ. ამით ხელახლად ცოცხლდებოდა ანტიკური ქალაქები და საფუძველი ეყრებოდა ახალ ქალაქებს.

ქალაქების განვითარებასა და მათი მოსახლეობის ზრდას საფუძვლად დაედო, აგრეთვე გლეხთა ბრძოლა ფეოდალური ზეწოლის წინააღმდეგ. სამფლობელოებიდან გადახვეწილი ყმა გლეხები, ხელოსნებთან და ვაჭრებთან ერთად, ჩამოყალიბებაში მყოფი ქალაქების პირველი მცხოვრებნი გახდნენ.

❧ უჩვენეთ თავდაპირველი შუა საუკუნეების ქალაქების შექმნის ძირითადი მიზეზები.

ქალაქების შექმნამ, დასავლეთ ევროპის ქვეყნების განვითარებაში დიდი ცვლილებები გამოიწვია. მათ ეკუთვნის: პირველი, ქალაქსა და სოფელს შორის შრომის განაწილება, მათი შრომის გაცვლის გაფართოვება. ამ პერიოდში ქალაქელები სოფლებს ხელსაწყოებით, ისინი კი ქალაქის მოსახლეობას სოფლის მეურნეობის პროდუქციით ამარაგებდნენ. ასე, რომ ქალაქები სოფლებს ქონებრივ-ფულადი ბრუნვისაკენ უბიძგებდნენ.

მეორე, გლეხებთან ფულის არსებობით, ფეოდალებს ისინი ნაწილობრივ ფულად გადასახადზე გადაჰყავდათ. ეს აძლიერებდა გლეხებზე ზეწოლას (შეზღუდვას), რომლის საპასუხოდ ფართოვდებოდა გლეხთა გამოსვლები.

მესამე, საამქროს ხელოსნობა ქალაქებში მრეწველობის განვითარების ძირითადი ფორმა გახდა: საამქროები დიდი ხნის მანძილზე ტექნიკურ გამოცდილებასა და წარმოებით პროცესს უზრუნველყოფდნენ.

მეოთხე, ქალაქების განვითარებამ ფართო გასაქანი მისცა საგარეო ვაჭრობის განვითარებას: ამ პერიოდში ევროპის ორი სავაჭრო რაიონი ჩამოყალიბდა. თუ მათგან ხმელთა შუა ზღვის სანაპიროებზე მდებარე პირველი, ძირითადად ბიზანტიასა და მუსლიმანურ აღმოსავლეთთან საშუამავლო ვაჭრობას ახორციელებდა, ჩრდილოეთ ზღვის სანაპიროებზე მყოფი მეორე თავის მხარეში წარმოებული პროდუქციის გაცვლით იყო დაკავებული. საყურადღებოა ასევე, ევროპაში საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებასთან ერთად, სხვადასხვასავაჭრო ოპერაციების განმახორციელებელი ბანკებისა და მსხვილი ბითუმად მოვაჭრე ბაზრობების შექმნის პროცესიც აძლიერებდა.

ქალაქ ბრიუგეს დაარსება

“...ცხიე-სიმაგრის მაცხოვრებელთა მოთხოვნებისა და მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად, მისი ხიდის კარებზე ვაჭრებმა ..., შემდეგ მოვაჭრეთა გამოკვებისა და თავშესაფარისათვის სასტუმროთა მეპატრონეებმა დაიწყეს წამოსვლება. მათ შორის სიტყვები “ხიდთან მივიდეთ” ჩვევად გადაიქცა. აქ ისე გაფართოვდა საცხოვრებელი კერა, რომ ძალე, უბრალო სიტყვათა თქმაში ხიდად წოდებული (მათ ენაზე “Brügge” ხომ ხიდის ნიშნავს), დიდი ქალაქი შეიქმნა”.

❧ რომელია ფაქტორმა შეასრულა მნიშვნელოვანი როლი, შუა საუკუნეების ცხიე-სიმაგრეების ქალაქებად გადაქცევაში?

საპარლამენტო სისტემა

- საპარლამენტო
- “რეისის მეფე”
- “წარღვნის წიგნი”
- “თავისუფლების დიდი ქარტა”

XI-XV საუკუნეები კლასიკურ ფეოდალურ პერიოდად იწოდება. ამ პერიოდში, დასავლეთ ევროპაში ფეოდალური ურთიერთობების სრულიად განმტკიცებასთან ერთად ადგილი ჰქონდათ ცენტრალიზებული წარმოშადგენლობითი მონარქიებისა და თანამედროვე საპარლამენტო* საფუძვლების ჩამოყალიბებას.

საფრანგეთში პოლიტიკური ცენტრალიზაციის დასაწყისი.

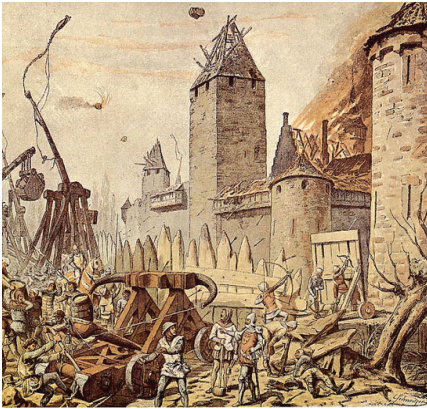
XI-XII საუკუნეებში, საფრანგეთში გრძელდებოდა ფეოდალური არეულობა. ხელისუფლებაში მყოფი კაპეტიანების დინასტიის დომენი* ძლიერი ჰერცოგებისა და გრაფების ქონებას მოიცავდა. ამასთან ერთად, ქვეყნის დიდი ნაწილი ინგლისის მეფეთა ხელში იყო. ყველა ეს ფაქტორები აფერხებდა ქვეყნის განვითარებას. ამიტომაც კაპეტიანთა დინასტიის პოლიტიკა ამ ფაქტორების აღკვეთისაკენ იყო მიმართული. ამ ბრძოლაში მეფეები კათოლიკურ ეკლესიას, რაინდებსა და განვითარებად ქალაქ-კომუნებს ეყრდნობოდნენ. მათი დახმარებით, XIII საუკუნეში კაპეტიანებმა დაამარცხეს აჯანყებული სენიორები. ასევე წარმატებით დასრულდა ომი ინგლისთან. პარიზთან დადებული მშვიდობის ზავის საფუძველზე, ინგლისის მეფემ უარყო საფრანგეთში არსებული მიწების უმრავლესობა.

* **საპარლამენტო** – პოლიტიკური სისტემა სახელმწიფო მმართველობაში, სადაც ხელმძღვანელი პოზიცია პარლამენტს ეკუთვნის

* **დომენი** – მეფის, მიწის მემკვიდრეობითი საკუთრება

რატომ იყო, რომ ფეოდალი სენიორებისაგან განსხვავებით, კაპეტიანთა პოლიტიკას ეკლესიის, რაინდთა და ქალაქების მხარდაჭერა ჰქონდა?

“როგორც ცნობილია, ხელმწიფეებს გრძელი ხელები აქვთ...”

“მეფეთა წმინდა გალი – უთვალავი ომებით ქვეყნის დაპყრობის, მძარცვლის, ღარიბების მოშპობის, ეკლესიების გაძანადგურებელ ბოროტთა მოქმედებების კატეგორიული აღკვეთა... ერთ-ერთი ასეთი ბოროტმოქმედთაგანი – საშინელი თავის მოძვეთი ტომის მარლია, მათ (ცხე – სიმაგრეებს) გველეშაპის ბუდედ და ყაჩაღთა ადგილად აქცევდა, ასევე წვადა და ძარცვავდა მთლიან შემოვარენს. ამ (საკლესიო კრების) თხოვნის საფუძველზე, მეფე დაუახლოვდა ძლიერ დაცულ კრესისის ციხე-სიმაგრეს და მოულოდნელად ხელში ჩაიგდო იგი. ციხე-სიმაგრის დაწვრთვების შემდეგ, ქვეყანაში დაამყარა მშვიდობა, რომელსაც დიდი ხნის განმავლობაში ელოდნენ. როგორც ვხედავთ, მეფეებს გრძელი ხელები აქვთ...”

ნაწილი ლიუდოვიკო VI-ის ახლო პირის, სუკერის ნაწარმოებიდან. (XII საუკუნის პირველი ნახევარი)

რაზეა საუბარი გარკვეულ წყაროდან მოცემულ ნაწილში?

მეფე, დომენის გაფართოების პარალელურად გარკვეული ადმინისტრაციული რეფორმების გატარებას შეუდგა. ცენტრალური ხელისუფლება, რამოდენიმე სამმართველოდ განშტოებული ფორმით მეფის საბჭოს ხელში მოხვდა. სხვადასხვა პროვინციებს მეფის ნაცვლები, ბალები მართავდნენ. სასამართლო, გადასახადების აკრეფა და ადგილობრივი ჯარის შეკრება მათ უფლებამოსილებაში შედიოდა. მოხელეების დანიშვნისას მეფეები უნივერსიტეტებში “რომის სამართალს” დაუფლებულებს უპირატესობას ანიჭებდნენ. ისინი ძირითადად ქალაქის მცხოვრებნი იყვნენ და “ლეგისტად” იწოდებოდნენ.

❧ რომელი ფაქტის საფუძველზე შეიძლება დადასტურებული იქნას მეფის ხელისუფლებისა და ქალაქებს შორის კავშირი?

თავისი წინამორბედების პოლიტიკა ფილიპე IV-მ (1285-1314) განაგრძო. მან, საფრანგეთის დიდი ნაწილი შეიერთა. მაგრამ მცდელობის მიუხედავად ვერ შეძლო ფლადზიას დამორჩილება. ფლადზია ფრანგულ ოკუპაციას თავისი ეკონომიკისათვის სახიფათოდ თვლიდა, იმიტომ რომ მისი ქსოვის ხელოვნება ინგლისიდან მოტანილ მატყლს ემყარებოდა. ეკონომიკური ინტერესები, ფლადზიას ინგლისთან დაახლოების მიზეზი გახდა.

ფლადზიასთან ბრძოლას დაეცარიელებინა ფრანგული ხაზინა. ამიტომ ფილიპე IV-ს მისი მოკლე დროში შევსება სურდა. მას, რომის ნებართვის გარეშე ფრანგ სასულიერო პირებისათვის გადასახადი ჰქონდა დაკისრებული. ამის საპასუხოდ პაპმა მეფეს დაემუქრა, რომ ეკლესიას მოსწყვეტდა. ფილიპე IV მიხვდა ამ მტრობის საფრთხეს და 1302 წელს პირველად მთავარი შტატები მოიწვია. ეს საფრანგეთში ცენტრალიზებული წარმომადგენლობითი მონარქიის შექმნის მიმართულებით ყვალაზე სერიოზულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. სწორედამთავარ შტატებმა მეფეს, ეკლესიის ხელისუფლების უმაღლესობის დამტკიცების მცდელობის პაპისათვის დარტყმის მიყენებაში დაეხმარა. ისტატურად ორგანიზებული კამპანიის შედეგად, საფრანგეთში კათოლიკურ ეკლესიას, “რკინის მეფე” ფილიპე IV-ის მსახურ ინსტრუმენტად გადაქცეულ, ახალმა პაპმა დაუწყო ხელმძღვანელობა.

პოლიტიკური ცენტრალიზაციის დასაწყისი ინგლისში. 1066 წელს ნორმანების დაპყრობის შედეგად ინგლისში ტახტზე ვილჰელმ I ავიდა. მან გააძაბა პირველი ნაბიჯები ხელისუფლების გაძლიერების მიზნით. რომელმაც, პირველ რიგში ანგლოსაქსი თავადების ქონების კონფისკაცია მოახდინა, რომლის 1/7 ნაწილი თვითონ მიითვისა. დანარჩენი ნაწილი კი ბარონებს შორის გაანაწილა. მათი სამფლობელოები ინგლისის სხვადასხვა საგრაფოებში მდებარეობდა. არამართო მეფის ვასალები, არამედ მათი ვასალებიც კი ვალდებულნი იყვნენ დაედოთ მეფის ერთგულების ფიცი, გამოეცლიათ სამხედრო სამსახური და გადაეხადათ გადასახადი მიწის მიღების შემთხვევაში.

❧ რატომ იყო რომ, ადრე შმართველებთან ბრძოლაში გამარჯვების იოლად მომბოველები პაპები ფილიპე IV-სთან ბრძოლაში დამარცხდნენ?

მთავარი შტატების კრება

“ვალი ზედმეტობით დააბრუნა”

ფილიპე IV ისტორიაში, ასევე ტამბლიერთა (“მეტადრეები”) ორდენზე შუალის დაჭკითაც იყო ცნობილი. ეს ორგანიზაცია დიდი ხანი იყო, რომ ევროპაში ყველაზე დიდ საფინანსო დაქსეპულებად იყო გადაქცეული. მათ კლიენტთა შორის საფრანგეთის მეფეც იყო. მას “ქრისტეს მსახურებისათვის” დიდი მოცულობის ვალი გააჩნდა. ფილიპე IV-მ ვალი ძალიან ორიგინალური ფორმით დააბრუნა: ორდენი ინოვაციაში იქნა დადგანაშაულებული და მასთან მტრობა დაიწყო. ასობით მღვდელ-რაინდები კოცონზე დაწვეს. ორდენის ქონება კი, კონფისკაციას დაექვეყდებარა და მეფის ხაზინაში გადავიდა.

1086 წელს ვილჰელმ I-მა ინგლისში მოსახლეობისა და მათი ქონების აღრიცხვა მოახდინა. ადამიანებმა ეს ღონისძიება არა უბრალო ღონის სამინელებად მიიღეს, ხოლო აღწერის შედეგების მაჩვენებელ წიგნს “წარღვნის წიგნი” უწოდეს. ამ ღონისძიების შედეგად თავისუფალ გლეხთა დიდი ნაწილი ყმა გლეხებად გადაიქცა.

XII საუკუნის მე-2 ნახევარში მეფის ხელისუფლების ავტორიტეტი უფრო გაიზარდა. ეს, ჰაინრიხ II-ის რეფორმებთან იყო დაკავშირებული. სასამართლო რეფორმის თანახმად, ყოველი რაინდი, ქალაქის მაცხოვრებელი და თავისუფალი გლეხი უფლებამოსილი იყო გვერდი აევლო ადგილობრივ საბარონო სასამართლოსათვის და პირდაპირ მეფის სასამართლოსათვის მიემართა. ყველაზე მნიშვნელოვანი - დაიწყო ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს მოქმედება. ამ სასამართლოში ბრალდებული პირებისათვის გამტყუნებელი და გამამართლებელი განაჩენი სპეციალურ ჟიურს გამოჰქონდა. ასეთი სასამართლოები დღესაც არსებობს ზოგიერთ ქვეყნებში.

ხანგრძლივი ომები სამხედრო რეფორმების გატარებას მოითხოვდა. ამ რეფორმის თანახმად, რაინდთა წელიწადში რამოდენიმე დღით შეზღუდული სამხედრო სამსახური “დამცავ ფულად” წოდებული გადასახადის გადახდით იქნა ჩანაცვლებული. ამ გადასახადის აკრეფამ გასაქანი მისცა ხელფასიანი ჯარის გამოყენებას. ასეთ ჯარში ხელფასის სანაცვლოდ, მთელი წლის განმავლობაში სამხედრო სამსახურის გაწევაზე დათანხმებული რაინდები მსახურობდნენ.

როგორი ზეგავლენა მოახდინა ჰაინრიხ II-ის რეფორმებმა ფეოდალურ დიდებულთა მდგომარეობაზე?

ცენტრალიზაციის პროცესს თან სდევდა მწარე ბრძოლა მეფესა და ბარონებს შორის. 1215 წელს მომხდარი აჯანყების შედეგად მეფე იძულებული გახდა ხელი მოეწერა “თავისუფლების დიდი ქარტია” სახელწოდების საბუთისათვის. ამ დოკუმენტში ასახვა ჰპოვა ქვეყნის სხვადასხვა თავისუფალი ფენების ინტერესებმა. ქარტიის ერთ-ერთი მუხლის თანახმად, ძირითადად მსხვილი ფეოდალებისაგან შემდგარი სამეფო საბჭო შეიქმნა. ეს საბჭო 1265 წელს შექმნილი ინგლისის პარლამენტის წინამორბედი იყო. XIV საუკუნეში განსაზღვრული იქნა პარლამენტის ძირითადი უფლებამოსილებანი. გადასახადების დამტკიცების გარდა, პარლამენტი, კანონების მიღების და პოლიტიკურ საკითხებზე სასამართლო წარმომადგენლების უფლებამოსილებებსაც ფლობდა. 1343 წლიდან პარლამენტი ორ პალატად დაიყო: ლორდთა პალატა და თემთა პალატა. პარლამენტის ამგვარი მოწყობა განსაზღვრული ცვლილებებით დღემდე შემონახულ-შემორჩენილა.

რა სახის გავლენა მოახდინა ქარტიამ ინგლისის პოლიტიკურ განვითარებაზე?

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო

“დიდი თავისუფლების ქარტიიდან”

“1. ...უნდა განთავისუფლდეს ინგლისის ეკლესია და მისი უფლებები და თავისუფლებები სრული სახით მის უფლებამოსილებაში უნდა გადაეცეს.

12. არც “დამცავი ფული” და არც შემწეობა ჩვენი სამეფოს საერთო საბჭოს გადაწყვეტილების გარეშე არ უნდა იქნას აკრეფილი.

13. ლიონდონი და სხვა ქალაქები ყველა ადამიანრივ თავისუფლებებსა და თავის დამოუკიდებელ ჩვევებს უნდა ფლობდეს.

14. სამეფოს საერთო საბჭოს ორგანიზებებისათვის ჩვენ არჩევისკომისიების, ეპისკოპოსების, წინამძღვრების, ვრაფების, დიდი ბარონებისა და ჩვენგან პირდაპირ ქონების მძღვრები რაინდების მოწვევას ვბრძანებთ.

15. არავინ არ უნდა იქნას იძულებული გასწიოს სამსახური ამაზე მეტად, ვიდრე ეს განსაზღვრულია კანონით, თავისი ფეოდალის ვათავალისწინებით.

39. არც ერთი თავისუფალი პირი, კანონიერი განაჩენის გარეშე ან უკანონოდ არ შეიძლება დაეჯიჯრებინა და საპატიმროში იქნას გამოწყვედილი, აკრძალულია მისთვის საკუთრების ჩამოერთმევა.

61. ბარონებმა მთლიანი სამეფოდან ნებისმიერი 25 ბარონი უნდა აირჩიონ, რადგან მათ მეფის მხრიდან მათთვის ბოძებული უფლებები და თავისუფლებები მოეღო ძალეობით უნდა დაიცვან და შეინარჩუნონ”.

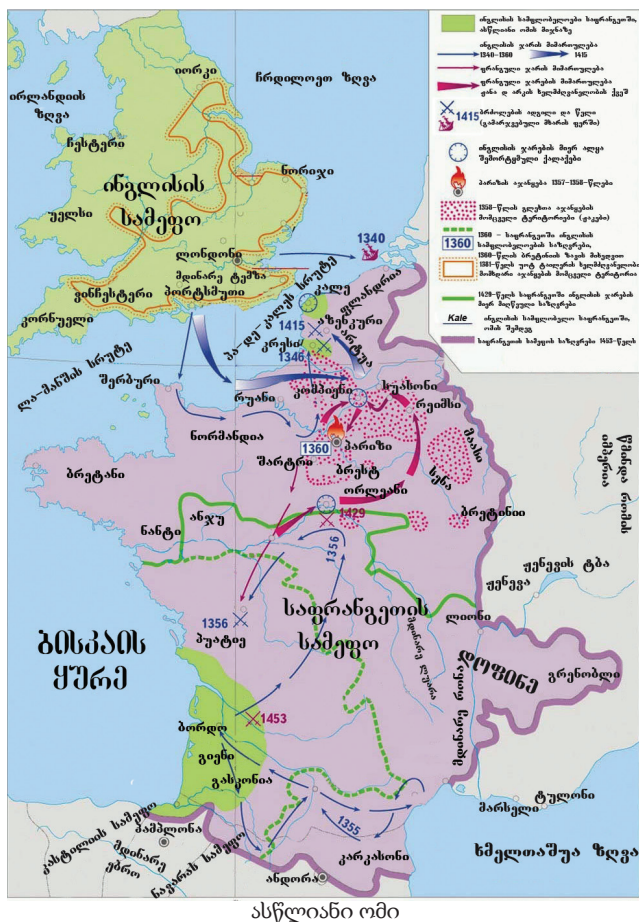
რომელი ფენის ინტერესებს იცავდა ქარტიის მოცემული მუხლები?

ასწლიანი ომი. 1328 წელს საფრანგეთში დასრულდა კაპეტინგთა დინასტიის მმართველობა. ის, მონათესავე დინასტია ვალუამ შეცვალა. ამის მერე, ფილიპ IV-ის შვილიშვილს (მისი ქალიშვილის ხაზით) - ინგლისის მეფეს საფრანგეთის ტახტზე პრეტენზია ჰქონდა წამოყენებული. მაგრამ ორ ქვეყანას შორის “ასწლიანი ომი” (1337-1453) დაწყების მიზეზებს, ძირითადად ტახტისათვის ბრძოლებთან ერთად, ინგლისის საფრანგეთში დაკარგული ტერიტორიების მოთხოვნა, აგრეთვე “ფლანდრიის საკითხის” გამწვავება წარმოადგენდა.

კრესსა და პუატიესთან ახლოს ინგლისელების გამარჯვება, საფრანგეთის ჩრდილოეთ-დასავლეთი ნაწილის დაპყრობით დამთავრდა. გაბარცვული იქნა ეს ტერიტორიები. ინგლისში წარმოებულმა ხანგრძლივმა ომებმა გადასახადებისა და ფეოდალური ზეწოლის მომატება გამოიწვია. ფეოდალური ზეწოლის გაზრდის საპასუხოდ საფრანგეთში (1358 წელს ჟაკერის აჯანყება) და ინგლისში (1381 წელს უთო ტაილერის აჯანყება) გლეხთა აჯანყებები მოხდა. ამ აჯანყებების ჩახშობის მიუხედავად, დაჩქარებული იქნა გლეხთა დამპყრობელთაგან გათავისუფლების პროცესი.

“ასწლიანი ომი” კი გრძელდებოდა. 1415 წელს, ინგლისელებმა აზნეკურთან ახლოს გაანადგურეს ფრანგული ჯარი და აიღეს პარიზი. საფრანგეთის მდგომარეობა უალრესად გაართულა ბურკუნდიის ჰერცოგის ინგლისის მხარეს გადასვლამ. ამ დროს გამწვავდა ბრძოლა ტახტისათვის. ერთი მხრიდან მცირეწლოვანი ინგლისელი მეფე საფრანგეთის მმართველად გამოცხადდა, მეორე მხრიდან კი, საფრანგეთის პრინცი, კარლი თავისი უფლებების აღიარებას მოითხოვდა.

1428 წელს ინგლისელებმა ალყა შემოარტყეს ქალაქ ორლეანს. მდგომარეობა ძალიან დაძაბული იყო. ქალაქ ორლეანში საფრანგეთისა და ფრანგი ხალხის ბედი უნდა გადამწყდარიყო. მხოლოდ სასწაული იხსნიდა საფრანგეთს. ამ სასწაულმა თავისი გამოვლენა ჟანა დ'არკის მოქმედებაში ჰპოვა. მისმა, ბრძოლისაკენ ცეცხლიანმა მოწოდებამ ბიძგი მისცა, ქვეყანაში აქამდე უნახავი პატრიოტული სულის აღზევებას. ამ ხალხის წინააღმდეგობის შედეგად განთავისუფლდა ორლეანი და ქალაქ რეიმსში ჩატარდა კარლოს VII-ის ჩვეულებისამებრ გვირგვინის დადების ცერემონია. ჟანას ავტორიტეტით შეწუხებულმა თავადებმა მას უღალატეს. შედეგად ბურგუნდიელებმა ტყვედ ჩაიგდეს ჟანა და ინგლისელებს მიჰყიდეს. ჟანა 1431 წელს ქალაქ რუანში ინკვიზიციის კოცონზე დაწვეს. მაგრამ ჟანას სიკვდილმა ინგლისელებს ვერ უშველა. ფრანგი ხალხის პატრიოტულმა ენთუზიაზმმა, ბურგუნდიის ჰერცოგის ინგლისთან კავშირის შეწყვეტამ და როგორც იქნა ინგლისის შიგნით ფეოდალურმა გაწევ-გამოწევამ დაახლოვა მისი მარცხი. 1453 წელს ომი საფრანგეთის გამარჯვებით დამთავრდა.

❓ თქვენი აზრით, ნაჩვენები მიზეზებიდან, რომელი გახდა ინგლისის ასწლიან ომში დამარცხების ძირითადი მიზეზი?

დასავლეთ ევროპა “ასწლიანი ომის” შემდეგ. XV საუკუნის მეორე ნახევარში ინგლისსა და საფრანგეთში პოლიტიკური ცენტრალიზაციის უკანასკნელი ეტაპი იყო დაწყებული. ამ ეტაპზე ორივე ქვეყანაში გამწვავებული იყო ბრძოლა, ცენტრალიზაციის მომხრეებსა და მოწინააღმდეგეებს შორის. საფრანგეთში ბრძოლა ლიუდოვიკო XI-სა და მოკავშირე ფეოდალების სათავეში მდგარ ბურგუნდიის ჰერცოგს, მამაც კარლოსს შორის მიმდინარეობდა. ბრძოლაში წარუმატებელმა ლიუდოვიკო XI-მ თავის მიზანს მოტყუებით, მუქარითა და პროვოკაციის გამოყენებით მიაღწია. დაიშალა ფეოდალების გაერთიანებული ძალები, ხოლო კარლოსი მოკლული იქნა. XV საუკუნის ბოლოს დასრულდა საფრანგეთის პოლიტიკური გაერთიანება. მაგრამ გადაწყვეტი ცვლილებები ლიუდოვიკოს პერიოდში მოხდა. ის ქვეყანას მრავალრიცხოვანი მოხელეების დახმარებით მართავდა და მთავარ შტატებს უფრო და უფრო ნაკლებად იწვევდა. ყოველივე ეს უჩვენებდა, რომ საფრანგეთი აბსოლუტური მონარქიის მიმართულებით მიდიოდა.

ინგლისში კი, “ასწლიანი ომის” შემდეგ, ისტორიაში “წითელი ვარდისა და თეთრი ვარდის ომის” სახელწოდებით ცნობილი სამინაო ომი (1455-1485) დაიწყო. ეს იყო, ორი მეტოქე დინასტიის გარშემო გაერთიანებულ, ორ ჯგუფ დიდებულთა ბრძოლა ხელისუფლებისათვის. ეს ბრძოლა ინგლისის ძველი დიდებულების უმრავლესობის დაღუპვითა და ტიუდორთა დინასტიის (1485-1603) ხელისუფლებაში მოსვლით დასრულდა. დინასტიის ფუძემდებელ ჰენრი VII-ის ხელისუფლების წლებში, თემთა პალატის უფლებები შეზღუდული იყო. ასე რომ, ინგლისში, ისევე როგორც საფრანგეთში, პოლიტიკური წყობის ახალი ფორმით ჩამოყალიბება დაიწყო.

❓ რაში მდგომარეობდა XV საუკუნის ბოლოს ინგლისისა და საფრანგეთში დამყარებული პოლიტიკური წყობის სიახლე?

პირენეის ნახევარკუნძულზე, რეკონკისტას შედეგად ესპანეთისა და პორტუგალიის სამეფოები შეიქმნა. XV საუკუნის დასასრულს მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა, ამ ორი სახელმწიფოს სამინაო ცხოვრებაში. მეფეებმა ხელისუფლებას ჩამოაშორეს მემკვიდრეობითი თავადები და ისინი მომსახურე დიდებულებით შეცვალეს, რომლითაც კორტესების როლი შეამცირეს.

*** კორტესები –** წოდებრივ წარმომადგენლობითი ორგანოები ესპანეთსა და პორტუგალიაში

გერმანიისა და იტალიის დიდი ნაწილი, ისევე როგორც ადრე, სამთავროებისა და თავისუფალი ქალაქების ჯგუფისაგან შემდგარი საღვთო რომის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა. ამ იმპერიაში არც საერთო კანონი და არც საერთო სასამართლო არ არსებობდა.

❓ რით განსხვავდებოდა გერმანიისა და იტალიის პოლიტიკური წყობა დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებისაგან?

XVI საუკუნის დასაწყისში, ევროპის ქვეყნები პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიკური განვითარების სხვადასხვა დონეზე იყვნენ. ეს იმას ნიშნავს, რომ მათ წინაშე სხვადასხვა ამოცანები იდგა.

☰ კითხვები და ღვაწლები

1. რა შედეგები მოჰყვა ნორმანების მხრიდან ინგლისის დაპყრობას?
2. რიგ-რიგობით ჩამოთვალეთ ნაბიჯები, რომელიც მიმართული იყო “ასწლიან ომამდე” საფრანგეთისა და ინგლისში მეფის ხელისუფლების გაძლიერებისაკენ.
3. გამოიკვლიეთ XIII-XV საუკუნეებში ინგლისში საპარლამენტო წყობის შექმნისა და განვითარების საფუძვრები.
4. მოაშუადეთ პრეზენტაცია ჟანა დ არკის შესახებ.
5. განსაზღვრეთ “ასწლიანი ომის” შემდეგ საფრანგეთისა და ინგლისში მომხდარი პოლიტიკური პროცესების საერთო მხარეები.

საკუთარი სიტყვები

- ნიზამია
- ომარ ხაიამი
- ულუგ ბეგი
- მაჰმუდ კაშღარი
- მარკო პოლო
- მიქელანჯელო
- უნივერსიტეტი
- ლეონარდო და ვინჩი

XIII საუკუნემდე, მიუხედავად იმისა, რომ ისლამის გავრცელებამ მსოფლიო ცივილიზაციაში შეუცვლელი წვლილი შეიტანა. შუა საუკუნეების ბოლოს მდგომარეობა შეიცვალა. ევროპაში გავრცელების პერიოდამ ცნობილ XIV-XVI საუკუნეებში, ევროპის კულტურამ კაცობრიობის ცივილიზაციას სამეცნიერო აღმოჩენებთან ერთად, ხელოვნების ძვირფასეულობაც უბოძა.

მეცნიერება და განათლება. აღმოსავლეთის მეცნიერებისა და კულტურის სფეროში დიდი წარმატებების მიღწევა, ძირითადად VIII-XIII საუკუნეების მომცველ ისლამის გავრცელების პერიოდს ემთხვევა.

დიდი სელჩუკთა სულთნის, ალპ-არსლანის პერიოდში - XI საუკუნეში, ბაღდადში გახსნილი უმაღლესი მადრასა, მსოფლიოს ერთ-ერთი პირველი უნივერსიტეტატაგანია. “ნიზამიად” წოდებულ ამ უნივერსიტეტში რელიგიურ მეცნიერებასთან ერთად, სამართალი, ფილოლოგია, მათემატიკა და ასტრონომიაც ისწავლებოდა.

XI-XII საუკუნეებში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ომარ ხაიამი, რომელიც იმ პერიოდის გენიალური პოეტი, მათემატიკოსი, ასტრონომი და ფილოსოფოსი იყო. ომარ ხაიამი ისპაჰანის ობსერვატორიის ხელმძღვანელი ყოფილა. მის მიერ, ასტრონომიასთან დაკავშირებით შედგენილი “მალიქშაჰის ცხრილის” კატალოგის, რომელშიაც 100-ზე მეტი ვარსკვლავის სახელწოდებაა მოცემული, მხოლოდ განსაზღვრული ნაწილი იქნა დღემდე შემორჩენილი. ომარ ხაიამმა მალიქშაჰ I-ის საპატივსაცემოდ “ჯალალის კალენდარი” შეადგინა, მასში წამოყენებულია აზრი, დედამიწის მზის გარშემო ტრიალის შესახებ.

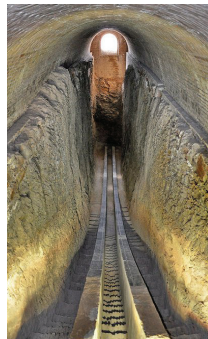
ომარ ხაიამი

ღველი დროის კალენდრებიდან, რომლებიც თქვენთვის ცნობილი?

მთვარის რუკაზე დასახელებულ დიდ თურქ ასტრონომთაგან ერთ-ერთი ულუგ-ბეგია. დიდ თურქ მეცნიერს, ულუგ-ბეგს XV საუკუნეში, სამარყანდში 55 მეტრ სიმაღლიანი, მსოფლიოს ყველაზე პოპულარული ობსერვატორია ჰქონდა აშენებული.

XI საუკუნის ცნობილმა თურქმა მეცნიერმა, მაჰმუდ კაშღარმა 1077 წელს დაწერა ნაწარმოები “დივანი-ლულათ-ით-თურქი”, ხოლო თავის ნაწარმოების ბოლოს დართული ჰქონდა თურქი ხალხების საცხოვრებელი ტერიტორიების აღმწერი პირველი რუკა.

ოსმალეთის ადმირალს, პირი რაისს 1513 წელს მსოფლიოს დიდი რუკა ჰქონდა დახატული და ამ რუკაზე ამერიკის კონტინენტიც კი ჰქონდა შეყვანილი. როგორც ჩანს თურქ მეცნიერებს ჰქონდათ ცნობები ამერიკის კონტინენტის არსებობის შესახებ.

ულუგ-ბეგის ობსერვატორია

პირი რეისის რუკა

პირი რეისი

ჩინეთში XI საუკუნეში დენტის, XII საუკუნეში ლითონის ზარბაზანი იქნა გამოგონილი. XI-XV საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში კულტურის სფეროში დიდ წინსვლებს ჰქონდა ადგილი. ამის ერთ-ერთი მიზეზთაგანი ევროპელების ჯვაროსნული ლაშქრობების პერიოდში, აღმოსავლეთში ისლამის ცივილიზაციასთან კავშირში ყოფნა და უამრავი ახალი ცნობების მოპოვება იყო. ჯვაროსნული ლაშქრობების დამთავრების შემდეგაც ევროპელებს აღმოსავლურ ქვეყნებზე ინტერესი არ გამოლევიათ. XIII საუკუნეში ვენეციელი ვაჭარი და მოგზაური მარკო პოლო გაემგზავრა შორეულ აღმოსავლეთში და ის მრავალი წლის განმავლობაში ჩინეთში ცხოვრობდა. მისი ნაწარმოებები, რომლებიც აზიური ქვეყნების შესახებ მოგვითხრობენ, დიდი ხნის მანძილზე ევროპელების მიერ იმ ქვეყნებზე წარმოდგენების განსაზღვრისა და გეოგრაფიული რუკების დახატვის გარანტს წარმოადგენდნენ.

როგორ ჰქონდა განსაზღვრული მაჰმუდ ქაღალდის თავისი ნაწარმოების მიზანი?

თქვენი აზრით, რა იყო მარკო პოლოს ჩინეთში ცხოვრების მიზეზი?

ეკლესიური სკოლები უკვე ვეღარ აკმაყოფილებდა ქალაქის თვითმმართველობის ორგანოებისა და მეფის სასახლის მოთხოვნებს მცოდნე ადამიანებზე. ამიტომაც იხსნებოდა საერო სკოლები, ჩნდებოდა პირველი უმაღლესი სასწავლებლები. XII საუკუნეში, იტალიაში გახსნილი იყო ბოლონიის უნივერსიტეტი. ამ უნივერსიტეტში ძირითადად სამართალი, მედიცინა და ხელოვნება ისწავლებოდა. პარიზის უნივერსიტეტმა, რომელიც უძველეს უმაღლეს სასწავლებელთაგან ერთ-ერთს წარმოადგენს, 1200 წელს მეფისაგან მიიღო განკარგულება თავისი უფლებების დაკანონების შესახებ.

შუა საუკუნეებში შექმნილი ევროპული უნივერსიტეტებიდან, რომელი განაგრძობს დღეს თავის მოქმედებას?

XIII საუკუნეში ინგლისის, ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორის როჯერ ბეკონის ნაწარმოებ “დიდი შრომა”ს შეიძლება იმ დროის ენციკლოპედია ეწოდოს.

XV საუკუნეში ტელესკოპით ციური სხეულების მნახველმა ვენეციელმა გალილეო გალილემ ახალი აღმოჩენები გააკეთა. მან დაამტკიცა ნიკოლაი კოპერნიკისა და ჯორდანო ბრუნოს ცდა მიწის მზის გარშემო ბრუნვის შესახებ.

დივანი-ლულათ-ით-თურქ

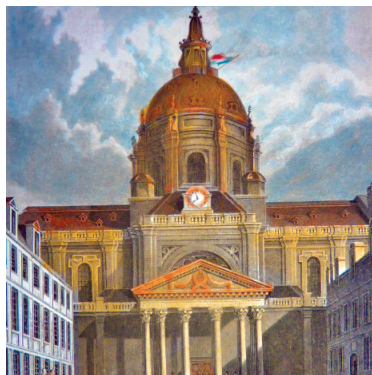

მაჰმუდ ქაღლარი

“ეს წიგნი მე აზნანის რიფის მიხედვით შემდგენია. ის ანდაზებით, გამოჩინაუბებით, ლექსებით, ... და პროზით მოცემული ნაწილებით გამოიდგურება. მე როდელი გავამართეფე, გავუგებარი აფხსენი და წლებების მანძილზე ჩემი საქმე განგვრძე. მე თურქების მიერ წაიხსნელი ლექსებიდან ნაწილები, ასევე მათი მიერ ბედნიერ და უბედურ დღეებში გამოყენებული ფავეები ჩემს წიგნში დამხსენრეფა, რათა ვუწრუნეფიყო მკითხველთა გაცნობა ამ ხალხთა გამოცდილებითა და ცოდნით”.

მარკო პოლო

პარიზის უნივერსიტეტი

მეცნიერული ცოდნის გაფართოებამ და მცოდნე ადამიანების საჭიროებამ გაზარდა წიგნების ბეჭდვის აუცილებლობა. 1445 წელს გერმანიაში, იოჰან გუტენბერგმა პირველი სტამბა გახსნა. მის მიერ დაბეჭდილი პირველი წიგნი ბიბლია იყო. ამ გამოგონებიდან წიგნის ბეჭდვა თანდათან მთელ ევროპაში გავრცელდა და ხელი შეუწყო ცოდნის უფრო სწრაფ და ფართო გავრცელებას.

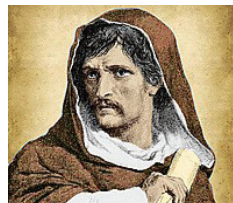
როჯერ ბეკონი

გალილეო გალილეი

ნიკოლაი კოპერნიკი

ჯორდანო ბრუნო

ხელოვნება. XIV საუკუნეში იტალიაში შექმნილი და ჰუმანისტური იდეების განმსახიერებელი რენესანსის კულტურა, მოკლე დროში მთელ ევროპაში გავრცელდა. რენესანსის პერიოდის განმასხვავებელი მხარეები კულტურის ახალი და საერო ხასიათი, ასევე ადამიანისა და მისი მოქმედებების წინა რიგში დაყენება იყო. ხელახლად გაიზარდა ინტერესი ანტიკურ კულტურაზე, თითქმის აღდგოლი ჰქონდა მის აღდგენას.

❖ რომელ საუკუნეებს მოიცავს აზერბაიჯანში რენესანსის პერიოდი და მის რომელ წარმომადგენლებს იცნობთ?

რენესანსის კულტურის ცენტრი იტალიის ქალაქი, ფლორენცია იყო. ქალაქი რომი, ვენეცია და მილანიც პოპულარულნი იყვნენ თავიანთი ხელოვნებით.

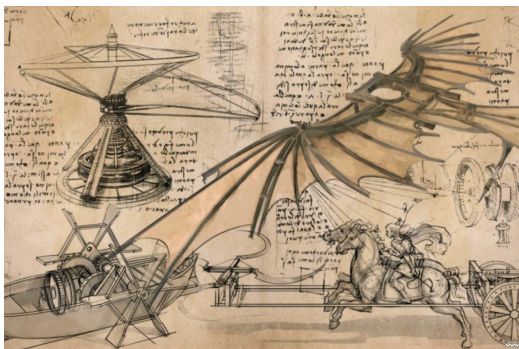
იტალიის რენესანსის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი წარმომადგენლის, გენიალური მხატვარის ლეონარდო და ვინჩის (1452-1519) ნაწარმოები “მონა ლიზა” (ჯოკონდა) მთელ მსოფლიოში ცნობილია. ლეონარდო და ვინჩიმ თავის პერიოდს რამოდენიმე საუკუნით წინ გაასწრო და პარაშუტის, ვერტმფრინავის, დაივინგის კოსტიუმებისა და წყალქვეშა გემის მაკეტი დაამზადა. ლეონარდო და ვინჩი ადამიანის ორგანიზმის შესასწავლად მკვდრის სხეულებზე ქირურგიულ ოპერაციებს ატარებდა.

ლეონარდო და ვინჩი

“მონა ლიზა” (ჯოკონდა)

ლეონარდო და ვინჩის იდეები

მიქელანჯელო არქიტექტორი, სამხედრო ინჟინერი, პოეტი, პირველ რიგში კი მოქანდაკე იყო. მას პეტრეს ტაძრის უზარმაზარი გუმბათის პროექტი ჰქონდა დამზადებული. რენესანსის პერიოდის გენიალური მხატვარი და მოქანდაკე მიქელანჯელო “გიგანტის” სახელწოდების, 5,5 მეტრის სიმაღლის “დავითის” ძეგლის ავტორია. წმინდა პეტრეს ეკლესია, რომლის მშენებლობის ერთ ეტაპზე მიქელანჯელოსა და რაფაელსაც ჰქონდა მონაწილეობა მიღებული, იმ პერიოდის ყველაზე შესანიშნავ არქიტექტორულ ნიმუშთაგან ერთ-ერთს წარმოადგენს.

❖ გამოიკვლიეთ, თუ რომელ ქალაქებში მდებარეობს წმინდა პეტრეს ეკლესიები.

დავიდის ძეგლი

წმინდა პეტრეს ეკლესია

❶ განსაზღვრეთ, თუ რა იყო ევროპასთან შედარებით მუსლიმანურ აღმოსავლეთში მხატვრობის განუვითარებლობის მიზეზები.

აღმოსავლურ ქვეყნებში ხელოვნების სახეობებიდან ყველაზე მეტად განვითარებული არქიტექტურა იყო. ინდ-ისლამური არქიტექტორულ ძეგლებს შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა XII საუკუნეში, დელიში აშენებული კუვვათულ-ისლამის მეჩეთი, XIII საუკუნეში კი, კუტბ ად-დინ აიბაკის ბრძანებით, აგურით აშენებული 73 მეტრის სიმაღლის კუტბ-მინარის მინარეთი.

თემურისა და მისი მემკვიდრეების ხელისუფლების პერიოდში, XIV-XV საუკუნეებში აშენებული, სამარყანდში მყოფი შაჰი-ზინდას მაგზოლუუმის ანსამბლი აღმოსავლური არქიტექტურის ყველაზე მშვენიერ ნიმუშთაგან ერთ-ერთად ითვლება.

ესპანეთის გრანდას სამიროში, მმართველ არაბებს XIII-XV საუკუნეებში აშენებული ჰქონდათ ალჰამბრას სასახლე, რომელიც მუსლიმანური არქიტექტურის ყველაზე მშვენიერ ფასეულობად ითვლება.

ოსმალეთის იმპერიის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი არქიტექტორთაგანი სინან ხოჯა, ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა XVI საუკუნეში.

ალჰამბრა

❷ განსაზღვრეთ დასავლეთ და აღმოსავლეთ არქიტექტურის საერთო მხარეები.

ლიტერატურა. შუა საუკუნის ქალაქებში პოეტები აგროვებდნენ სახალხო სიმღერებსა და თქმულებებს, ამით კი მარადიულ ნაწარმოებებს ქმნიდნენ. ევროპაში ფართოდ გავრცელებული იყო მამაცი და გულუხვი რაინდების განდიდება. XII საუკუნეში, საფრანგეთში დაწერილი “სიმღერა როლანდის შესახებ” ყველაზე პოპულარულ სარაინდო პოემას წარმოადგენდა. ნაწარმოების გმირი როლანდი იბრძოდა მტრის წინააღმდეგ და ლეგენდარულ გმრობებს იჩენდა. თავისი სენიორის წინაშე ერთგულების ფიცის დამდეგი როლანდი ბოლოს იღუპება.

შაჰი-ზინდა

შუა საუკუნის ქალაქებში იგავები და ზღაპრებიც ძალიან უყვარდათ. პოემაში “რომანი მელიას შესახებ” სვდასხვა ცხოველების (დათვი, მგელი, მელია, კურდღელი და სხვა.) ფორმით საზოგადოების ყველა ფენის სახე იყო გამოხატული.

☰ კითხვები და ღვაწლები

1. XI-XVI საუკუნეებში, რომელ ფაქტორებმა მოახდინეს გავლენა თურქული სამყაროს კულტურის განვითარებაზე?
2. რა ფასეულობები უბოძა კაცობრიობას, ამ პერიოდის აღმოსავლურმა კულტურამ?
3. შეადარეთ ერთმანეთს დასავლეთ ევროპასა და მუსლიმანურ აღმოსავლეთში შექმნილი უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებები. განსაზღვრეთ მათი მსგავსი და განმასხვავებელი მხარეები.
4. მოაშაადეთ რეფერატი, რენესანსის პერიოდის ევროპული კულტურის წარმომადგენლების შესახებ.

გვიანი შუა საუკუნეები და ახალი ხანის დასაწყისი

შუა საუკუნეების უკანასკნელი ეტაპი ევროპაში, XV საუკუნის დასასრულს დაიწყო და ას წლამდე დროის მანძილზე გრძელდებოდა. ტექნიკის სფეროში არსებული აღმოჩენები და გამოგონებები, შრომის განაწილების არსებობა და მანუფაქტორების გამოგლეხა, ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელ ძირითად ფაქტორებს წარმოადგენდა. ახალი ეპოქის მთავარი არსი კი, თანამედროვე ცივილიზაციის ჩამოყალიბება და კაპიტალიზმის განვითარება იყო.

ევროპულ ქვეყნებში კაპიტალისტური ურთიერთობების ჩამოყალიბებით ახალი ფენები – ბურჟუაზია და ანაზღაურებად მუშათა კლასი შეიქმნა. სიხარბემ ევროპელები კოლონიურ დაპყრობებისაკენ უბიძგა. შუა საუკუნეების დასასრულს, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში ადგილს ჰპოვებდა აბსოლუტიზმის განმტკიცება, ახალი ეპოქის პირველ ას წლებებში (XVI საუკუნის მეორე ნახევარი – XVIII საუკუნეები) რევოლუცია – გადატრიალების შედეგად დაიშალა არსებული მმართველობის სისტემები. რიგ ქვეყნებში შეიქმნა რესპუბლიკები და მიღებული იქნა კონსტიტუციები.

აზიურ ქვეყნებში, შუა საუკუნეები უფრო დიდ ხანს გაგრძელდა. იცვლებოდა ხელისუფლება, იქმნებოდა და იშლებოდა დიდი იმპერიები, მაგრამ სოციალური ცხოვრების ფორმა და თავისებურება, აგრეთვე მართვის მეთოდები უცვლელი რჩებოდა. ყოველივე ეს, დიდი მოვოლთა და ოსმალეთის იმპერიების დაშლის ძირითად მიზეზებს წარმოადგენდნენ.

აშშ-ს დამოუკიდებლობის დეკლარაციის მიღება

საქართველო სიტყვაში

- “95 თეზისი”
- “12 მუხლი”
- ლუთერი
- პროტესტანტი
- კალვინიზმი
- ბურჟუაზიული რესპუბლიკა

XV საუკუნის დასაწყისში ადგილი ჰქონდა რეფორმების გატარების აუცილებლობას, კათოლიკურ ეკლესიასთან დაკავშირებით. ამან სექტების რიცხვის გაზრდა გამოიწვია. ეკლესიის მეთაურებს უკვე უჭირდათ სექტანტების გაჩუქება, მათი ინკვიზიციის კონტონზე გაგზავნის გზით. XVI საუკუნის დასაწყისში კი, ევროპაში კათოლიკური ეკლესიის საფუძვლების შეშლად და დასავლეთ ევროპის მორალური აყვავებისათვის გზის გაშენილი, თავისუფლად მოაზროვნე პირი გამოჩნდა.

რეფორმაციის დასაწყისი. გერმანია შუა საუკუნის დასასრულს, ჯერ კიდევ კათოლიკური ეკლესიის ძირითადი შემოსავლის წყაროს წარმოადგენდა. ძლიერი მეფის ხელისუფლების მქონე საფრანგეთში, ინგლისსა და ესპანეთში პაპების ხაზინის სასარგებლოდ აკრეფილი გადასახადები უაღრესად შემცირებული იყო. იმპერატორის ხელისუფლების შესუსტების შედეგად აშლილობის პერიოდში მყოფ გერმანიაში კი, პაპებს ქვეყნის გამარცხისათვის ფართო გასაქანი ჰქონდათ გახსნილი.

XVI საუკუნის დასაწყისში, გერმანული ქალაქების მოედნებსა და ბაზრობებზე “სამოთხის ქვითრების” (ინდულგენსიები) გამყიდველი მღვდლების ხმები უფრო ძლიერ დაიმახეობდა. პაპის ელჩები მოსახლეობის დასარწმუნებლად წარმოადგენდნენ იდეებს, რომ “ეკლესიისათვის ფულის შეწირვის მომენტიდან, ცოდვილის სული დაიხსნებოდა განსაწმენდელისაგან” და პირდაპირ სამოთხეში მოხვდებოდა. მათი სიტყვებით პატიების მოპოვება ნებისმიერი ცოდვის გამო, იოლად შესაძლებელი იყო.

ვიტენბერგის უნივერსიტეტის თეოლოგი პროფესორის, მარტინ ლუთერის პრეტენზიული ხმის ამაღლებამდე, კარგად გრძელდებოდა “სამოთხის ქვითრების გაყიდვა”. ლუთერის თავისუფალი სული ეკლესიის დოგმების ვიწრო ჩარჩოებს არ იტევდა. თეოლოგი წერდა რომ, “ცოდვილის დახსნა - ღმერთის მიერ მისი შეწყალებაა”. თავდაპირველად, ეს, უბრალო რელიგიური განხილვების ჩარჩოებიდან არ გასული შეხედულება ლუთერის მხრიდან ვიტენბერგში 1517 წლის ოქტომბერში, სასახლის ეკლესიის კარზე პოპულარული “95 თეზისის” მიჭედვის შემდეგ შეიცვალა. ამ თეზისებში ის უარყოფდა პაპის უფლებამოსილებას არაფზე*, აგრეთვე არც კათოლიკური ეკლესიის “სამოთხის ქვითრების” გაყიდვის უფლებას აღიარებდა. ლუთერის თეზისები, დასავლეთ ევროპის რელიგიური რეფორმაციის ცეცხლში გახვევისათვის, გაბედულ ზიძგს წარმოადგენდა.

⚡ თქვენი აზრით, შეიძლება თუ არა ლუთერის შეხედულებები რელიგიის წინააღმდეგ გამოსვლადა შეფასდეს? დაასაბუთეთ თქვენი აზრი.

21. ... “სამოთხის ქვითრების” საშუალებით ადამიანის სასჯელისაგან დახსნისა და გადარჩენის აზრის მქონე მქადაგებლნი ცდებიან...
36. ყოველ გულწრფელად მომხიბვებელ პირს, ცოდვები “სამოთხის ქვითრებისაგან” და მოუკიდებლად მიეტყუება.

ლუთერის 95 თეზისი

* არაფი – რელიგიური რწმენების თანახმად, სამოთხესა და ჯოჯოხეთს შორის მდებარე ადგილია. სულები, აქედან სამოთხეში ან ჯოჯოხეთში იგზავნება.

ვიტენბერგის ეკლესია

“ვერაფერს ვერ უარყოფ, იმიტომ რომ, შეუძლებელია სინდისის წინააღმდეგ წასვლა”.

“95 თეზისის” შემდეგ, ლუთერმა თავისი წვრთნა ახალი დებულებებით განამდიდრა. ადრე პაპის გარეშე, ეკლესიის მოღვაწეობის შესაძლებლობის შესახებ აზრის მქონე ლუთერმა, შემდგომში უარყო ეკლესიის, როგორც ორგანიზაციის მნიშვნელობა. აჯანყებული თეოლოგის აზრით, რომ მიმართონ ღმერთს, სამისოდ არავითარი რელიგიური შუამავალი არ საჭიროებს. ამ განცხადებით მან ბიოროკრატიული და ხარბი კათოლიკური ეკლესიის წინააღმდეგ, უფრო დემოკრატიული ხასიათის ადრეული ქრისტიანობა გამოიყვანა და ამან, მასსა და პაპს, ლეო X-ს შორის არსებული წინააღმდეგობა კიდევ უფრო გაამწვავა.

პაპს, მოკლე დროში ლუთერის მიერ რომში არ ჩამოსვლისა და თავის სექტაზე აშკარად უარის არ თქმის შემთხვევისათვის, მისი ეკლესიიდან გამოყოფის შესახებ დეკლარაცია ჰქონდა მომზადებული. აქამდე კი, თეოლოგის წიგნები დამწვარი უნდა ყოფილიყო.

❖ სინამდვილეში, როგორ აიხსნებოდა პაპის ჩვენება ლუთერის წიგნების დაწვის შესახებ?

ამის საპასუხოდ ლუთერმა ვიტენბერგის უნივერსიტეტის ეზოში დაწვა დეკლარაცია და იმპერატორ კარლ V-ს მიმართა, რომლითაც მას პაპისაგან რომის ჩამორთმევა და მთლიანი საეკლესიო მიწების კონფისკაცია შესთავაზა. იმპერატორმა ეს თხოვნა პასუხის გარეშე დატოვა. მას პაპი ურჩი მთავრების წინააღმდეგ საბრძოლველად სჭირდებოდა.

ამის შემდეგ ყოველმა რომის პაპმა და კარლ V-მ, 1521 წელს, ლუთერის ქალაქ ვორმსის რაიხსტაგზე გახსნილ საეკლესიო სასამართლოში მიცემა გადაწყვიტეს. მაგრამ აქაც ლუთერმა უარყო სექტასთან დაკავშირებული ყოველგვარი ბრალდება და მოითხოვა მისი შეხედულების მცდარობის მტკიცება, ბიბლიიდან ციტატის მოყვანით. სასამართლო პროცესზე დაკავებულმა პოზიციამ მის მიმდევრებში უფრო დიდი რწმენა და სიმტკიცე გამოიწვია. ყველა, ლუთერის მიერ მის ბრალმდებელთა მისამართით გამოთქმულ სიტყვებს იმეორებდა. “ვერაფერს ვერ ვუარყოფ, იმიტომ რომ, შეუძლებელია სინდისის წინააღმდეგ წასვლა”.

ვორმსის რაიხსტაგმა ვერ შეძლო ლუთერის საქმის გადაწყვეტა. არც სამიში რეფორმატორის დაპატიმრება მოხდა. მის დასაცავად მრავალი მთავრები და რაინდები წამომდგარიყვნენ.

ლუთერი ვორმსში

“სამოთხის ქვითრების” გამოვლენა

კათოლიკური ეკლესიის სწავლებლის მიხედვით, ადამიანი გარდაცვალებისთანავე განსაწმენდელში ხვდება. აქ, ჯოჯოხეთისაგან განსხვავებით, რომის პაპის “უფლებამოსილებაში” იყო, ჯოჯოხეთის წამებისაგან დასახსნელად ადამიანს ჯერ სიცოცხლეში უნდა განეწმინდა ცოდვები. ამ ძალიან შიკარ სასჯელს, სასულიერო პირები დიდი წაადით, განსაზღვრული ფულით ანაცვლებდნენ. ასე რომ, “სამოთხის ქვითრები” – ცოდვების მიტევებულობის დამადასტურებელი წერილობითი საბუთები იყო შექმნილი. თავდაპირველად პირველი გჯეროსნული ლაშქრობის პერიოდში გამოყენებული ეს საბუთები, თანდათან ფართოდ გავრცელდა და კათოლიკური ეკლესიის შემოსავლის წყაროთაგან ერთ-ერთად გადაიქცა.

❖ ეკლესიის, რომელი თავისებურების განსაზღვრის საფუძველს გვაძლევს “სამოთხის ქვითრების” გაყიდვა?

პაპების წინააღმდეგ შექმნილი ოპოზიცია, თავდაპირველად თავისი შემადგენლობისა და მოთხოვნების მიხედვით, ძალიან კომპლექსური იყო. ვორმსის რაიხსტაგის შემდეგ, ამ სხვადასხვაობამ თავი უფრო აშკარად გამოავლინა და საეკლესიო რეფორმების მომხრეების ორ მტრულ მიმდინარეობად დაყოფის მიზეზი გახდა. საერო მთავრების, რაინდებისა და მდიდარი ქალაქელების დახმარებაზე დამყარდნობ ლუთერს, საეკლესიო რეფორმების მშვიდობიანი გზით გატარება სურდა. მას სო-

ციალური რეფორმები მხედველობაში არ ჰქონია. ლუთერის - ზომიერთა* მოძრაობის წინააღმდეგ, ღარიბ-გლეხთა რეფორმაციის მეთაური ტომას მუნსერი გამოვიდა. ყოველივე ეს, გერმანიაში სოციალური შერყევის დაწყებაზე მიუთითებდა.

* ზომიერთა - შუა პოლიტიკური ხაზის მომხრეები

🔊 *შეაჯიფეთ ცნობები რეფორმაციული მოძრაობის მონაწილეთა შემადგენლობისა და მოთხოვნების შესახებ.*

1524-1525 წლებში ტომას მუნსერის ხელმძღვანელობის ქვეშ, საეკლესიო და რაინდთა სამფლობელოების წინააღმდეგ მიმართული გლეხთა ძლიერი ბრძოლები დაიწყო. აჯანყებულთა მოთხოვნებმა, გლეხთა რაზმების მეთაურთა ყრილობაზე მიღებულ “12 მუხლში” ჰპოვა თავისი ასახვა. ლუთერმა ამ საბუთს დაუყოვნებლივ უპასუხა. მან გლეხები თავიანთი პრობლემების მშვიდობიანი გზით მოგვარებისაკენ მოუწოდა. მაგრამ გლეხთა ბრძოლების გაფართოებისა და აჯანყებულთა მიერ გამოწვეული არეულობის შესახებ გამგონე ლუთერმა, აჯანყების ძალით ჩახშობისაკენ მოწოდება დაიწყო. გლეხთა ბრძოლების ჩახშობამ რეფორმაციულ მოძრაობას ბოლო ვერ მოუღო: მოძრაობაში ძირითადი ადგილი ლუთერის მეთაურობით ზომიერებმა დაიკავეს.

🔊 *გაიხსენეთ გერმანიაში მომხდარი გლეხთა ბრძოლების შედეგები და შეადარეთ ისინი უკლაისისა და უოტ ტაილერის აჯანყებების შედეგებს.*

“ვისიცაა ქვეყანა, სჯულიც მისია”. გლეხთა ბრძოლების ჩაშობის შემდეგ, კათოლიკე მთავრებს რეფორმაციის გაუქმებაც სურდათ. ამან თავის მხრივ ლუთერის მომხრე რაინდებიც აიძულა თავიანთი ძალები გაეერთიანებინათ. გერმანია ფეოდალური ქაოსის ზღვარზე იმყოფებოდა. ამის აღკვეთის მიზნით იმპერატორ კარლ V-მ, 1524 წელს მიიღო გადაწყვეტილება რეფორმაციის შეწყვეტის შესახებ.

ამის საპასუხოდ, 14 ქალაქმა და 5 გერმანულ სამთავრომ გამოთქვეს წერილობითი პროტესტი, ამით ისინი გამოვიდნენ ლუთერის მოძღვრების მომხრეებად და თავიანთი თავი სარწმუნოებრივი თავისუფლების მქონედ გამოაცხადეს. ამ დროიდან რეფორმაციის მომხრეებს “პროტესტანტები” (პროტესტის მქონე), ახალ ეკლესიას კი “პროტესტანტული ეკლესია” უწოდეს.

🔊 *რატომ შიშობდა კარლ V, რომ საშინაო ქაოსი დაიწყებოდა? დაუკავშირეთ თქვენი პასუხი XVI საუკუნის პირველი ნახევრის საერთაშორისო მდგომარეობას.*

ლუთერის მოძღვრება ფართოდ გავრცელდა ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში, მოძღვრებამ დარტყმა მიაყენა კათოლიკური ეკლესიის ავტორიტარულ სწავლებას, განათავისუფლა ადამიანთა ფსიქიკა და გონება. ჯერ კიდევ რეფორმაციის ფუძემდებლის პერიოდში, პროტესტანტული ეკლესიის სამი ძირითადი მიმდინარეობა შეიქმნა, რომლის საფუძველზეც ჩამოყალიბდა სამი დამოუკიდებელი საეკლესიო ორგანიზაცია.

მთელი ქვეყანა, თავიანთი სამფლობელოების ეკლესიის ხარჯზე გამზრდელი პროტესტანტ მთავართა კავშირის ხელში იყო. კარლ V-მ მათი დამარცხება 40-იანი წლების ბოლოს შეძლო. ამის შემდეგ ის კათოლიკური მიმართულების აღდგენისა და ყველა მთავრის უფლებების შეზღუდვისათვის მზადებას შეუდგა. ეს ნაბიჯი მის გადაწყვეტ შეცდომას წარმოადგენდა.

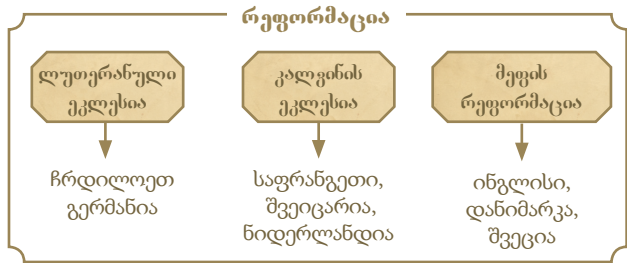

პ. ...აქამდე ჩვენ (გლეხები) ჩვეულებრივ კერძო საკუთრებაში მყოფ ადამიანებად გვოვლიდნენ. ჩვენ კი, წმინდა წიგნის შესაბამისად თავისუფლება გვსურს... თქვენ, როგორც სამღვდილო ქრისტიანმა, ჩვენ მონობისაგან დიდი ნებით უნდა გავვათავისუფლოთ. თუ არა, მაშინ უნდა დაგვიტყვიცით, რომ ჩვენი მონური მდგომარეობა ბიბლიას შეესაბამება.

მ. ...დაე ჩვენმა შეპატრონებმა ხარკი სამართლიანი სახით გასსაღვირონ, რათა გლეხებმა უქმად არ იშრომონ, იმიტომ რომ ყოველი მოშაკი თავისი ჯამაგირის ღირსია.

მ. ...ჩვენ გვაწუხებს, ზოგიერთების მხრიდან თემის კუთვნილი მიწდგრებისა და საძოვრების ძივისება. ჩვენ ამ მიწების საერთო საკუთრებაში დაბრუნება გვსურს. ტომას მუნსერის 12 მუხლი

იმპერატორის ძალის გაზრდამ, კათოლიკურობისა და პროტესტანტობის მიუხედავად, ყველა მთავარი მის წინააღმდეგ გაერთიანა. თვით პაპმაც მალული მხარდაჭერა აღმოუჩინა მთავრების კავშირს. ხანგრძლივი ბრძოლისა და მოლაპარაკებების შემდეგ, მტრულმა მხარეებმა 1555 წელს, “ვისიცაა ქვეყანა, სჯულიც მისია” მისიის პრინციპის დამადასტურებელი აუგსბურგის ხელშეკრულება დადეს.

❖ გაიხსენეთ კალვინის ეკლესიის თავისებურებანი.

❖ რატომ გამოვიდნენ კათოლიკე მთავრები და პაპი იმპერატორის პოლიტიკის წინააღმდეგ? განმარტეთ აუგსბურგის ხელშეკრულებით დამტკიცებული პრინციპის მნიშვნელობა.

აღნიშნულ პირობებში რეფორმაცია წარმატებით ტარდებოდა. შესაძლებელი იყო ასეთი წარმოდგენა, რომ თითქოს მალე, მთლიანი ევროპა მას მიიღებდა. მაგრამ კათოლიკური ეკლესია უბრძოლველად პოზიციების დათმობას არ აპირებდა. კათოლიკურმა ეკლესიამ ისარგებლა პროტესტანტული ეკლესიის აზრობრივ და ორგანიზაციულ საკითხთა შეუსაბამობით და შეუტია მას. მიუხედავად იმისა, რომ სამხრეთ გერმანიის, ესპანეთის, პოლონეთისა და სხვა ქვეყნებში კათოლიკურმა ექს-რეფორმაციამ გამარჯვება მოიპოვა, მას თავისი ყოფილი პოზიციების აღდგენისა და ფეოდალური წესების დაშლის პროცესის შეჩერების ძალა აღარ შესწევდა. დაიხურა ისტორიის მორიგი ფურცელი, თავისი ადგილი ახალს დაუთმო.

❖ რა საშუალებებით შეძლო კათოლიკურმა ეკლესიამ ევროპის რთვ ქვეყნებში რეფორმაციის გაუქმება?

ნიდერლანდების ბურჟუაზიული რეფორმაცია. XVI საუკუნის დასაწყისში, ნიდერლანდია ესპანეთის ხელისუფლებას დაექვემდებარა. ესპანეთის ჰაბსბურკთა მმართველი დინასტია ქვეყნის საშინაო დამოუკიდებლობის მოშლით, მის კოლონიური პროვინციის მდგომარეობაში ჩაყენებას ცდილობდა. დღითიდღე ოზრდებოდა გადასახადები. ესპანეთის მმართველი ფენის განზრახვა ნიდერლანდიაში კალვინიზმის მიმართულების გაუქმების შესახებ, ქვეყნის მოსახლეობის ყველაზე დიდი რისხვის მიზეზი გახდა. 1550 წელს გაცემული განკარგულება, ამ “უარყოფილობის” არ დათმობ მამაკაცებს ხმლის საშუალებით სასიკვდილო სასჯელით, ხოლო ქალებს მიწაში ცოცხლად დამარხვით ემუქრებოდა. ფილიპე II-ის ხელისუფლების პერიოდში მდგომარეობა კიდევ უფრო გამწვავდა. ამან ისტორიაში პირველად, ამ უთანხმოების რევოლუციად გადაქცევა გამოიწვია. ნიდერლანდებმა დაიწყეს ბრძოლა თავისუფალი ცხოვრების, მუშაობისა და რწმენის უფლებების მოპოვების მიზნით.

ფილიპე II

❖ რა უშლიდა ხელს ნიდერლანდის განვითარებას?

კათოლიკური ეკლესიის წინააღმდეგ მიმართული, 1566 წლის აჯანყება რევოლუციის დაწყების ძირითადი მიზეზი გახდა. ხალხი ანგრევდა კათოლიკურ ეკლესიებს და ესპანური ტყვეობის ძირითადი ინსტრუმენტის, კათოლიკურ მიმართულებასთან დაკავშირებით სიძულვილს გამოხატავდა. ეს მოვლენა, ფილიპე II-ის მიერ მთლიანი ნიდერლანდის დაპყრობისათვის მიზეზი გახდა. ქვეყანაში მეფის ნაცვალმა, ჰერცოგ ალბამ საგანგებო სასამართლო - “ამოხების საქმეთა განმხილველი საბჭო” შექმნა.

❖ რა მნიშვნელობას ატარებდა მოძრაობა კათოლიკური ეკლესიის წინააღმდეგ? რა როლი ენიჭება მას, ნიდერლანდის ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიაში?

სისხლიანმა ტერორმა და გადასახადების გაზრდამ ქვეყნის გაკოტრება და ესპანეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ დიდებულთა ოპოზიციის გაძლიერება გამოიწვია. მისი ხელმძღვანელი ორანელი ვილჰელმი გახდა. მაგრამ გერმანული ხელფასიანი ჯარის დახმარებით ბრძოლის წარმოებამ შედეგი ვერ გამოიღო.

პირველი ბურჟუაზიული რესპუბლიკა. 1572 წელს “ზღვის თვალბემა”

(ნიდერლანდიაში ესპანელთა ბატონობის წინააღმდეგ მებრძოლი აჯანყებულებები) ბრილის ფორტი დაიკავეს. ეს, ქვეყნის ჩრდილოეთით საერთო ეროვნული აჯანყების დასაწყისი გახდა. 1574 წელს, ესპანელების მხრიდან ლეიდენის ბლოკადა მარცხით დამთავრდა. 2 წლის შემდეგ, მათ დაანგრეს და გადაწვეს ნიდერლანდის ეკონომიკური ცენტრი, ქალაქი ანტვერპენი. ამ მოვლენების შედეგად გახდა ის, რომ ფეოდალური წესების დამცველი და შემნარჩუნებელი, აგრეთვე კათოლიკური მიმართულების ერთგული სამხრეთი პროვინციები კალვინისტური ჩრდილოეთის მხარეს გადავიდნენ. მოვლენების ამგვარმა მსვლელობამ ფილიპე II აიძულა სამხრეთ პროვინციების წარმომადგენლებთან მოლაპარაკებები ეწარმოებინა. ამის შედეგად, 1579 წელს ხელმოწერილი იქნა არასის უნია. ამ საბუთით დამტკიცებული იქნა რევოლუციაზე უარის მთქმელი, სამხრეთ პროვინციების დიდებულთა ადრინდელი პრივილეგიები და ქალაქების ადრინდელი დამოუკიდებლობა.

ბრილის დაკავება “ზღვის თვალბემა” მხრიდან

როგორ შეძლო ესპანეთმა, აჯანყების ჩახშობა ნიდერლანდის სამხრეთით?

ჩრდილოეთით მყოფმა 7 პროვინციამ კი, იმ წელს ხელი მოაწერა უტრეხტის უნიას, ერთიან სახელმწიფოდ გაერთიანების, აგრეთვე ერთიანი ფულისა და საზომი ერთეულების განსაზღვრის შესახებ. მთავარი შტატები, შექმნილი ჰოლანდიის ფედერაციული რესპუბლიკის უმაღლეს ორგანოდ იქნა გამოცხადებული.

ახალგაზრდა სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის განსამტკიცებლად ხანგრძლივი ბრძოლა მოუწია. თავის ძალებზე, აგრეთვე ინგლისისა და საფრანგეთის მხარდაჭერაზე დაყრდნობით არა ერთგვარი მნიშვნელოვანი გამარჯვება მოიპოვა. “დაუმარცხებელი არმადას” მარცხმა კი, სრულიად შეარყია ესპანეთის ძლიერება. 1609 წელს მებრძოლმა მხარეებმა 12 წლიანი ზავი დადეს. ეს ესპანეთის მხრიდან ჩრდილოეთ ნიდერლანდის დამოუკიდებლობის ფაქტობრივ აღიარებას ნიშნავდა. სამხრეთ ნიდერლანდია კი, ესპანეთის ხელისუფლების დაქვემდებარებაში დარჩა.

რომელ საგარეო ფაქტორებმა შეუწყო ხელი ჰოლანდიის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში?

1621 წელს ხელახლად დაიწყო ესპანეთ-ჰოლანდიის ომი. 1648 წელს, საერთაშორისო ურთიერთობების რეგულირების მიზნით მოწვეულ ვესტფალიის კონგრესზე ესპანეთმა სრულიად აღიარა, ისტორიაში პირველი ბურჟუაზიული რესპუბლიკის, ჰოლანდიის დამოუკიდებლობა. ასე, რომ, 80-წლიანი წინააღმდეგობის შედეგად ნიდერლანდია თანამედროვე კალვინისტურ ჰოლანდიად და კათოლიკურ ბელგიად დაიყო. საფრანგეთის ზეწოლით დადებულმა ვესტფალიის ზავმა გერმანიის პოლიტიკური დაქუცმაცებულობა განსაზღვრა. ამ მოვლენამ საფრანგეთ-გერმანიის დაპირისპირება კიდევ სამ საუკუნეს გააგრძელა.

ვესტფალიის ზავი

კითხვები და დავალებები

1. ტექსტის საფუძველზე, რამდენიმე წინადადებით დაახასიათეთ ლუთერის მოღვაწეობა.
2. დაახაზეთ რელიგიური რეფორმაციის კავშირი, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში მომხდარი ფეოდალური წყობის კრახისათვის.
3. განსაზღვრეთ რეფორმაციის გავლენა, დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მომავალ განვითარებაზე.
4. შეადგინეთ ნიდერლანდის ბურჟუაზიული რევოლუციის ქრონოლოგიური ცხრილი.
5. განსაზღვრეთ ნიდერლანდის ბურჟუაზიული რევოლუციის როლი და ადგილი მსოფლიო ისტორიაში.

საპარამო სიტყვები

- აბსოლუტური მონარქია
- “აგრარული რევოლუცია”
- “სამრეწველო რევოლუცია”
- სტიუარტები
- ბურბონები
- რელიგიური ომები
- იაკობინელთა დიქტატურა
- თერმიდორები

დასავლეთ ევროპის ამ ორმა ძლიერმა სახელმწიფომ, შუა საუკუნეების დასასრულიდან მოყოლებული, თავიანთ ისტორიულ განვითარებაში მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გადადგეს და აბსოლუტური მონარქია ჩამოაყალიბეს. გარკვეული დროის შემდეგ კი, ის რევოლუციებით მოსპეს. ამ პერიოდში იმ ქვეყნების მმართველი დინასტიები შეცვლილი იყო. იქმნებოდა ახალი სამეურნეო სისტემა, ადგილი ჰქონდა მნიშვნელოვან ცვლილებებს საზოგადოების სოციალურ წყობაში.

ინგლისი. XVI საუკუნეში ფეოდალ-აგრარულ ქვეყანად ცნობილ ინგლისში, კაპიტალისტური ურთიერთობები ყალიბდებოდა. სოფლის მეურნეობაში, XVსაუკუნიდან მოყოლებული ადგილი ჰქონდა აღზევებას. “ახალი თავადები”, “ლობების” შემოვლებით გლეხთა მიწებს უფრო ხელსაყრელი პირობებით, მოკლე ვადიანი იჯარით გასცემდნენ ან მათი სათესი ნაკვეთების სამოვრებად გადაქცევით, იქ მეცხვარეობას ავითარებდნენ, ასევე ხსნიდნენ მაუდის ნაჭრის მწარმოებელ მანუფაქტურებს, მისდევდნენ სამთო საქმეებსა და ვაჭრობას. XVIII საუკუნეების ბოლომდე გაგრძელებული გლეხების მიწებით შევიწროებისა და მათ ადგილას ანაზღაურებადი შრომის გამოყენებული მეურნეობების ორგანიზების პროცესს “აგრარული რევოლუცია” ეწოდება. ინგლისის მანუფაქტურის ეტაპზე მყოფი მრეწველობის საწყისი სფერო “სამეფოში სიცოცხლის წყარო და ვაჭრობისა და მრეწველობის ქვაკუთხედი” სახელწოდების მაუდის ქსოვა იყო.

რა ცვლილებებს ჰქონდა ადგილი, XVI საუკუნეში ინგლისის ეკონომიკაში?

ჰენრი VIII ტიუდორის პერიოდში შექმნილი და მეფის ხელმძღვანელობის ქვეშ მყოფი ანგლიკანური ეკლესია ოფიციალურად სახელმწიფო ეკლესიად გამოცხადდა. ინგლისში აბსოლუტური მონარქიის ძირითადი თავისებურებათაგანი იყო ის, რომ მეფის წარმომადგენლობითი ორგანო, პარლამენტი განაგრძობდა თავის არსებობას. ელიზაბეთ I-ის პერიოდს (1558-1603) ინგლისის აბსოლუტიზმის “ოქროს საუკუნეს” უწოდებენ. მისი ეკონომიკური პოლიტიკა პროტექციონიზმის* პრინციპს ეყრდნობოდა.

XVI საუკუნის მეორე ნახევარში დასრულდა ირლანდიის დაპყრობა და გაძლიერებული იქნა ინგლისის გავლენა შოტლანდიაზე. 1587-1588 წლებში შემდგარი საზღვაო ბრძოლები ესპანეთის საზღვაო ფლოტის ძირითადი ნაწილის განადგურებით დამთავრდა. დაიწყო ინგლისის ძლიერ საზღვაო სახელმწიფოდ გადაქცევა. იმის გამო, რომ ელიზაბეთ I-ს შვილი არ ჰყავდა, შოტლანდიის მეფე სტიუარტთა დინასტიის წარმომადგენელი, იაკოვ VI თავის მემკვიდრედ ჰქონდა გამოცხადებული.

რატომ უწოდებენ ელიზაბეთ I-ს პერიოდს ინგლისის აბსოლუტიზმის “ოქროს საუკუნეს”?

ჰენრი VIII

ელიზაბეთ I

* **პროტექციონიზმი** – საგარეო საქონლის ქვეყანაში შემოტანის შეზღუდვისა და შესაბამისი ადგილობრივი საქონლის წარმოების მხარდაჭერისაკენ მიმართული სახელმწიფო პოლიტიკა

1603 წელს ინგლისის ხელისუფლებაში მოსული იაკოვ I სტიუარტი (1603-1625), სრული აბსოლუტიზმის მომხრე იყო. კარლ პირველიც მამამისის ამ პოლიტიკას განაგრძობდა. 1628 წელს, პარლამენტის მხრიდან მეფისათვის წარდგენილი “სამართლის შესახებ პეტიციით”, პარლამენტის თანხმობის გარეშე მთავრობის მიერ გადასახადების მოთხოვნა და სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე უკანონო დაპატიმრებები იყო დაგმოილი. კარლ I-მა გამოაცხადა, რომ ამის შემდეგ ქვეყანას თვითონ მართავდა და დაითხოვა პარლამენტი. მაგრამ შოტლანდიაში რელიგიურ პოლიტიკასთან დაკავშირებით მომხდარ “ეპისკოპოსთა ბრძოლებში” მარცხმა აიძულა იგი, 1640 წელს პარლამენტი უკან გამოემხებინა. “ხანგრძლივ ვადიანი პარლამენტის” (1640-1653) ამოქმედებით რევოლუციური ცვლილებები მოხდა. პარლამენტმა გაასამართლა მეფის რამოდენიმე მოხელე, გააუქმა მეფის მიერ გამოყენებული უკანონო მართვის წესები და გადასახადები, განთავისუფლებულნი იქნენ პოლიტიკური პატიმრები, ბოლო მოეღო დაგმობას რელიგიურ ნიადაგზე და ა.შ. მეფესა და პარლამენტს შორის გამწვავებული წინააღმდეგობა სამოქალაქო ომის (1642-1646) მიზეზი გახდა.

რატომ იყო, რომ სტიუარტთა დინასტიის მეფეები უპირატესობას ანიჭებდნენ პარლამენტთან წინააღმდეგობის პოლიტიკას?

პირველი სამოქალაქო ომის შემდეგ უფრო ფართო რეფორმების გატარების მომთხოვნა, ლეველერების სახელწოდების დემოკრატიული სახალხო მოძრაობა გამოჩნდა. ისინი პოლიტიკური უფლებების თანასწორობას მოითხოვდნენ. 1648 წელს მაისი-აგვისტოს თვეებში მომხდარ მეორე სამოქალაქო ომში, მეფის შოტლანდიის დახმარებით გამარჯვების იმედი არ იქნა შესრულებული. 1649 წლის იანვარში მეფე სიკვდილით იქნა დასჯილი. მაისში პარლამენტმა გააუქმა მეფის ხელისუფლება და პარლამენტის ლორდთა პალატა, აგრეთვე გააკეთა განცხადება რესპუბლიკის შექმნის შესახებ. დამოუკიდებელ რესპუბლიკაში (1649-1653) მთლიანი ხელისუფლება არმიის ხელმძღვანელობას ეკუთვნოდა. 1653 წლის დეკემბერში არმიის მთავარ-სარდალი, კრომველი ინგლისის, შოტლანდიისა და ირლანდიის ლორდ-პროტექტორად (1653-1658) იქნა დანიშნული. კრომველის შემდეგ ლორდ-პროტექტორად დანიშნული მისი შვილის მიერ გენერლების ზეწოლით გადადგომის შემდეგ, ახალმა თავადებმა და ბურჟუაზიამ სტიუარტებთან შერიგება გადაწყვიტეს. 1660 წელს ინგლისში, კვლავ ხელისუფლებაში დაბრუნებული სტიუარტების აბსოლუტიზმზე მიდრეკილებამ პარლამენტი აიძულა 1688 წელს მოეხდინა სასახლის გადატრიალება და ჰოლანდიის მმართველი ორანლი ვილჰელმი ხელისუფლებაში დაეპატიჟებინა. ინგლისის ისტორიაში ამ მოვლენას “ბრწყინვალე რევოლუცია” ეწოდება. ამის შემდეგ ინგლისში საპარლამენტო მონარქია დამყარდა.

თქვენი აზრით, შეძლო თუ ვერა XVII საუკუნეში ინგლისის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ ქვეყნის პრობლემების მოგვარება?

XVIII საუკუნის შუა წლებში, მსოფლიო ბაზარზე ადგილობრივი საქონლის კონკურენტუნარიანობის გაზრდის მიზნით, თავდაპირველად ქსოვის მრეწველობაში, ხოლო შემდეგ სხვა სფეროებში “სამრეწველო რევოლუცია”^{*} დაიწყო. ინგლისი მსოფლიოს წამყვან სამრეწველო ქვეყნად გადაიქცა.

“დაუმარცხებელი არმადას” მარცხი

ლა მანშის ბრძოლა

ათწლეულების განმავლობაში ინგლისელი საზღვაო ყაჩაღების მიერ ესპანური გემების ძარცვამ და ჩაძირვამ ესპანეთის სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა. გარდა ამისა, ინგლისის დედაქალაქი, ელისაბეტ I მხარს უჭერდა ჰოლანდიელების ბრძოლას ესპანეთის ბატონობის წინააღმდეგ. ამ დროს ბრატანეთი იმედოვნებდა, რომ ესპანეთზე გამარჯვება, მისი, არა მარტო ზღვაზე გაბატონების მიზეზი გახდებოდა, არამედ ბოლოს მოუღებდა ესპანეთის ახალ სამყაროსთან ჰეგემონიას, გაჭრობის სფეროში.

*** პეტიცია** – უმაღლეს სახელისუფლო ორგანოებზე მიმართული კოლექტიური თხოვნა, მიმართვა ან საპროტესტო წერილი

*** სამრეწველო რევოლუცია** – ხელითი შრომის მექანიკური შეცვლისა და მანუფაქტურების მსხვილ ფაზრიკებად გადაქცევის პროცესი

XVIII საუკუნეში, ინგლისის მონაწილე ომები ევროპაში, მისი ავტორიტეტის გაზრდისა და კოლონიური სამფლობელოების გაფართოების მიზეზი გახდა. 1707 წელს შოტლანდიამ, ხოლო 1801 წელს ირლანდიამ დაკარგეს თვითმმართველობის უფლებები და ინგლისს შეუერთდნენ.

საფრანგეთი. საფრანგეთმა XVI საუკუნეში ბოლო მოუღო შინაგან დაპირისპირებებს და ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. მოსახლეობის რიცხვისა და ტერიტორიის სიდიდის მიხედვით დასავლეთ ევროპის ყველაზე დიდი სახელმწიფო იყო. საფრანგეთში, რომელიც ფეოდალურ-გერარული ქვეყანა იყო, გლეხთა უმრავლესობა პირადი თავისუფლება გააჩნდათ. საფრანგეთის მრეწველობაში ფართოდ იყო გავრცელებული საცალო მანუფაქტურები. XVI საუკუნეში, საფრანგეთი თეთრეულის ნაჭრის წარმოების მიხედვით ევროპის მოწინავე ქვეყანას წარმოადგენდა.

რა ძირითადი თავისებურებები გააჩნდა საფრანკეთის ეკონომიკურ ცხოვრებას XVI საუკუნეში?

XVI საუკუნის I ნახევარში დაიწყო აბსოლუტური მონარქიის შექმნა. XVI საუკუნის II ნახევარში მომხდარი რელიგიური ბრძოლის შედეგად მეფის ტახტზე ჰენრი IV-ის სახელით ბურბონთა დინასტიის (1594-1830) წარმომადგენელი ავიდა. ლიუდოვიკო IV-ის (1643-1715) მმართველობის პერიოდში აბსოლუტური მონარქია “ოქროს საუკუნეს” ატარებდა. კატეგორიულად შემცირდა პროვინციების კლასობრივი წარმომადგენლობითი ორგანოების უფლებამოსილებები. მეფის მთავრობა მერკანტილ-ისტურ პოლიტიკას* ატარებდა. მაგრამ მეფის მიერ 32 წლის განმავლობაში წარმოებული ომები მძიმე დარტყმებს აყენებდა ქვეყნის ეკონომიკას.

რომელმა ისტორიულმა პირობებმა შეუწყო ხელი ბურბონების ხელისუფლებაში მოსვლას, საფრანგეთში?

XVIII საუკუნის შუა წლებში, აჩქარებული იქნა მრეწველობისა და ვაჭრობის, ასევე ნაწილობრივ სოფლის მეურნეობის განვითარება. ადგილი ჰქონდა მნიშვნელოვან ცვლილებებს საზოგადოების სოციალურ წყობასა და საზოგადოებრივ ცნობიერებაში. ეკონომიკურად გაძლიერებული ბურჟუაზია თავისუფალი მეწარმეობისათვის ხელის შემშლელი ფეოდალური წესების - მონოპოლიის უფლების, მძიმე გადასახადების, ცეხის წესებისა და კლასობრივი საგადასახადო სისტემის წინააღმდეგ გამოდიოდა, აგრეთვე ცდილობდა თავისი როლის გაზრდას პოლიტიკურ მმართველობაში. ამ პერიოდში “ცნობიერებებში რევოლუციის” მომხდენმა ფრანგულმა განმანათლებლებმა, ფართო ფარგლები მოიცვეს. მისი თვალსაჩინო წარმომადგენლები, არსებული წყობის საფუძვლების გაუქმებასა და თანასწორობის მოქალაქეობრივი უფლებებითა და ადამიანთა “ბუნებრივი თავისუფლო-

ინგლისის რევოლუცია

*** მერკანტილისტური პოლიტიკა** – სახელმწიფო პოლიტიკა, რომელიც მხედველობაში იღებს ღონისძიებებს, როგორიცაა პროტექციური ღონისძიება, აქტიური სააპრო ბალანსი და სხვ.

ბებით” უზრუნველყოფილი საზოგადოების ჩამოყალიბებას მოითხოვდნენ. ვოლტერი და მონტესკი ინგლისური ნიმუშის კონსტიტუციური მონარქიის ხოლო რუსო დემოკრატიული რესპუბლიკის მომხრეები იყვნენ. განმანათლებლების მიერ წამოყენებულმა იდეებმა ძლიერი გავლენა მოახდინეს XVIII საუკუნის ბოლოს მომხდარ რევოლუციამ.

რა ძირითადი იდეები გააჩნდათ ფრანგ განმანათლებლებს?

აბსოლუტიზმის კრიზისიდან გამოყვანის მიზნით, მეფე ლუდოვიკო XVI-მ (1774-1793) ისურვა ცვლილებების შეტანა საგადასახადო სისტემაში, მაგრამ ამ დროს თავადთა წინააღმდეგობას წააწყდა. მეფემ გადაწყვიტა მთავარი შტატების მოქვეყნება და ორჯერ გაზარდა აქ მესამე კლასის* წარმომადგენლობა. 1789 წლის 5 მაისს, ვერსალში მთავარი შტატები, როგორც კი მუშაობას შეუდგა, მესამე კლასის დეპუტატები, ამ ორგანოში თავიანთი რიცხვითი უმრავლესობაზე დაყრდნობით მისი თავიანთი გავლენის ქვეშ მოქცევას შეეცადნენ. ივლისის დასაწყისში დეპუტატებმა თავი დამფუძნებელთა კრებად გამოაცხადეს. მეფის მიერ სამხედრო ძალის გამოყენებით კრების დათხოვნის განზრახვით შეშინებულმა პარიზის მოსახლეობის დაბალმა და შუა ფენამ, 14 ივლისს მოაწყო შეიარაღებული აჯანყება და ხელთ იგდო ბასტილიის ციხესიმაგრე. ამით დაიწყო რევოლუციური ცვლილებების პერიოდი (1789-1794).

ფრანგულმა ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ რამდენიმე საფეხური განვლო. 1789-1792 წლების მომცველ პირველ საფეხურზე, ქვეყანაში კონსტიტუციური მონარქია დამყარდა, გატარდა ადმინისტრაციული რეფორმები, დადგინდა მოქალაქეთა თანასწორუფლებიანობა კანონის წინაშე, გატარებული იქნა საეკლესიო რეფორმები, გაუქმდა ძირითადი ფეოდალური წესები. ავსტრიამ და პრუსიამ ინგლისის ძალისხმევით დაამყარეს კავშირი საფრანგეთში რევოლუციის ჩახშობის მიზნით. 1792 წლის აპრილში დაწყებული ომები, 1815 წლამდე გაგრძელდა.

რომელია რევოლუციის პირველი საფეხურის მთავარი შედეგი?

1792 წლის 10 აგვისტოს პარიზში მომხდარი აჯანყება, მეფის ტახტიდან ჩამოგდებათ დასრულდა, რომლითაც რევოლუციის მეორე პერიოდი დაიწყო. საერთო საარჩევნო უფლების საფუძველზე ჩატარდა ახალი საკანონმდებლო ორგანოს - კონვენტის არჩევნები. კონვენტმა განაცხადა, რომ შეიქმნა რესპუბლიკა. მეფის გასამართლებასა და სიკვდილით დასჯას არაერთგვაროვნად შეხვდნენ, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე ქვეყნის გარეთაც. ხელახალი სამხედრო წარუმატებლობა ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოსვლების გაზრდის მიზეზი გახდა.

რა სახელებს ჰქონდა ადგილი მეორე საფეხურზე?

*** მესამე კლასი** – საფრანგეთში რელიგიური მსახურებისა და თავადების გარდა, მთლიანი მოსახლეობა ამ კლასს ეკუთვნოდა. პირველი და მეორე კლასისაგან განსხვავებით, ისინი გადასახადებს იხდიდნენ.

1. ადამიანები იბადებიან და ცხოვრობენ თავიანთი თავისუფლებითა და თანასწორუფლებიანობით.

7. არაგის არ შეიძლება წაყენოს ბრალი, არაგის არ შეიძლება დაკავებული ან დაპატიმრებული იქნას, თუ ეს არ გამოძიანარეობს კანონიდან ან მისგან გათვალისწინებული პროცედურებიდან.

9. დანაშაულის გამოცხადებამდე ყოველი პირი უდანაშაულოდ ითვლება.

10. არაგის არ შეიძლება შეიწუღდეს თავის შესვლულების გამო, მისი რელიგიური შესვლულების გასოც, იმ პირობით რომ, მათმა განმარტებამ კანონით განსაზღვრული საზოგადოებრივი მოვალეობა არ დაარღვიოს.

11. აზრისა და პოზიციის თავისუფალი გამოხატვა ადამიანის ყველაზე ძვირფასი უფლებათაგანს წარმოადგენს.

12. ადამიანისა და სამოქალაქო უფლებების უზრუნველსაყოფად, აუცილებელია სახელმწიფოს ძალა: ეს ძალა იქმნება არა უფლებამოსილითა პირადი ინტერესებისათვის, არამედ ყველას ინტერესების სამსახურად.

13. საზოგადოებას უფლება აქვს ანგარიში მოსთხოვოს ნებისმიერ თანამდებობის პირს, მისთვის დაავალდებულ მმართველობის სფეროსთან დაკავშირებით.

17. იმის გამო, რომ საკუთრება ხელშეუვალი და წმინდა უფლებას წარმოადგენს, არაგის არ შეიძლება ჩამოერთვას იგი.

ამონაწერები დეკლარაციიდან ადამიანისა და სამოქალაქო უფლებების შესახებ

შეადარეთ მოცემული მუხლები, აზერბაიჯანის კონსტიტუციის შესაბამის მუხლებთან.

1793 წლის 2 ივნისს, იაკობინელებმა* მოახდინეს გადატრიალება და ხელთ იგდეს ხელისუფლება. იაკობინელთა დიქტატურის პერიოდში, სოფელში მთლიანად გაუქმდა ფეოდალური წესები, მიღებული იქნა მკაცრი კანონები სპეკულაციის წინააღმდეგ, გლეხებს დაურიგეს მიწის ნაკვეთები და მიღებული იქნა ახალი კალენდარი. იაკობინელებს შორის, ქვეყნის შემდგომი განვითარების შესახებ აზრთა სხვადასხვაობის გამწვავებამ შეასუსტა მათი ხელისუფლება. შექმნილი მდგომარეობით ისარგებლეს კონკურენტებმა და 1794 წლის 27 ივნისს მათი შეტევის შედეგად (ახალი კალენდრით 9 თერმიდორს) იაკობინური მმართველობა დაეცა.

ამ გადატრიალების განმხორციელებელი და ტერმიდორებად წოდებული პოლიტიკური ჯგუფის წარმომადგენლები რევოლუციის დროს გამდიდრდნენ. ისინი რევოლუციური პროცესის შეჩერებასა და ვრცელი დაპყრობითი ომის წარმოებას მმოითხოვდნენ.

❖ ვის ინტერესებს განასახიერებდა იაკობინელთა დიქტატურის ღონისძიებები?

1795 წელს მიღებული იქნა საფრანგეთის ახალი კონსტიტუცია. კონსტიტუციის მიხედვით აღმასრულებელი ხელისუფლება 5 პირისაგან შემდგარ დირექტორიას ებარა. დირექტორიის “საქანელების პოლიტიკა” სახელწოდების შიდა პოლიტიკა არასტაბილური იყო. 1799 წლის 9 ნოემბერს (18 - ბრუმერს) ნაპოლეონმა თავისი ერთ-გული ჯარის საშუალებით მოახდინა გადატრიალება და ხელში ჩაიგდო ხელისუფლება. “18-ბრუმერს” გადატრიალების შედეგად, საფრანგეთში საკონსულო რეჟიმი დამყარდა. ამით დაიწყო ნაპოლეონ ბონაპარტის პერიოდი საფრანგეთის ისტორიაში.

☰ აითხვები და დავალებები

1. შეიძლება თუ არა XVIII საუკუნის ინგლისის ბატონობის საუკუნე ეწოდოს?
2. შეიძლება თუ არა ლიუდოვიკო XVI საფრანგეთის ბურჟუაზიის პასუხისმგებელ პირად ჩაითვალოს?
3. რომელმა ფაქტორებმა შეუწყეს ხელი ნაპოლეონ ბონაპარტის საფრანგეთის ხელისუფლებაში მოსვლას?
4. რა მხგავსი მხარეებით ხასიათდება ელიზაბეთ I-სა და ლიუდოვიკო XIV-ის ხელისუფლება?
5. განსაზღვრეთ ფეოდალ-აგრარული ქვეყნის თავისებურებები.

რევოლუცია ბასტილიდან დაიწყო

ბასტილია - XIV საუკუნის დასასრულს, სახელმწიფო დამნაშავეთა შესანახად აშენებული ციხე-სმაგრე. 1789 წლის 14 ივლისს აჯანყებულებმა ხელში ჩაიგდეს და გაანადგურეს ციხე-სმაგრე.

*** იაკობინელები** - საფრანგეთის რევოლუციის დროს შექმნილი, ავტორიტეტული პოლიტიკური მიმდინარეობის წარმომადგენლები.

“18 ბრუმერის” გადატრიალება

საქმანო სიტყვები

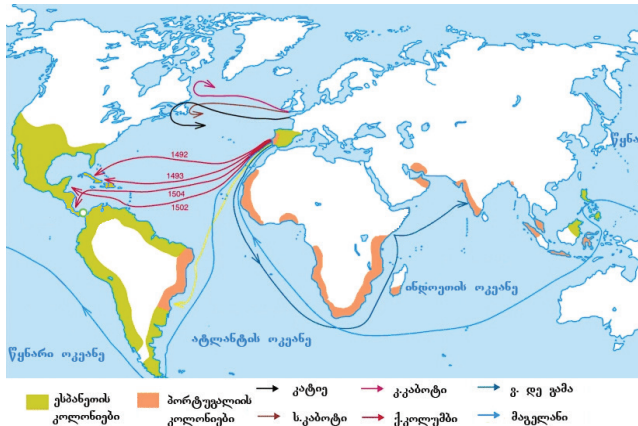
- დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები
- კარაველა
- მონათვაჭრობა
- “ინდუსები”
- “მდინარე ბოსტონის ნაკრები”
- “დამოუკიდებლობის დეკლარაცია”

შუა საუკუნეების დასასრულს, ევროპელების მიერ სიმდიდრის მოსაძიებლად, თავიანთი ქვეყნიდან შორეულ მხარეს შესრულებულმა საზღვაო მოგზაურობებმა, დიდი ცვლილებები გამოიწვია მათ წარმოდგენებში მსოფლიოს შესახებ. ახალი ტერიტორიების აღმოჩენა და გამოყენება ევროპაში პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ სფეროში მნიშვნელოვანი წარმატებებს, ხოლო ადგილობრივ ხალხთა ისტორიაში ტრაგედიების მიზეზი გახდა.

დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები. ევროპელი მეზღვაურების XV საუკუნის შუა წლებში და XVII საუკუნის შუა წლებში გაკეთებული აღმოჩენები, ადრინდელთაგან თავისი ფართო მასშტაბით განსხვავდებოდა. XIV-XV საუკუნეებში, ევროპაში სასაქონლო წარმოების გაზრდი კვალობაზე უფრო დიდი ფულის მასაზე საჭიროების შექმნამ და ფულის მოჭრისათვის ფასიანი ლითონების უკმარისობამ, აგრეთვე აღმოსავლურ ქვეყნებთან ჩვეულებრივი სავაჭრო ურთიერთობების უზრუნველყოფელი დიდი აბრეშუმის გზის ოსმალეთის სახელმწიფოს დაქვემდებარებაში გადასვლის შემდეგ, სიმდიდრის ქვეყანად წარმოსახულ ინდოეთში, საზღვაო გზების ძიების აუცილებლობამ ევროპელები აიძულა სახიფათო მოგზაურობები შეესრულებინათ. ახლა, შორეულ საზღვაო მოგზაურობების ორგანიზებისათვის საკმაო გეოგრაფიული ცოდნა (ახალი რუკები), ტექნიკური სიახლეები (კარაველა, კომპასი და სხვ.) და სამხედრო უპირატესობა (ცეცხლსასროლი იარაღები) არსებობდა.

დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების პერიოდში, თავდაპირველად ესპანელი და პორტუგალიელი მეზღვაურების, XVI საუკუნის შუა წლებში კი, ინგლისელი, ფრანგი, რუსი და ჰოლანდიელი მეზღვაურების მოგზაურობების შედეგად, საკმაოდ გაფართოვდა მეცნიერული წარმოდგენები მსოფლიოს შესახებ. ერთმანეთს გადაეყარა ცივილიზაციები. ევროპელების მიერ აფრიკის, აზიისა და ამერიკის კონტინენტებზე დაპყრობილი ტერიტორიები, მათ კოლონიებად გადაიქცნენ. ადგილობრივი მოსახლეობის ერთი ნაწილი მონურ მდგომარეობაში ჩააყენეს, ხოლო დანარჩენები განადგურებულნი იქნენ. იაფფასიან მუშახელზე მოთხოვნის გაზრდით, ახლად ჩამოყალიბებულ მსოფლიო ვაჭრობაში გავრცელებული იქნა მონათვაჭრობა. თანდათან თავისი მნიშვნელობა დაკარგა დიდმა აბრეშუმის გზამ, რომელიც ამ გზაზე მდებარე აღმოსავლური სახელმწიფოების ეკონომიკის დაშლის საფუძველი გახდა.

ამერიკელი ხალხები “ძველ მსოფლიოს” ხვდებიან. XV საუკუნის დასასრულს, ამერიკაში განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე მყოფ ამ კონტინენტის 1492 წელს ევროპელებისათვის აღმოჩენი კოლუმბის მიერ მცდარად “ინდოელებად” ან “ინდუსებად” წოდებული მრავალრიცხოვანი ტომები ცხოვრობდნენ. მათი უმრავლესობა სამ ცივილიზაციურ ცენტრში ცხოვრობდნენ: იუკატანში მაიები, მექსიკაში აცტეკები, ანდის მთებზე ინკები. მიუხედავად იმისა, რომ აქ გამოიყენებოდა მონათა შრომა, თემებში თავისუფალი გლეხები და ხელოსნები უფრო მეტი იყვნენ.

დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები

ერთიანი სახელმწიფოების არ არსებობის, ასევე მეცნიერებასა და ხელოვნებაში მნიშვნელოვანი წარმატებების მიხედვით “ამერიკის ძველ ბერძნებად” წოდებულ მაიების ცივილიზაცია ჩვენი ეპოქის პირველ საუკუნეებში განვითარების პერიოდს გადიოდა. მაიების ქალაქ-სახელმწიფოების ყველაზე ძლიერი პერიოდი VII-VIII საუკუნეებს მოიცავდა. XVI-XVII საუკუნეებში მაიების ტერიტორიები ესპანელებმა დაიპყრეს.

რატომ იყო რომ, მაიები “ამერიკის ძველ ბერძნებად” იწოდებოდნენ?

აგტეკებს XIV-XV საუკუნეებში ძლიერი სახელმწიფო ჰქონდათ შექმნილი. მათი სახელმწიფო მექსიკის ყურედან წყნარ ოკეანემდე არსებულ ტერიტორიებს მოიცავდა. მათ დედაქალაქ ტენოჩტიტლანდში (მეხიკო) 100 ათასამდე მოსახლეობა ცხოვრობდა. მისაბმელიანი ცხოველებისა და ბორბლიანი სატრანსპორტო საშუალების არ მქონე აგტეკებს, მხოლოდ ქვეითთათვის გათვალისწინებული გზები გაჰყავდათ. აგტეკი მამაკაცების ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა სამხედრო საქმეს. მოსახლეობის მხოლოდ მეხუთედი იყო დაკავებული სოფლის მეურნეობითა და საკვები პროდუქტების წარმოებით. XVI საუკუნის 20-იან წლებში ესპანელებმა დაშალეს ასტეკთა იმპერია.

განსაზღვრეთ აგტეკთა და ინკების სახელმწიფოების დაშლის მთავარი მიზეზები.

“მზის შვილთა მეფობად” წოდებულ ინკების იმპერიას, XII საუკუნიდან მოყოლებული თავიანთი ძლიერი და მრავალრიცხოვანი ჯარებით მეზობლების დამორჩილება ჰქონდათ დაწყებული. მათი დედაქალაქი ქალაქი კუსკო იყო. შექმნილი იყო საფოსტო კავშირი, რომელიც მთელი ქვეყნის ტერიტორიას მოიცავდა. საშინაო დაპირისპირებებსა და შუალედურ ომებს სახელმწიფო დასუსტებული ჰქონდათ. XVI საუკუნის 30-იან წლებში ესპანელებმა ინკების დაქვემდებარებაში მყოფი ტომების დახმარებით, მათი ქვეყანა დაიპყრეს. ევროპელების წამოსვლებმა შეაჩერა ამერიკის დამოუკიდებელი განვითარება.

XV საუკუნის დასასრულსა და XVI საუკუნეში, ამერიკის კონტინენტის ცენტრალურ და სამხრეთ ნაწილებში მცხოვრები ხალხები ევროპული სახელმწიფოების, ძირითადად, ესპანეთისა და პორტუგალიის კოლონიურ ტყვეობაში მოხვდნენ. კოლონიები მეტროპოლიებისათვის* სიმდიდრის წყაროს წარმოადგენდნენ. კოლონიური ტყვეობა, ლათინურ ამერიკაში ადგილობრივი მოსახლეობის რიცხვის სწრაფი კლებისა და ეროვნული შემადგენლობის შეცვლის მიზეზი გახდა.

ევროპელების დასახლება

ჩრდილოეთ ამერიკაში.

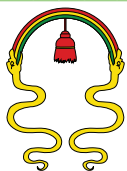
ესპანელებმა, იმის გამო, რომ თავიანთი ყურადღება კონტინენტის სამხრეთით მდებარე მდიდარი სახელმწიფოების გამარცხისაკენ ჰქონდათ მიყრდნობილი, ჩრდილოეთ ამერიკაში ფეხი ვერ მოიკიდეს. ჩრდილოეთ ამერიკაში, 1607 წელს ინგლისელმა კოლონიზატორებმა გეიმსტაუნის, ხოლო 1608 წელს ფრანგმა კოლონიზატორებმა კვებეკის დასახლებები შექმნეს. ინგლისისაგან განსხვავებით, საფრანგეთში კოლონიებში გადასახლებელი “ზედმეტი მოსახლეობა” არ იყო. კანადაში, რიცხოვრებულ ადგილობრივი მოსახლეობისაგან

ცნობილია, რომ ქრისტიანებს თავიანთი ტიპიანითა და უსამართლობებით 12 მილიონზე მეტი ინდუსი... მოუხსიათ... ქრისტიანები მათ ორი ჰერნით სიბოძდნენ: უსამართლო, სისხლიანი, სასტიკი და დესპოტური იმითა და ...ადამიანების ...ყმებად გადაქცევით... მკვლელობებისა და განადგურების მიზეზი და ერთადერთი მიზეზი, ქრისტიანების მიერ ოქროს ხელში ჩაგდება და გაშიდრება იყო... და რასაც ვამბობ, ვიცი, იმიტომ რომ საკუთარი თვალეებით მინახია...

ბართოლომე დე ლას კასასი (1474-1566) მოკლე ცნობები ინდისტანის (ამერიკის - რედ.) განადგურების შესახებ

ინკების სახელმწიფო

ინკთა სახელმწიფოს გერბი

ამა ლლულა, ამა სუვა, ამა გილლა (ნუ იცრუებ, ნუ მოიპარავ, ნუ იზარმაცებ) ინკთა სახელმწიფოს დევზი

* **მეტროპოლია** – ძველ ბერძნულენაზე “დედა ქალაქი”, რომელშიაც კოლონიების მქონე სახელმწიფოები იგულისხმება

რამდენიმეჯერ ნაკლები და საკმარისი სამხედრო ძალის არ მქონე ფრანგები თავიანთი სავაჭრო და უსაფრთხოების ინტერესების გამო, იძულებულნი იყვნენ მათთან მშვიდობიანი ურთიერთობა დაემყარებინათ. კანადაში ფრანგების კოლონიალური მმართველობა ღრმა კრიზისს განიცდიდა. ჩრდილოეთ ამერიკაში გამწვავებული ინგლის-საფრანგეთის საკონკურენციო შვიდწლიანი ომი (1756-1763) ინგლისის გამარჯვებით დამთავრდა. კანადა დაპყრობილ იქნა ინგლისელების მიერ.

❶ განსაზღვრეთ ფრანგების მიერ კანადის დაპყროვის მიზეზები.

ჩრდილოეთ ამერიკის ატლანტიკის ოკეანის სანაპიროებზე ინგლისის კოლონიების დაარსების პროცესი XVII საუკუნის დასაწყისიდან XVIII საუკუნის 30-იან წლებამდე გრძელდებოდა. ჯეიმსთაუნის მხარის ხელში ჩაგდებადან ცოტა ხნის შემდეგ ტერიტორიულად გაფართოებულ კოლონიას ვირჯინია დაერქვა. კოლონიას მართავდა გუბერნატორი. 1619 წელს კოლონიის მართვისათვის კოლონისტების მონაწილეობის უზრუნველსაყოფად ამერიკაში პირველი წარმომადგენლობითი ორგანო - ასამბლეა დაარსდა.

XVII საუკუნის 20-30-იან წლებში აქ კოლონიების ჩამოყალიბებაში პურიტანები იღებდნენ აქტიურ მონაწილეობას. მათ დაარსეს მასაჩუსეტები, ახალი პლიმუტი და სხვა კოლონიები. XVII საუკუნის 80-იან წლებში დაარსებულ პენსილვანიის კოლონიაში ადგილობრივ ტომებთან მეგობრული ურთიერთობები იქნა შენარჩუნებული და დაცული. ჯორჯიას კოლონია 1732 წელს დაარსდა სხვა ინგლისელი კოლონიების სამხრეთიდან ესპანელების და ჰინდუს ტომების შემოსევებისაგან დაცვის მიზნით.

❷ რომელი კოლონიების დაარსებას გაუკეთეს ორგანიზაცია პურიტანებმა?

*** პურიტანები – XVI-XVII საუკუნეებში ინგლისში პროტესტანტების რწმენის დამცველები**

კოლონიების მოსახლეობის რიცხვი არა მხოლოდ ბრიტანეთის კუნძულებიდან წამოსული ხალხისაგან, არამედ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებიდან წამოსულების ხარჯზე იზრდებოდა. კოლონიებში ცხოვრობდნენ ინგლისელები, ირლანდიელები, ფრანგები, გერმანელები, ჰოლანდიელები, ესპანელები და სხვა ხალხები კოლონიებში მოსახლეობა რელიგიური რწმენის და სოციალური წარმომადგენლობის თვალსაზრისით არ იყვნენ ერთგვაროვანი. სამხრეთის კოლონიებში იყვნენ უამრავი შავკანიანი მონები.

XVII საუკუნის შუა ხანებში ინგლისში მომხდარი მოვლენების დროს კოლონიების მოსახლეობა მეფისა და პარლამენტის მომხრეებად გაიყო. კოლონიებმა მმართველობის საკითხებში მეტროპოლიაზე დამოკიდებულების საკმაო შემცირებას მიაღწიეს. თუმცა ისინი დამოკიდებული იყვნენ ინგლისიდან იმპორტირებულ საქონელზე. XVII საუკუნის შუა წლებიდან დაწყებული ინგლისის მთავრობა ცდილობდა სრულ კონტროლზე აეყვანა კოლონიების ეკონომიკა. ინგლისის პარლამენტის 1750 წელს მიღებული კანონის საფუძველზე კოლონიებში იკრძალებოდა ლითონის წარმოება. 1763 წელს მიღებული სხვა კანონის საფუძველზე კოლონიებს უნდა გადაეხიდათ იმპორტული საქონელი ინგლისის გემებით. 1763 წლის მეფის დეკლარაციის თანახმად კოლონისტებს ეკრძალებოდათ აპალაჩის მთების დასავლეთით მდებარე ადგილობრივი ტომების მიწებზე გადასვლა. 1765 წელს პარლამენტის **“ბეჭდის გადასახადის”** შესახებ კანონის მიღება ნიუ-იორკში კოლონისტების წარმომადგენლობის მიერ გახდა სხდომის ჩატარების მიზეზი. მიღებულ დოკუმენტში კოლონისტების წარმომადგენლობის მონაწილეობა სანამ არ იქნებოდა უზრუნველყოფილი ინგლისის პარლამენტს არ ჰქონდა უფლება კოლონისტებისათვის დაეწესებინა გადასახადი. გადაწყვეტილება იქნა მიღებული, რომ ინგლისიდან შემოტანილ საქონელზე გამოცხადდეს ბოიკოტი. კოლონისტების ბოიკოტური მოძრაობის დასუსტების მიზნით ინგლისის პარლამენტმა Ost-Hind სავაჭრო ფირმას მისცა კოლონიებში ჩაის იაფად გაყიდვის უფლება. ამის პასუხად 1773 წლის დეკემბერში კოლონისტებმა ბოსტონის პორტში ინგლისის გემებიდან ჩაის ყუთები გადმოცალეს ყურეში.

აშშ-ს ჯარისკაცების სამხედრო ტანსაცმელი

“ზოსტონის ჩაის ფუფუნებად” წოდებული ამ მოვლენის კვალდაკვალ მთავრობამ კოლონიების შესახებ მიიღო მტკიცე გადაწყვეტილება.

დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა და მისი შედეგები.

1774 წლის სექტემბერში ფილადელფიაში I კონტინენტალურ კონგრესზე შეკრებილმა კოლონიების წარმომადგენლებმა მთავრობისა და პარლამენტის მიერ კოლონიებისადმი ურთიერთობის პოლიტიკა მწვავედ გააკრიტიკეს და მოითხოვეს უკანონო გადასახადების გაუქმება. გამოსვლების ჩახშობისათვის ამერიკაში გაიგზავნა ახალი ინგლისური ჯარი. ლექსინგტონისა და კონკორდის ახლოს კოლონისტებსა და ინგლისის ჯარის დანაყოფებს შორის მომხდარი შეიარაღებული შეჯახება გახდა 13 კოლონიის თავიანთი დამოუკიდებლობისათვის ინგლისის წინააღმდეგ (1775-1783) ომის დაწყების მიზეზი. 1775 წელს მაისში ფილადელფიაში ჯორჯ ვაშინგტონის მეთაურობით გამართულ II კონტინენტალურ კონგრესზე მიღებულ იქნა ერთიანი ჯარის დაარსების გადაწყვეტილება. კარგად გაუწვრთნელი და ცუდად შეიარაღებული კოლონისტების ჯარი ზედიზედ მარცხდებოდა. ინგლისის სამხედრო ფლოტის მიერ ამერიკის სანაპიროების ბლოკირება კოლონისტების მდგომარეობას კიდევ უფრო ამძიმებდა.

რა მიზეზებმა აიძულეს კოლონიები დაეწყათ ბრძოლა მეტროპოლიის წინააღმდეგ?

1776 წლის 4 ივლისს კონგრესმა თ. ჯეფერსონის ავტორობით მიიღო “დამოუკიდებლობის დეკლარაცია” ამ დეკლარაციის მიხედვით ინგლისის მეფეს წაუყენეს 27 მუხლიანი ბრალდება. პროექტიდან პლანტატორების მოთხოვნით ამოღებულ იქნა მუხლი მონობის ადამიანის უფლებებთან შეუსაბამობის შესახებ. დეკლარაციის მიხედვით ყოველი კოლონია გამოცხადდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ და აღინიშნა მათი ერთიან კავშირში - ამერიკის შეერთებულ შტატებში გაერთიანება. ადამიანის “ზუნებრივი თავისუფლებები” და ხალხის ნებისყოფის შესახებ აზრი ატარებდა პროგრესულ ხასიათს.

1777 წლის ოქტომბერში სარატოგას ახლოს მომხდარ ბრძოლაში ინგლისის ჯარების დამარცხებამ აშშ-ს საგრძნობლად აუმაღლა საერთაშორისო რეიტინგი. აქამდე მისმა ფარულად დამხმარე საფრანგეთმა 1778 წლის თებერვალში აშშ-ს დამოუკიდებლობა, მასთან სავაჭრო და სამოკავშირეო ხელშეკრულებას მოაწერა ხელი, ესპანეთმა და ჰოლანდიამაც აშშ-თან შეთანხმებას მოაწერეს ხელი. ხოლო რუსეთის მეთაურობით სახელმწიფოების ერთმა ჯგუფმა ნეიტრალური ქვეყნების სავაჭრო გემების წინააღმდეგ ინგლისის ძალების ალკვეთისათვის 1780 წელს დაარსეს “შეიარაღებული ნეიტრალური კავშირი”. ამან თავის მხრივ ინგლისს არ მისცა საშუალება აშშ ჰყოლოდა ეკონომიკურ ბლოკადაში. 1781 წლის ოქტომბერში იორქტაუნის ახლოს ინგლისის ჯარების დანებებით სამხედრო ოპერაციები დამთავრდა. 1783 წლის 3 სექტემბერს პარიზში ხელმოწერილი ზავის საფუძველზე, ინგლისმა ცნო აშშ-ის დამოუკიდებლობა და სუვერენიტეტი, ამავე დროს მას გადაეცა ტერიტორიების ალუგარის მთებიდან მისისიპამდე.

რომელი ქვეყნები იყვნენ აშშ-ის მოკავშირეები დამოუკიდებლობის ომში?

“დამოუკიდებლობის დეკლარაციის” მიღება

კაცობრიობის ისტორიაში ისეთი უაღრესად მწიფდება, რომ ერთი ერისათვის მისი სხვა ერთიან დაპყრობილი ძაფის გაწყვეტა, ბუნების კანონებისა და ღვთის მიერ მისთვის ბოძებული პრივილეგიების შესაბამისად მსოფლიოს ძალებს შორის თანაბარი პოზიციის დაკავება აუცილებელი ხდება და კაცობრიობის აზრსადმი პატივისცემას მოითხოვს რათა ამ ერმა განმარტოს მისი დამოუკიდებლობისაკენ ბიძგის მიძღვრა მსოფლიო.

ჩვენ ეს ისეთი სიმარტლედ მოგვაჩნია, რომელსაც მტკიცება არ სჭარდება, ყველა ადამიანები თანასწორი დაიბადნენ და უფალმა თავის მოწიფად ადამიანებს გარეგნული ხელშეწყობლობა უბოძა, რომ მათ როგორც სიცოცხლისათვის თავისუფლებისათვის და ბედნიერებისათვის ლტოლვის უფლებები შედის. ამ უფლებების უსრუგველიყოფისათვის ადამიანები ქმნიან სამართლიან, მართებულების თანხმობაზე სანდო მთავრობას.

დავუპენტში როგორაა დასაბუთებული ჩრდილოეთ ამერიკაში მცხოვრებ ადამიანების დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის უფლება?

დამოუკიდებლობის ომის პერიოდში აშშ-ის შიდა დამოუკიდებლობის მომხრე პატრიოტებსა და მათ მოწინააღმდეგეებს - ლოიალისტებს შორის ომი მიმდინარეობდა. ომის შემდეგ მოსახლეობის 1/5-მა ანუ ლოიალისტების უმრავლესობამ ქვეყანა დატოვა და ინგლისის სხვა კოლონიალურ ქვეყნებში, ძირითადად კანადაში გადასახლდნენ.

საკონსტიტუციო მეჯლისი ფილადელფიაში

ომის შემდეგ აშშ-ის სახელმწიფო მოღვაწეების წინაშე არსებული მთავარი საკითხი ახლადშექმნილი სახელმწიფოს გაძლიერება იყო. 1787 წელს ფილადელფიაში მოწვეულმა საკონსტიტუციო სხდომამ მიიღო ახალი კონსტიტუცია. 1789 წელს ძალაში შესული კონსტიტუციის საფუძველზე აშშ-ში ხელისუფლების დამოუკიდებელ შტოებად დაყოფა და მათი გაწონასწორებული ურთიერთობები მიმდინარეობდა. დაარსდა უმაღლესი აღმასრულებელი მთავრობის წარმომადგენელი ძლიერი საპრეზიდენტო ხელისუფლება. სასამართლოების დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად უმაღლესი სასამართლოს მოსამართლეების სამუდამო დანიშვნის წესი იქნა შემოტანილი. უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს - კონგრესის სენატად წოდებულ ზედა პალატაში შტატები ერთნაირი რაოდენობით, ხოლო წარმომადგენლობითი პალატად წოდებულ ქვედა პალატაში ამომრჩევლების რიცხვის მიხედვით იყვნენ წარმოდგენილი. 1791 წელს კონგრესმა კონსტიტუციაში მიიღო ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების, მათი დაცვის ამსახველი 10 დანართი - “კანონი უფლებების შესახებ”.

რომელია აშშ-ის 1787 წლის კონსტიტუციის ძირითადი პრინციპები?

1789 წელს საპრეზიდენტო არჩევნებში შტატების ყველა წარმომადგენელმა ამ თანამდებობაზე ღირსად ცნო ჯ. ვაშინგტონი. აშშ-ის სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში, მისი დემოკრატიული პრინციპების საფუძველზე პოლიტიკური სისტემების ფორმირებაში, შიდა და საგარეო პოლიტიკური მიმართულებების განსაზღვრაში 1789-1797 წლებში განსაკუთრებული როლი ჰქონდა ხელისუფლების მეთაურს ჯ. ვაშინგტონს. მისი პრეზიდენტობის პერიოდში ქვეყნის მრეწველობისა და საფინანსო სისტემის განვითარებისათვის მიღებულ იქნა აუცილებელი გადაწყვეტილებები. ჯ. ვაშინგტონი თავის საგარეო პოლიტიკაში ევროპაში მიმდინარე მოვლენების მიმართ იყო ნეიტრალური პოზიციის მომხრე.

აშშ-მა XVIII საუკუნის ბოლოდან დაიწყო ქვეყნის გაძლიერება და დასავლეთის ნახევარსფეროში ჰეგემონობისათვის აქტიური მცდელობები. მომდევნო საუკუნეებში აშშ გადაიქცა მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოდ.

კითხვები და ღაგალები

1. რომელია დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების მიზეზები?
2. შეადარეთ მიაის, ატლკესისა და ინქის საზოგადოებები.
3. როგორ დაიყარდა ფრანგების ურთიერთობები კანადის ადგილობრივ მოსახლეობასთან? ეცადეთ ამ მიზეზების ახსნა.
4. თქვენი აზრით ინგლისის კოლონისტებსა და მეტროპოლიის ხელისუფლებას შორის არსებული წინააღმდეგობების ომის გარდა კიდევ რომელი საშუალებებით შეიძლებოდა აღმოფხვრა?
5. რომელია მსგავსი მხარეები 1787 წელს აშშ-ში მიღებულ კონსტიტუციის შინაარსისა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კონსტიტუციას შორის?

საკანონმდებლო

- ივანე IV
- ზემსტვოს მეჯლისი
- ობრინინა
- როურიკები
- მეფე
- იმპერია
- რომანოვები
- პეტრე I
- ნიშტადტის ზაფი
- ეკატერინე II

დიდი მოსკოვის კნიაზის ვასილი III-ის პერიოდში (1505-1533) დამთავრდა რუსული მიწების მოსკოვის სამთავროს გარშემო ერთიან სახელმწიფოდ გაერთიანების პროცესი. ხოლო XVIII საუკუნეში წარმატებული საგარეო პოლიტიკის შედეგად რუსეთი დაკავებული ტერიტორიების მიხედვით გადაიქცა მსოფლიოს ყველაზე დიდ იმპერიად.

რუსეთის პირველი მეფე. დიდმა კნიაზმა ივანე IV მრისხანემ (1533-1584) ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებისათვის 1547 წელს მიიღო მეფის ტიტული. ბოიარების ხელისუფლების შეზღუდვისათვის მოიწვია ზემსტვოს კრება, როგორც გარკვეული ფენის წარმომადგენლები. გატარებული სამხედრო რეფორმების მიხედვით ჯარში გაუქმდა თანამდებობის დაკავების წესი გვარიშვილობით. შეიქმნა ცეცხლსასროლი და ცივი იარაღით შეიარაღებული ახალი ჯარი. ივანე IV-ის კანონმდებლობის მიხედვით, გლეხებს მიეცათ ფეოდალებისაგან გადასახლების უფლება მხოლოდ წელიწადში ერთხელ იურის დღეს. მექრთამეობისათვის სახელმწიფო მოხელეებზე დაწესდა მკაცრი სასჯელები. გაუქმდა მათი მოსახლეობის ხარჯზე შენახვის წესი. გატარებული რეფორმების შედეგად რუსეთში მემკვიდრეობითი მონარქიის წყობაში მოხდა ცენტრალიზებული სახელმწიფო ხელისუფლების ფორმირება. **1565-1572**

ივანე IV მრისხანე

წლებში განხორციელდა ფეოდალური არისტოკრატის მოღალატეობის აღბათობის წინააღმდეგ ფართომასშტაბიანი სახელმწიფო ტერორისტული პოლიტიკა – ობრინინა. ობრინინას შედეგად მეფის ხელისუფლება საგრძნობლად გაძლიერდა, მაგრამ, ქვეყანაში სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობა დამძიმდა. შეიქმნა XVII საუკუნის დასაწყისში მომხდარი სამოქალაქო ომის პირველადი პირობები.

რომელი რეფორმები გატარდა ივანე IV-ს პერიოდში?

როგორი გავლენა მოახდინა ობრინინას პოლიტიკამ რუსეთის მდგომარეობაზე?

XVI საუკუნის II ნახევარში რუსეთის სახელმწიფო ფართო დამპყრობლური ომების წარმოებით საკუთრი ტერიტორია გაიფართოვა, საერთაშორისო არენაზე ავტორიტეტი აუმაღლდა.

XVI საუკუნის მეორე ნახევარში რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი ამოცანები და შედეგები

დასავლეთში

ბალტიის ზღვაზე გასასვლელის მოპოვება; ძველი რუსეთის სახელმწიფოს მიწების გაერთიანება

1558–1583 – ლივონიის ომში რუსეთის დამარცხება

აღმოსავლეთში

ყაზანის, ასტრახანის, ყირიმის სახანოებთან ბრძოლა

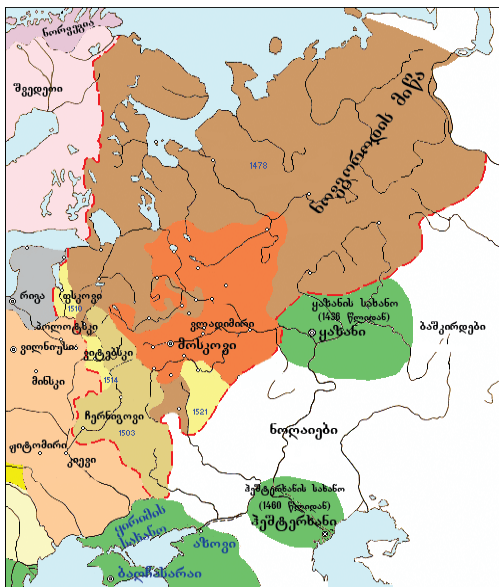
1552 – ყაზანის სახანოს ოკუპაცია
1556 – ასტრახანის სახანოს ოკუპაცია
1559 – ყირიმის სახანოზე წარუმატებელი ლაშქრობა

რომანოვების ხელისუფლებაში მოს-

ვლად. 1598 წელს რუსეთში დასრულდა რიურკების დინასტიის ხელისუფლება. ზემსტვოს კრების გადაწყვეტილებით გავლენიანი არისტოკრატი ბორის გოდუნოვი რუსეთის მეფედ გამოცხადდა. მის ხელისუფლებაში მოსვლასთან ერთად ქვეყანაში დაიწყო ქაოსი, სახელმწიფო სტრუქტურების მოშლა, ადგილობრივი არისტოკრატების ცენტრზე დაუმორჩილებლობა, სამოქალაქო ომი და უცხოელთა შეტევები.

XVII საუკუნის დასაწყისში რუსეთი რჩე პოსპოლიტას სამხედრო ჩარევის წინააღმდეგ იყო უსუსური. მინინისა და პოჯარსკის მეთაურობით რუსეთის სახალხო განმათავისუფლებელი მოძრაობის მიერ უცხოელი დამპყრობლების ქვეყნიდან გაძევების შემდეგ 1613 წელს ზემსტვოს მეჯლისის გადაწყვეტილებით რუსეთის ხელისუფლებაში მოყვანილ იქნა რომანოვების დინასტია. მეფის ალექსი მიხაილოვიჩის პერიოდში (1645-1676) მონარქიზმის განმტკიცების მიზნით 1649 წელს მიღებულ იქნა “მეჯლისის კოდექსი”. გლეხები სამუდამოდ მიწაზე იყვნენ მიმაგრებული, ხოლო სახელმწიფო იღებდა გაქცეული გლეხების უვადო ძეხნის ვალდებულებას. Posad-ის მოსახლეობა საცხოვრებელ პოსადზე* იყვნენ მიმაგრებული. ფეოდალური ექსპლუატაციის წინააღმდეგ XVII საუკუნის ყველაზე დიდი საპროტესტო მოძრაობა იყო დონის კაზაკების აჯანყება სტეფანე რაზინის მეთაურობით.

*** რეჩ პოსპოლიტა** – არსებობდა 1569-1795 წლებში. შექმნილი იყო პოლონეთის სამეფოსა და დიდი ლიტვის სამთავროს გაერთიანების შედეგად

* პოსადი – ქალაქის გარეუბნები

რომელი წესები განსაზღვრა 1649 წლის "მეჯდოსის კოდექსმა"?

როგორი შედეგება ეძლევა სტეფანე რაზინს რუსეთისა და აზერბაიჯანის ისტორიაში?

XVII საუკუნის რუსეთის ეკონომიკაში მოხდა რიგი სიახლეებისა. 1620-1630 წლებში რუსეთში ჰოლანდიელების მიერ დაარსებული იქნა მეტალურგიის პირველი მანუფაქტურები. გაიზარდა ქალაქების რიცხვი. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან ვაჭრობა წარმოებდა არხანგელსკიდან, ხოლო აზიის ქვეყნებთან ქალაქ ასტრახანის პორტის საშუალებით.

XVII საუკუნის რუსეთის საგარეო პოლიტიკის წინაშე იდგა სამი ამოცანა: ბალტიის ზღვაზე გასვლის დაუფლება, ყირიმის ხალხების თავდასხმების აღკვეთით, სამხრეთის საზღვრების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, ქაოსის წლებში დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნება.

ზაპოროჟიეს კაზაკების რეჟ პოსპოლიტას ხელისუფლების წინააღმდეგ დაწყებული საპროტესტო მოძრაობით მოსარგებლე რუსეთმა მიიღო გადაწყვეტილება ამ ტერიტორიის თავის შემადგენლობაში გაერთიანების შესახებ. რეჟ პოსპოლიტას ომის (1654-1667) დასასრულს დადებული ანდრუსოვოს შეთანხმებით მარცხენა სანაპირო, უკრაინა, კიევი, ბრიანსკი და სმოლენსკი რუსეთისათვის უნდა გადაეცემულიყო. ოსმალეთის სახელმწიფოს მარცხენა სანაპირო უკრაინის პრეტენზიებთან დაკავშირებით რუსეთსა და ოსმალეთს - ყირიმის გაერთიანებულ ძალებს შორის 1676-1681 წლებში მომხდარი ომი ბახჩასარაის ზავით დამთავრდა, ოსმალეთის იმპერიამ კიევის გარშემო ზოგიერთ ტერიტორიებზე ხელისუფლება შეინარჩუნა.

რა ამოცანები იდგა XVII საუკუნის რუსეთის საგარეო პოლიტიკის წინაშე?

რუსეთის გადაქცევა იმპერიადა. პეტრე I-ის წინაშე (1682-1725) იდგა რუსეთის თბილ ზღვებზე გასვლის უზრუნველ-ყოფის ამოცანა. 1695-1696 წლებში რუსეთის ჯარებმა თურქების აზოვის ციხე ჩაიგდეს ხელში და აქ აშენდა ტაგანროგის ციხე. მომავალ ომში, იმისათვის, რომ ევროპის სახელმწიფოები თავის მოკავშირეებად ექცია, ოსმალეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგ მომავალ ომში, სავაჭრო, ტექნიკური და კულტურული ურთიერთობების დამყარებისათვის პეტრე I-მა ფართო წარმომადგენლობასთან ერთად დაიწყო მოგზაურობა ევროპის ქვეყნებში.

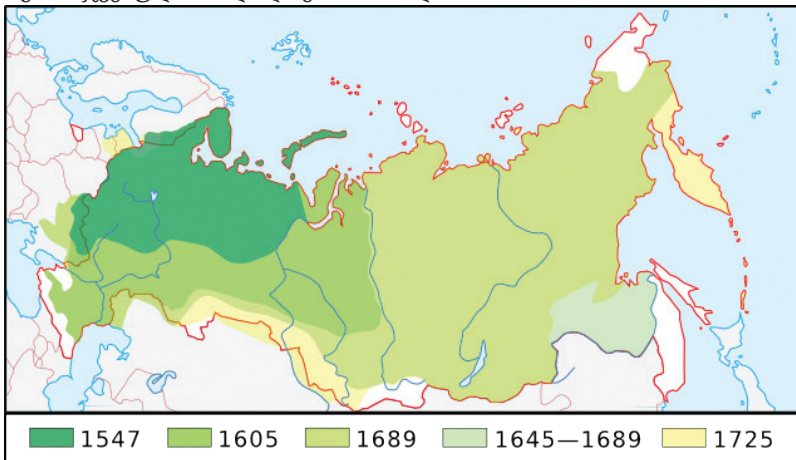
პეტრე I

განმარტეთ თბილ ზღვებზე გასასვლელის მისაღწევად.

რუსეთს, დანიას, პოლონეთსა და საქსონიას შორის შვედეთის წინააღმდეგ ჩრდილოეთის კავშირის შექმნის შესახებ ხელშეკრულებას მოეწერა ხელი. 1700 წელს დაიწყო შვედეთის ომი ჩრდილოეთის კავშირთან. ომში პირველი ბრძოლები რუსეთისათვის წარუმატებელი იყო, მაგრამ შემდეგ მდგომარეობა მის სასარგებლოდ შეიცვალა. 1703 წელს მდინარე ნევის სანაპიროზე ხელში ჩაგდებულ ტერიტორიაზე ქალაქი სანკტ-პეტერბურგს ჩაეყარა საფუძველი. 1709 წელს პოლტავის ბრძოლაში დამარცხებული შვედეთის მეფე ოსმალეთში გაიქცა. საფრანგეთისა და შვედეთის დაჯინებული თხოვნით ოსმალეთის იმპერიამ რუსეთს ომი გამოუცხადა. 1711 წელს მდინარე პროუტის სანაპიროზე ალყაში მოქცეული პეტრე I იძულებული გახდა არახელსაყრელ ზავზე მოეწერა ხელი; აზოვის ციხე უნდა დაებრუნებინა ოსმალეთისთვის, უნდა აეფეთქებინა ტაგანროგის ციხე, შვედეთის მეფისათვის უნდა მიეცა თავის ქვეყანაში დაბრუნების საშუალება. მიუხედავად ამ წარუმატებლობისა რუსეთი გამოვიდა გამარჯვებული ჩრდილოეთის ომიდან.

პეტრე I-ის მიერ ქ. სანკტ-პეტერბურგის პროექტის დამტკიცება

რუსეთი XVI საუკუნის მეორე ნახევარში - XVII საუკუნის პირველ ნახევარში.

1721 წელს ხელმოწერილი ნიშტადტის ხელშეკრულების საფუძველზე რუსეთს ფინეთი უნდა დაებრუნებინა და ბალტიის ზღვის სანაპიროებზე ხელში ჩაგდებული ვრცელი ტერიტორიების სანაცვლოდ შვედეთისათვის უნდა გადაეხადა 1,5 მილიონი რუბლი. 1721 წელს სენატმა ამ გამარჯვების გამო პეტრე I რუსეთის იმპერატორის, “დიდი” და “ქვეყნის მამა” ტიტულებით დააჯილდოვა. **რუსეთი გადაიქცა იმპერიად.**

რომლებია ნიშტადტის ხელშეკრულების პირობები?

პეტრე I-მა განახორციელა სხვადასხვა სფეროს მომცველი რეფორმები. მთელი ქვეყნის ტერიტორია დაიყო 8 გუბერნიად. ახლად შექმნილ სენატს უნდა მოემზადებინა ახალი კანონები და უნდა გაეკონტროლებინა სახელმწიფო მოხელეების მუშაობა. 1718-1721 წლებში დაარსებული 12 კოლეგია სახელმწიფოს ხარჯზე მუშაობდა. ეკლესია დაუმორჩილეს სახელმწიფოს. პეტრე I-ის ხელისუფლების წლებში ამოქმედეს პროტექციონიზმის პოლიტიკა. ქარხნის მეპატრონეებს მიეცათ გლეხების შესყიდვის უფლება. 1722 წელს მინიჭებული “წოდებების შესახებ ცხრილი” მოსამართლეთა ფენის რიგებში სხვა სოციალური ფენის ტალანტიანი და შემძლე წარმომადგენლების შესვლას უზრუნველყოფდა. მერვე ხარისხს მიღწეული (სულ 14 ხარისხი იყო) ნებისმიერი სახელმწიფო მოხელე და ოფიცრის მემკვიდრე აზნაურის წოდებას ეუფლებოდა. რუსეთში საფუძველი ჩაეყარა საპასპორტო სისტემას.

პეტრე I-ის რეფორმებს ქვეყანაში მოწინავე ევროპასთან შედარებით ჩამორჩენები უნდა აღმოეფხვრა, მაგრამ ეს ჩამორჩენები მხოლოდ შეამცირა. რეფორმების შედეგად რუსეთში დამთავრდა მონარქიზმის ფორმირება. გენიალური ფრანგი მთაწარმოვნი ვოლტერი პეტრე I-ის რეფორმებთან დაკავშირებით აღნიშნავდა, “სხვა ხალხების მიერ 500 წელიწადში მიუღწევლს, რუსებმა 50 წელიწადში მიაღწიეს”.

რა მიზნებს ემსახურებოდა პეტრე I-ის რეფორმები?

იმპერიის აღმაგლობის ხანა. სასახლის გადატრიალების შედეგად ხელისუფლებაში მოსული ეკატერინე II-ის პერიოდში (1762-1796) რუსეთში გაძლიერდა მონარქია. 1785 წელს აზნაურების შესახებ გაცემული ბრძანებულების მიხედვით ისინი თავისუფლდებოდნენ სახელმწიფოს სავალდებულო სამსახურიდან, გადასახადებისაგან და სხეულის სასჯელისაგან. ქალაქის რეფორმების მიხედვით, მისი მოსახლეობა ყოველ სამ წელიწადში ირჩევდა თვითმმართველ ორგანოს - დუმას, ქალაქის მმართველი და სასამართლოს მოსამართლეებს. ქალაქის დუმა ინფრასტრუქტურას, გაშენიანებას, სახალხო განათლებას, სავაჭრო წესებს იცავდა და სხვა საკითხებს წყვეტდა. სკოლის რეფორმების საფუძველზე დაარსდა გუბერნიისა და მაზრის ცენტრებში სახალხო სკოლები.

ნიშტადტის ზავის ხელმოწერა

ეკატერინე II

რომელ მოვლენებს ჰქონდა ადგილი ეკატერინე II-ის დროს რუსეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში?

რუსეთის საგარეო პოლიტიკა ეკატერინე II-ის დროს

ძირითადი მიზნები	მიღწევის გზები	შედეგები
შავ ზღვაზე გასასვლელების ხელში ჩაგდება და სამხრეთის საზღვრების გაფართოება. “ბერძნული პროექტის” განხორციელება: ბიზანტიის აღდგენა, მოლოდინის, ვალახიასა და ბესარაბიისაგან შემდგარი დაკიას შექმნა.	რუსეთ-ოსმალეთის ომი 1768–1774 წლები	ქიჩიქ კაინარჯას ზავი (10 ივნისი 1774 წელი): • რუსეთმა ხელში ჩაიგდო შავი ზღვის სანაპიროებზე მდ. დნეპრისა და ბუგის შორის ტერიტორია; • რუსეთმა მიიღო შავ ზღვაზე საკუთარი საზღვაო ფლოტის დაარსების უფლება; • ბოლო მოვლო ყირიმის სახანოს ოსმალების სახელმწიფოზე დამოკიდებულებას; • ოსმალეთის სახელმწიფო რუსეთს უხდიდა კონტრიბუციას 4,5 მლნ რუბლს.

	1783 წელი – ყირიმის ხანს იძულებით ხელი ააღებინეს ხელისუფლებამ	ყირიმი შეუერთდა რუსეთს, დაიწყო ახალი ქალაქების მშენებლობა.
	1788 წელი – ქართლ-კახეთის სამეფოსთან გეორგიევსკის ტრაქტატის ხელმოწერა	აღმოსავლეთი საქართველო რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ მოექცა.
	რუსეთ-ოსმალეთის ომი 1787 – 1791 წლები	იასის ზავი (29 დეკემბერი 1791 წელი): • დამტკიცდა ყირიმის რუსეთთან შეერთება და აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთის პროტექტორატში გადასვლა; • რუსეთს გადაეცა მდინარე დნესტრსა და ბუგს შორის არსებული ტერიტორიები; • რუსეთის ჯარები იქნა გაყვანილი, მოლდოვიდან, ვალახიიდან და ბესარაბიიდან.
უკრაინისა და ბელორუსიის მიწების შეერთება რუსეთთან	რეზ. პოსპოლიტას გადანაწილება	
	1772 წელი (მონაწილეობდნენ რუსეთი, პრუსია, ავსტრია)	აღმოსავლეთ ბელორუსია და ლივონიას ერთი ნაწილი შეუერთდა რუსეთს.
	1783 წელი (მონაწილეობდნენ რუსეთი და პრუსია)	უკრაინის მარჯვენა სანაპირო და ბელორუსიის ცენტრალური ტერიტორიები შეუერთდა რუსეთს.
	1795 წელი (მონაწილეობდნენ რუსეთი, პრუსია და ავსტრია)	ლიტვა, კურლანდია და დასავლეთი ბელორუსია შეუერთდა რუსეთს.
სამხრეთ კავკასიაში ახალი ტერიტორიების დაპყრობა	1795–1796 წლებში “ირანის საფრთხის” მიზეზით რუსეთის ჯარების გამოგზავნა რეგიონში	რუსეთის ჯარებმა დაიმორჩილა ზოგიერთი ჩრდილო აზერბაიჯანის სახანო, მაგრამ ეკატერინეს სიკვდილის შემდეგ გაყვანილ იქნენ აქედან.

1796 წელს ხელისუფლებაში მოსული პავლე I-ის ტახტის მემკვიდრის შესახებ მიღებული კანონის მიხედვით რუსეთში ქალების ხელისუფლებაში მოსვლას ბოლო მოეწყო. თავადების თვითნებობები შემცირდა. გატარდა ღონისძიებები სოფლელების მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის: საბეგარო დღეები კვირაში სამ დღემდე შემცირდა, სოფლელების უმიწოდ გაყიდვა აიკრძალა. ინგლისისა და ავსტრიის მიერ სამოკავშირეო მოვალეობების შეუსრულებლობების გამო, 1798 წელს პავლე I გამოვიდა საფრანგეთის წინააღმდეგ შექმნილი კავშირიდან. ამან გამოიწვია ინგლისისა და ავსტრიის უკმაყოფილება. ქვეყნის შიგნითაც უამრავი მტრები გაერთიანდნენ პავლე პირველის ხელისუფლების წინააღმდეგ.

კითხვები და დავალებები

- რომელი ტერიტორიები დაიპყრო რუსეთმა XVI საუკუნის II ნახევარში?
- რა მსგავსებებია ეკატერინე II სა და პეტრე I ის მოღვაწეობას შორის?
- რა ღონისძიებები განახორციელა პავლე I მა შიდა და საგარეო პოლიტიკაში?
- მოაშაადეთ რეფერატი ეკატერინე II ის მოღვაწეობის შესახებ.
- ცდილობდა ივანე IV აბსოლუტური მონარქიის შექმნას? დაასაბუთეთ თქვენი აზრი.
- ასახეთ რომანოვების ხელისუფლებაში მოსვლის პირობები.
- შეაფასეთ დროის მიხედვით პეტრე I, როგორც სახელმწიფო მოღვაწე.

საპანაჟო სტუმარი

- სელიმ I იავუზი
- “გრანდიოზული ასწლეული”
- “აღმოსავლეთის საკითხი”
- “ბერძნული პროექტი”

ბიზანტიის დაცემის შემდეგ 100 წელზე მეტხანს ოსმალეთის იმპერია ბატონობდა ძველ სამყაროში. რა იყო ამისი მიზეზი? რატომ იყო, რომ იმპერიამ შემდგომში დაკარგა ძალა და XVII საუკუნის ბოლოდან ევროპის ექსპანსიური პოლიტიკის წინაშე უსუსური ვახდა?

“ორი წმინდა ქალაქის მმართველი”. ოსმალეთის სულთანმა სელიმ I-მა იავუზის (1512–1520) ტახტზე ასვლის შემდეგ მთელი სამუსლიმანოს მბრძანებლის ხალიფას ტიტულისათვის სეფიანთა და მამლუქების სახელმწიფოების მბრძანებლებთან დაიწყო ომი, იგი პირველ რიგში შაჰ ისმაილ სეფევის დაეჯახა, ჩალდირანის ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ სელიმმა დაიწყო მზადება სირიისა და ეგვიპტის დასალაშქრად. მოსამზადებელი ღონისძიებების დასრულების შემდეგ ოსმალეთის ჯარებმა მამლუქების საზღვრები გადალახეს და 1516 წელს მათი ჯარი მარჯინაბიქის ტბასთან გაანადგურეს. იმ დროის მსოფლიოში ყველაზე ძლიერ არტილერიად წოდებულმა ოსმალეთის არტილერიამ ბრძოლაში გადამწყვეტი გავლენა მოახდინა. 1516 წლის 29 აგვისტოს ქალაქ ჰელეპის მეჩეთში პარასკევის ნამაზის დროს სელიმ I-მა “ორი წმინდა ქალაქის (მექა და მედინას) მბრძანებლის” ტიტული მიიღო. ამრიგად, სელიმ I-მა საკუთარი თავი მთელი მუსულმანური სამყაროს ხალიფად გამოაცხადა.

რა მიზნის მქონეა ცდილობდნენ ხალიფას ტიტულისათვის ბრძოლის მწარმოებელი სახელმწიფოები?

1517 წელს ოსმალებმა აიღეს კაირო. სელიმ I იავუზის გამარჯვებების შედეგად მამლუქების სახელმწიფომ კრახი განიცადა. პალესტინა, სირია და ეგვიპტე გადაიქცნენ ოსმალეთის იმპერიის ოლქებად.

სელიმ I-ის ხელისუფლების დროს იმპერიის ბატონობა ხმელთაშუა ზღვაზეც გაძლიერდა. 1518 წელს ადმირალ ხეირადდინ ბარბაროსამ ესპანეთის საზღვაო ფლოტი გაანადგურა და ალჟირი დაიპყრო. სულთან სელიმ I-ის მიერ მოპოვებულმა გამარჯვებებმა ოსმალებს საშუალება მისცა ხელახალი ლაშქრობები წამოეწყით ევროპის მიმართულებით, თუმცა ამ გეგმების აღსრულება სულთან სულიმან I-ის (1520–1566) სახელთან არის დაკავშირებული.

სელიმ I იავუზი

პაშია ლეო X

“პალესტინაში ქრისტიანების წმინდა ადგილების ოსმალების ხელში გადასვლით პაშია ლეო X მჯვაროსნული მსვლელობის ორგანიზება აუცილებლად ჩათვალია. მან მოუწოდა ევროპის მბრძანებლებს გაერთიანებულიყვნენ ოსმალების წინააღმდეგ და ერთიანი ძალებით ემოქმედათ. თუმცა პაშის ამ დიპლომატიურმა მცდელობებმა შედეგი არ გამოიღო იმიტომ, რომ ყოველი მბრძანებელი ოსმალებთან ურთიერთობების თავისი პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე აცდიდა, ხოლო ოსმალებმა ქრისტიანულ სახელმწიფოებს შორის არსებული კონფერენციით მოხერხებულად ისარგებლეს. ამრიგად, დაგეგმილი მჯვაროსნული მსვლელობა ჩაფარდა”.

ქეროლან ფინქელი “ოსმალეთის იმპერიის ისტორია” წიგნის საფუძველზე

როგორმა მოვლენებმა შეუშალა ხელი ევროპაში ოსმალების წინააღმდეგ მჯვაროსნულ ლაშქრობას XVI საუკუნის პირველ ათწლეულში?

📌 სულთა I-ის რომელმა გამარჯვებებმა მისცა საშუალება ევროპის მიმართულებით ზეალახალი ლაშქრობებისაკენ?

სულთან სულეიმან I-ის ლაშქრობები. სულთან სულეიმან I-ის სამიზნე იყო ოსმალეზის საზღვრის ახლოს მდებარე სიმაგრედ წოდებული ქალაქი ბელგრადი. 1521 წელს ოსმალებმა ალყაშემორტყმული ქალაქის მცველების წინააღმდეგობა გატეხეს და ქალაქი აიღეს. გაიხსნა გზა უნგრეთის მიმართულებით.

1526 წელს ქალაქ მოხაჯის ახლოს მოხდა გადამწყვეტი ბრძოლა უნგრეთისათვის. აქ უნგრულ-ჩეხური ჯარები ებრძოდნენ ოსმალებს. სულეიმან I-მა უნგრელ ცხენოსნებს განგებ მისცა თავისი ჯარის პირველი რიგის გარღვევის საშუალება. თუმცა, პირველი რიგის უკან მტრის ჯარზე ცეცხლის გამხსნელი არტილერია იყო განთავსებული. ამ მარცხმა უნგრეთი აქცია ოსმალეთის იმპერიის ვასალად.

მოხაჯის ბრძოლა

📌 განსაზღვრეთ ქალაქ მოხაჯის ახლოს ბრძოლაში გამოყენებული ტაქტიკის და ტრადიციული “თურანის ტაქტიკის” საერთო და განმასხვავებელი თვისებები.

1529 წელს ავსტრიის მბრძანებლის მიერ უნგრეთის ტახტზე პრეტენზიის პასუხად სულეიმან I-მა ვენაზე პირველად მოაწყო ლაშქრობა. ელვისებურმა შეტევამ შედეგი არ გამოიღო. ზამთრის მოახლოებამ, საკვების თადარიგის და სამხედრო სურსათ-სანოვავის სიმცირის გამო სულთანი იძულებული გახდა უკან დაეხია, მაგრამ ბრძოლაზე ხელი არ აუღია.

1535 წელს სულეიმან I-მა საფრანგეთის მეფესთან ხელი მოაწერა ხელშეკრულებას, რომ ამ ქვეყნის ვაჭრებს მისცემდა პრივილეგიას ვაჭრობაში. ამით დასრულდა ვენეციის ბატონობა ხმელთაშუა ზღვაში. მნიშვნელოვანი იყო ამ ხელშეკრულების პოლიტიკური არსი. ეს ხელშეკრულება ერთი მხრივ ავსტრიისა და მეორე მხრივ ესპანეთისა და წმინდა რომის იმპერიის მმართველი ჰაბსბურგის დინასტიის წინააღმდეგ მიმართულ ორი ქვეყნის კავშირს ამტკიცებდა.

📌 რა ეკონომიკური და პოლიტიკური შედეგები ჰქონდა 1535 წლის ხელშეკრულებას?

1541 წელს ოსმალებმა კიდევ ერთი ახალი დიდი შეტევა განახორციელეს ავსტრიის წინააღმდეგ. ამის პასუხად ესპანეთმა ალჟირის სანაპიროზე 500 გემისაგან შემდგარი ფლოტი გააგზავნა. ამ დროს ბუნება მათ წინააღმდეგ გამოვიდა. ზღვაში ამოვარდნილმა ქარბუქმა ესპანეთის ფლოტის მესამედი გაანადგურა. მიუხედავად ამისა ესპანელებმა დიდი ენთუზიაზმით შეუტეს ციხეს. თუმცა მათი შეტევა დამთავრდა წარუმატებლად. ამ მარცხის შემდეგ ალჟირში ესპანელები შეურიგდნენ ოსმალების ბატონობას.

1547 წელს ედირნაში ოსმალეთის იმპერიასა და ავსტრიას შორის ზავს მოეწერა ხელი. ამ ზავის შედეგად უნგრეთის მხოლოდ ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი დარჩა ავსტრიელი ჰაბსბურგების ხელისუფლებაში, ხოლო მის დიდ ნაწილს ოსმალეთის იმპერია დაეკატონა.

ოსმალებსა და ჰაბსბურგებს შორის ომები მომდევნო წლებშიც გაგრძელდა, თუმცა სულეიმან I-მა ვერ მიაღწია ავსტრიის წინააღმდეგობის სრულ გატეხვას. ამას ჰქონდა ორი მიზეზი. პირველი: ესპანეთისა და წმინდა რომის იმპერიის მხრიდან ავსტრიას ჰქონდა დიდი მხარდაჭერა; მეორე, აღმოსავლეთში სეფიანებთან გაგრძელებული ომი ოსმალებს საშუალებას არ აძლევდა მთელი ძალებით ევროპის კოალიციის წინააღმდეგ შემოეტრიალებინა სამხედრო მოქმედებები. მიუხედავად ამისა, სულთან სულეიმან I-ის ხელისუფლების წლები ისტორიაში მხოლოდ ომების წლებად კი არ მოიხსენიება, იგი ისტორიაში მოხვდა როგორც იმპერიის აყვავების ხანა.

სულთან სულეიმანის
ბარელიეფი აშშ-ის კონგრესში

❗ რატომ შეძლო ავსტრიამ ოსმალეების თავდასხმებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა?

“გრანდიოზული ასწლეულის” დაწყება და დამთავრება

ბა. ქრისტიანულმა ევროპამ სულთან სულეიმან I-ს “დიადი” უწოდა. მუსულმანურ აღმოსავლეთში მას კანონიერი უწოდეს, იმიტომ, რომ მან ახალი კანონების კრებული შექმნა და თვითონაც ღირსეულ გამოსვლებს აკეთებდა როგორც მმართველი. მაგალითად, ქრისტიანი გლეხების შესახებ კანონი მათ მდგომარეობას ქრისტიანულ ქვეყნებში მიმაგრებული გლეხების მდგომარეობასთან შედარებისას ისეთ დონეზე ამსუბუქებდა, რომ მეზობელი ქვეყნების გლეხები ამჯობინებდნენ თავიანთი ქვეყნებიდან ოსმალეთის იმპერიაში გადასახლებას. მემატთანე ასე წერდა: “მე, უამრავი უნგრელი გლეხი მინახავს, რომლებმაც თავიანთი სახლები დაწვეს ... თურქების ტერიტორიაზე გაიქცნენ, რადგან იცოდნენ, რომ იქ მოსავლის მეათედი ნაწილის ჩაბარების შემდეგ ისინი არანაირ გადასახადს აღარ გადაიხდიდნენ ან არავითარი შევიწროება არ ექნებოდათ”.

❗ როგორ შთაბეჭდილებებს ტოვებს ეს ცნობა ოსმალეთის მმართველობის შესახებ?

თუმცა სულთან სულეიმანის გარდაცვალების შემდეგ “გრანდიოზული ასწლეული” დასრულდა. ძალიან მალე უძრაობის ნიშნები გამოჩნდა და XVII-XVIII საუკუნეებში ამ ნიშნებმა იმპერია რეგრესისაკენ მიაბრუნა.

ოსმალეთის იმპერიის დასუსტების მიზეზები

შიდა მიზეზები

1. მმართველი დინასტიის გაღვნიის დასუსტება და თანდათანობით გაზრდილი სასახლის გადატრიალებები.
2. სახელმწიფო მოხელეების თვითნებობა და მართვის სისტემის მოშლა.
3. გადასახადების გაზრდა, მეურნეობის მოშლა და სახაზინო შემოსავლების შემცირება.
4. თიმარისა და ზიამათის სისტემების მოშლა და სახელმწიფო სამხედრო ძალების შემცირება
5. მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევების სუსტი გამოყენება.

საგარეო მიზეზები

1. კაპიტალიზმის განვითარება დასავლეთ ევროპაში
2. გეოგრაფიული აღმოჩენების შედეგად საერთაშორისო არენაზე პოზიციის დაკარგვა.
3. დასავლეთ ევროპის ქვეყნების კაპიტულაციის უფლებების გაფართოება.
4. დასავლეთ ევროპის ქვეყნების კოალიცია ხოლო აღმოსავლეთში სეფიანებთან ომის წარმოება
5. ევროპაში სახელმწიფოების მხრიდან ოსმალეთის ქონების გადანაწილების დაწყება.

უდავოა, რომ იმ მძიმე პერიოდშიც კი, იყო ოსმალეთის იმპერიის წარსულის სიძლიერის აღდგენის მიმართულებით მცდელობები. ამათგან ყველაზე თვალშისაცემი იყო დიდი ვეზირების ქოფრულუ მეჰმეთ ფაშას (XVII საუკუნის მეორე ნახევარი) და იბრაჰიმ სელიმ III-ის (XVIII საუკუნის ბოლო) რეფორმები. თუმცა ეს რეფორმები მოძველებული ფეოდალური წყობის ჩარჩოდან გამოუსვლელი გამო გახდა წარუმატებელი, ამის გარდა სახელმწიფო მმართველობის სხვა მიმართულები ღრმად არ მოიცვა და ძირითადად ჯარის გაძლიერებისაკენ იყო მიმართული. სულთნის მმართველობის შიდა საკითხების მოგვარების შეუძლებლობა მის საგარეო კრიზისსაც ამწვავებდა.

❗ რატომ ვერ აღკვეთა რეფორმებმა რეგრესი?

“ადმოსავლეთის საკითხი”. ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო ძლიერების რეგრესის პირველი ნიშანი იყო მისი ესპანეთის ვენეციის და გენუას გაერთიანებული საზღვაო ფლოტის მხრიდან ლეპანტოს საზღვაო ბრძოლაში (1571) დამარცხება. ამ დამარცხებამ იმპერიის შიდა მდგომარეობა გაამწვავა. პოლიტიკური კრიზისი არა მხოლოდ ვენეციაზე გამარჯვებამ, არამედ კვიპროსის და კვიპროსის კუნძულების შემოერთებამაც კი ვერ შეასუსტა.

ოსმალეთის იმპერიის მთავარ კონკურენტად ავსტრია რჩებოდა, ხოლო მათ შორის არსებული დაპირისპირების ძირითადი საბრძოლო მოედანი იყო უნგრეთი. 1683 წელს ოსმალეთის ჯარმა პირველ ბრძოლებში ავსტრიელები დაამარცხა, შემდეგ მათ დაედევნენ და ვენა ალყაში მოაქციეს. ჰაბსბურგების დასახმარებლად მოვიდნენ პოლონეთისა და გერმანიის სამთავროების სამხედრო ძალები. ოსმალები დამარცხდნენ. ეს მოვლენა გახდა ოსმალების შევიწროვების დასაწყისი ცენტრალური ევროპიდან.

❖ რა შედეგები ჰქონდა 1683 წელს ვენისათვის ოსმალეთის ჯარის დამარცხებას?

1684 წელს რომის პაპის ინიციატივით ოსმალების წინააღმდეგ შეიქმნა ავსტრიის, პოლონეთის, ვენეციისა და მალტასაგან შემდგარი **“წმინდა კავშირი”**. 1686 წელს მას რუსეთიც შეუერთდა. ვრცელი ევროპის ქვეყნების კოალიციის წინააღმდეგ რამდენიმე ფრონტზე წარმოებული ბრძოლები ოსმალეთის იმპერიის მძიმე მარცხით დასრულდა. კარიოვიცას ზავის (1699) პირობების მიხედვით უნგრეთი, ხორვატია და ტრანსილვანია ავსტრიას, პოდოლია - პოლონეთს, ხოლო დალმაცია და მორავა - ვენეციას გადაეცა.

ოსმალეთის იმპერიამ პირველად ევროპაში ასეთი ვრცელი ტერიტორიები დაკარგა, ამიტომაც XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში მის დაბრუნებას ცდილობდა. ამისათვის საერთაშორისო პირობებიც იყო ხელსაყრელი: ევროპის ქვეყნების ერთი ნაწილი ესპანეთის ტახტისათვის, ხოლო დანარჩენები ზალტიის ზღვაზე ბატონობისათვის იბრძოდნენ. ოსმალებმა გაიმარჯვეს ვენეციაზე, თუმცა ავსტრიასთან კიდევ ერთხელ დამარცხდნენ.

პოჟარევაცკის ზავის (1718) პირობების მიხედვით ჩრდილოეთი სერბია ქალაქ ბელგრადთან ერთად ავსტრიას გადაეცა, ხოლო ვენეციამ მორეანი ოსმალებს დაუბრუნა. მორიგ ომში ოსმალებმა გამარჯვება შეძლეს და ბელგრადის ზავის (1739) პირობების მიხედვით წინა ზავით ავსტრიისათვის გადაცემული მიწები უკან დაიბრუნეს.

❖ რომელი მოვლენები უქმნიდა პირობას XVIII საუკუნის დასაწყისში ოსმალეთის იმპერიას საგარეო პოლიტიკის გააქტიურებისათვის?

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ოსმალეთის იმპერია დამარცხდა რუსეთთან ომში. ამ დამარცხებამ იმპერიის კრიზისი კიდევ უფრო გააღრმავა. ასეთ პირობებში საერთაშორისო პოლიტიკაში წარმოიშვა **“ადმოსავლეთის საკითხი”**. მისი არსი მდგომარეობდა ოსმალეთის იმპერიის გაუქმებასა და მისი ტერიტორიების გადანაწილებაში. თუმცა ძალიან მალე მთელი ევროპის ყურადღება მიიპყრო საფრანგეთის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ. “ადმოსავლეთის საკითხის” გადაწყვეტა გადავიდა საერთაშორისო პოლიტიკის მეორე პლანზე.

❖ რა იყო “ადმოსავლეთის საკითხის” წარმოშობის მიზეზები საერთაშორისო პოლიტიკაში?

❖ რატომ ვერ გადაწყვეტეს ევროპის ქვეყნებმა “ადმოსავლეთის საკითხი” XVIII საუკუნის ბოლოს?

1793 წელს ევროპის სახელმწიფოების კავშირმა ომი დაიწყო საფრანგეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ. ოსმალეთმა ნეიტრალიტეტი გამოაცხადა. პრუსიის მხრიდან ამ საკითხთან დაკავშირებით ზეწოლას დიდმა ვეზირმა ასეთი პასუხი გასცა: ჩვენი სახელმწიფოს საფრანგეთთან მეგობრული ურთიერთობები არ არის დამოკიდებული სახელმწიფოს წყობაზე. მიუხედავად იმისა რესპუბლიკა იქნება თუ მონარქია, ჩვენი მეგობრობა გაგრძელდება ფრანგ ხალხთან. თქვენ ფრანგებს **“იაკობიტებს”** უწოდებთ, ხოლო ჩვენ **“ფრანგებს”**.

❧ რით განსხვავდებოდა ოსმალეთის იმპერიის ურთიერთობა საფრანგეთის რევოლუციასთან სხვა ქვეყნების ურთიერთობებისაგან?

ეკატერინე II-ს “ბერძნული პროექტი”

“აღმოსავლეთის საკითხის” გადაჭრის გზებიდან ერთ-ერთი რუსეთის მზრდნელობის ეკატერინე II-ს მხრიდან XVIII საუკუნის 80-იან წლებში “ბერძნული პროექტის” სახელწოდებით წინადადება წა-მოაყენა მის ძირითად თუჩისებს ეკუთვნის:

1. მოღღაფის, ვალანისა და ბესარაბიას ერთეული, დამოუკიდებელ დაკიას სახელმწიფოსთან შეერთება: ახალი სახელმწიფოს მეთაური უნდა ყოფილიყო მართმადიდებელი კნაზი;
2. ისტამბულის აღება და ოსმალეთის გაყვანა ევროპიდან;
3. ოსმალეთის სახელმწიფოს ყოფილ ტერიტორიაზე რუსეთის ხელმძღვანელობით და რო-მანოვების დინასტიის წარმომადგენელი მონარქის მიერ მართული საბერძნეთის იმპერიის დაარსება.

ამ პროექტის განხორციელების შემთხვევაში რუსეთის წინაშე გრცელი შესაძლებლობები იხსნება. პირველი: იგი ბალკანეთში გადამწყვეტ პოლიტიკურ პატილობას ეუფლებოდა.

მეორე, შავი ზღვის სრუტეებით კონტროლირებას შეძლებდა, ეს კი როგორც საზღვაო სახელ-მწიფო, თავის მხრივ, ბონსიადის გაძლიერებას ნიშნავდა.

მესამე, ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ვაჭრობის გაფართოების პირობები იქმნებოდა. რუსეთის მიზნები ცხადი იყო. ბერძნული პროექტი უკმაყოფილების ღიად გამოშნატველი ევროპელი დიპლომატებისათვის მათი გულის მოვების მიზნით რუსეთმა გზა შეარჩია ევროპის სახელმწი-ფოების ოსმალეთის იმპერიის მიწების გადანაწილებაში წართვისათვის: ავსტრიას, ბონსიას და სერბიის ერთ ნაწილზე არსებული პრეტენზიების დაკმაყოფილება, საფრანგეთის, ეგვიპტეში აქტიური თავისუფლების მინიჭება, ინგლისს – მისი დიდი საზღვაო სახელმწიფოს სტატუსის პირდებოდა, თუმცა ევროპის ქვეყნებს შორის დაპირისპირებებმა, რუსეთს ბერძნული პროექტის განხორციე-ლების საშუალება არ მისცა.

❧ განმარტეთ ბერძნული პროექტის ანალიზის მიხედვით XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში რუ-სეთის კოლონიალური პოლიტიკის არსი.

1798 წელს ნაპოლეონ ბონაპარტმა ოსმალეთის მორჩილებაში მყოფ ეგვიპ-ტეში ჯარი შეიყვანა. ამის შედეგად, ოსმალეთის იმპერიამ საგარეო პოლი-ტიკაში მოახდინა ცვლილება და საფ-რანგეთის წინააღმდეგ მიმართულ კავ-შირში დიდი ბრიტანეთი, ავსტრია და თავის მუდმივ მტერთან, რუსეთთან ერთად შევიდა. ოსმალეთის სახელ-მწიფოს სერიოზული წინააღმდეგობა გახდა ნაპოლეონის ლაშქრობის წარუ-მატებლობის მიზეზი.

ბრძოლა ეგვიპტის პირამიდებთან ახლოს

❧ რატომ შეიცვალა საერთოევროპული პოლიტიკური პოზიცია ოსმალეთის დიპლომატიაში XVIII საუკუნის ბოლოს?

☰ პითხვები და ღავალგვები

1. განსაზღვრეთ ოსმალეთ-რუსეთის ომის გავლენა ისლამურ სამყაროზე.
2. გვიჩვენეთ ოსმალეთის იმპერიის გაფართოების სამი ძირითადი მიმართულება XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში.
3. განსაზღვრეთ ოსმალეთის იმპერიის რეგრესის შიდა და საგარეო მიზეზებს შორის ურთიერთობები.
4. დააკვირდით რუკაზე XVII საუკუნის ბოლოდან XVIII საუკუნის ბოლომდე ოსმალეთის იმპერიის საზღვრების ცვლილებებს.

საკვანძო სიტყვები

- ცინი
- თეოთიზოლაციის პოლიტიკა
- ექპერ შაჰი
- მარათხი
- შეიბანიები

აღნიშნულ დროში უძველესი სახელმწიფოების ტრადიციების მქონე ჩინეთსა და ინდოეთში მოიკოჭლა განვითარებამ, ისინი საგრძნობლად ჩამორჩნენ მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნებს. ამან თავის მხრივ ევროპის სახელმწიფოების ამ ქვეყნებში ჩარევა გაადვილა.

მინის დინასტიის დაცემა. XVI – XVII საუკუნეების მიჯნაზე მინის სახელმწიფოს დაიწყო დასუსტების პერიოდი. იმპერატორის დაუდევრობით მოსარგებლე სასახლის არისტოკრატები მართავდნენ სახელმწიფოს. სუსტი საიმპერატორო ხელისუფლება, ოლქებში ძლიერი ოჯახების ხელისუფლება, მათი მფარველი სასახლის არისტოკრატების გაძლიერება, უსარგებლო შიდა პოლიტიკა, გარეშე საფრთხის მატება, ბუნებრივმა კატასტროფებმა ქვეყნის მდგომარეობა დაამძიმა. ქვეყანა მოიცვა შიმშილმა. შედეგად, დაიწყო გლეხთა აჯანყებები. 1644 წელს აჯანყებულებმა ჩინეთის დედაქალაქი პეკინი აიღეს. მინის დინასტიის ხელისუფლებას ბოლო მოეღო. თავიანთი სიმდიდრის დაკარგვის შიშში ჩავარდნილმა მსხვილმა ფეოდალებმა აჯანყების ჩახშობისათვის ჩჯურჩეგნები (შემდგომში მანჯურები დაარქვეს) დაპატიჟეს ქვეყანაში. 1644 წელს მანჯურებმა პეკინი აიღეს. მანჯურებისა და ჩინეთის ფეოდალების ერთობლივი მცდელობის შედეგად აჯანყება ჩაახშვეს. მანჯურებმა ნელ-ნელა დაიკავეს ქვეყნის დანარჩენი ნაწილიც. ჩინეთში დაიწყო უცხო ტომების მანჯურების (ცინი) დინასტიის ხელისუფლება (1644-1911).

რომლებმა მინის დინასტიის დაცემის მიზეზები?

ცინის დინასტია. მანჯურების ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ ტრადიციული ჩინური მმართველობის წესს არ შეხებიან. სახელმწიფოს სათავეში მანჯურების ცინის დინასტიის წარმომადგენელი ბოგდიხანები* იდგნენ. ისინი შეუზღუდავ ხელისუფლებას ფლობდნენ. იმპერატორი ითვლებოდა “ცის შვილად”. იმისათვის, რომ დაემტკიცებინა მზესთან მსგავსება, იგი თავიდან ფეხებამდე იმოსებოდა ყვითელი სამოსით. სხვას არავის არ ჰქონდა უფლება თუნდაც ყვითელი ძაფით შეეკრა ტანსაცმელი. მანჯურები ჩინელებისაგან მოითხოვდნენ მორჩილებას. მორჩილების სიმბოლო იყო ჩინელი კაცების სიკვდილის შიშით შენახული ნაწნავი. მანჯურის დინასტიის ძირითადი სამხედრო საყრდენი იყო “რვა დროშიანი ჯარი”, აქაც მანჯურებთან მხარდამხარ მსახურობდნენ დინასტიის ერთგული ჩინელები.

1644 წელს აჯანყებულების მიერ პეკინის აღებისას იმპერატორმა ჩუნ ჩეენმა თავი ჩამოიხრჩო, თუმცა აჯანყების შეთაურს წერილი დაუტოვეს. წერილში ეწერა “სახელმწიფო მოხელეებმა მდიდრულად, ისინი ყველანი არიან სიკვდილის ღირსნი... მათი ყველა-სი დახოცვაა საჭირო რათა ისწავლონ იმპერატორის კარგი სამსახური... მე ვტოვებ სიცოცხლეს ამიტომ, რომ არ მისდა დაფრე ვალში სიცოცხლესთან, რომელიც ასე მუხისდება”.

ვასილიევი ლ.ს.
აღმოსავლეთის ისტორია
II ტომი მოსკოვი 1998 გვ.564

**სახელმწიფო მოხელეების რო-
ელი მოქმედების გამო იმპე-
რატორმა ისინი ცხო სიკვდი-
ლის ღირსად?**

* **ბოგდიხანი**—მინისა დამანჯურის დინასტიების წარმომადგენელი ჩინეთის იმპერიების ტიტულ. მონღოლურ ენაზე ბოგდქან “წმინდა ხელისუფალს”

ჩინეთში გამაგრებულმა მანჯურებმა მალე დაიწყეს მეზობელი ტერიტორიების დაპყრობა. XVIII საუკუნის შუამდე ხელში ჩაიგდეს ჯუნგარია, კაშგარი, აღმოსავლეთ ტიბეტი. კორეამ მიიღო ჩინეთის ვასალობა. რუსები შეავიწროვეს ამურთან. ამ დაპყრობოთი ომების შედეგად XVIII საუკუნეში ჩინეთის ტერიტორია თითქმის ორჯერ გაიზარდა.

❧ თქვენ აზრით, რატომ არ შეეხნენ მანჯურები ჩინეთის ადრინდელი მმართველობის წესს?

❧ რომელ ხალხებს იცნობთ, რომლებიც სხვა რომელიმე ქვეყნის დაპყრობის შემდეგ, იმ ქვეყნის მმართველობის წესს არ ეხებოდნენ ან კიდევ აკეთებენ მცირე უმნიშვნელო ცვლილებებს?

მანჯურებმა აგრარული რეფორმები გაატარეს მიწის დამუშავებისა და გადასახადების აკრეფის მოწესრიგებისათვის. მანჯურის მებრძოლებს სახაზინო მიწებიდან მიწები დაურიგეს. ამ, მიწების გაყიდვა არ შეიძლებოდა. სოფლის თემში წესრიგი მიწათმოქმედების განვითარებაზე გაძლიერდა ყურადღება. უპატრონოდ დარჩენილი და გლეხების მიერ დამუშავებული მიწები გადავიდა მათ მემკვიდრეობით გამოყენებაში. ასეთი მიწების დამუშავებლებისაგან სამი წლის განმავლობაში გადასახადს არ იღებდნენ. წინა დინასტიის დროს დაწესებული ზოგიერთი მძიმე საგადასახადო თანხა გაუქმდა. ამის შედეგად მანჯურის ხელისუფლების პირველი ორი საუკუნის განმავლობაში ჩინეთში მოხდა ინტენსიური განვითარება. სწრაფად გაიზარდა მოსახლეობის რიცხვი, უკვე XVIII საუკუნის ბოლოს ჩინეთში ცხოვრობდა დაახლოებით ცხოვრობდა 300 მილიონი კაცი.

ჩინეთი, ინდოეთი, ცენტრალური აზია XVI-XVII საუკუნეებში

XVIII საუკუნეში ჩინეთის მსხვილ ქალაქებში განვითარდა აბრეშუმის მრეწველობა. ამ სფეროში მუშაობდა ასობით ათასი ადამიანი. ჩინეთში მოქმედებდა ჭურჭლის წარმოების სახელმწიფო მანუფაქტურები, ჩაის წარმოება, მარილის ამოღება, ტყავის წარმოება, სამშენებლო საქმეები, ვითარდებოდა მადნის მრეწველობა.

❧ რა შედეგი მოჰყვა მანჯურების მიერ გატარებულ აგრარულ რეფორმებს?

თეოთიზოლაციის პოლიტიკა. ჩინეთში მისიონერების დინება დაიწყო ჯერ კიდევ მინის დინასტიის ხელისუფლების ბოლოს. ისინი ტინის სასახლეშიც კი მნიშვნელოვან პოზიციას ფლობდნენ. მანჯურიელების ჩინეთში ბატონობის პერიოდში ევროპის ქვეყნების ვაჭრებისაგან და ფლოტისაგან დახმარების მიღების გამო, მათ უკეთებდნენ გარკვეულ შეღავათებს ინგლისი, ჰოლანდია, საფრანგეთი, პორტუგალია და რუსეთი იყვნენ ჩარღული კონკურენციაში ჩინეთის ბაზრის ხელში ჩასაგდებად. XVIII საუკუნის დასაწყისში ჩინეთმა უარის თქმა დაიწყო მისიონერების სამსახურზე. მოგვიანებით დაიხურა ეკლესიები და მისიონერები, ასევე, ყველა უცხოელი ვაჭარი ქვეყნიდან გააძევეს. 1757 წელს ჩინეთის ხელისუფლებამ აკრძალა ევროპელების ამ ქვეყანაში შემოსვლა. ვაჭრობის ნებართვა ევროპელებს მხოლოდ

ჩინეთის იმპერიის დროშა მანჯურების დროს

ქანტონის (ქუანჩჰოუ) ქალაქ - პორტის საშუალებით მიეცათ. თვითრეალიზაციის პოლიტიკის გატარებით მთავრობამ საკუთარი ხელისუფლების განმტკიცების მცდელობით, ჩინეთის განვითარება შეასუსტა, იგი მსოფლიოს მოწინავე ქვეყნების რიგებიდან დაბლა ჩამოაგდო, გააიოლა ევროპის სახელმწიფოების შეტევა ჩინეთზე.

❧ *თქვენი აზრით, რა ეწეებოდა მიზეზი ჩინეთის მთავრობის მიერ ევროპელების ამ ქვეყანაში შემოსვლის აკრძალვის მოუხედავად მათთვის ქანთონის პორტის საშუალებით ნებართვის მიცემა ვაჭრობაში?*

დიდი მოღოლის სახელმწიფოს შექმნა. XVI

საუკუნის დასაწყისში ინდოეთში არ არსებობდა ერთიანი სახელმწიფო. ქვეყანაში არსებულ სახელმწიფოთა შორის ყველაზე დიდი იყო დელის სასულთნო. დელის ბოლო სულთანმა იბრაჰიმ ლუდიმ ხელისუფლების გაძლიერებისათვის მსხვილ ფეოდალებთან და არისტოკრატებთან შეურიგებელი ბრძოლა დაიწყო. ამიტომაც მსხვილმა ფეოდალებმა ქაბულის მმართველს ზაჰირადდინ ბაბურს თხოვნით მიმართეს რომ ისინი გამოეხსნა სულთნის ძალადობისაგან. ინდოეთისათვის შემტევმა ბაბურმა 1526 წლის 29 ივნისს ფანივატის ბრძოლაში იბრაჰიმ ლუდის ჯარები გაანადგურა და საფუძველი ჩაუყარა დიდი მოღოლის სახელმწიფოს. მალე ბაბურმა დაიმორჩილა ჩრდილოეთ ინდოეთის ძირითადი ნაწილი.

❧ *რა მსგავსებაა ცინის სახელმწიფოსა და მოღოლის სახელმწიფოს დაარსებაში?*

საზოგადოებრივ - ეკონომიკური ურთიერთობები.

დიდი მოღოლის სახელმწიფო იყო ცენტრალიზებული სახელმწიფო. ხელმწიფის ხელისუფლება არ იყო შეზღუდული. დაპყრობილი მიწები შედიოდა სახელმწიფო მიწის ფონდში. ამ მიწებს ეწოდებოდა ხალისა. ხალისიდან პირობითი მიწა-ჯაგირი ეძლეოდათ. ჯაგირის მიწები მოიცავდა დიდ ტერიტორიას. ის ჯაგირის მფლობელების უმრევლესობა მუსლიმანი იყო. სახელმწიფოზე დაქვემდებარებული და ხარკის მიმცემი ინდოელი თავადების კერძო მიწებს ეწოდებოდა ზემინდარლიდი. სუფი შეიხების, მუსლიმანების რელიგიის მიმდევრებით მემკვიდრეობით გადასული და გადასახდელისაგან თავისუფალ მიწებს უძრავ ქონებას ან კიდევ სოიურგალს უწოდებდნენ. დელის სულთნებისაგან განსხვავებით დიდი მოღოლის ისლამური რელიგიის ძალით გავრცელებას პირიქით ბაბურის შაჰების პერიოდში ჯიზიაც კი გაუქმებული იყო. ჰინდები უკვე დაშვებული იყვნენ ხელისუფლების მაღალ თანამდებობებზე.

❧ *რა სარგებლობა შეიძლებოდა მოეტანა სახელმწიფოსათვის იმას, რომ დიდი მოღოლის შაჰები ისლამური რელიგიას არ აგრეცელებდნენ ძალით?*

სახელმწიფოს “ოქროს საუკუნე” ემთხვევა შაჰ ექბერის (1556-1605) ხელისუფლების პერიოდს. სახელმწიფოს შინაგანად გაძლიერებით დაკავებული შაჰ ექბერმა მთელი ქვეყნისათვის დაადგინა უნიტარული კანონები, მოაწესრიგა საგადასახადო სისტემა.

“ისევე როგორც თქვენს ელჩს ჰყავს მოსკოვ, ჩვენც შეიძლება თქვენს გვაქვს ყველაფერი. ჩვენ ძალიან მზატვრულად მომზადებული ნაწარმს არ ვანიჭებთ დიდ მნიშვნელობას და თქვენი ქვეყნის საქონელზე არ გვაქვს მოთხოვნა-ლება”.

ცინის იმპერატორის მიერ ინგლისის მეფის გიორგი III-სათვის 1793 წელს გაგზავნილი წერილიდან. ვასილიევი ი.ს. აღმოსავლეთის ისტორია II ტომი. მოსკოვი 1998, გვ.569.

❧ *ამით ჩინეთის იმპერატორს რისი თქმა უნდოდა ინგლისელებსათვის?*

დიდი მოღოლის საიმპერატორო საბრძოლო დროშა

შაჰ ექბერი

მოსახლეობას აღებული მოსავლის 1/3-მდე გადასახადს ახდევინებდნენ. ქვეყნის ცენტრალურ ოლქებში გლეხებს გადასახადი ფულადი სახით უნდა გადაეხადათ. ამან ქვეყანაში დააჩქარა საბაზრო ეკონომიკის განვითარება. იმპერატორმა გადასახადების აკრეფა თავის ყველაზე სანდო ფეოდალ-ჯაგირდარებს დაავალა. ყოველ ჯაგირდარს აკრეფილი გადასახადის ხარჯზე უნდა ჰყოლოდა დაქირავებული ჯარი და უნდა შეენახა საბრძოლო სპილოების ჯგუფი. ჯაგირდარებს არ ჰქონდა სამუდამო მიწა. ისინი აღებულ მიწებს საშუალო ანგარიშით 10 წელიწადს პატრონობდნენ. შემდეგ იმპერატორი იმპერიის სხვა დამორებული რეგიონებში მათ აძლევდა ახალ მიწას. ეს კეთდებოდა იმიტომ, რომ ფეოდალები იქ არ გამოიერებულყვნენ და დამოუკიდებელ მმართველებად არ ქცეულიყვნენ.

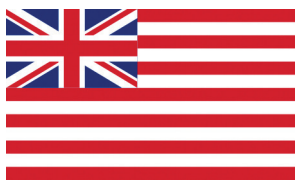
აქტიურ დამპყრობელური პოლიტიკის გამტარებელმა შაჰ ექბერმა ქუჯარათი, ბენგალიანი, ქაშმირი აიღო და მალევე დაიმორჩილა ჩრდილოეთი ინდოეთი, ცენტრალური ინდოეთი, თანამედროვე ავღანეთის ერთი ნაწილი. შაჰ ექბერის შემდეგ მისმა მემკვიდრეებმა იმპერიის ტერიტორიები კიდევ უფრო გაავრცოვეს და თავიანთი ხელისუფლება შეიმღება ითქვას გაავრცელეს მთელს ინდოეთში. ამასთან პარალელურად, ნელ-ნელა შეწყდა ჯაგირდების გამოცვლა. ჯაგირდები გახდნენ მემკვიდრეობითი მიწის პატრონები. ცენტრალური ხელისუფლება დასუსტდა და ქვეყანაში გამოიჩნდა ასობით დამოუკიდებელი მმართველი. XVIII საუკუნეში დაიწყო სახელმწიფოს ნგრევა.

❖ როგორ გეხმობა გამოთქმა სახელმწიფოს ოქროს საუკუნე?

❖ შეაფასეთ ჯაგირდარების გამოცვლის შეჩერება.

სახელმწიფოს კრახი. XVIII საუკუნის 30-იან წლებში ინდოეთის ტერიტორიაზე იყო ფენჯაბი, მარათხი, ბენგალი, აუდი ჰეიდარაბადისნაირი მსხვილი დამოუკიდებელი სახელმწიფოები. ამ ქვეყნების ერთმანეთთან ბრძოლის წარმოება აადვილებდა უცხოელების შემოსვლას. 1739 წელს ნადირ შაჰმა მოღოლის ჯარი დაამარცხა, დელი აიღო, მოღოლის სახელმწიფომ აღიარა ნადირ შაჰზე დამოკიდებულება. 1747 წელს ნადირ-შაჰის მოკვლის შემდეგ დაინგრა მის მიერ დაარსებული დიდი იმპერია. ეს კი გახდა აჰმედ შაჰ დურანის მეთაურობით დამოუკიდებელი ავღანეთის სახელმწიფოს შექმნის მიზეზი. მალევე ავღანებმა დაიწყეს ჩრდილოეთ ინდოეთის დიდი მოღოლის სახელმწიფოს მიწების დაპყრობა, ამ დროს მარათხის სახელმწიფო აღსდგა მოღოლების დასაცავად. ხანგრძლივი ავღან-მარათხის ომები 1761 წელს პანიპატის ბრძოლით დამთავრდა. მარათხების ბრძოლაში დამარცხებით მოხდა დიდი მოღოლის სახელმწიფოს კრახი. გამარჯვების მიუხედავად ავღანები ვერ გამაგრდნენ ინდოეთში.

❖ თქვენი აზრით, რა შეიძლება ყოფილიყო მარათხების მიერ დიდი მოღოლების სახელმწიფოს დაცვის მიზეზი?

ოსტ-ჰინდ ფირმის დროშა

ინგლისის ოკუპაცია. ასეთ პირობებში ევროპელებმა ინდოეთში გააძლიერეს სამხედრო აგრესია. მართალია ინდოეთში ჩამოსული პირველი ევროპელები პორტუგალიელები იყვნენ, შემდგომში ამ ქვეყანაში ჰოლანდიელებმა, კერძოდ, ფრანგებმა და ინგლისელებმა გამოიჩინეს ინტერესი. ინგლისმა ინდოეთის ოკუპაცია განახორციელა ოსტ-ჰინდ ფირმის საშუალებით. ინდოეთის სამთავროებიდან შეღავათების გამომძალავმა Ost-Hind ფირმამ მიიღო ინდოეთში ფუ-

ჯაჰან შაჰი

“დიდი ბიუროკრატიული (გაწვადებული) აპარატისა და ლაშქრის შენახვა ხალხს მძიმე ტვირთად აწეა. ეს ტვირთი დიდი მოღოლი ხელმწიფის ჯაჰან შაჰის (1627-1658) საოცარი შშენებლობებით დაკავებით კიდევ უფრო მძიმდებოდა. თანდათანობით სისტემური სახით გადასახადების გადაძლეულებისაგან იღებდნენ ყველაფერს, რაც კი გააჩნდათ...”

სინხა ნ. კ., ბენერჯი ა. ჩ., ინდოეთის ისტორია

❖ წყაროს საფუძველზე გამოკვლიეთ გადასახადების ზრდის მიზეზები

ლის მოჭრისა და შეიარაღებული ჯგუფების (სიფაპების) შენახვის უფლება. ამან, თავის მხრივ, მომომავალში გააადვილა ინგლისელების საქმე ინდოეთის დაპყრობაში. ინგლისსა და საფრანგეთს შორის გამართული ომის (1756-1763) მთავარი მიზეზებიდან ერთ-ერთი იყო ინდოეთში ბატონობისათვის ბრძოლა. ომში გამარჯვებულმა ინგლისელებმა 1770 წელს ბენგალიაში და ჩრდილოეთ ინდოეთის სხვა მიწებზე დააარსეს თავიანთი მმართველობა. XVIII საუკუნის ბოლოს ინგლისელებმა სამხრეთ ინდოეთის ჰეიდარაბადის და მაისორის ნაირი სახელმწიფოებიც დაიპყრეს

სიფაპები და ინგლისელი ოფიცერი

*** სიფაპი** – საბრძოლო რაზმი, რომლის ჯარისკაცები ინდოელებია, ხოლო ოფიცრები-ინგლისელები.

❓ როგორ გააადვილა ისტ-პინდის ფორმა ინგლისელების მიერ ინდოეთის დაპყრობის საქმე ფულის მოჭრისა და შეიარაღებული ჯგუფების შენახვის უფლების მიღებით?

ცენტრალური აზია. XVI საუკუნეში ცენტრალური აზია იყო შეიზანის სახანოს მმართველობაში. 1599 წელს ამ სახანოს დაცემის შემდეგ მისი მდებარეობის ტერიტორიაზე სხვადასხვა დროს სამი ძირითადი სახანო დაარსდა - ბუხარის, ხივასა და კოკანდის სახანოები. XVII საუკუნეში ცენტრალური აზია გახდა ჯულგარის სახანოს უწყვეტი დამანგრეველი შემოსევების მსხვერპლი, ხოლო 1740 წელს დაპყრობილ იქნა ნადირ შაჰის მიერ. ნადირ შაჰის სიკვდილის შემდეგ ბუხარას, ხივას და კოკანდის სახანოებმა ხელახლა აღიდგინეს დამოუკიდებლობა და XIX საუკუნის ბოლომდე შეინარჩუნეს თავიანთი ფასეულობები.

❓ რა იყო XVII-XVIII საუკუნეებში ცენტრალურ აზიაზე უცხოელთა მიერ ხშირი თავდასხმების მიზეზები?

ბრძოლის არაჩვეულებრივი ხერხი

ინდოეთში ლაშქრობის დროს პირველად საბრძოლო სპილოებთან შემსჯერდნენ ნადირ შაჰმა არაჩვეულებრივი ტაქტიკა გამოიყენა.

“თავის შტაბში მარტოდ დარჩენილმა ნადირ შაჰმა დაიწყო ფიქრი იმის შესახებ, თუ როგორ გამოსულიყო მძიმე მდგომარეობიდან. სპილოები რომ დიდ სამშობლოებს არ წარმოადგენდნენ დამტკიცებისათვის მან სხვადასხვა ჯიშის მთიური, ერთ ჯიშზე გაჩერდა. ცხოველები მოულოდნელი ღრიალისაგან და ან მათთვის უცნობი რაიმე საგნისაგან ფრთხილდნენ. ამის მცოდნე ნადირმა მოიფიქრა აქლემების ზურგზე თონების დადება და მათში ცეცხლის დანთება და აქლემების ინდოეთის სპილოებთან ბრძოლაში გაშვება. ამ სურათის მნახველი სპილოები დაფრთხნენ უკან გაქცევა დაიწყეს. ინდოეთის ჯარის რიგები გაადრევეს”.

ქიშმიშევი ს.ო.

ნაწარმოებიდან “ნადირ შაჰის ჰერატის, კანდაჰარის, ინდოეთის ლაშქრობები და სიკვდილის შემდეგ ირანში მომხდარი მოვლენები”

☰ კითხვები და დავალებები

1. დროის ისარზე გვინვენით ჩინეთისა და ინდოეთის ისტორიების შესახებ მოვლენები.
2. აღნიშნეთ კონტურის რუკაზე ჩინეთის მიერ დაპყრობილი ტერიტორიები.
3. მოამზადეთ რეფერატი ექვრ შაჰის საქმიანობის შესახებ.
4. ცხრილის ფორმით დააღვრეთ XVI-XVIII საუკუნეებში ინდოეთზე განხორციელებული თავდასხმები.
5. შეადარეთ ჩინეთისა და ინდოეთის სახელმწიფოებში ევროპელების აგრესია.
6. კიდევ ერთხელ გადახედეთ შესწავლილ თემებს და შეადგინეთ შედარებითი ცხრილი მსოფლიო სახელმწიფოების ოქროს ხანის შესახებ.

საკანონო სიტყვები

- განათლება
- მეცნიერებათა აკადემია
- ისტამბული ტექნიკური უნივერსიტეტი
- სულთან აჰმედის მეჩეთი
- თაჯ-მაჰალი
- ერსალი
- ლუგრი
- მოცარტი

XVII-XVIII საუკუნეები ხასიათდება დასავლეთში ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლის პერიოდის ბოლო ეტაპად. ამ პროცესმა თავისი გავლენა მოახდინა კულტურის ყველა სფეროზე, ხოლო ევროპის უმეტეს ქვეყნებში ეკონომიკისა და კულტურის განვითარების შესუსტება დაკავშირებული იყო ევროპელების კოლონიალურ პოლიტიკასთან. ამ პერიოდში აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის მისთვის დამახასიათებელი კულტურული თვისებებით გამოირჩეული ოსმალეთის იმპერია ცდილობდა მოწინავე ევროპის გამოცდილებით ესარგებლა. რუსეთიც ცდილობდა დასავლეთის მღწევები გამოეყენებინა საკუთარი განვითარებისათვის.

განათლება და მეცნიერება. XVII-XVIII საუკუნეებში მანუფაქტურების გამრავლება და ვაჭრობის განვითარება ევროპაში გამოგონებების რიცხვის მატების მიზეზი გახდა.

ევროპის ისტორიაში XVIII საუკუნე ითვლება განათლების პერიოდად. ეს პერიოდი დაკავშირებული იყო თავისუფალი აზროვნებისა და რაციონალიზმით* დაფუძნებული საზოგადოებრივი და ფილოსოფიური აზრის განვითარებასთან. ინგლისში XVII საუკუნეში რევოლუციის გავლენით შექმნილმა განათლებამ მოიცვა ევროპის ქვეყნები და რუსეთი. უფრო მეტად გამოირჩეოდნენ ფრანგი განმანათლებლები.

XVII საუკუნის ინგლისელი ფილოსოფოსი ფრენსის ბეკონი მეცნიერებას აფასებს როგორც ადამიანის გამარჯვებას ბუნებაზე და მეცნიერულ მეთოდებს გამოცდილებაზე დაფუძნებას თვლიდა აუცილებლად. ამ პერიოდის მეცნიერების ყველაზე დიდი მიღწევა იყო ინგლისელი მეცნიერის ისააკ ნიუტონის მიერ მიზიდულობის კანონის აღმოჩენა.

ჰოლანდიელმა ბუნებათმცოდნემ ა. ლევენჰუკმა მიკროორგანიზმების შესასწავლად 150-300-ჯერ გამადიდებელი ლინზა გამოიგონა.

XVII საუკუნეში ცენტრალიზებული ეროვნული სახელმწიფოს შექმნისათვის ფეოდალური ნარჩენების წინააღმდეგ მებრძოლმა საფრანგეთის ბურჟუაზიამ თავისი ძალები დროებით გააერთიანა მეფის ხელისუფლებასთან. ამის შემდეგ ფრანგული კულტურა გადავიდა განვითარების ახალ ეტაპზე. XVII საუკუნეში ლუდოვიკ XIII პერიოდში პარიზში კარდინალ რომელიეს მიერ შექმნილი საფრანგეთის აკადემია ითვლებოდა ოფიციალურ ცენტრად ლიტერატურისა და ენის სფეროში.

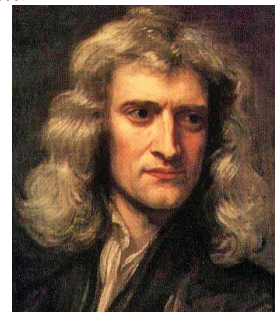
ფრანგმა მეცნიერმა რენე დეკარტმა საფუძველი ჩაუყარა ანალიტიკურ გეომეტრიას.

XVII საუკუნეში ოსმალეთის სახელმწიფოს ეკონომიკურმა დასუსტებამ გავლენა მოახდინა განათლების სისტემაზე. რელიგიური და სამოქალაქო მეცნიერების განვითარებაში იგრძნობოდა უძრაობა.

XVIII საუკუნეში ამ სფეროში ოსმალეთის სულთნებმა იგრძნეს ევროპასთან ჩამორჩენა და განათლების სისტემის აგება დაიწყეს ევროპის განათლების მოდულის შესაბამისად. 1773 წელს სულთან მუსტაფა III-ის ხელისუფლების პერიოდში

მოქმედება დაიწყო ისტამბულის ტექნიკურმა უნივერსიტეტმა. თავიდან ეს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება გათვალისწინებული იყო გემთმშენებლობისა და საზღვაო რუკების სპეციალისტების მომზადებისათვის.

* **რაციონალიზმი** - ჭკუის, შემეცნების ერთდერთ წყაროდ მიმჩნევი იდეალისტური ფილოსოფიური მიმდინარეობა

ისააკ ნიუტონი

ისტამბულის ტექნიკური უნივერსიტეტი (თანამედროვე ხედი)

XVIII საუკუნის იმპერიაში სტამბის გახსნა იყო პროგრესისაკენ სწრაფვის ნათელი მაგალითი. 1727 წელს სულთან აჰმედ III-მ სტამბის გახსნას და რელიგიური საკითხების გარდა სხვა თემებთან დაკავშირებულ წიგნების ბეჭდის ნებართვის ბრძანებას მოაწერა ხელი. სტამბის დამაარსებელი იბრაჰიმ მუთაფარიკის სტამბაში პირველი წიგნი დაიბეჭდა. პირველ ხანებში იბეჭდებოდა ისტორიის, გეოგრაფიისა და სამხედრო საქმისადმი მიძღვნილი წიგნები.

❧ თქვენი აზრით, რა იყო ოსმალეთის სახელმწიფოს ევროპის ქვეყნებისაგან ჩამორჩენის მიზეზი?

რუსეთში ევროპული განვითარება ალექსი რომანოვის პერიოდიდან დაიწყო, მაგრამ ამ მიმართულებით ყველაზე დიდი ნაბიჯი გადაიდგა პეტრე I-ის ხელისუფლების წლებში. მის დროს მოსკოვში ნავიგაციის, არტილერიის, ინჟინერიისა და სამედიცინო სკოლები, ხოლო პეტერბურგში დაარსდა საზღვაო აკადემია. 1725 წელს დაიწყო მოქმედება მეცნიერებათა აკადემიამ.

1755 წელს მოსკოვის უნივერსიტეტის ფუძემდებელს მ.ვ. ლომონოსოვს რუსეთის მეცნიერების განვითარებაში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის. იგი იყო ორგანული და ფიზიკური ქიმიის დამაარსებელი და პირველი ქიმიის ლაბორატორიის ორგანიზატორი.

მიხაილ ვასილევჩი ლომონოსოვი

*** ნავიგაცია - მეზღვაურობა, გემთმშენებლობა**

❧ განსაზღვრეთ XVIII საუკუნის ოსმალეთის და რუსეთის განათლების სისტემების მსგავსი და განსხვავებული მხარეები.

არქიტექტურა და ხელოვნება. ამ პერიოდის ოსმალეთის არქიტექტურის დიდებული ნაწარმოებია სულთან ეჰმედის მეჩეთი. იგი აგებულია არქიტექტორი მეჰმედ ადას მიერ 1609-1616 წლებში.

ინდოეთში XVII საუკუნეში ისლამის კულტურის გავლენით შეიქმნა ლამაზი არქიტექტურული ნიმუშები. დიდი მოღოლი მბრძანებლის ჯაჰან შაჰის ცოლის მუმთაზ მაჰალ ბენუ ბეიმინის საპატივსაცემოდ აღმართული მავზოლეუმი (1631-1653) ითვლება ინდოეთის მარგალიტად.

სულთან ეჰმედის მეჩეთი

❧ თქვენი აზრით, მაგზოლეუმი რომელი თვისებების გამო გვაგონებს ისლამური არქიტექტურის ნიმუშებს?

XVII საუკუნის I ნახევარში საფრანგეთის დედაქალაქი ციხე-ქალაქიდან ნელ-ნელა გადაიქცა სარეზიდენციო ქალაქად, ახლა უკვე პარიზის სახე გამოიკვეთებოდა სასახლეების, პარკების, ქუჩების თანამედროვე სისტემით.

ლუდოვიკ XIV-ის პერიოდში აშენებული ცნობილი ვერსალის სასახლე იყო საფრანგეთის მონარქიის სიმბოლო. სასახლეში ზომებითა და შიდა დეკორაციის სიდიადით ყურადღების მიმპყრობი 2300 ოთახია. სასახლის ყველაზე ცნობილი სალონია - სარკეებიანი სალონი, სიგრძით 70-მეტრიან კედლებს შორის ოქროს წყლით ამოვლებული ძეგლებიანი და ჩირაღდნიანი უზარმაზარი სარკეებიანი მოწყობილი. სარკიანი სალონის აშენებისათვის საფრანგეთის ფინანსთა მინისტრმა ვენეციიდან ჩამოაყვანინა სარკეების ხელოსნები.

ვერსალის სასახლეში
სარკეებიანი სალონი

❧ რომელი აზერბაიჯანელი ხანის სასახლეში იყო სარკიანი სალონი?

სანკტ-პეტერბურგში ზამთრის სასახლე (ახლანდელი ერმიტაჟის მუზეუმი)

ამ პერიოდში ევროპის არქიტექტურა გავლენას ახდენს რუსეთის არქიტექტურაზე. საკუთარი ქვეყნის ევროპულ ყაიდაზე გადაყვანის მიზნით პეტრე I-ლი XVIII საუკუნის დასაწყისში ახალი დედაქალაქის - სანკტ-პეტერბურგის მშენებლობისათვის ევროპიდან იწვევდა ცნობილ არქიტექტორებს. ეკატერინე II-ის დროს როსტელი და როსისნაირი არქიტექტორები “ზრდილოეთ ვენეციად” წოდებულ ამ ქალაქში ქმნიან რიგ არქიტექტურულ მარგალიტებს. მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა ზამთრის სასახლე.

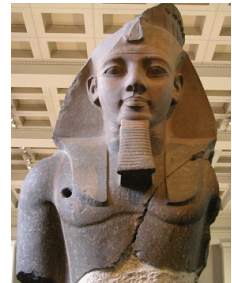
ევროპაში რელიგიის გავლენის შემცირების შემდეგ ხელოვნების ყველა დარგში განვითარება მოექცა ყურადღების ცენტრში. გერმანულმა კომპოზიტორმა და მუსიკოსმა ზახმა ათასზე მეტი მუსიკალური ნაწარმოები შექმნა. ავსტრიელი მუსიკოსისა და კომპოზიტორის ვ. მოცარტის მიერ დაწერილი ოპერები “დონ ჟუანი”, “ფიგაროს ქორწილი” თანამედროვე პერიოდშიც ითვლება ლამაზ მუსიკალურ ნაწარმოებად.

ვოლფგანგ ამადეუს მოცარტი

❖ გ. მოცარტის რომელი საოპერო სიუჟეტი არის დაკავშირებული ოსმალეთის იმპერასთან? გამოთქვათ მოსაზრებები მისი აშნაირი სიუჟეტის შერჩევის მიზეზების შესახებ.

მუზეუმები. XVIII საუკუნის ბევრ ქვეყნებში მუზეუმები იქცნენ საზოგადოებრივი ცხოვრების განუყოფელ ნაწილებად. მათი ორგანიზება იყო იმ ქვეყნების კულტურისათვის მიცემული ფასეულობების თვალსაჩინო მაგალითი ევროპის მდიდარი, დიდებული ხელოვნების სამლოცველოთაგან ერთ-ერთი არის საფრანგეთის ლუვრის მუზეუმი. იგი 1793 წელს საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდში, წარსულში მეფის სასახლის შენობაში გაიხსნა და მასიური სახით ხალხის სამსახურში გადაეცა. მუზეუმი ერთხანს ნაპოლეონის სახელს ატარებდა. ისტორიულად ცნობილია, რომ ნაპოლეონის ჯარის ძალადობის შედეგად მსოფლიოს ყველაზე ცნობილი მხატვრებისა და სკულპტორების დიადი ნაწარმოებები საფრანგეთში იქნა მოტანილი. ლუვრის ექსპონატებს შორის იყო ლეონარდო და ვინჩის “ჯოკონდა”, რაფაელის “ლამაზი ბალები”, ასევე ლუვრში გამოფენილია ესპანეთიდან ინდოეთამდე ისლამური კულტურის ამსახველი ისტორიული ექსპონატები.

ბრიტანეთის მუზეუმის ექსპონატები

❖ განმარტეთ პოლიტიკური მოვლენების გავლენა კულტურის განვითარებაზე.

1753 წელს პირველად ლონდონში გაიხსნა ბრიტანეთის მუზეუმი. ბრიტანეთის მუზეუმში ხელოვნების პირველყოფილი პერიოდიდან დაწყებული, ევროპისა და აზიის შუა საუკუნეების ნაწარმოებები, კულტურის ნიმუშებია შეგროვებული. ეგვიპტის სარქოფაგი და მუმები, აფრიკის, ამერიკის ეთნოგრაფიული ნიმუშები, ხელნაწერები, საყოფაცხოვრებო ნივთები, მსოფლიოს შვიდი საოცრებიდან ერთ-ერთი კალიკარნას მავზოლეუმის ძეგლები და ზარელიეფები არის მუზეუმის დიდებული ნიმუშები. ექსპონატებით მდიდარი ეს მუზეუმი 6 მილიონ ექსპონატს ფლობს.

*** სარქოფაგი – ძველ ხალხთა ქვის კუბო**

❖ თქვენი აზრით, რატომ გამოიფინება ევროპის ცნობილ მუზეუმებში აფრიკისა და აზიის ძეგრფასი ნაწარმოებები?

XVIII საუკუნის დასაწყისში რუსეთში პირველ მუზეუმს საფუძველი ჩაუყარა პეტრე I-მა. ამ მუზეუმს ერქვა კუნსტაკმერა. “დიდი ელჩობის” პერიოდში პეტრემ თვითონ ჩამოიტანა ამ მუზეუმებისათვის უამრავი ექსპონატი მათ შორის ბუნების საოცარი ნიმუშები.

შეაგროვეთ ინფორმაცია და წარადგინეთ ევროპაში მოგზაურობის გავლენის ქვეშ მოქცეული პეტრე I-ის მიერ რუსეთის კულტურულ ცხოვრებაში შეტანილი სახელგების შესახებ.

კუნსტაკმერა

ლიტერატურა. ცნობილმა ინგლისელმა დრამატურგმა, პოეტმა უილიამ შექსპირმა იცხოვრა და იმოდგაწევა XVI საუკუნის პირველ ნახევარში. იგი არის სულ ცოტა 17 კომედიის, ათობით ისტორიული პიესის, 11 ტრაგედიის და სონეტების ავტორი. მისი ნაწარმოებები: “ჰამლეტი”, “რომეო და ჯულიეტა”, “მაკბეტი”, “მეფე ლირი” ითვლება მსოფლიო ლიტერატურის მარგალიტებად.

XVI საუკუნის უკვდავმა ინგლისელმა ჰუმანისტმა, ფილოსოფოსმა და სახელმწიფო მოღვაწემ ტომას მორმა მის მიერ დაწერილ წიგნში “უტოპია” საზოგადოებრივი წყობის იდეალური სისტემის შესახებ ასახა თავისი წარმოდგენა.

ცნობილი ესპანელი მწერლის მიგელ დე სერვანტესის ნაწარმოებს “დონ კიხოტი” იცნობს მთელი მსოფლიო.

ინგლისის ლიტერატურა ამ პერიოდში დანიელ დეფოსა და ჯონატან სვიფტისნაირი მწერლების ნაწარმოებებით ხვდება ისტორიაში. ხოლო გერმანული ლიტერატურა გოეთესა და შილერის სახელებთან არის დაკავშირებული.

XVI-XVIII საუკუნეების აღმოსავლეთის ლიტერატურაში უფრო მეტ ხოტბას ასხამენ ხელისუფლებას, სიყვარულს, გმირობას, ბუნებას. აღმოსავლეთისაგან განსხვავებით განმანათლებლობის პერიოდის დასავლეთის ლიტერატურა უფრო მეტად აკრიტიკებს ხელისუფლებას, არსებულ მმართველობას, სახელმწიფო წყობას, ადამიანებს მიმართულ ლეზას ამღევდნენ დემოკრატიული ცხოვრების ღირებულებებისაკენ. ევროპის ლიტერატურაში ზომარშეს, ვოლტერის, დიდროს, რუსოსნაირი განმანათლებლების ნაწარმოებები იკავებს მნიშვნელოვან ადგილს. მათ ნაწარმოებებში უფრო ნათლად ჩანს ზემოთ აღნიშნული თვისებები.

ამ მწერლების რომელ ნაწარმოებებს იცნობთ? დაადგინეთ მათი ნაწარმოებების სახელწოდებები და გვითხვით ცხრილის სახით.

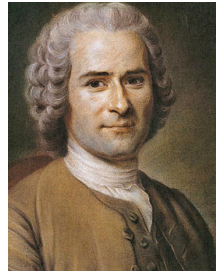
ტომას მორი

უილიამ შექსპირი

ვოლტერი

ჯონ რუსო

კითხვები და დავალებები

1. თქვენი აზრით, პროგრესის მაძიებელი მბრძანებლები რატომ ცდილობდნენ ზღვაოსნობასა და გემთმშენებლობასთან დაკავშირებული განათლების კერების გახსნას?
2. განსაზღვრეთ XVII-XVIII საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში მეცნიერების განვითარების მიზეზები.
3. პერიოდის ნიმუშების მიხედვით დაამტკიცეთ სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გავლენა კულტურაზე.
4. მოამზადეთ რეფერატი სახელმწიფოსა და ხალხისათვის მუზეუმების მნიშვნელობის შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა

აზერბაიჯანულ ენაზე

1. გოიუმოვი რ. აზერბაიჯანის არქეოლოგია. ბაქო, 1983.
2. ჰეიათ ჯ. თურქების ისტორიისა და კულტურის ერთი გადახედვა. ბაქო, 1993.
3. კრამერი ნ. ისტორია შუმერიდან იწყება. ბაქო, 2012.
4. კუმილიოვი ლევ. ძველი თურქები. ბაქო, 1989.
5. კუდრათოვი დ. თურქი ხალხების ისტორია. ბაქო, 2000.
6. მაჰმუდოვი ი. მ. შუა საუკუნეების ისტორია. ევროპა ადრეულ შუა საუკუნეებში. ბაქო, 2012.
7. ოზდექ რაფიკი. თურქის ოქროს წიგნი. I და II ნაწილი. ბაქო, 1991–1992.
8. ველიხანლი ნ. მ. არაბთა ხალიფატი და აზერბაიჯანი. ბაქო, 1993.
9. იუსუფოვი ი. ძველი აღმოსავლეთის ისტორია. ბაქო, 2007.

რუსულ ენაზე

10. Артаманов М.И. История Хазар. Москва, 1962.
11. Великие империи мира. Москва, 2011.
12. Все войны древности. Москва, 2009.
13. Всемирная история. В 24-х томах. Том 1–10. Минск, 1999.
14. Зуев М.Н. История России. Москва, 2000.
15. История востока. В 6 томах. Т. 2. Москва, 1999.
16. История древнего Востока. Москва, 1979.
17. История древнего мира. В 3-х томах, часть 2. Москва, 1989.
18. История культуры народов мира. В 10-ти книгах. Москва, 2005.
19. История средних веков. Под ред. Карпова С.П. Том 1-2. Москва, 2001.
20. История средних веков. Крестовые походы. Москва, С.-Пб. 2001.
21. История США. В 4-х томах, том 1. Москва, 1983.
22. Маныкин А.С. Новая и новейшая история стран Западной Европы и Америки. Москва, 2004.
23. Мифы народов мира. В 2-х томах. Москва, 1980, 1982.
24. Новая история стран Европы и Америки. Под ред. Юровской Е.Е. и Кривогуза И.М. Том 1-2. Москва, 1998.
25. Чизхольм Д. Мировая история в датах. Москва, 1999.
26. Кишмишев С.О. Походы Надир шаха в Герат, Кандагар, Индию и события в Персии после его смерти. Тифлис, 1889.

ინტერნეტ რესურსები

27. www.history.az
28. www.history.ru
29. <http://www.britishmuseum.org/>
30. <http://hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/>
31. <http://collections.vam.ac.uk/>

ÜMUMİ TARİX 10

*Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün
Ümumi tarix fənni üzrə*

DƏRSLİK

(Gürcü dilində)

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər:	Təvəkkül Əliyev Rövşən Hətəmov Niyaməddin Quliyev Pərviz Ağalarov Şamil Əmrahov Faiq Babayev Elşən Qasimov Kamran Əsədov Elnur Hüseynov
Tərcümə edən	Abdurahmanov Çalabi
Buraxılışa məsul	Sevil İsmayılova
Baş redaktor	Gültəkin Cəfərova
İxtisas redaktoru	Nərgiz Qasımzadə
Üz qabığının dizaynı	Zaur Abbasov
Dizayner və səhifələyici	Eldəniz Xocazadə
Texniki redaktor	Fəridə Səmədova
Texniki direktor	Xəqani Fərzəliyev
Nəşriyyat direktoru	Kəmalə Qarayeva

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2017-107*

© **Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2017**

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi. Fiziki çap vərəqi 9. Formatı 70x100 ¹/₁₆.
Səhifə sayı 144. Ofset kağızı. Jurnal qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 200. Pulsuz. Bakı – 2017.

“Şərq-Qərb” ASC
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.

Pulsuz